

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08611

IN POSHETE VERTER

S. Mitzmacher

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ש. מיצמאכער

איז פשוטע ווערטער

S. MITZMACHER
In Poshute Werter

I. L. PERETZ PUBLISHING HOUSE
31, Allenby St., Tel-Aviv, Israel

ש. מיצמאכער / אין פשוטע ווערטער

נדפס בישראל תשל"ט
Printed in Israel, 1979

שער-בלאט : אויסגעפירט פון מחבר

פאָטאָ : אירוויין מינץ

אילוסטראַציעס : א. איטקינד, ש. יודאווין, מ. קליאַנסקי, ש. ראַזין, י. פען,
א. מאַניעוויטש, י. קוזקאָוסקי, אָגוסט ראַדען.

סידור: משה חמיאל - ה'תשל"ט - הדפסה: דפוס „אבוקה“

לזכר

מיין מאמען שרה בת מרדכי ורבקה

מינע שוועסטערס :

מאנדזשע און פאמיליע

חנה

נעכטשע

די ליבהאָבערס פון ייִדישן בוך און פון ייִדישן ליד

ש. מיצמאכער

אינה אלט :

אמעריקאנער יידיש לעבן אין שלום אָשס שאַפן	13
דאָס ייִדיש־נאַציאָנאַלע אין פ. מאַרקישעס ראַמאַן „טראַט פון דורות“	31
כאַראַקטערן און סיטואַציעס אין ע. שעכטמאַנס ווערק „עלב“	45
אַ היסטאָריש ווערק פון אַ גרויסן קינסטלער	69
טראַגישע ווירקלעכקייט	79
צוויי ווערק — צוויי פאַרשידענע וועלטן	97
ד״ר י. צינבערגס „קולטור־היסטאָרישע שטודיעס“	109
אַ נישט אָפגעשאַצט בוך פון אַ ליטעראַטור־קענער	121
ב. מאַרק׳ס נײַ אויפגעפאַסטע געשיכטע פון יידן אין פוילן	131
שלמה מימון אין אַ הומאַניסטישער באַלויכטונג	147
דער „נאַטירלעכער טויט“ פון משה בראַדערזאָן	157
דורך זיין פען האָט געפלאַקערט דאָס פאַפיר	169
„באַרוועסע טריט“ און „ברענענדיקע בלעטער“	177
צוויי בענד דיכטונג פון מ. שולשטיין	185
אין שפיגל פון אַ דור	197
(גלויבן און יאוש אין ב. שלעווינס שאַפן)	

QUESTION 1

- Q1. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q2. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q3. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q4. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q5. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q6. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q7. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q8. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q9. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above
- Q10. Which of the following is not a type of network?
- A. Local Area Network
 - B. Wide Area Network
 - C. Personal Area Network
 - D. Metropolitan Area Network
 - E. None of the above

מיין פרוי פאליע

און די קינדער :

שרהלע

יצחק

קארי

און חנהלע

פאר דערמוטיקן מיך אַנצושרייבן דאָס דאָזיקע בוך.

אַמעריקאַנער יידיש לעבן אין שלום אַשס שאַפן

פאַר דעם עלטערן דור יידישע אימיגראַנטן אין אַמע-
ריקע און נאָך מער פאַר די ניי-אינגעוואַנדערטע שרידים נאָך דעם
היטלער-מבול, ביי וועמען עס זיינען נאָך פאַרבליבן היפשע שפורן פון
דורות אינגעוואַרצלטע פאַלקס-טראַדיציעס, זיינען שלום אַשס ווערק, אין
וועלכע ער באַהאַנדלט די אַמעריקאַנער יידישע ווירקלעכקייט, אַ גע-
טרייע אַפּשפּיגלונג פון אונדזער מער זיך נישט אומקערנדיקן עבר און
אויך פון אונדזער לעבן אין דער „נייער וועלט“, אויף דער זייט ים.
אונדזער אינטערעס צו ליינען אַשס ווערק אויף דער אַקערשט דער-
מאַנטער טעמע קומט נישט בלויז פון נייגיר זיך צו באַקענען מיט קנאַפע
אַכציק יאָר יידיש לעבן אויף דעם קאַנטינענט. אַריינפילנדיק זיך אין די
שווערע איבערברוכן, טראַגישע איבערלעבונגען פון אַשס געשילדערטע
העלדן, דערקענען מיר זיך אַליין. בעת מיר בלעטערן אויפּמערקיק אַשס
ערשטע שריפטן איינגעטאָולט אונטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען „אַמעריקע“,
וויקלט זיך אויף פאַר אונדזערע אויגן אַ נאָך נישט פאַרגעסן בילד פון
יידישן שטייגער אין דער אַלטער היים, און פון דעם גאָר פּרוערדיקן
לעבן אין „קאָלומבוסעס מדינה“. קליינשטעטלדיקע אַפּגעשטאַנענקייט,
אימיגראַנטישע פאַרלוירנקייט, געראַנגל מיט שוועריקייטן זיך אַריינצו-
פאַסן אין די נייע לעבנס-באַדינגונגען פון „גאַלדענעם לאַנד“, שרעק פאַרן

מאָרגן — דאָס זיינען די אומשטאַנדן אין וועלכע עס האָבן געלעבט די אימיגראַנטן, אַנגעקומענע פון די שטעטלעך אין מזרח-אײראָפּע. פון איין זייט די צוגעבונדנדיקייט צו דער אַלטער היים, די בענקשאַפט צום אַלטן לעבנס־שטייגער, פון דער צווייטער זייט — דער שטאַרקער ווילן זיך איינצווואַרצלען אין היגן באַדן וווּ מען וועט שוין, ווי עס איז, „מאָכן אַ לעבן“. אַט דער ויתרוצצו דעפּאַרמירט דעם אייגנטלעכן כאַראַקטער פון יעדן אימיגראַנט, בפרט דעם קליינשטעטלדיקן, פאַרוואַגלטן ייד.

חנה־לאה באַקומט ערשט דאָס געפיל פון „באַזעסנקייט“, ווען זי לאַזט איבער אויפן בית־עולם אין ניו־יאָרק איר פאַרשטאַרבן זינדל יאַסעלע. הגם זי האָט אויף דעם היימישן „גוטן אַרט“ איבערגעלאַזט אַ פיל גרע־סערע משפּחה...

„און איר האָט זיך געדאַכט, אַז זי מוז שוין דאָ פאַרבלייבן אויף דער ערד — זי האָט שוין דאָ אַ קבר“.

אַפילו ווען חנה־לאה און מאיר מאַכן שלום מיטן גורל אַפצולעבן אַ פאַרהאוועט לעבן אין דעם אַמעריקאַנער שמעלצטאַפּ, איז פון דעסטן, נאָך אַלץ קענטיק אויף זיי דער חותם פון דער אַלטער היים. און וואָסערע פּעק מיט צרות זיי האָבן געמוזט בייקומען ביז זיי האָבן שוין מיט מזל, דערגרייכט דעם ברעג פון דער גאַלדענער מדינה!

„אויף עליס איילענד, ביים טויער, דורך וועלכן אַלע גייען דורך אין גאַלדענעם לאַנד אַריין, האָט זיך געצויגן אַן אייביקע מענטשן־סטענגע פון ברעג ים צו דעם גרויסן פירשטאַקיקן הויז, דורך וועלכן אַלע זיינען דורכגעגאַנגען אין לאַנד אַריין. — — — ס'זיינען געגאַנגען יונגע און אַלטע, ווייבער און מענער, דערוואַקסענע און קינדער, ס'זיינען געגאַנגען פאַרשידענע פעלקער, נאַציעס אין פאַרשידענע פאַסאַנען און קאַלירן, די שפּראַכן פון דער ערד האָבן זיך געהערט דורך דער סטענגע ריידן, און קיין מאָל, קיין מאָל האָבן זיך די רייען נישט געענדיקט און ציען זיך ביזן היינטיקן טאַג און ביז צו דער איצטיקער צייט...“ („קיין אַמעריקע“).

דאָס זיינען בלויז געציילטע שורות פון אַן אישיש געמאַלן אויטענטיש בילד פון אימיגראַנטישן געזונד, נאַטירלעך זעט דער שרייבער אין עליס

אילענד אימיגראנטן פון דער גאנצער וועלט. דאך שענקט ער מער קינסט-
לערישן אויפמערק דעם אייביקן יידישן וואנדערער. וועלכער איז אים
ברודערלעך גאענט.

אש זעט פאר זיך אין יידיש פאלק, געטראפן פון איין שותפותדיקן
גורל. דאס באקלאגן דעם יידישן גלות גייט ביי אים אין פאר מיט דער
אפאלאגיע פון יידישער אויסדערוויילטקייט. לויט אונדזער מצב אין דער
וועלט האט אט די פאראלגעמיינערונג איר באשטימטן זיך. דאס מיינט
נישט צו זאגן, אז אש דער קינסטלער פארזעט מיט ביטול די סתירות און
געזעלשאפטלעכע ווידעראנאנדן, וועלכע לאזן זיך מערקן אין פאלק ביי
אלגעמיינ-נאציאנאלע קאטאסטראפעס. בכלל אבער ווערן די לעבנס-ווידער-
שפּרוכן מאַלעריש און אויך נאַראַטיוו אָפּגעשפּיגלט אין אַש'ס רייכן שאַפּן
נישט קאַנטראַדיקציאָנעל. נישט זעלטן געפינען מיר אין זיינע שילדערונגען
אויך דעם עלעמענט פון ראַמאַנטיק. אין אונדזערע אויגן קוקט דאָס אויס
ווי דער שרייבער וואַלט באַמיט זיך אַרייַנצוברענגען מער שייַנקייט אין
מאַלן דאָס רעאַלע. בכלל האָט אש דער דיכטער ליב דאָס שייַנע און נישט
דאָס אַפּשטויסנדיקע. דאָס גוטע און נישט דאָס אומרחמנותדיקע אינעם
מענטשן, דאָס געמיטלעכע און נישט דאָס גאַליק-פאַרביטערטע. ער ווייסט
אַבער אויך, אז דאָס לעבן אויף אונדזער ערד איז נישט פולו שייַנקייט
און צדיקים דאַרף מען זוכן מיט ליכט.

אין דער דערציילונג „לייבל אין דער היים — לייבל אין אמעריקע“
שטעלט אש אויף אַ פאַרטעט פון אַן אימיגראַנט, וועלכער האָט אין דעם
קליינעם שטעטל זיך אומגעדרייט מיט דעם „שטעקעלע און קאַפּעלוש“
און געצויגן פרנסה פון אויסבאַרגן געלט אויף פּראָצענט. דורך זיין גרויס-
האַלטערישער חוצפה, דערקענען מיר לייבלען דעם זעלבסטזיכערן, גראַב-
הויטיקן תקיף, פאַר וועמען אַלע אין שטעטל האָבן מורא. זיי מיידן אים
אויס, מחמת ער טראַגט אונטער דעם שטאַט-נאַטשאַליק מסירות, אַז ביי
וויינשטיינען אין געוועבל קומען זיך צונויף סאַציאַליסטן.

נאַר מיט אַ מאַל איז לייבל אַראָפּגעפאַלן פון זיין גדולה, זיינע ממזר-
שטיקלעך האָב אים אַליין פאַרוויקלט אין אַ גרויסן פּלאַנטער פון וועלכן
ער האָט געמוזט זיך אויסקויפן פאַר געלט און אַזוי אַרום פאַרלוירן זיין
פאַרמעג.

„...צייט ער האָט פאַרלוירן די צען טויזנט רובל און די זיכער־
קייט אין דעם מאַרגנדיקן טאָג. האָט זיך לייבל עפעס ווי געאַנדערשט.
— — לייבל האָט אָנגעהויבן צו דערקענען מענטשן. אַמאַל האָט
לייבל נישט דערקענט קיין מענטשן.“

לייבל האָט אין זיין געפּאַלענעם מצב געווכט איצט אַ באַדן פאַר זיין
עקזיסטענץ און געטראַכט צו פאַרן קיין אַמעריקע. אָבער ווי איינער איז
צו זיבן. אַזוי איז ער צו זיבעציק. זיין באַלעבעסלדיקע גאווה האָט נאָך
אַלץ פון אים זיך נישט אָפּגעטאַן.

„ — איך אַרבעטן? — איך וועל זיי ווייזן אין אַמעריקע
ווער לייבל איז...“

אַנטרעפּנדיק זיך מיט דער האַרבער לעבנס־ווירקלעכקייט, איז דער
קליינשטעטלדיקער בריה אין גאַנצן ביי זיך אַראַפּגעפּאַלן. ער האָט דאָ
באַגענגט לאַנדסלייט מיט וועמען ער האָט אין דער היים נישט געוואַלט
אויסריידן קיין וואָרט און דאָ זיינען זיי מענטשן מיט לייטן גלייך. ער האָט
אָפּילו ביי איינעם פון זיי געבעטן אַ דזשאַב. לייבל, ווי אַש מאַלט אים,
רופט נישט אַרויס צו זיך קיין סימפּאַטיע. וואָס עס טראַכט וועגן אים דער
מחבר, וועלן מיר ווייטער זען. שילדערנדיק לייבלס פאַרלוירנדיק בעת ער
זוכט אין דעם גרויסן ניו־יאָרק אַ שטיקל אָנהאַלט, ענדיקט דער מחבר די
דערציילונג מיט אַט די „פּילאָסאָפּישע“ מעדיטאַציעס :

„ — וועט טאַקע לייבל קיין מאַל נישט שטאַרבן? איך בין דאָך
שוין געשטאַרבן. — דו יא, נאָר לייבל נישט. ווייל לייבל לעבט אין
אונדז, אין יעדן פון אונדז איז דאָ אַ שטיק לייבל, ער שטאַרקט זיך
און זעטיקט זיך מיט אונדזער בלוט. — — יעצט ביסטו גע־
שלאָגן, געהרגעט. אָבער וואַלסטו נאָר געשטאַנען אַ ביסעלע אויף די
פיס אין אַמעריקע, וואַלסטו נאָך בעסער אָפּ געווען. ווען דו זאָלסט
האַבן צו זאָגן איבער משהן און נישט משה איבער דיר — וואַלסטו גע־
זען ווי דער גאַנצער „לייבל“ וואַלט זיך מיט אַ מאַל אָפּגעפּונען און
נאָך מיט מער שטאַרקייט און מיט מער חוצפּה, אַז עס וואַלט געווען
אַ שרעק פאַר דיר.“

דאָ האָט איר פאַר זיך דעם גאַנצן „אַלרייטישן“ וועלטבאַנעם. אַלע זיינען מיר פון דעם זעלבן טייג געקנאָטן ווי לייבל.

אויב מיר רייזן בכלל וועגן דער אָפגעשפּיגלטער אַמעריקע אין אַשס שאַפן, דאַרף מען אויך נישט פאַרבייגיין זיינע רייזע-באַשרייבונגען אין דעם זעלבן בוך. זיינע נאַטור-געמעלן און בעלעטריסטיש געשילדערטע באַגעגענישן מיט אַמעריקאַנער ייִדן לייענען זיך מיט הנאה. (אַמעריקאַ-נער איינדרוקן). „אַ רייזע קיין קאַליפּאָרניע“ און אַנדערע). נאָר איין שוואַכקייט — ער איז נישט מדקדק אויף שפּראַך. אַט די שוואַכקייט לאַזט זיך פאַרענטפערן מיט דעם ריזיקן כּוח פון אַשס טאַלאַנט. פון זיין פּראָזע טראַגט זיך אַ דורכגעלייטערטע לירישע וואַרעמקייט, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין שרייבערישן סטיל אין זיין גאַנצן שאַפן.

אַ ווערק פון ברייטערן פאַרנעם אויף דער טעמע פון ייִדישן אימי-גראַנטן-לעבן אין אַמעריקע איז אַשס „אַנקל מאָזעס“ (ניו-יאָרק, 1918).

דאָ ווייזט אונדז דער קינסטלער אַ בילד פון מכלומרשטער אידיליע צווישן ניי-אַנגעקומענע אימיגראַנטן פון שטעטל און זייער לאַנדסמאַן, דעם אַרויפ-געאַרבעטן שאַפ-אייגנטימער „אַנקל מאָזעס“. די האַרבע רעאַליטעט לאַזט אין האַרצן נישט איבער קיין אַרט פאַר משפּחה-געפילן, היים-סענטימענטן און אויך נישט פאַר אַלטע בענקשאַפטן פון שטעטל. דאָ איז אַנקל מאָזעס אַ פאַבריקאַנט, אַן אויסנוצער און די קוזמינער — זיינע אַרבעטער, וועלכע לאַזן זיך אויסנוצן. אַש כאַראַקטעריזירט אים ווי אַ פאַרשוין, וועלכער „האַט זיך געיאָגט, געהאַנדלט, געקויפט ליבע, אונטערטעניק געמאַכט לעבנס אונטער זיין ווילן“. אין דער נאַראַציע ווייזט דער מחבר נישט אַרויס קיין ליבע צו דער צענטראַלער געשטאַלט און אוואַי נישט קיין שנאה צו די קוזמינער „וואָס קיין אַנדער לעבן האָבן זיי נישט געהאַט, נאָר דאָס לעבן וואָס זיי האָבן הינטער זיך איבערגעלאַזט אין דער היים“.

דער קינסטלערישער בליק איז ביי אַשן ברייט אַרומנעמענדיק. ער גראַבט אויך אין דער טיף. אַרויסברענגענדיק דורך עקזאַקטער שילדערונג די קאַנפליקטן און שאַרפע סתירות פון לעבן, נעמט ער אויף זיך נישט די ראַל פון אַ קטיגור און אויך נישט די ראַל פון אַ סניגור. דאָך באַקומט

זיך פון די באשריבענע קאנפליקטן דעם איינדרוק ווי ער וואלט מיט-
געפילט מיט דעם באעוולהטן. רירנדיק איז דאס בילד ווי מאשע, נאך
גאר א יונג מיידל, לאזט זיך אוועק איבער ניו-יארק אויפזוכן דעם אנט-
לאפענעם ברוגזן טאטן פון הויז. בעת זיי שפאנען ביידע איבער דער
וויליאמסבורגער בריק, בעט זי אים ער זאל זיך אומקערן אהיים און זיין
א טאטע צו זיינע קינדער. שפעטער זעען מיר מאשען שוין א דערוואקסענע,
ווי זי פארברענגט מיט דעם יונגן סטודענט טשאַרלי — א פארברענטער
סאציאליסט. אין אן אויפגעקאכטער מינוט, ווען זי צעקריגט זיך מיט דעם
פיל עלטערן פון איר אַנקל מאָזעס, מיט וועמען די עלטערן האָבן זי פאַר-
שדכנט, טראַגט זי אוועק זיינע מתנות צו די שאַפֿ-אַרבעטער, זיי אַרויס-
צוהעלפן מיט דעם צירונג אין שטרייק. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס איז דעם
שרייבערס אַ פאַטעטישער איינפאַל. נאָך לאַנגע קווענקלענישן דערקלערט
מאַשע אַנקל מאָזעס, אַז זי וועט מיט אים נישט חתונה האָבן. אַזוי ווערט
די „אידיליע“ צווישן אַנקל מאָזעס און די קוזמינער לאַנדסלייט צערונען.
„אַנקל מאָזעס“ ווי אַ קינסטלעריש ווערק געהערט צו די וויכטיקסטע
מיילשטיינער אין אַשס שאַפן. אין דעם ראַמאַן געפינען מיר אַ כאַראַקטער-
ריסטישע מאַסן-אַפּשפּיגלונג פון ייִדיש-אימיגראַנטישן לעבן אין אַמעריקע.

אין יאָר 1925 איז וואַרשע דערשינען אַשס ראַמאַן „די מוטער“.
דאָ האָט דער קינסטלער געפרוווט מאַלן אַ ברייטער בילד פון ייִדישן
לעבן אין אַמעריקע. די מוטער-טעמע ווערט דאָ נישט דורכגעפירט ביזן
סוף פון ווערק ווי אַ המשך פון בהדרגהדיקער האַנדלונג. שרה-רבקה איז
אַ מאַמע פון אַשס פּרעכטיק געשילדערטע מאַמעס. זי איז די עקרת הבית,
וועלכע טראַגט אויף זיך דעם עול פון דעם גאַנצן הויזגעזינד מיט אַלע
צערן און ביטערנישן פון אַ ייִדישער מאַמען. צו איר לוויה זאָגט דער
מחבר איר נאָך אַ שבח;

„און די מענטשן וועלכע זיינען דורכגעגאַנגען און האָבן געזען
דאָס טאַגטעגלעכע בילד פון אַרון מיט איין איינציקן ייד הינטער
אים, איז גאַרנישט איינגעפאַלן, אַז דאָ פירט מען אַ גרויסן העלד
צו זיין אייביקער רון...“

דער „אינציקער ייד“ וואָס גייט נאָך דעם אַרון, אָפגעבנדיק שררה רבקהן דעם לעצטן פּבּוד, איז איר מאַן אַנשול דער בעל קורא. איצט, ווען ער ברענגט שוין נוצן דער וועלט, הגם אים שטייט נאָך אַלץ נישט אָן צו טאָן די וויבערישע מלאכה — נייען העמדער, איז ער געבליבן אָן אלמן. מיט די זין האָבן טאַטע־מאַמע שוין נישט געהאַט, ווי עס זאָל נישט זיין, קיין זאַרג, נאָר דבורה — זי איז מער פון אַלע קינדער געווען צוגעבונדן צו דער שטוב, האָט אָנגעהויבן אַהיימקומען שפעט ביי נאַכט פון אירע שפּאַצירן מיט בוכהאַלצן, מיט וועמען זי האָט ענדלעך חתונה געהאַט אָן חופּה וקידושין. פאַר שררה־רבקהן און אַנשולען איז שווער געווען איבער־צוטראַגן דעם דאָזיקן צער.

די מוטער־טעמע פאַרנעמט מער נישט קיין אַרט אין דער ווייטער־דיקער אַקציע פון ווערק. זי ווערט אַזוי צו זאָגן, פּאַעטיש באַרירט אַרום דבורהס שוואַנגערשאַפט. בוכהאַלץ, וועמען דבורה העלפט מיט איר גאַנצער געטריישאַפט דערגרייכן זיין סקולפּטאַר־קאַריערע, זאָגט איר צו מיט איי־פּערדיקער וויזיע צו שאַפן אַ מאַנומענט פון „די מוטער, מיין מוטער, אַלעמענס מוטער“.

אויסערלעך שטייט פאַר אונדז בוכהאַלץ — אַ צעוואַקסענער דעמב, איבערגעלאַדנט מיט פיזישן פּוח. ער האָט אָבער אָן איידל געפיל פאַר קונסט און מוזיק. דבורה איז פאַרחידושט פון זיין שמשון־סטאַטוע. זי שפּיגלט אָפּ אין זיך דעם שעפּערס גבורה, זיין פּערזענלעכע טראַגיק, די טראַגיק פון נישט האָבן וווּ אַהינצוטאָן די אייגענע פּוחות. בוכהאַלץ פאַר־טרויט דבורהן אַלע זיינע שעפּערישע פּלענער. זי איז גערן אים צו העלפן. ער פילט זיך נאָר געקרענקט וואָס ער דאַרף לעבן פון איר פּראַצע.

מיט אַ זיכערער האַנט שילדערט אַש אין „די מוטער“ די אַלגעמיינע קונסט־שעפּערישע סביבה אין אַמעריקע. דבורה ווערט אין איר אַריינגע־צויגן אַ דאַנק די זאַלקינדס. עס ווערן דאָ אַרויסגערוקט אַ ריי כאַראַקטע־ריסטישע פיגורן — מענטשן וועמענס אינציקער אינטערעס אין דער וועלט איז די קונסט. אַ וויכטיקע טאָן־געבערין אין דער סביבה איז מיס פּוירסטער — אַ רעספּעקטירטע פּיקאַנטע דאַמע, באַקאַנט צווישן אַמע־ריקאַנער שרייבערס און קריטיקערס. בוכהאַלץ האָט איר צו פאַרדאַנקען פאַר אַרויספירן אים אַלס קינסטלער אין דער ברייטער עפנטלעכקייט. דבורה מערקט אַ נאָענטקייט צווישן זיי. אָבער זי איז ערלעך און האָט צו בוכהאַלצן צוטרוי.

אין סך הכל איז „חיים לעדערערס צוריקקומען“ אן אינטערעסאנט ווערק, הגם דער מחבר דערלויבט זיך דא אויף איבערמאָסקער בעלע־טריזאָציע. דער מיטלפונקט פון דער אַקציע אין דעם בוך איז חיים לעדע־רער, אַ פשוטער ייד, אן אויסנאָמלעכע כאַראַקטער־שטריכן. אין דער יוגנט איז ער, ווי פיל אַנדערע אימיגראַנטן, געווען דורכגענומען מיט דעם גלויבן אין יושר, מענטשלעכער פרייהייט. אים האָט אָפגעגליקט אין אַמעריקע, ער איז געוואָרן רייך. פל זמן חיים לעדערער איז געווען שטאַרק אַריינגעטאָן אין זיינע מסחרים, איז זיין גאַלדענער חלום, נאַטירלעך, אוועק אין עולם השכחה. איצט, ווען ער האָט זיך שוין אָפגעפטרט פון זיינע גע־שעפטן, האָט ער אָנגעהויבן פילן אַרום זיך אן אומהיימלעכע פוסטקייט. אין זיין מוח זיינען אויפגעשווומען תכלית־זוכנדיקע רעיונות. צו באַ־שטימטע אויספירן איז ער אין זיינע נאַכטראַכטענישן נישט דערגאַנגען, ווייל צו שמאָל, דאָס הייסט, ווייניק אַנטוויקלט איז געווען חיים לעדערערס גייסטיקער האַריזאָנט, ער זאָל קאַנען ממשותדיק אויפקלערן וואָס עס מאַטערט אים.

אויסערלעך זעט לעדערער אויס צו זיין אן ערלעכער מענטש, אן סנאָ־בישע אָנשטעלן, ווי אַנדערע „אַלרייטניקעס“. ער פאַרגעסט נישט ווער ער איז און פון וואָנען ער קומט. אן אַרויפגעאַרבעטער גביר, וואָלט ער גע־קאַנט שוין רויק דורכלעבן זיינע יאָרן, נאָר עפעס פייניקט זיין געוויסן. ער פייניקט זיך פון דעם חרטה־געפיל וואָס ער איז, אַלס באַלעבאָס, נישט ערלעך געווען צו זיינע שאַפמענטשן. ער זוכט אַ וועג זיך מאַראַליש צו רעהאַביליטירן פאַר אויסנוצן יענעמס שווייס און בלוט. געטריבן צו דעם, זאָגט ער, האָט אים די זאָרג וועגן זיין ווייב און קינדער, וועמען ער האָט געוואָלט געבן אַ גוט לעבן.

חיים לעדערערס הירהורי תשובה קומען נישט פון אַ טיפן פערזענלעכן איבערברוך. דער מחבר לאָזט זיך דאָ אַריין אין „פסיכאָלאָגישער“ גריי־בלעריי, וואָס זאָגט אונדז גאָר ווינציק. מיר גלויבן, פון דעסטן, אַז לעדע־רער געפינט אין רייכטום נישט קיין לעבנס־אינהאַלט. ער פרוּווט זיך פאַר־טיפן אין יידישע ווערק, אויך דאָס שמעלט אים נישט צופרידן. אַזוי זען

אלע זיינע ווונטשן אויס צו זיין אומשטאַנדהאַפטיקע שטימונגען. אַ טיפער תהום פון אָפגעפרעמדקייט שפרייט זיך צווישן אים און זיין הויזגעזינד. בכדי זיין ווייב און קינדער זאָלן אים אין הויז נישט באַטראַכטן ווי אַ „נישטדאַַיקן“, וואָלט ער געדאַרפט, ווי זיי, מיטמאַכן דאָס זינג-און-טאַנצן-דיקע אינהאַלטלאָזע לעבן אין אַמעריקע. לעדערער באַשליסט צו גיין צוריק אין שאַפ אַריין. פאַרשטייט זיך, אַז דער גאַנצער געדאַנק פון מאַראַלישער גוטמאַכונג דורך אַוועקזעצן זיך אַרבעטן אין שאַפ נאָך דעם ווי לעדערער האָט פון מענטשנס פראַצע אַנגעזאַמלט פיל רייכטום, איז אומגלויבלעכע אידעאָלאָגיע. נאָר דאָס איז דאָך דאָס פיקטיוו צוגעטראַכטע אין ליטע-ראַטור. קוקנדיק אויף די מאַשינען און אויף די געבויענע רוקנס ביי דער יאַגנדיקער אַרבעט, ווערט לעדערער אַנגעפילט מיט שמאָלץ וואָס ער האָט דאָס אַלץ זיך דערוואָרבן מיט די אייגענע הענט... אין אים רופט זיך צוריק אָפ דער אַמאָליקער באַלעבאַס, דער אייגנטימער פון דער פירמע „לעדע-רער ענד סאָן“. און דאָ מאַכט דער קינסטלער זיין פסיכאָלאָגישן אויספיר, ענלעך צום אויספיר אין דער דערציילונג „לייבל אין דער היים — לייבל אין אַמעריקע“. „דער וואָלף — זאַגט ער — איז צוריק אַריין אין זיין פעל“. ווייטער אַריין ווערט לעדערער באַהערשט פון בית-המדרש-שטימונגען. דער קלויז גיט אים אויך נישט קיין „גלויבן אין עפעס בעסערס“. צום סוף פאַרלאָזט ער זיין הויז און לאָזט זיך אַוועק אין אַנדערע מקומות ווי אַ נישט געדאַכטער וואַנדערנדיקער לאַמעד-וואַווינק, וועלכער קומט אָפ חיבוט החיים אויף דעם עולם און קאָן נישט געפינען קיין ענטפער פאַר זיינע „אינערלעכע מאַטערנישן“. מיר מיינען, אַז דאָס זיינען „ענויים“ פון אַ איבערגעזעטיקטן גביר וועלכער ווייסט נעבעך נישט וואָס צו טאָן מיט זיין פרייער צייט. מיר זעען נישט קלאַר, אַז ער זאָל זיך ראַנגלען פאַר העכערע ווערטן אין לעבן.

היים לעדערער קומט אין ערגעץ נישט צוריק.

אין „איסט ריווער“ באַווייזט אַש אויף ברייט צעוויקלטע לייזונטן ווי גרויספאַרנעמיק עס איז זיין קינסטלערישער טאַלאַנט. דער ראַמאַן נעמט אַרום אַ תקופה פון איבער פערציק יאָר וואָס איר אָנהויב איז די צייט

פון פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה. אש פירט אריין אין דער האנדלונג עטלעכע משפחות, טיפן פון פארשידענע נאציאנאליטעטן און קלאסן. אין רייכע, קרעפטיקע שילדערונגען ווערן דא אפגעשפיגלט סאציאלע ווידער-אנאנדן, דראמאטישע קאנפליקטן, טיפע מענטשלעכע איבערלעבונגען — דאס אלץ אויף א קליינעם שטח פון דער אמעריקאנער הויפטשטאט ניו-יארק — אויף דער 48-ער גאס.

איידער ש. אש האט זיך אפגעפארטיקט מיט זיין גרויסן ראמאן „איסט ריווער“, האט די יידישע ליטעראטור אויף זיין קינסטלער-חשבון שוין געהאט פארציכנט א צאל וויכטיקע ווערק, וועלכע פארנעמען אן אויבנ-אניק ארט אין אונדזער ליטעראטור. מיר דערמאנען בלויז עטלעכע פון זיי: „קידוש השם“, „די פישופמאכערין פון קאסטיליע“, די טרילאגיע „פארן מבול“, „גאטס געפאנגענע“, „דער תהילים-ייד“, „ביים אפגרונט“, „דאס געזאנג פון טאל“ און אנדערע ווערק — וויכטיקע מיילשטיינער נישט בלויז אין אשס שאפן, נאר אין דער יידישער ליטעראטור בכלל. דערפאר ריידן מיר איצט שוין וועגן אשן ווי וועגן א קינסטלער, וועלכער איז אין זיין דערציילקונסט דערגאנגען צו גאר הויכע מדרגות. מערקווערדיק, ווי אן אידעע, מעג זי זיין א פיקס-אידעע, בליצט אויף אין די ערשטע ליטע-רארישע פרזון פון א יונגן שרייבער און לאזט זיך נישט אויסמיידן אין זיינע שפעטערדיקע שאפונגען, ביז זי באקומט דעם פולן תיקון אין די רייפסטע ווערק פון דעם קינסטלער. דא איז פאסיק צו דערמאנען צוויי פון אש'ס יוגנט-דערציילונגען „דער קריג צווישן געטער“ און „אין א קאר-נאוואל-נאכט“. אין דער ערשטער דערציילט אונדז אש וועגן צוויי ארעמע אלמנות, א יידישער און א קריסטלעכער — ביידע ווינען כמעט אין איין דירה. ביידע אלמנות זיינען געשלאגן פון איין גורל. אט לעבן זיי צווישן זיך ווי צוויי שוועסטערס און אט לויפט צווישן זיי פארביי, ווי דאס פאלק זאגט, א שווארצע קאץ. דעמאלט רופט זיך אפ אין דער קריסטלעכער פרוי די איינגעווארצלטע שנהא צום ייד, און ווי אן ענטפער — דאס בא-רעכטיקטע ביזע געפיל צום גוי. לויט אשן, איז אין זיער ברוגו שולדיק „דער קריג צווישן די געטער“. אין דער צווייטער דערציילונג זעען מיר דאס בילד ווי יעזוס ווערט געפייניקט פון די, וועלכע זאגן, אז די יידן האבן אים פארפייניקט. דער מחבר פארגלייכט אונדזער מאמע רחל צו דער פארהייליקטער מרים — צוויי סימבאלן, וואס לאזן זיך נישט אן א להבדיל

פארגלייכן... אַש זעט אין קריסטנטום עפעס אַזוינס וואָס איז אים, אפשר, פערזענלעך גייסטיק נאָענט. אין „איסט ריווער“ פרוווט ער ברייטער אַרויספירן די מעגלעכע דערנענטערונג פון מענטשן פון פאַרשידענע ראַסן און אמונות. דער קינסטלער קאָן אָבער נישט קוקן דורך די פינגער אויף דעם רעאלן לעבנס-אַמת. דער ענין געמישטע חתונות וואַקסט אַרויס אין דעם ווערק צו אַ פאַרוויקלטן פראַבלעם, אַרום וועלכן דער גרויסער דערצייער לער ברענגט מייסטערהאַפט אַרויס אַ ריי דראַמאַטישע מאַמענטן און שאַרפע קאָנפליקטן.

ש. אַש איז מכוון אונדז אויפצוווייזן, אַז צווישן אַלע פעלקער זיינען פאַראַן גוטע און שלעכטע מענטשן. דעם ערלעך-פרומען און איידעלן משה-וואָלפן שטעלט ער אַקעגן זיין ווייב דבורה — אַ פראַסטע, אומדערצויגענע יידענע. דעם קראַנקן זון נייטענען פון וועמען משה-וואָלף נעמט דאָס גאַנצע לעבן נישט אַראָפּ זיין אָפהיטנדיק אויג, שטעלט ער אַקעגן זיין ברודער דעם „פראַקטישן“, אַרויפגעאַרבעטן אוירווינג. דאָס איירישע מיידל מערי איז ווייט, אין כאַראַקטער, פון איר פאַטער פעטריק מעקאַרטי, דעם פאַרביסענעם שוואַ-ישראל. דער פאַנאַטישער פעטריק שטעקט אָן די גאַנצע משפּחה מיט אַנטי-ידישן גיפט. דאָס אַרעמע מיידל מערי בלייבט אַלע מאָל גערירט פון משה-וואָלפס גוטהאַרציקייט ווען זי קומט אַריין אין זיין גע-וועלב אייניקופן אויף באַרג שפייזפראַדוקטן פאַר פעטריקס הונגעריקן הויז-געזינד. מערי איז אַן אַפטע איינגייערין צו די דאָוידאַוסקיס און פאַרנעמט זיך מיט דעם קראַנקן נייטענען. זי באַקומט אים ליב. דער בחור ווייזט אַרויס אַ גרויסן חשק זיך צו לערנען. דער שטענדיק פאַרהאַוועטער משה-וואָלף, דער אויסגעטוענער פון אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות מיט רוחניות, טרייסט זיך מיט דעם, וואָס זיין זון פאַרנעמט זיך מיט עפעס העכערס, צו באַפרידיקן די נשמה. נייטען פילט אַ באַזונדערן דרך-אַרץ צו זיין פאַטער. ער געדענקט נאָך פון קינדווייז ווי משה-וואָלף פלעגט אין היימישן שטעטל זיצן איבער ספרים און לערנען מיט התמדה.

מיט שטריכן פון רעזערווירטקייט, ווירדע און מענטשלעכער אויס-געהאַלטנקייט קומט אָפּער פון אַש'ס פּרעכטיקער פעדער, די שיינע ראַשעל. זינט איר פּריער יוגנט גייט זי אום מיט אוירווינגן, וועמען די שכנים פון דער 48-טער גאַס באַטראַכטן אַן ספק, פאַר איר חתן. דער פראַסטער יונג,

אורווינג, האָט גאָר חתונה מיט מערין, צו וועמען נייטען פילט זיך שטאַרק צוגעבונדן.

הערי גליקשטאַק האָט געפונען אַ געטרייע פריינדין אין מיסעס קראַנץ. נאָך זיין ווייבס טויט, שלאָגט ער איר פאָר זי זאָל זיך אַריינקלייבן צו אים אין הויז. ער וויל זי זאָל זיין אַ מאַמע צו זיינע פאַריתומטע קינדער און אַפילו אויך זיין ווייב. פונעם לעצטן האָט ער זיך אָפּגעהאַלטן אויס מורא פאָר בייזע צינגער. דאָ קומט אַש ווידער אַרויס מיט זיינע „ייד און קריסט“ מחשבות ;

„קוים האָט ער געוואָלט איבערשפּאַנען דעם אָפּגרונט, וואָס די געטער האָבן געגראָבן צווישן די מענטשן ; קוים איז ער געגאַנגען גאַנץ מאַכן די צעטיילונג וואָס זיי האָבן געשפּאַלטן, האָבן זיי אַנ-געשיקט אויף אים היילות מלאכי-חבלה מיט זייער גאַנצן קלאַפּער-געצייג פון פייערדיקע שפּיזן, גאַפּלען, קאַכעדיקע טעפּ, גיהנום-פייערן, וואָס די אמונה-פאַרזאָרגערס פון ביידע צדדים האָבן אויס-געשטאַט דערמיט זייערע געטער אויף צו באַשיצן זיך קעגן אַזעלכע ווידערשפּעניקע ווי ער, הערי, האָט געפרוּווט זיין“.

איצט וויסן מיר שוין ווער עס איז „געגאַנגען גאַנץ מאַכן די צע-טיילונג...“ פאָר מיסעס קראַנץ איז סיי ווי אויסגעפּאַלן דער גורל אויפ-צוהאַדעווען העריס קינדער. מיטן טויט פון העריס ווייב זיינען אויך ווי פאַריתומט געוואָרן דער איטאַליענער מאַלאַגי און דער פּאַליאַק „כאַליעוואָ“. זיי אַלע האָט נאָענט פאַרבונדן אַ פאַרקאַכטע ליבע צו העריס טויבן מיט וועלכע עס איז „פול“ געווען דער גאַנצער „איסט ריווער“-קוואַרטאַל. אַזוי פירט דער קינסטלער אַריין אין דער האַנדלונג פון ווערק אַ רייכן טיפּאָזש פון פאַרשידנפּאַלקישן אָפּשטאַם. אַן אויסנאַמלעכע געשטאַלט אין דעם ווערק איז דער אומוואַקלדיקער סאַציאַליסט דאָקטער כאַזאַנאָוויטש. ער היילט דעם האַפּענונגסלאָז קראַנקן נייטענען מער מיט טרייסטווערטער, ווי מיט מעדיצינישע רפואות. נישט בלויז איז אין „איסט ריווער“ אינטערעסאַנט דאָס סיפּור-המעשהדיקע אויף אַ ברייטן, בילדערישן פאַרנעם. באַמערק-ווערדיק זיינען די געשטאַלטן, אַרויסגערוקטע אינעם גאַנג פון דער אַקציע. כאַראַקטעריסטיש זיינען די צוויי קעגנזעצלעך געצייכנטע פּראָפּילן — דער פּוילישער אַנקל זילבערבערג און זיין ווייב, די אונגאַרישע דאַמע מיט

„איידעלע מאַניערן“. ביי יעדער געלעגנהייט לערנט זי דעם מאַן „אַריסטאָ-קראַטישע“ הנהגה...

אַט ווערט פאַר אונדז פאַרגעשטעלט אַ נאַבעלע אימיגראַנטן-משפּחה פון דייטשלאַנד. דורך שילדערן דאָס לעבן פון דער קליינער, דייטשישער משפּחה אין דעם פרעמדן ניו-יאָרק, פירט אונדז דער קינסטלער אַריין אין דער קולטור-אַטמאָספּערע פון אַמאַליקן יידיש-אַסימילירטן רייזן-לאַנד. זייער נאָסטאַליגע צום היימישן לעבנס-שטייגער האָט געפונען איר טייל-ווייזע באַרויִקונג אין די קאַמער-קאַנצערטן פון ערנסטער מוזיק, וואָס זיי האָבן אָפט מאַל איינגעאַרדנט ביי זיך אין הויז. דאָראַטעאָ און איר פאַר-זעסענע טאַכטער מילדערד האָבן אָפּגעגעבן אַ סך ליבע זייער אָפּגע-ציטערטן זון און ברודער ראָבערט. זיי האָבן דעם פינפילנדיקן אַבער לייכטזיניקן בחור אַלצדינג נאַכגעגעבן, פאַרקויפּנדיק קאַסטבאַרע זאַכן פון שטוב, בכדי אים צו דערמעגלעכן אַרויסגיין מיט דער פרעכטיק שיינער ראַשעל. זי האָט נאָך אַלץ געהאַפּט אויף אירוינגס צוריקקומען.

צווישן פיל אַנגעווייטיקטע פראַגעס באַרירטע אין דער האַנדלונג פון זיין ווערק, מיינט אַש אויך נישט אויס דעם סאָציאַלן מאַמענט אין דער געזעלשאַפּט. אין אירוינג דאָוידאָוסקיס ריזיקער שאַפּ יאַגן איינער דעם אַנדערן פאַרהאַרעוועטע אָפּערעיטאָרס, פינישערס, פּרעסערס, קלינערס — גאַנצע משפּחות מיט זייערע קינדער, אַרויסצוגעבן וואָס מער פראָדוקציע, ווייל עס לויערט אויף זיי, ווי עס דריקט זיך אויס דער מחבר, „דער וואַלף פון הונגער“.

„אַמעריקע — זאַגט אַש ווייטער — איז אַ רייך לאַנד, ניו-יאָרק איז די גרעסטע שטאָט אין אַמעריקע, און אַמעריקע דאַרפט האָבן יעדן טראָפּן בלוט און כּוח, וואָס געפינט זיך נאָך אין די אַלטע ביינער פון אַן אַרבעטער. אַמעריקע קאָן זיך נישט באַגיין אָן דער אַרבעט פון די קינדער. קינדער מוזן צוהעלפּן די היימען. אַזוי זאַגן די אַלע זייער ביליקע אַדוואַקאַטלעך, וואָס זיינען גרייט פאַר אַ פאַר סענט צו פאַרקויפּן אַלע קאָדעקסן וואָס זיי האָבן געלערנט אין די אַקאַדעמיעס און קאַלעדזשעס. אַזוי זאַגן אַפילו די פאַרטרעטער פון יעזוס אויף דער ערד“.

פיל בילדער פון אַמאַליקן, אימיגראַנטישן לעבנס-שטייגער, גאַסנ-

געמעלן פון דער עלטערער צייט, גיבן צו דעם ווערק „איסט ריווער“ אַ היסטאָרישן אַטעם. אַזוי פלעכט אַש אַריין אין דער האַנדלונג פון ראַמאַן די אויפֿטרייסלענדיקע „טריַענגל“־טראַגעדיע פון 1911 אין ניו־יאָרק, אין וועלכער עס זיינען אומגעקומען צענדליקער מענטשלעכע לעבנס. דאָס ייִדיש אַרבעטער־מיידל סאַראַ איז זיך מקריב אַרויסצוראַטעווען פון פּיער איר קריסטלעכע חברטע מערי און ביידע צוזאַמען קומען אום. אויך דאָ וויל ש. אַש באַווייזן, אַז דאָס גוטע אין מענטשן פון פאַרשידענע גלייבנס וואַלט שטענדיק באַקומען די געווינטשענע פאַרקערפערונג אין לעבן ווען נישט „דער קריג צווישן געטער“.

דער נאַראַטיווער שטאָף איז ביי אַשן געוואַלדיק רייך. שווער אויס־צורעכענען וויפל פּראַבלעמען אַש דער קינסטלער באַרירט אין זיינע ווערק, אַרויסווייזנדיק אַ סך לעבנסדערקענטעניש, באַקאַנטשאַפט אין פּיל געביטן פון מענטשלעכן וויסן. מיט זיין קינסטלערישער אינטוויַציע דרינגט ער אַריין אין די פאַרהוילנסטע געפּילס־קעמערלעך פון מענטשלעכן וועזן.

אין „גראַסמאַן און זון“ (ניו־יאָרק, 1954) געפּינען מיר שוין ווינציקער פון די מעלות פון דעם גאָר אינטערעסאַנטן, קינסטלערישן ראַמאַן „איסט ריווער“. טייל העלדן פון דעם בוך זיינען ענלעך צו יענע, וואָס מיר קענען פון פּריַערדיקע ווערק. אין דעם איצטיקן וועגט איבער מער דאָס סיפור־המעשהדיקע ווי די כאַראַקטעריזירנדיקע שילדערונג. פון דעסטן איז „גראַסמאַן און זון“ אַ בילד פון אַמעריקאַנער ייִדישן לעבן אין אונדזער צייט. דאָ ווערט שוין, טיילווייז, אַפּגעשפּיגלט דער היטלעריסטישער אומ־גליק און דער אומגעהויערער רושם וואָס דער ייִדישער חורבן מאַכט אויף ראַבערטן, אייזיק גראַסמאַנס אייניקל. אויך ווערט דאָ געוויזן ווי דאָס יושרדיקע געפּיל רופט זיך אַ מאָל אַפּ ערגעץ טיף אין באַוווסטזיין פון דעם, געוויינלעך, אומפּילעוודיקן מיליאָנער. גראַסמאַן גייט אום אַ צעטראַגענער און קאָן זיך נישט געפּינען קיין אַרט. זיין סעקרעטאַרי, מיס ראַזנבערג, האָט אים שוין עטלעכע מאָל געהערט אין זיין מבוסהדיקער צערודערט־קייט אַרויסריידן דעם נאָמען קאַוואַלסקי. זי וואַלט וועלן וויסן אין וואָסער שייכות ער דערמאַנט אַט דעם סלאַווישן נאָמען. אויך לאַזאַר באַמערקט

ווי דער פאטער דרייט זיך ארום, עלעהיי אַ גאסט אויף אַ פרעמדער חתונה. ער פילט זיך ווי גארנישט קיין היגער. אויף דעם זונס פארלאנג פארט גראסמאן ארויס אין זיין אייגענעם רעסארט אויף ווינטער-וואקאציע. ערשט דאָ, זיצנדיק ביים ברעג פון ים, פארטרויט ער זיך פאר זיין סעקרעטאָרין: ער האָט אמאָל אַלס אַנגעשטעלטער אין אַ באַקלייד-געשעפט פאַר-קויפט אַן אַרעמען פּאָליאַק אַן אַנצוג. נאָכן אַפּדינגען דעם פּרייז, קלייבט זיך דער קונה צו באַצאָלן. דאָ כאַפט ער זיך, אַז ער האָט נישט דעם בייטל. ער לויפט אַ צעטומלטער צוריק אין געשעפט, וווּ ער איז פּרִיעַר געווען, אפּשר האָט ער דאָרטן איבערגעלאָזט זיין געלט. דערווייל האָט גראַסמאָן געפונען דעם טייסטער צווישן דעם שטויס מלבושים. דאָס „גע-פונענע“ געלט האָט גראַסמאָנען געהאַלפּן אַרויפּשטייגן אויפן ערשטן שטאַפּל פון זיין היינטיקן מיליאָנערישן שטאַנד. דורך די אַלע יאָרן ווען זיינע געשעפטן זיינען אַוועק גאַר גרויס, האָט ער וועגן דעם נישט געדענקט. איצט איז דאָס אים אַריין אין קאַפּ און טאַטשעט אים ווי אַ וואַרעם. מאַמענטנווייז פּרוּווט גראַסמאָן אַליין צו נישט מאַכן די האַרבקייט פון זיין פאַרברעך מיט דעם אויסרייך פון קאָוואַלסקיס נידעריקער מאַראַל, מה שבכן ער איז געווען אַ שיכור. שנית, האָט דען טאַקע גראַסמאָן אַליין נישט אַפּגעטאָן אין זיין לעבן קיין גרעסערע עוולות? אויך די דאָזיקע אויסריידן באַרויקן נאָך אַלץ נישט זיין געוויסן.

אַש דערציילט אונדז אַ סך וועגן גראַסמאָנס לעבן; זיין שווערע יוגנט, די אַרעמקייט אין שטוב, וואָס האָט אים געצוּווגען צו אויסטערלישע המצאות אַרויסצוהעלפּן דער אַרעמער משפּחה. וועגן דעם כאַראַקטער-אונטערשיד צווישן אים און קלאַראַן, זיין ווייב, אַן אומשולדיקער צופאַל האָט זיי צונויפגעפאַרט אויף איינער פון זיינע געשעפטס-רייזעס אין קליוו-לאַנד. גראַסמאָן איז ווי אַן אַפּשטאַמיקער פון אַ געוויינלעכער סביבה גע-בליבן איינפאַך אין זיין טבע און אויפפיר. קלאַראַ האָט זיך דערצויגן און איז אויפגעוואַקסן אין מאַטעריעלן ווילזויק, אַסימילירט, אַפּגעפרעמדט פון יידישן שורש. איר כאַראַקטער האָט זיך פאַרמירט אין אומזאָרגעוודיקע באַדינגן, ווייט פון יענע לעבנס-השגות, וועלכע זיינען איינגטימלעך פאַר אַ פשוטן מזרח-איראָפּעיִשן יידן. דער פּסיכאָלאָגישער פּירוד הלבבות האָט געוואַרפן אַ קילן שאַטן אויף זייערע מאַן-און-ווייב-באַציִונגען. לאַזאַר וואַלט נישט געדענקט וועגן זיין טאַטן, ווען נישט די פּיל ווינטער-רעסארטן.

האטעלן און פארוויילונגס-פלעצער וואָס וועלן, מיט דער צייט, בלייבן פאַר אים — ירושה. אַ טיפּערע התקרבות צו גראַסמאַנען פילט דאָס אייניקל ראַבערט, באַזונדערס נאָכן אומקערן זיך פון דער מלחמה, וווּ ער האָט מיט אייגענע אויגן געזען דעם בראַך פון אונדזער פּאָלק.

נאָכן אויסהערן גראַסמאַנס ווידוי, זאָגט אים צו די ערלעכע מיס ראַזנבערג אויסצוגעפינען דעם פּאָליאַק פאַר וועמען ער זאָל זיך רעכט-פערטיקן פאַר דער אָפּגעטאַענער עוולה. ערגעץ אין אַ פּוילישן רעסטאָראַן איז גראַסמאַן געפאַלן אויף די שפורן פון איינעם אַ קאָואַלסקי. ער האָט אַמאָל דאָ געאַרבעט ווי אַ געפּעס-וואַשער. איינער פון די קעלנערס וויל פון דעם רייכן בעל-דבר אַרויסנאַרן אַ ביסל געלט מיט דער פאַרזיכערונג, אַז ער ווייסט וווּ יענער געפינט זיך. אויף דער עצה פון דעם קלוגן זילבער-שטיין באַשליסט דער מיליאָנער גראַסמאַן אויפצושטעלן אַ בוי-פּראָיעקט פאַר די צוריקגעקומענע מלחמה-וועטעראַנען;

„די אונטערנעמונג וועט אים, אפשר, העלפן צו פאַרשטילן, צו באַרויקן זיין געוויסן, אויב זי וועט אויסגעפירט ווערן צוליב און נאָר צוליב דעם געקרויודעטן קאָואַלסקי“.

ווי אין אַלע אַשס ווערק, ווערן אויך אין „גראַסמאַן און זון“ אַרויס-געברענגט ווידערשפרעכיקע געדאַנקען וועגן וועלט און מענטש. דאָס האָט שוין אַ שייכות צו אַשס אינערלעכער וועלט און צו זיין קינסטלערישער פּערזענלעכקייט. איבער אַלע זיינע סתירותדיקע מחשבות און אַפּשאַצע-רישע דעות, שטעלט ער אַבער העכער די ייִדישע מאַראַל וואָס אַ ניצוין פון איר איז פאַרקערפּערט אין דער געשטאַלט פון אייזיק גראַסמאַן.

פּראַבלעמען פון ייִדישן לעבן אין אַמעריקע ווערן אויך באַרירט אין אַ טייל פון ש. אַשס דראַמאַטישע ווערק. דאָס איז אַן אומאַפּטיילבאַר קאָפיטל פון דעם גרויסן קינסטלערס פּרוכטבאַרן שאַפן מיט וועלכן מען דאַרף זיך באַזונדער אַפּשאַצעריש פאַרנעמען.

„א בריוו פון אמעריקע“

דאָס ייִדיש־נאַציאָנאַלע אין פּרץ מאַרקישעס ראַמאַן „טראַט פון דורות“

אין „טראַט פון דורות“ האָט פ. מאַרקיש זיך באַמיט, ווי עס האָבן אים דערלויבט די „אַביעקטיווע מעגלעכקייטן“, צו געבן אַ גענויע אַפּשפּיגלונג פון ייִדישן געראַנגל, ליידן און אומקום — ווי אין זיינע אַנדערע ווערק, לאַמיר אָננעמען די גרעסערע פּאַעמע „ברידער“, דעם ראַמאַן „דור אויס, דור איין“, די ברייטפאַרנעמיקע דיכטערישע עפּאָפּעע „מלחמה“, באַזונדערס, „צו אַ ייִדישער טענצערין“. דאָס ייִדיש־נאַציאָנאַלע ווערט אויך אַרויסגעברענגט אין אַלע זיינע פּרײַערדיקע און אויך שפּעטער־דיקע ווערק אין פּאַרשידענע זשאַנערן, — נישט אַלע מאַל אין גוסט פון דער סאָויעטישער אויפפאַסונג פון ליטעראַטור. די לינקיסטישע קריטיק האָט מאַרקישן פאַר זיינע ייִדישלעכע „אַפּוויגן“ נישט געשוּינט, הגם זי האָט אים באַטראַכט פאַר איינעם פון די גרונטלייגערס פון דער ייִדיש־סאָויעטישער ליטעראַטור.

מאַרקיש באַווויזט זיך אין די סטיכיש אַנפּליצנדיקע שילדערונגען פון זיין לעצטן פּראָזאַישן ווערק ווי אַ נאַציאָנאַלער שאַפּער. מען מערקט אַבער אויך ווי דער קינסטלער היט זיך אויס נישט איבערצוכאַפּן די מאַס אין שענקען מער קינסטלערישן אויפּמערק די צום מיינסטן געליטענע פון דעם גרויזאַמען היטלער־אומגליק, וואָס האָט אויך נישט אויסגעמיטן אַנדערע פּעלקער.

דאס ווערק הויבט זיך אן מיט וויגדעס און סלאוועקס אריבערגיין די סאוועטיש-דייטשישע גרענעץ צוריק צו זייערע עלטערן אין ווארשע, ווו עס הערשט איצט דער היטלעריסטישער אַקופאַנט. עס האָט זיי, פלומרשט, אָפגעגליקט דורכצוגיין אַלע וואַכפאַסטנס מיט וועלכע דער וועג אַהיים איז געווען געדיכט באַשטעלט. אַריינקומענדיק אין דער הויפטשטאָט, מישן וויגדע און סלאוועק זיך אויס מיט אַ גרופע פּאַליאַקו, וועמען די נאַציס האָבן געכאַפט אויף דער גאַס און טרייבן זיי צו דעם מיציקעוויטש-דענק-מאַל. מאַרקיט מאַלט דאָ אַ כאַראַקטעריסטיש בילד, וואָס שטעלט פאַר די טראַגעדיע פון פּוילישן פּאַלק אונטער דער דייטשישער אַקופאַציע-מאַכט. די שטורמיסטן באַפעלן די אָנגעטרעטענע פּאַליאַקו צו פאַרניכטן זייער פאַר-הייליקטן מאַנומענט פון דעם גרויסן, נאַציאָנאַלן דיכטער. געטראַפן אין זייער פּאַלקס-ווערדע, ווילן די פּאַליאַקו נישט נעמען אויף זיך אַזאַ שאַנד-פלעק, אַפילו אונטער דער דראָנג פון טויט. די נאַצישע וואַנדאַלן קלעטערן שאַדנפריידיק אַרויף אויף דעם דענקמאַל מיט העק אין די הענט און מאַכן פון אים אַ תל. אַן אַנדער בילד פון גרויל און ווילדער רציחה אין די ערשטע טעג פון דעם יונגן פאַרפּאַלקס אַנקום אין וואַרשעווער געטאָ. איז דער בייזווונדער ווי אַ געסטאַפּאַ-מערדער קאַטעוועט דעם אַרעמען זלמן מיט דעם גומענעם שטעקן פאַר נישט טראַגן די געלע לאַטע. ער שליידערט דעם קרוע ובלוע אַריין אין הויף, ווו עס שטייען נאָך אַנדערע קרבנות, פאַרצווייפלטע פון שרעק, נישט וויסנדיק וואָס דער אַכזר וועט טאָן מיט זיי. אין די ערשטע חדשים פון דער אַקופאַציע זיינען ייִדן, ווי עס איז, נאָך געזעסן אין די הייזער. גראַד איז אין יענע טעג אויסגעפּאַלן דער בר-מצווה-טאַג פון שייַע ריינגאַלדס אייניקל. ווי דער שטייגער איז אויף אַ ייִדיש-באַלעבאַטישער שְמחה, ביים טרינקען אַ גלעזל וויין, איז שייַע אַרויסגעטראַטן מיט אַ דרשה צו וועלכער אַלע אַרומזיצנדיקע ביים טיש האָבן זיך צוגעהערט מיט ערנסט און נייגיר. אַ ווילקענער, האָט שייַע פאַר-שטאַנען די וועלט און אירע פירונגען. דאָך, האָט ער מיט פּאַטערלעכן צער באַדויערט וואָס די „צווייגן ברעכן זיך אַליין אָפּ פון בוים, זיי ווערן ערגעץ פאַרפּאַלן און קערן זיך מער נישט אום צוריק צום שטאַם“. כּפּי זיין טראַדיציאָנעלער לעבנס-אויפפאַסונג, האָט שייַע געהאַט אויף וואָס זיך צו באַקלאַגן, וועגן זיין עלטסטער טאַכטער פרידע, אַ קאַמוניסטקע, ווייסט ער פּלל נישט ווו זי געפינט זיך אין דער וועלט. מיעטעק איז, אין די דרכים

פון זיין שוועסטער, אויך אַוועק אויסבעסערן די וועלט. און וויגדע — — — שייעס דרשה קלינגט שוין נישט אַזוי אויפגערוימט ווי אויף דער ערשט גישט לאַנג פאַרגעקומענער חתונה פון וויגדע מיט סלאַוועקן. אין מיטן דער שמחה זיינען פּלוצים אַנגעפּלויגן די דייטשישע באַמבאַרדיר-עראַפּלאַנען און שוין איז פּוילנס הויפטשטאָט געשטאַנען אין חורבות. מיטן אַריינמאַרש פון די דייטשן, זיינען וויגדע און סלאַוועק אַוועק אויף יענער זייט גרענעץ. איצט זיינען זיי צוריקגעקומען אַהיים.

ווי באַקאַנט, האָט מאַרקיש אין די ערשטע יאָרן נאָך דער אַקטאַבער-רעוואַלוציע אין רוסלאַנד, געלעבט אין וואַרשע, ווו ער האָט אין דער יידיש-ליטעראַרישער סביבה זיך אויסגעטיילט מיט זיין מעכטיקן דיכטער-רישן טאַלאַנט. די יאָרן פון זיין דערפאַלגרייכן פאַרברענגען אין דער קרוינשטאָט פון פּוילן האָבן משפיע געווען זיין שאַפן. ער האָט געקענט די געאַגראַפיע פון לאַנד, די אייגנאַרטיקע באַזונדערקייט פון פּוילישן פּאַלק, ער האָט זיך דורכגענומען מיט דער שיינקייט פון פּוילישן פּייזאַזש, אַזוי אויך האָבן אין זיין זכרון זיך איינגעקריצט די כאַראַקטער-אייגנשאַפטן פון די פּוילישע ייִדן מיט זייערע „לייַדנשאַפטלעכע מילער און זינגענ-דיקער פּאַנעטיק“. אין „טראַט פון דורות“ רוקט מאַרקיש אַרויס אַ שערענגע פיגורן, וואָס כאַראַקטעריזירן די פּילפאַרביקייט פון פּוילישן ייִדנטום, ווי צום ביישפּיל דער פּירער פון קעמפּנדיקן געטאַ, אַלעקסאַנדער, דער בוכ-האַלטער מיט דעם צעקנייטשטן קאַפּעלוש לעאַן שאַליט — ער העלפט דעם אינזשעניר דרייער אויסצוגעפּינען אַ וואַפּן מיט וואָס זיך צו פאַרטיידיקן קעגן די דייטשן; דער בעקער נתן שעפּס, וועמען עס איז אַנפאַרטרויט אויפצושטעלן אין אונטערערדישן געטאַ אַ וואַרשטאַט צו מאַכן געווער, לייבעניו דער טרעגער, דער בלינדער זכריה, דער אַלטער מוזיק-פּראַפּע-סאָר — אים שיסט דער טרופּן-פּירער האַנטקע אַריין אַ קויל אין מויל פאַר שפּילן אַ רעקוויעם אויף דער חרובער וואַרשע, — דער געלערנטער סעמיאַטיצקי און נאָך פּיל אַנדערע געשטאַלטן, וועלכע שטעלן צונויף דאָס גאַנצע טראַגישע בילד פון וואַרשעווער געטאַ. פון איין זייט איז קענטיק מאַרקישעס התקרבות צום פּוילישן ייִדנטום, פון דער צווייטער זייט לאַזט אים די אויפגעצווונגענע פּאַליטישע טענדענץ נישט באַהאַנדלען די געשעע-נישן אין געטאַ לויט זיין קינסטלערישן איינזען, ווינציק ווערט אין דעם ווערק באַטאַנט, אַז דער אויפשטאַנד פון דעם לעצטן שריד אין געטאַ איז

געווען אן איינזאמער געראנגל, אן געהעריקער הילף פון דרויסן. דער מחבר האלט זיך צוריק פון ארויסהויבן דעם יידישן העראיזם אין קאמף „פאר אונדזער און אייער פרייהייט“, באשיצנדיק מיט מסירת־נפש דעם כבוד פון יידישן פאלק. בשעתן לייענען דאס ווערק (און לייענען לייענט עס זיך מיט שטארקן אינטערעס), טראכט זיך, ווי פולער און נאציאנאל־תוכיקער וואלט ביי מאַרקישן דעם קינסטלער אַרויסגעקומען דאָס בילד פון ליידן און קאמף אין וואַרשעווער געטאָ, ווען ער זאָל זיך נישט פילן געבונדן פון יענער טענדענץ. פון מאָל צו מאָל טרעפן מיר אָן אין די שילדערונגען אויף מאַמענטן, וועלכע זעען אויס צו זיין ווייט פון דער ווירקלעכקייט. דאָס מערקט זיך, צ״ב אין קאַפּיטל, וווּ עס דערציילט זיך ווי דער סעקרע־טאַר פון בריסקער געגנטלעכן קאָמיטעט געזלאָבין און דער פּאַרזיצער קאַראַוואַיעוו אַרגאַניזירן די אַרבעט ביים אַראָפּנעמען די תּבואה פון די פעלדער. דאָ ווערן באַטאַנט די „באַזונדערע באַקוועמלעכקייטן“ אין דער אַרבעט (מיט אַן ערך פּערציק יאָר צוריק), אַ דאַנק די מאַדערנע אַרבעטס־מכּשירים... מאַרקישעס אייגנאַרטיקע היפּערבאַליע פּאַסט זיך גראַד אַריין אין אַט דער שילדערונג. ערגעץ וווּ העלפט זיך דער מחבר אומגויטיק אַרויס מיט אַ ביסל הומאַר, כאַראַקטעריזירנדיק די אומבאַהאַלפּנקייט פון די אַנג־געקומענע פּליטים, וועלכע דאַרפן זיך ערשט צוגעוויינען צו דער נייער לעבנס־ווירקלעכקייט אין דער סאָויעטישער מדינה. אין דעם בריסקער בית־מדרש, וווּ די היימלאָזע האָבן אויף דערווייל זיך „אַיניקוואַרטירט“, קערט זיך אום פון גאַס אַ יונגער בחור, דורכגעפרוירן פון דער ווינטער־דיקער קעלט. ער האָט אויפן וואַקזאַל געלאָדנט אייזערנע פעסער אויף די וואַגאַנען מיט הוילע הענט, שויןגענדיק די וואַרשעווער הענטשקעס... די דאָזיקע מאַמענטן זיינען אָבער ווייט נישט כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם הויכקינסטלערישן ווערק „טראַט פון דורות“, וואָס זיין עיקר־טעמע איז דער אַלגעמיינ יידישער גורל. אין פיל אַנדערע שילדערונגען אַנטפלעקט מאַרקיש זיין גרויס יידיש־פּילנדיק האַרץ.

מיט באַזונדערער פּוונה דערציילט מאַרקיש וועגן דער ערנסטער באַ־זאַרגטקייט וואָס די פאַרשטייערס פון דער סאָויעטישער מלוכה ווייזן אַרויס צו די היימלאָזע פּליטים. מען שיקט זיי אויף אַרבעט קיין אוראַל. מיט צונויפשטעלן די עשאַלאַגען פאַרנעמט זיך בערנאַרד גראַס — אַ היימישער קאַמוניסט. ווי נאָר אַנגעקומען אין אַ שטאָט אין ווייטן הינטערלאַנד,

שפּאַנען די פּליטים גלייך זיך איין צו דער אַרבעט אויפצובויען אַ נייע געווער-פּאַבריק. דאָ צייכנט פּאַר אונדז מאַרקיש נאָך אַ ריי פּראָפּילן פון ייִדישע פּאַלקסמענטשן ווי יאַסי גאַלאַנט מיט זיין ווייב, דעם זשעשעווער שניידער, מענדע — ער וויסט מער פון אַלעמען וואָס עס טוט זיך אויף די מלחמה-פּראָנטן, דער באַוווּסטזיניקער אַברהם ספּאַרד, פייטעלע, ירחמיאל און נאָך אַנדערע פּליטים. אין די אַוונטן קומען די מענטשן פון בערנאַרדס אַרבעטס-ברייגאַדע זיך צוזאַמען אין שטאַטישן קלוב. מען זיצט און מען שמועסט מיט ציטערדיקער בענקשאַפט וועגן דער פּאַרלאַזטער היים. מאַרקיש נעמט ווידער מאַלן בילדער פון ייִדישע ימים־טובים אין די שטעט און שטעטלעך אין אַמאַליקן פּוילן, די היימישקייט אין די ייִדישע שטיבן, וווּ עס האָט זיך געהערט דער „ניגון פון תהילים וואָס טאַטעס פלעגן זינגען פאַר טאָג אָן ווערטער, ווען קינדער זיינען נאָך געשלאָפּן“. שפעטער וועט אַ טייל פון זיי מיט בערנאַרדן בראש זיך מאַביליזירן אין דער נייע געשאַפענער פּוילישער ברייגאַדע. זי וועט זיך שלאָגן, לויט דער פּאַפּולערער ווערסיע, אויף די פּאַרטיידיקונגס-פּראָנטן קעגן די נאַצישע אַנפּאַלערס, פון לענינאָ ביז וואַרשע, ביי דער זייט פון דער רויטער אַרמיי.

דערווייל ווערן די אסירים פון וואַרשעווער געטאָ מאַסנווייז געטריבן צום אומשלאַגפּלאַץ, וווּ עס זיינען פאַר זיי צוגעגרייט וואַגאַנען אוועקצור-פירן צום אויברענג. עס קומען פאַר אויפּטרייסלענדיקע סצענעס — נישט צו באַנעמען מיט דעם מענטשלעכן מוח. די לופט איז פול מיט הימל-שפּאַלטנדיקע קולות, קינדער-געוויין, שיסעריי, דאָס לעבן איז הפּקר. דער-שיטערנדיק ביז גאַר איז דאָס בילד ווי מען פירט אָן עולם וואַרשעווער ייִדן אין טאָג פון יום־פיפור, אַנגעטאָן אין טליתים, צום פּאַרניכטן. אַזעלכע טויטמאַרשן געהערן אין געטאָ צו די אַפטע פּאַרלויפענישן.

מאַרקיש פּרוּווט פּסיכאָלאָגיש פאַרענטפּערן דעם פּרעזעס פון יודנ-ראַט, הגם ער מאַלט אים נישט אין סימפּאַטישע פּאַרבן, אויך דער ייִדישער דאָקטער גרייכאַרט (זיין פּראָטאַטיפּ איז אונדז ווירקלעך באַקאַנט פון די פינצטערע צייטן פון געטאָס און טויט־לאַגערס), רעדט צו די מיטגלידער פון יודנראַט פאַרנעפּלטע דיבורים. ער באַמיט זיך איינצושמועסן אַלעק-סאַנדערן, אַז דאָס האָט ער, מיט זיין שתדלנות, אויסגעפּועלט אַ קולטור-פּאַזיציע אין געטאָ. דער אויטאָריטעט פון דער אונטערערדישער באַוועגונג ווייזט אים, מיט רוגז, דאָס שטיקל זייף געמאַכט אין מיִדאַנעק פון ייִדן-

פעטס: „ — און דאָס איז אויך אַ פּאָזיציע? — אַזוי שטעלט מאַרקיש גרייכאַרטן אַוועק אין דער ראַל פון אַן עקלדיקן קאַלאַבאָראַטאָר. דער פּאָליאַק טאַדעווש טענהט, הלמאי אַלעקסאַנדער באַטראַכט דעם ייִדישן פּאָלקס־אומגליק צו „לייבלעך“. ער באַמיט זיך אויפווייזן, אַז זאָגן אַז דער נאַציזם האָט זיך געשטעלט פאַר אַ ציל פאַרניכטן דאָס ייִדישע פּאָלק, הייסט זיין נאַציאָנאַליסטיש... דאָס מיינט אַפּזונדערן זיך פון אַלע פעלקער...

דורך דער גאַנצער צייט געפינט זיך וויגדע, אין שליחות פון געטאָ, אויף דער אַרישער זייט. סלאַוועקן איז נישט ניהא וואָס אויספירנדיק געהיימע אויפגאַבעס אויסער די מויערן פון געטאָ, דאַרפט ער נאָך צו־טרעגן וויגדען גרוסן פון טאַדעוושן... דער טריאַ־ראַמאַן טוט אים טיף וויי. סלאַוועק קאָן נישט פאַרשטיין: אין אַזאַ גרויזאַמער צייט, ווען דעם מענטשנס לעבן האָט נישט קיין ווערט, ווי קאָן אַ מענטש אין שאַטן פון טויט זיך שפּילן אין ליבהאַבעריי, דערצו נאָך מיט יענעם פרוי? ווייזט אויס, אַז דער פּאָליאַק איז ווייט פון יענע איבערלעבענישן, וועלכע טויטן אָפּ אינעם מענטשן דעם אורשפּרינגלעכן לעבנסדורשט. נאָכן אויספירן דעם טויט־אורטייל איבער דעם נאַצי־קאַלאַבאָראַטאָר קאַבידלאָ, (עטל האָט, אַרבעטנ־דיק ווי אַן אַריערין אין דייטשישן רעסטאָראַן, אים דערשנאַפט) פּאָלט סלאַוועק אַריין אין די הענט פון דער געסטאַפּאַ.

מאַרקיש פלעכט בפּיוון אַריין אין דער פּאַבולע פון ווערק מאַמענטן פון ייִדישן לעבנס־שטייגער, אויף וויפל עס איז נאָך מעגלעך אים אַנצור־האַלטן אין געטאָ. דער געוועזענער ביבליאָטעקאַר לוי סאַנדלער, פּירט איבער די חרובע גאַסן אַ וועגעלע ביכער... שייע ריינגאַלד לויפט צו שלמהלע גערער איינשאַפן פאַר זיין עלטסטן זון, יאַקוב, אַ ביסל וואַקס אויף צו קאַטשען ליכט פאַר יום־כיפור. בעת מיצעטעק, — מען האָט אים אַראַפֿ־געלאָזט אין געטאָ מיט אַ פאַראַשוט — באַגעגנט זיין אויסגעמאַטערטן שווער, פּראַפעסאָר זרחי, וועמענס טאַכטער איז אומגעקומען אין די שפּאַ־נישע קאַמפּן, מאַכט מאַרקיש דעם ווייטערדיקן, ביבלישן פּאַרגלייך; „מיצעטעק האָט געוויסט, אַז דער אַלטער, חרובער מאַן וועט ביי אים פרעגן אויף זיין איינציקער טאַכטער, ווי יעקב האָט געפרעגט ביי זיינע זין אויף יוספּן“. די ווענט פון דעם קונסט־מאַלער חנניה בערנאַרדאָס בוידעם־שטיבל, וואָס שטעקט אַרויס פון חרובן דאָך ווי אַ של ראש, זיינען באַ־

האַנגען מיט בילדער פון „איוב“, „ירמיהו אויף די חורבות פון ירושלים“ און מיט אַנדערע פּילזאַגנדיקע סימבאָלן פון דער ייִדישער געשיכטע. דער אַ מאַמענט און פּיל אַנדערע שטאַרקערע מאַמענטן זיינען בלתי־ספּדיקע באַוויוון פון ייִדיש־נאַציאָנאַלן מהות אין מאַרקישעס שאַפּן. מיט אומגעוויינלעכער אינטוויטיווער קראַפּט גיט דער קינסטלער אונדז איבער וואָס עס שפּילט זיך אַפּ אין האַרצן פון אַ מאַמען בעת זי זוכט מיט ציטערניש איר קינד. זי באַמערקט עס פון ווייטנס, צווישן פּיל אַנדערע קינדער, געפּירטע צום פּאַרניכטן, און צולויפּנדיק ווערט זי דערשאַסן. האַרצרייסנדיק איז די שילדערונג ווי דער לערער הענריק גאַלדשמיד גייט צוזאַמען מיט די קינדער צו די וואַגאַנען, אַפּזאַגנדיק זיך פון דער „פּריווי־לעגיע“ צו בלייבן.

די געטאָ האָט שוין פּאַרלוירן יעדן שטאַנד־האַפּטיקן אָנהאַלט פּאַר עקסיסטענץ. אויף די גאַסן — פּיל טויטע. די וואָס האָבן נאָך אַ ביסל פּוה אין זיך, לויפּן אום פּאַרצווייפּלטע, זוכנדיק וווּ אַ באַהעלטעניש זיך אויסצובאַהאַלטן פון טויט. קיין סך געווער זיך קעגנצושטעלן דעם שונאָ איז נישטאַ. אַלעקסאַנדער טרייסט זיך מיט די ווערטער וואָס דער קינסטלער מאַרקיש לייגט אים אַריין אין מויל: „דאָס שטיינדעלע פון דודס פּאַסטוך־טאַרבע וועט איצט מוזן דורכלעכערן די אייזערנע וואַנט פון פּאַשיזם“. אויסער די מויערן פון געטאָ גרייט זיך וויגדע אויסצופירן דעם טויט־אורטייל איבער דעם גרופּן־פּירער פּאַן פּראָש. איר אַרישער אויסזען שטעלט זי אויסער געפּאַר. דאָך לעבט זי אין טראַנס פון נאַכאַנאַנדיקער אויס־דאַכטעניש. יעדער טראַט קאָן אַרויסרופּן פּאַרדאַכט, ווי עס זאָגט דאָס פּאַלקסווערטל: היט זיך פּאַר פּייער און גלויב נישט דעם וואַסער. אויך עטל האָט, אַרבעטנדיק אין דייטשישן רעסטאָראַן, געמוזט אויסשפּילן פּאַר דעם אויסוואַרף קאַבידלאָ איר פּוילישן פּאַטריאַטיזם און פּאַר די נאַצישע פּלבים — איר געטריישאַפּט צום דריטן „רייך“.

וועגן וויגדעס אומדערשראַקענעם אונטערנעם אויסצופירן דעם טויט־משפּט איבער פּאַן פּראָש, ווערט אין דעם בוך אַ סך דערציילט. פּסיכאָ־לאַגישע באַטראַכטונגען ווערן דאָ דורכגעפּלאַכטן מיט דער אונדז שוין באַקאַנטער טענדענץ. אין אַט דער אַנגעשפּיצטער שעה טויכן אויף אין וויגדעס זכרון אַ סך מאַמענטן פון איר לעבן. זי געדענקט אפילו איר לערער הערשהאַרן מיט די הילצערנע פּיס. די נאַצישע היצלעס האָבן אים „אַ ריס

געטאן פון דער ערד און אריינגעווארפן אין לאסטוואגן. בעת ער האָט נישט באַוויזן אַנטאָן די פּראָטעזן. זי פּאַרגעסט נישט די איבערלעבונג ווען זי האָט די ייִדישע מיידלעך, פּאַרמשפּטע צו אומקום, אַרויסגעפירט אין וואַלד אַריין צו די פּאַרטיזאַנער. זי טראַכט וועגן סלאַוועקן און שטעלט זיך פאַר ווי מען האָט אים, בשעת דער אויספּאַרשונג, פּאַרפייניקט צום טויט, און נאָך דמיונות פון איר פּאַרגאַנגענעם לעבן קומען איר אויפן זינען. עס קומט די שווערמוטיקע מינוט ווען די מיידלעך געזעגענען זיך צו וויגדעס אַוועקגיין אויסצופירן איר שליחות. עטל בלייבט שטיין אויף דער גאַס און קאָן נישט אַפּרייסן די אויגן פון איר חברטע, ביז זי ווערט מיט אַנטשלאָסענע טריט פּאַרשווינדן אינעם גאַסנפּאַרקער.

„זי האָט זיך נאָך אַ מאָל אויסגעקערעוועט אין יענער ריכטונג, וווּ וויגדע איז אַוועקגעגאַנגען.

אזוי דאַרף אויסזען אַן אַרט פון אַן אונטערגעגאַנגענער שיף...
מע קוקט אויף דעם... מע קוקט... און עס ווערט עפעס אַזוי נאַענט
דאָס אַרט... און מען קאָן פון דעם נישט צונעמען די אויגן...“

אַזעלכע האַרצפּאַראַכאַפּנדיקע שטעלן געפינען זיך אין בוך זייער אַ סך.
מען דאַרפט דאָס ווונדערלעכע ווערק לייענען און אַליין אַפּשאַצן זיין קינסט-
לערישן ווערט. וויגדעס אינערלעכע באַלאַנסירטקייט אין יענער גורלדי-
קער מינוט, נעמט זיך נישט פון קאַלטבלוטיק גרינגשעצן אַ מענטשלעך
לעבן, זי ווייסט, אַז זי גייט איצט דורכפירן אַ רעכטפּאַרטיקן אַקט.
בערנאַרד איז אין שלאַכט אַרום דער וואַלגע געוואָרן שווער פּאַר-
ווונדעט. אין שפיטאַל ליגן נאָך פּאַרווונדעטע, נאָר ער איז, דאַכט זיך,
עלנטער פון זיי. ער איז אויך מער פון זיי באַנומען פון שווערע מחשבות.
בערנאַרדן פּאַרדריסט וואָס דער רוסישער אַפיציר האָט אים באַשטראַפּט
פאַר אַראַפּלאַזן אַ פּאַרדינטן פּאַטש דעם דייטשישן געפּאַנגענעם. ער האָט
פון זיין אויסשפיר-מיסיע אויך געברענגט זויכטיקע ידיעות פאַר דעם שטאַב.
די „צונג“ האָט דעם פּאַטש זיך פּאַרדינט פאַר זאָגן אים, אַז ער וויל נישט
ריידן צו קיין „יודע“. די וועלט האָט שוין געוויסט וואָס די היטלעריסטישע
באַרבאַרן האָבן געטאָן מיט די שטעט און שטעטלעך אין פּוילן און רוס-
לאַנד. דער פּאַרווונדעטער בערנאַרד שטעלט זיך פאַר ווי די חרובע וואַרשע
זעט אויס. און מאַרקיש דערמאַנט אין דער נאַראַציע באַקאַנטע גאַסן וואָס

ער געדענקט נאך פון יענע צייטן... אט די גאסן האבן דורך לאנגע יארן געלעבט בלויז אין זיין זכרון. איצט איז ער זיי מזכיר מיט ווייטיק און טרויער.

„א שטאט פון שאַטנס. ניטאָ דער ברייטער, הרחבהדיקער פּושעיאָוד. ער איז פאַרוואַלגערט מיט בראַכּוואַרג. עס האָווען אין אים ניט אַרײַן די טומלדיקע נאַלעווקעס און עס קוקט ניט צו אים פון ווייטנס די בנעימותדיקע נאַוואַליפיע. די הייזער שטייען ווי משונה-דיק-גרויסע, איינגעפאַלענע מצבות. די פראַנצישקאַנער גאַס גיסט זיך ערגעץ אַראָפּ, גלייך ווי אַ פאַלנדיקע אין אַן אַפּגרונט, און אויף דעם ברוק פון דער באַניפראַטער ליגן צעלייגט ריזיקע שאַטנס פון בראַכּשטיקער, פונקט ווי מתים אין דער מדבר. זיי ליגן אויך אַזוי ווונדערלעך און מאַיעסטעטיש אין זייער שאַטנדיקער שטילקייט. מען זעט ניט זייער אָנהייב. עס דאַכט זיך נאָר, אַז ביי זיי זיינען אויך, ווי ביי די מתי מדבר אויסגעבויגן די הויכע גיבורישע קני, וואָס זעען אויס ווי טויערן“.

דאָ רופט מאַרקישעס העלדן-וויזיע פון חרובן געטאָ זיך איבער מיט דער גיבורים-וויזיע פון ביאַליקס מדבר-פאַעמע „מתי-מדבר“.

וויגדע און סלאַוועק זיינען אומגעקומען אין געטאָ. בערנאַרדן איז באַ-שערט געווען דורכצומאַכן אַלע שלאַכטן קעגן די נאַצישע האַרדעס. די רויטאַרמיישע כוחות האָבן פסדר גערוקט זיך פאַרויס, אַראַפּטרייבנדיק דעם שונא פון די פאַרכאַפטע געביטן. אין אויסגעפייניקטן געטאָ האָבן נאָך אַלץ זיך נישט אַפּגעשטעלט די סעלעקציעס. די געזונטערע יידן האָבן די דייטשן אויסגענוצט צו שווערער אַרבעט, די שוואַכערע אַוועקגעשיקט אין די אויוונס. די דערווייל אַרבעטנדיקע ווייסן, אַז אויך פאַר זיי וועט קומען די ריי... דערווייל פאַרפעסטיקן זיך די אסירים אין די בונקערס און אין אַנדערע באַהעלטענישן. זיי ברעכן דורך די לעכער אין די שכנותדיקע מויערן צו קאַנען אַנטרינען פון איין הויז אין אַן אַנדערן. יעדע קאַמפּס-גרופע פאַרנעמט איר פּאַזיציע. דער פּרילינג שפּילט-צו די קעמפּערס זאָלן גרינגער זיך באַוועגן. מען גרייט זיך אין געטאָ צום פסח, כאַטש מען ריכט זיך אויפן ערגסטן. שוין עטלעכע נעכט ווי מען שלאַפט נישט. אַ קאַלאַנע באַוואַפנטע דייטשן מאַרשירט אַרײַן אין געטאָ מיט אויפהייטערנדיקער

מוזיק. א צעטומלעניש אין די רייען, די געטאָקעמפערס באַגעגענען די גוט באַוואַפנטע נאַצי־חילות מיט פייער. מאַרקיש שילדערט די פרייד אין געטאָ בעת מען זעט אויף די גאַסן ליגן דייטשישע הרוגים, צווישן זיי דער סאַמע גענעראַל באַראָן פאַן קאַלמעדי. פריץ האַנטקע האָט זיך געגרייט אונטערצוטראָגן די „ענדגילטיקע“ לייזונג פון וואַרשעווער ייִדנטום ווי אַ מתנה צום „פּיורערס“ געבוירנטאָג, און דאָ גאָר אַזאַ מפּלה. פּפי היטלערס פּאַראַרדענונג דאַרפט וואַרשע וואָס גיכער בלייבן ייִדנריין.

עטל קערט זיך אום דורך פאַרשידענע אומוועגן אין געטאָ, מיטברענגענדיק מיט זיך אַ ביסל געווער. דאָס רופט אַרויס הייטערקייט צווישן די קעמפער. מען דערוואַרט אויך וויגדעס צוריקקומען. די העלדישע נקמה־נעמעריין טאַסיע לאַדנט אויס אַן אויפגעצאַרנטע אירע טענות צו דער וועלט, הלמאי זי קוקט זיך גלייכגילטיק צו צו דער ייִדן־פאַרניכטונג.

„אין די טויערן פון געטאָ האָבן זיך באַוווּזן נייע פאַרניכטלעך־גרופּעס“ צו פאַרטרעטן די פּריערדיקע באַוואַפנטע קאַלאַנעס. לויט דער שטרענגער פאַראַרדענונג פון גובערנאַטאָר, דאַרפט דאָס זיין דער „ענדגילטיקער“ עטאַפּ פון ליקווידירן דעם וואַרשעווער געטאָ. די קעמפערס לאָזן נישט אַרויס דאָס געווער פון די הענט. טאַדעווש ווערט אַרויסגעשיקט אויף דער אַרישער זייט צו העלפן די קעמפערס פון דרויסן.

„און רובינען האָט פון זיין טויט־געלעגער אויפגעוועקט דער רוף, וואָס די פירער פון אויפשטאַנד האָבן אַרויסגעלאָזט צו די ייִדן און צו דער וועלט.

דאָס קול האָט אים אויפגעריסן פון זיין לאַנגזאַמען אַריינשלאָפן אין טויט. יעדעס וואָרט האָט אַריינגעגאַסן פּוח אין זיינע אויסגע־טריקנטע אַדערן. אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער הערט דאָס קול פון יהודה המכבי. צוויי טויזנט יאָר האָבן זיך פאַר אים אויפגעעפנט. פונקט ווי עס האָבן זיך פאַר אים דאָס גאַנצע לעבן אויפגעעפנט ספרים, וואָס דורך זיי האָט ער זיך מצרף געווען צו די אורקוואַלן פון דער געשיכטע.“

אַזוי קרייצט זיך אין „טראַט פון דורות“ דאָס רעוואַלוציאַנערע מיט דעם נאַציאָנאַלן. דאָס צווייטע איז אין דעם ווערק מער זאָגנדיק. דער רובין־פאַרטרעט ווערט דורך מאַרקישן געמאַלן מיט וואַרעמקייט און סימפאַטיע.

ווייטער ווערן מיר מיטגעריסן מיט די פאָסצינירנדיקע איינצלהייטן פון דעם האַפענונגסלאָזן געראַנגל אין געטאָ. דער געיעג פון די דייטשן נאָך עטלעך און וויגדען איבער די חורבות און ווי זיי פאַרטיידיקן זיך מיט די האַנטגראַנאַטן. עטלס טויט. וויגדע וויל צוריקגיין אויף דער אַרשער זייט. אַ גערודפטע פון דער געסטאַפּאָ קערט זי ווידער זיך אום מיט לעצטע פוחות צו דער געטאָ-מויער און פאַלט אין העראַישן קאַמף מיט דעם שונא. דאָס ווערק ענדיקט זיך מיט דער שילדערונג ווי די רויטע אַרמיי שטייט שוין נאָענט הינטער וואַרשע און בערנאַרד גייט בראש פון אַן אויסשפיר-גרופע אַריבער די ווייסל צום דאַנציקער וואַקזאַל. אים קומט אויס זיך דורכצורייסן דורך די חורבות פון אויסגעשטאַרבענעם געטאָ. אינעם טאָן פון מאַלן די אויסגעלאַשענע געגנט, פילט מען ווי דער מחבר טרויערט אויפן אומקום פון וואַרשעווער ייִדנטום, פון אַ דריטל פון אונדזער פאַלק בכלל, צו וועלכן ער האָט געטראָגן אין האַרצן אַ פאַרבאַרגענע ליב-שאַפט און נאָך אַלץ זיך אויסגעהיטן זי אַרויסצוברענגען אין די שילדערונג-גען מיט דער גאַנצער אַפּנקייט.

ווי אין יעדן ווערטפולן, קינסטלערישן ווערק, קאָן מען אויך אין „טראַט פון דורות“ געפינען מעלות און חסרונות. דער עיקר-חסרון אין דעם ווערק איז, וואָס פאַר די הויפט-אַנפירערס פון וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד האָט מאַרקיש נישט אַוועקגעשטעלט די אַניעלעוויטשעס און צוקערמאַנס, נאָר טאַדעווש און באַלעסלאָוו. דאָס הייסט געבן נישט קיין וואַרהאַפטיק בילד פון דער פאַקטישער ווירקלעכקייט אין וואַרשעווער געטאָ. אין סך-הכל אָבער איז „טראַט פון דורות“ אַ גרויס פאַרנעמיק עפיש ווערק. נישט בלויז איז פּרץ מאַרקיש אַ דיכטער פון ערשטן ראַנג, נאָר אויך אַ פּראָזאַיקער פון גרויסן פאַרנעם. דורך דעם גאַנצן שטח פון ווערק פילן מיר בפירוש ווי דער קינסטלער-מאַרטירער נעמט זיך צער-און-צאַרנדיק איבער מיט דעם טראַגישן גורל פון זיין פאַלק.

„ס'ברענט!“

י. קוקאָוסקי

כאַראַקטערן און סיטואַציעס אין עלי שעכטמאַנס ווערק „ערב“

צײַ ווישן דער פאַרהעלטנישמעסיק גרויסער צאל פראַזע-
ווערק מיט וועלכע די סאָויעטיש-ייִדישע ליטעראַטור האָט זיך זינט די
אַנהייב־זעכציקער יאָרן ביז לעצטנס באַוויזן, געהערט, מעג מען זאָגן,
ע. שעכטמאַנס „ערב“ צו די סאַמע ייִדישסטע סיי אין דער טעמאַטיק, אַזוי
אויך אין דער קינסטלערישער באַהאַנדלונג. אין דעם ווערק ווערן ברייט־
לייוונטיק אַרויסגעבראַכט געשעענישן פון אַלגעמיין ייִדישן באַטייט. אמת,
קיין גרויסע נאַציאָנאַלע אויפשטייגן ווערן אין דער האַנדלונג נישט פאַר־
צייכנט. דאָך, שטעלט שעכטמאַנס ווערק מיט זיך פאַר אַ גראַנדיעזע עפאַפעע
ווי עס ווערן אָפּגעשפיגלט גורלות פון יחידים, ענג פאַרבונדן מיט דעם
אַלגעמיינעם גורל פון פּאָלק. „ערב“ שטעלט מיט זיך פאַר אַ ברייט פאַר־
טראַכט עפיש בילד פון ייִדישן לעבן אין צאַרישן רוסלאַנד, וואָס נעמט
אַרום אַ צײַטאַפּשניט פון פאַר דער רוסלענדישער רעוואָלוציע אין 1905
ביזן אויסברוך פון דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע, נישט אויסמינדליך די
געשעענישן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די קינסטלעריש אַרויסגע־
ברענגטע פאַסירונגען טראַגן אויף זיך דעם חותם פון אַ באַשטימטער היס־
טאָרישער תקופה, אַדער תקופות. דער מחבר פאַרנעמט זיך אין זיינע רעאַ־
ליסטישע שילדערונגען מיט קאַנקרעטע באַגריפן פון צײַט און אַרט. לויט
אונדזער השגה דאַרפט דאָס ווערק אין זײַן ווייטערדיקן המשך אַרומנעמען

די זיך בייטנדיקע גרויל־פּעריאָדן פון דער רעוואָלוציע גופא, ביז דעם אויסבראָך פון דער צווייטער וועלט־שחיטה, וואָס אירע גרויזאמע פּאָלגן וועלן זיך לאָזן אָפּפילן אין אונדזער פּאָלק אויף לאַנגע דורות.

עלי שעכטמאַן פּאַרנעמט אַ בכבודיק אַרט אין דער סאָויעטיש־ייִדישער ליטעראַטור. זיינע ערשטע שריפטן האָט ער אָנגעהויבן פּאַרעפנטלעכן אין יאָר 1927. אין 1930 איז דערשינען זיין ערשט בוך פּראָזע „אויפן שייד־וועג“. אין 1932—1941 האָט ער פּאַרעפנטלעכט צוויי בענד פון דעם ראַמאַן „פּאַראַקערטע מעזשעס“ אין וועלכע ער שילדערט דעם אָנהייב־פּעריאָד פון דער, אזוי גערופענער, קאַלעקטיווער בוינג אין סאָויעט־רוסלאַנד. נאָך דעם האָט ער אַרויסגעגעבן אַ בוך דערציילונגען „פּאָליעסיער ערד“. זיין ראַמאַן „ערב“ האָט שעכטמאַן פּרײַער געלאָזט דרוקן אין דעם זשורנאַל „סאָוועטיש היימלאַנד“. דערנאָך אים אַרויסגעגעבן אין בוכפּאַרעם (מאַסקווע, 1965). דאָס ווערק איז אויך דערשינען אין פּראַנצויזיש. דער שרייבער וווינט איצט אין ישראל.

היות מיר פּאַרנעמען זיך דאָ, דער עיקר, מיט כאַראַקטערן און סיטואַציעס אין ע. שעכטמאַנס ווערק „ערב“, איז פּדאי כאַטש לויפיק אויפצו־כאַפּן אַ בינטל סוּזשעטישע מאַמענטן, בכדי זיך צו באַקענען מיט די רע־ליעף געצייכנטע פיגורן אין דעם ברייט פּאַרמאַסטענעם ראַמאַן.

אינעם ערשטן קאַפיטל פון ראַמאַן ווערט דערציילט וועגן אברהם אומקער פון דער יאַפּאַנישער מלחמה. דער שווער געטראַפּענער אינוואַליד שלעפט זיך מיט אָנגעשטרענגטע כוחות אויף קוליעס איבער די פּאָליעסיער וועגן, דורך געדיכטע וועלדער, דורך וואַנען אים איז שווער זיך דורכ־צופּלאַנטערן. נישט דער פּוּח, נאָר דער שטאַרקער ווילן און בענקשאַפט טרייבן אים וואָס גיכער צו קומען אַהיים.

אברהם וויל, איין וועגט, זיך אָפּשטעלן אין שכנותדיקן כּוּטאַר, וווּ עס וווינט זיין שוועסטער. קוים דערשלעפט זיך צו איר שטוב, טרעפט ער רחלען ליגן טויט אויף דער שוועל — אַ קרבן פון אַ פּאַגראַם. דאָס האַפּקען אויף די מיליצעס קומט דעם אָפּגעמאַטערטן סאַלדאַט איצט אָן נאָך שווערער. אָפּגעשוואַכט פון הונגער און האַרבסטיקער קעלט, פּאַלט ער אַוועק אין מיטן שאַסיי. דערווייל הערט זיך דער סקריפּ פון אַ הילצערנעם וואַגן. אין גיכן געצוואַל נעמט דער באַלעגאַלע ראַפּטום איינהאַלטן די פּערד, אויס מורא נישט איבערצופאַרן דעם ליגנדיקן זעלנער, וועמען איווע האָט

גלייך דערקענט. דער מחבר באַקענט אונדז מיט די פאַרשויען, וואָס זיצן אין וואָגן. מיט איוועס מאַן אַלעקסאַנדער לאַנדע און מיט איר נאַענטן פריינד דאָקטער איליאַ איליטש. דער לעצטער באַמיט זיך גלייך אַפצו-מינטערן דעם פאַרחלשטן סאַלדאַט. דאָס זיינען, אַזוי צו וואָגן, טרוקענע פאַקטן. שעכטמאַן דערציילט זיי אין אַ ווייכן, לירישן טאָן. דער הינטער-גרונט פון די פאַסירונגען איז די אומפאַרגלייכלעכע, רוסישע נאַטור, גע-מאַלן מיט אַ שפע פון געדיכטע פאַרבן, וואָס פאַרכאַפן דעם ליענער.

איצט איז אין יצחקס קרעטשמע-שטוב, ווו עס ליגט צו בעט דער כראַניש קראַנקער דניאל, צוגעקומען נאָך אַ חולה. די פרייַד אין דער משפּחה איז אַבער גרויס וואָס אברהם איז פון דער מלחמה דאָך צוריק-געקומען אַ לעבעדיקער. די שמחה ווערט אַבער פּלוצים פאַרשטערט דורך „קאַזנאַ“. בעת אַלע זיצן דעם ערשטן, געסטלעכן פרייטיק-צו-נאַכטס אַרום דעם געדעקטן טיש ביי אַנגעצונדענע ליכט, באַווייזט זיך פּלוצים דער סלעדאָוואַטיעל איוואַן פיאַדאָראַוויטש קאַבלוקאָוו.

אַברהםס פאַרברעך איז באַשטאַנען אין דעם וואָס אויף זיין מאַטערנ-דיקן וועג אַהיים פון דער מלחמה, האָט ער, אַפרוענדיק אַ וויל, געוואָלט זיך דערוואַרעמען פון דער האַרבסטיקער קעלט מיט אַ ביסל געקאַכט וואַסער. אים איז שווער אַנגעקומען אויפצובלאָזן אַ פיער פון די צונויפ-געקליבענע נאַסע צווייגן. פון גרויס אויפרעגונג האָט ער אַ שלידער געטאַן דאָס מיליטערישע קעסל מיט דעם וואַסער און געלאָזט עס אַראַפּקייקלען צום ברעג טייך. אַט מיט וואָס אַברהם האָט זיך פאַרזינדיקט קעגן דער צאַרישער מלוכה.

דעם זעלביקן פרייטיק-צו-נאַכטס איז אין הויף פון דעם רייכן אַקסן-הענדלער גבריאל באַיאַר אויך פאַרגעקומען אַן אויפנאַם פאַר זיין טאַכטער און איר מאַן. עס זיינען שוין צען יאָר פאַרביי ווי אַלע אין דער משפּחה האָבן איווען אַרויסבאַגלייט צו דער חתונה מיט אַלעקסאַנדער לאַנדע, וועמען זי האָט נישט איבעריק ליב. איר האַרצנס אויסדערווילטער איז גאָר דניאל. ביי איווען איז געבליבן דער געפיל ווי מען וואָלט זי, דעמאָלט, אויסלאַכנ-דיק, אַרויסגעפּוּרט פון טאַטנס הויף. צו איר אַהיימקומען פון דער גרויסער שטאַט, זיינען די ברידער מיט זייערע געזינדן איר געגאַנגען אַנטקעגן אויסגעפּוצט אין יומטובדיקע מלבושים. די דאָזיקע באַגעגעניש גיט דעם קינסטלער אַ געלעגנהייט צו צייכענען אַ ריי פיגורן, יעדער מיט זיין אויס-

זען און האַלטונג. דאָס זעלביקע אויך ווען זיי זיצן אַרום דעם שבתדיקן טיש. בלויז נעכע, גבריאלס ווייב, זיצט אויף איר שטענדיק אַרט, אויפן דיוואַן, ווי אַפּגעזונדערט פון אַלעמען. שוין יאָרן ווי זי איז קראַנק און פּילט זיך באַעוולט פון לעבן. גבריאל — אַ ייד אַ גבר מיט שטאַרקע מענטש-לעכע אימפּולסן, ווייסט אינעווייניק אין זיך וואָס נעכעס תּרעומות זיינען. בעת זי נעמט אויסביטערן אירע טענות, קומט גבריאל זי „באַרוינק“, באַ-זונדערט אַצינד, ווען די גאַנצע משפּחה איז זיך צונויפּגעקומען.

גאַר פאַרריסן האַלט זיך ביים טיש דער רייכער, שטאַטישער פּאַבריי-קאַנט אַלעקסאַנדער לאַנדע. ער האָט אַפט לייב זיך צו באַווייזן מיט זיין „חכמה און וויסן“. זיין צום וויפּלטן מאָל איבערגעזורטע „פּילאָסאָפּיע“ וועגן דעם ווערט פון יחיד קלינגט אין איוועס אויערן ווי אַ באַנאַלע פּלודעריי. די גראַשנדיקע „זאַגעכטסן“ כאַראַקטעריזירן, איינגטלעך, זיין פּסיכאָלאָגישן מהות. ער איז צופּרידן מיט זיך און מיט דער וועלט — אַזאָ ווי זי איז. געזעלשאַפטלעכע קרומקייטן און עוולות גייען אים נישט אָן.

גבריאל ווייסט, אַז זיין טאַכטער „וואַלט פאַר דניאלן געגאַנגען אין אויסרייסעניש“. צו אַלעקסאַנדערן, ביי וועמען זי לעבט אין ווילטאָג „ליגט איר עד-היום ניט דאָס האַרץ“. איוועס מעזעליאַנס דערמאַנט אונדז, מאַ-מענטשוויי, אין מירל הורוויצ'ס נישט איינגעגעבענע פאַרבינדונג מיט וועלוול בורנעס, ווי געשילדערט אין בערגעלסאַנס „נאָך אַלעמען“. דער אונטערשיד באַשטייט אין דעם וואָס מירל איז „אַ קליינשטעטלידיקע טראַ-געדיע“. אין נויטווענדיקע פּאַלן איז זי אומדעצידירט, עס פעלט איר ווילנס-קראַפט, איווע, דאַקעגן, איז ווייט פון צו זיין „דער שיריים פון אַ דור וואָס האָט מער נישט קיין אַרט אין לעבן“. מירל באַזיצט, ווי ניגער דריקט זיך אויס וועגן דער העלדין אין בערגעלסאַנס דערמאַנטן ווערק, „שטאַרקע געפּילן און אַ שוואַכן כאַראַקטער“. איווע איז אַנדערש מיט דעם וואָס אירע געפּילן גייען באַנאַנד מיט געזונטער לאַגיק. איר ברייטע השגה אין לעבן פאַסט זיך נישט אַריין אין די ענגע גרענעצן פון „דעם וויסן מויערל“.

דניאל איז אַ פּאַעטישע נאַטור. זיינע גייסטיקע יסורים דערגייען נישט צום פּשוטן שכל פון דער באַגרענעצטער, האַרעפּאַשנער מלכה. די אומ-באַשערטע פאַרבינדונג צווישן מלכה און דניאל איז נישט צו שטאַנד גע-קומען דורך קעגנזייטיק-באַוויליקטער פאַרויסבאַשטימונג. אויף אַ היימי-שער שמוחה פון יונגוואַרג, האָט דניאל אין גוטן מוט אַראַפּגעצויגן דעם רינג

פון מלכהס פינגער און פאַר אַלעמען אין די אויגן דעם רינג איר צוריק אָנגעטאָן. דערביי האָט ער אויף אַ געלעכטער אַרויסגעזאָגט דעם „הרי את“. אזוי זיינען מלכה און דניאל, געצווונגען פון רעליגיעזן געזעץ, פאַרבלעבן מאַן און ווייב.

מלכה פילט זיך געפאַלן וואָס זי קאָן זיך מיט איווען נישט פאַרגלייכן אין געלערנטקייט און אין אויסערלעכער שטאַטור. עס דאַכט זיך, ווי זי וואָלט אין איר אומגעקוינצלטקייט זיך פאַרענטפערט פאַר איווען, הלמאי אירע זאָרגפולע באַמיונגען זיינען נאָך אַליץ נישט גענוג צוריקצושטעלן דניאלס געזונט.

און דער קליינער שמואליק? ער באַמערקט דער פאַרוויינטער מאַמעס דערשלאַגנקייט און בעט דעם טאַטן, דעם מר נפש, ער זאָל זי בעסער באַהאַנדלען. אין דער שמואליק-שילדערונג דרינגט שעכטמאַן מיט גרויס באַהאַונטקייט אַרײַן אין דער פסיכאָלאָגיע פון קינד. דאָס דאָזיקע קאַפּיטל שטעלט מיט זיך פאַר אַ שטיק פאַרכאַפּנדיקע לעקטור.

דער איינציקער ידיד־נפש דניאלס איז עקיבא דער קלעזמער, „דער לץ וואָס מאַכט פון אַליץ און אַלעמען חוזק“. פאַר אים קאָן דער קראַנקער קינסטלער, וועלכער איז קיין מאָל נישט צופרידן מיט דעם דערגרייכטן, אויסגיסן אַליץ וואָס אויף זיין האַרץ. מיט אים האָט דניאל ליב נישט בלויז צו רייך, נאָר אויך צו שווייגן... מחמת זיין מסופנדיקן פיזישן צושטאַנד פאַרלירט דניאל דעם גלויבן אין זיין שעפּערישן פּוה.

„שרעקלעך — זאָגט ער — איז ניט דער טויט, שרעקלעך איז

אָוועקגיין פון דער וועלט מיט ליידיקע הענט“.

עקיבא פאַרט אַרום איבער שטעט און שטעטלעך מיט טעאָטער-טרופעס. איינוועגס פירט ער אויס אין די ערטער רעוואָלוציאָנערע שליחותן. ווען ער איז ניין יאָר אַלט געווען, האָט עטל, די מאַמע זיינע, ליגנדיק קראַנק אויף איר טויטנבעט, אים אַנטפּלעקט דעם סוד, אַז נישט לייזער אשמדאי איז זיין פאַטער, נאָר גבריאַל. סיי ווי באַטראַכט מען עקיבאן ווי אַן אייגענעם אין דער באַיאַר־משפּחה. אין לאַנגע, הייסע וויפּוּחים מיט אים, רופּט אים דניאל נישט אַנדערש ווי „עקיבא פריינד“, „עקיבא חבר“.

עקיבא האָט געהאַלפּן כּירוסן אַנטלויפּן פון דער היים. דערפאַר טראַגט אויף אים יצחק, איר פאַטער, אַ ביזו האַרץ. אויך איווע האָט דעם

מפלומרשטן לץ א סך צו פארדאנקען. די טיפישקייט אין אים דערמאנט אונדז צו מאָל אין שלום עליכמס „סטעמפעניו“. נאָר שעכטמאָן שטעלט אים אַוועק אין אַן אַנדערער ליכט. עקיבא פרעגט דניאלן הלמאי ער מאָלט נישט קיין בילד פון זיין אויסנאַמלעכן טאַטן. דניאלס ענטפער איז, אַז דאָס איז אַ צו געוואָגטער פאַרמעסט. דאָ דאַרפט מען מאָלן נישט בלויז יצחק באַיאַר, נאָר אַ גאַנצן דור. אין זיין הויך-באַפליגלטן דמיון האָט דניאל פאַרטראַכט צו מאָלן אַ ברייט-צעכוואַליעטן טייך מיט שוואַרצע וואַסערן וועלכע טראָגן יצחקן אויף אַ שיפל אַן וועסלעס...

שעכטמאָן כאַראַקטעריזירט יצחקן ווי איינעם פון די באַיאַרס וואָס „זיינע אַן עצה דאַרפט מען הערן און פאַלגן“. די פלייצע איז ביי אים גע- בויגן ווי ער וואָלט זיך געריכט אויף אַ קלאַפּ. מיט דער גרייטקייט זיך קעגנצושטעלן. יצחק דער גרויסער בעל-נסיון פון וועמענס אויגן עס „קוקט אַרויס דער פאַלקס-אומגליק“, קאָן נישט לעבן אַן קיין שבת. „איין טאָג אין דער וואַך — בעט ער זיך פרייטיק פאַר נאַכט ביי עקיבאן בעת זיי אַיילן זיך אַהיים פון אונטערוועגנס, — מוז איך האָבן אַ נשמה יתירה“. אין דעם ווערק „ערב“ ווערן אַרויסגעבראַכט אַ ריי טיפן וואָס זייער סביבה איז דעם מחבר, מיינען מיר, נאַענט באַקאַנט. אין זיין שרייבערישן סטיל מערקט זיך די השפעה פון דעם באַדאַכטן מאַלער בערגעלסאָן און פון דעם ברייט אַטעמדיקן נסתר. עס איז אַבער דאָך קענטיק שעכטמאַנס אייגע- נער אופן פון שילדערן, באַזונדערס, ווען ער לאָזט זיך אַוועק אין מאָלן זיינע נאַטור-געמעלן. דאָ איז ער, ווי מען זאָגט, ביי זיך אין דער היים.

איזווע קאָן נאָך דניאלס טויט נישט קומען צו זיך. זיינע פאַרבליבענע בריוו — ער האָט זיי קיין מאָל נישט אַפגעשיקט אויף איר אַדרעס — האָבן זי אינערלעך צעשרויפט און נאָך מער אַפגעפרעמדט פון דעם רייכן אַלעקסאַנדערן, מיט וועמען זי קאָן מער נישט זיין צוזאַמען. פון איצט אַן שאַטנט זיך דניאלס געשטאַלט זכרונדיק פאַרביי אין די ווייטערדיקע קאָ- פיטלען ווי אַן אומפאַרגעסלעכע וויזיע. אין יעדער לעבנס-שייכות דער- מאַנט יצחק זיין פאַרשטאַרבענעם זונס אַ לעבנס-חכמהדיקע מימראַ פון וועלכער עס איז ווערט צו לערנען.

אַן אינטערעסאַנטע געשטאַלט אין שעכטמאַנס עפאַפּעע איז „די שיינע און קלוגע מומע ליבע“. דער מזל שפילט איר נישט איבעריק צו אין לעבן. איר מאָן, אַן איש תמים, גייט תמיד אום אין שטוב פאַרזאָרגט און אַנגע-

ברוגזט: וואָס עס זאָל נישט פאַסירן אין שטוב, לאַדנט ער אויס זיין פעס; אויף די פאַרציטערטע קינדער. נישטאָ קיין משפּחהדיקע וואַרעמקייט אין דער באַצונג פון שמריה צו זיין שוואַגער גבריאל. ליבע ווייסט פאַר וואָס איר מאַן טראַגט אַ ביזו האַרץ אויף איר גבירישן ברודער. זינט שמריהס חתונה מיט ליבען, איז גבריאל אים שולדיק געבליבן פופצן קערבלעך, וואָס יענער האָט אים איינגעשאַצט אין נדן. ביי דעם ברייטהאַרציקן גבריאל שפילן פופצן קערבלעך נישט קיין ראָל. ער האַלט אָבער, אַז עס איז נישטאָ זיי וועמען צו געבן אין האַנט אַריין. גבריאל פאַרטראַגט נישט קיין בטלנים, וואָס קוקן אין הימל אַריין און וואַרטן אויף נסים. דאָך, צו שלום־בית האָט די מעשה גבריאל נישט קיין שייכות.

שמריהס אַרעמע שטוב ווערט ווי אויפגעלעבט ווען אַבוש ברענגט די אומגעריכטע ניס, אַז נתן לאַנדעס מעזיניק, אבנר, האָט נאָכן אומקערן זיך פון זיינע וואַנדער־רייזעס איבער דער וועלט, זיך געסטאַטקעוועט און ער האָט באַשלאָסן חתונה האָבן מיט שפרהן. דער מומע ליבע לאַזט זיך דאָס נישט צוגלויבן, ווי קומט עס, דעם נאמנס רייך זונדל זאָל גאָר נעמען זייער טאַכטער, אַן אַרעם מיידל פאַר אַ ווייב? די מומע ליבע לאַזט זיך אין שטאַט אַריין געוואַר ווערן דעם אמת. דערווייל זאָגט איר שמריה אָן, זי זאָל „אַראַפלאַזן פון איר גדלות“, ווייל זי דאַרפט ברענגען פון דאַרטן די ישועה...

די מומע ליבע נוצט אויס די געלעגנהייט וואָס יצחק פאַרט אויך מיט זיין וואָגן אין שטאַט אַריין אַהיימנעמען אַברהמען, וועמען דאָקטער איליאַ איליטש האָט דורכן גאַנצן ווינטער געשענקט מעדיצינישן אויפזיכט און אויסגעהילט זיין שווער פאַרווונדעטן פוס. דאָ ווערט דערציילט וועגן דעם טיפן בזיון וואָס יצחק האָט געליטן בעת ער איז אין אַ שניי־קן פאַרטאָג אַריין אין אַ פאַרשטאַטישן בית־המדרש אַפּדאווענען. ווי נאָר מען האָט אים אויפגערופן צו עליה, האָבן די מתפללים, צווישן זיי אויך דער חריף אַבוש, זיך געוואַרפן אויף אים מיט חרמדיקע אויסרופן, בכּן ער, יצחק, איז שול־דיק איז זיין טאַכטערס שמה. דער טיפישער אויפרודער אין בית־המדרש, יצחקס צער, די עפנטלעכע פאַרשעמונג, ווערן דאָ אַרויסגעבראַכט מיט אַ סך געפיל און מיטגעפיל.

עס קומט שוין אַזוי אויס, אַז די שמועסן צווישן די באַיאַרס קומען פאַר אונטערוועגנס. פאַרנדיק אין וואָגן גייט דער גערייד וועגן זאָכן אומגע-

שטערט און געמיטלעך. בכדי בולטער צו מאַכן די שטימונג אין וועלכער דער מיטשמועסער פאַלט אַריין אונטער דער ווירקונג פון דער אַרומגע-רעדטער טרעפעניש אין דער משפּחה, נעמט שעכטמאַן צו הילף די שיינע נאַטור, ווי אַ צושפּיל צום געמיט; די זון — „די האַרעפאַשניצע פון דער וועלט“, די האַרבסטיקע וויוגע אין דער נאַכט־פינצטערניש, דעם פּלייצנ-דיקן רעגן, דעם פאַרפּלאַנטערטן געדיכטן וואַלד און אַנדערע נאַטור־דער-שיינונגען. די נאַראַציע, אַזוי אויך דער דיאַלאָג, זיינען דורכגעוועבט מיט לעבנס־חכמהדיקע ייִדישע ווערטלעך און מיט שפּראַכלעכן אידיאָם, אויף וואָס שעכטמאַן איז אַ מאַדים, זעלטן אַ שרייבער זאָל זיין אויסגעהיטן פון שפּראַכלעכע ווילגאַריזמען ביים שילדערן אפילו דאָס סאַמע טריוויאַלסטע.

שעכטמאַן פירט אונדז מיט באַגלויבטער, קינסטלערישער באַרופנקייט אַריין אין דער גייסטיקער אַטמאָספּער פון דעם גאַטספאַרטיקן נתן לאַנדע. אין דער לאַנדע־שילדערונג גייט דער קינסטלערישער פּוח אין פאַר מיט דעם מחברס שאַרפּן זכרון, נישט געקוקט וואָס ער האָט דעם אַלטן לעבנס-שטייגער, מחמת באַדינגטע סיבות, לאַנג שוין געלאָזט הינטער זיך.

נתן לאַנדע איז דער נאָמן פון שטאַט, דער „איינציקער“ וואָס האָט אַ צוטריט צום גענעראַל־גובערנאַטאָר. פאַר יעדער קריסטלעכער חגא, צי אויס מורא פאַר אַ פּאַגראָם, שיקט אים קהל מיט אַ מתנה „צום אדון“, בכדי אויסצוקויפן די עדה פון אַן אומגליק.

אַן אומדערוואַרטער צוגאַב צו דער אַלעקסאַנדער־טראַגעדיע אין הויז פון די לאַנדעס, איז אבנרס זעלבסטמאָרד. נאָך אַ לעבן פון צעבאַלעוועטן ווילזיין, איז דער בעל־תשובה געקומען צום פאַרצווייפלטן אויספיר, אַז „אין דער וועלט איז קיין וועלט נישט און אין דער וועלט איז קיין היים נישט“. בעת דער דיין נתן לאַנדע דערזעט, פּלוצים, זיין מעזיניק ליגן אין בלוט, פאַלט ער אַריין אין פּופר־בעיקרדיקן פאַרצווייפּל. די מומע ליבע וואָס איז נאָך אַבושעס פריידיקער ידיעה אַהערגעקומען אַנקלייבן אַ ביסל נחת פון איר טאַכטער, העלפט דעם דיין הספּמהדיק אונטער אין זיין שגעונדיקער גאַט־לעסטערונג. זי איז אויפגעטרייטלט פון אבנרס זעלבסט-מאָרד, פון שפּרהס אומאַרנטלעכער האַנדלונג און פון איוועס פּערזענלעכער צרה. איווע האָט פאַר דער שיינער און קלוגער מומע ליבע זיך נישט אויסגעהיטן אין דערציילן איר דאָס סאַמע אינטימיסטע. דער דיאַלאָג צווישן ליבע און איר טאַכטער איז דורכגעגליט מיט

הייסן דראַמאַטיזם. שפרה איז גאָר יונג אַוועק פון דער היים. זי האָט אין דער גרויסער שטאָט זיך פאַרזונגען פאַר אַ דינסט ביי די לאַנדעס. דערביי האָט זי מיט שוועריקייטן זיך דערוואָרבן אַ ביסל בילדונג און אַ געוויסע אויסערלעכע געשליפנקייט. אין איר כאַראַקטער איז זי אַבער געבליבן דער היפוך פון איר מאַמען:

„ — וווּ האַסטו זיך אָנגענומען מיט אַזעלכע געדאַנקען? ... דו ווילסט רייך ווערן מיט דיין שיינקייט? איך וועל צו דעם ניט דער-לאַזן!“

ווי עס איז די טבע פון אַלע אַפּשטאַמיקע פון דער באַיאַרישער גזע. איז אויך שפרה אויפריכטיק אין איר האַנדלונג. וואָס איז דאָ שייך צו לייקענען? די מאַמע זאָגט דעם אמת.

יצחקן קומט אויס ווי ער וואַלט מיט זיין פאַרן דאָס מאָל אין שטאָט אַריין. געפטרט אָן איבעריקן וועג. אַברהם פילט זיך שוין סיי ווי געזונט. דאָס האָט עקיבא „דער גלות-קלעזמער“ אים צוגערעדט ער זאָל פאַרן צום דאָקטער איליאַ איליש. בכדי יענער זאָל אים, יצחקן, באַוירקן ער זאָל ערוב זיין פאַר דער פאַליטיש פאַרפאַלגטער כירוס און זי צוריקנעמען אין זיין הויז. דער פרומער טאַטע קאָן אַבער נישט אַראַפּשלינגען דעם שמד-פאַרברעך פון זיין טאַכטער. דאָ נעמט יצחק פאַרצילן אַ מעשה שהיה, וואָס ווערט אין דער באַיאַריש-משפּחה איבערגעגעבן פון דור צו דור. עס איז די מעשה וועגן יאָנטלען דעם פערד-גנב און דעם פריצס שיינער טאַכטער, מיט וועמען ער האָט נישט געוואַלט חתונה האָבן פאַרן פרייז פון אָפּזאָגן זיך פון דער „דישער אמונה. אַ קראַנקע פון ליבע צו טודרוס דעם שניידערס זון, איז די פריזישע טאַכטער געשטאַרבן. פאַר אַ שטראַף האָט דער פרייץ יאָנטלען פאַרפייניקט צום טויט. נאָכן ענדיקן די מעשה, מאַכט יצחק גלייך דעם אויספיר: „אַמאָל האָט מען אַ צווייג געדאַרפט אַפהאַקן, אַליין איז זי ניט אָפּגעפאַלן.“

די פאַלקס-מעשה, וועדליק זי איז סמיכות-הפרשהדיק אַריינגעוועבט אינעם סוזשעט, איז פאַר זיך אַליין אַ פרעכטיקע ליטעראַרישע פערל. גרייטנדיק זיך צו פאַרן אַהיים, באַמערקט יצחק ביים באַלעגאַלע אין שטוב, ווי מאַכלע קאַרמעט אויף איר שויס אַ קליין נפּשל. לויטן אָנבליק דערקענט ער, אַז דאָס איז כירוסעס קינד. יצחק ברעכט זיך פון רחמנות

און נעמט דאָס קינד אַרויס פון דער באַלעגאַלעכעס אַפּוטרופּסות. אַברהם פּילט זיך אומזיכער מיט די מתנות, וואָס ער פּירט אַהיים פאַר דאָבציען. די מומע ליבע איז אים מבטיח, אַז דאָבציע וועט זיך נישט אַפּזאָגן אים צו נעמען פאַר אַ מאַן. ווי שטענדיק, פּירן יצחק און די מומע ליבע זייער שמועס אונטערוועגנס. פּלוצים דערטראַגט זיך פון ערגעץ אַ פּיל-קולותדיק געזאָנג. „דאָס געזאָנג טרייבט אָן אַ פּחד. אין דעם צאַרישן רוסלאַנד, אין דעם לאַנד פון תּפּיסות און תּליות, רופּט אַלצדינג אַרויס שרעק און ציטערניש.“ אין די אויגן וואַרפט זיך זיי דאָס בילד פון אַ מחנה פאַרמשפּטע, ווי מען פּירט זיי אַוועק אויף פאַרשיקונג. צווישן די אַרעסטאַנטן דערקענט יצחק זיין טאַכטער. דער פּאַטער רייסט זיך צו איר. די קאָזאַקן אויף די פּערד פאַרשטעלן אים דעם וועג. זעענדיק פון ווייטנס דעם טאַטן, פּאַלט כּיירוס אויפן וואַגן אין חלשות. דאָס איז אַן אויפרודערנ-דיקער מאַמענט געמאַלן פון אַ גרויסן קינסטלערישן טאַלאַנט.

„ווייט, און ווי פון דער ערד אַרויס רייסט זיך אַ פּיער — — —

— — — — —
— רב יצחק, — האַלט ניט אויס די מומע ליבע — דער וואַלד ברענט.

— זאָל ברענען, ליבע, זאָל ברענען... נאָר די שריפה איז ווייט. און כאַטש ער האַלט נישט פון די נייע נביאים מיט זייערע נייע אויפ-געקומענע תּורות, וואַלט יצחקן נישט געאַרט, ווען די וועלט, אַ באַ-הערשטע פון די צאַרישע מאַכטהאַבערס, וואַלט אַוועק מיטן פּיער.

ב.

אין די אַנהייב-קאַפּיטלען פון דעם דריטן בוך „ערב“ פּירט שעכטמאַן דער קינסטלער אין אַ זאָויערוכע איווען אַרויס פון דעם פּירשטאַקיקן מויערל, וווּ זי האָט אַפּגעלעבט מיט אַלעקסאַנדערן צען יאָר. דאָס קינד האָט זי מיט לייזער אשמדאי אַפּגעשיקט צום טאַטן אין דאָרף אַריין. איר איינציקער ירושה-פאַרמעג איז דניאלס פּילזאַגנדיק בילד פון דעם אַקס מיט דעם אַפּגעבראַכענעם האַרן. דאָס איז דאָס טייערסטע וואָס זי טראַגט

מיט זיך. נישט האבנדיק אין דער שעה ווו צו עפענען אַ טיר, זעצט זי זיך צו אויף אַ „פאַרשנייטער באַנק אין ליידיקן שטאַטפאַרק“. מיד, ווי פאַר-זונקען אין דרימל, פילט זי, פלוצים, ווי עמיצער טוט איר אַ כאַפּ ביי דער האַנט. דאָס האָט שפּרה זי דאָ אָפּגעפונען און, פאַלנדיק אויף די קני, געבעטן איווען זי זאָל וואָס גיכער צושיקן אַלעקסאַנדערן אַ גט. די גראַב-הויטיקע שפּרה פּרוּווט זיך דאָ אַוועקשטעלן מיט איווען אויף איין מדרגה. „מיר ביידע — זאָגט זי — דאַרפן זוכן און געפינען אַ שיין אָרט אין לעבן.“

דער כאַראַקטער-אונטערשיד צווישן איווען און שפּרה ווערט דאָ אַרויסגעבראַכט מיט דער גאַנצער וואַרהאַפטיקער קלאַרקייט. הויך-מאַראַ-לישער באַנעם און מענטשלעכע שפּלות, וואָס גרענעצט זיך מיט אומ-פאַרשעמטער אויסגערעכנטקייט, ווערן דאָ אַוועקגעשטעלט אויף צוויי קעגנענזעצטע פּאַלוסן. דער קידער-ווידער פון היפּוכדיקע מענטשלעכע אייגנשאַפטן ווערט אויך באַוווּן אין דער שילדערונג פון איוועס קורצן צוזאַמענזיין מיט דעם מסור אַדריאַן. אַ לעבנס-סתיירה וואָס איז באַהויכט מיט דעם קינסטלערס איראַניע איז מאַריע יוליעוואַס „צוזאַמענלעבן“ מיט דעם פיל עלטערן פון איר דאָקטער אפרת, מיט וועמען זי איז שוין „לאַנג נישט אויף דו“. ביידע ווערן דורך שעכטמאַנען אַוועקגעשטעלט אין זייער אויסנאַמלעכער טיפּישקייט.

די רעוואָלוציאַנער-אונטערגעטונדענע שריפה, וואָס איז אויסגעבראַכן גראַד אַ נאַכט פריער איידער איווע איז אַוועק פון די לאַנדעס; דער טומל אין שטאַט איבער די זעקס פּאַליטישע, אַנטלאַפּענע פון עטאַפּ, צווישן וועלכע עס האָט זיך אויך געפונען כּיירוס; איוועס זוכן אין די הינטער-געסלעך אַ מקום-מקלט אין עקיבאַס בוידעם-שטיבל ווהיין זי האָט זיך אומזיסט דערקליבן; איר אַריינקום „מיד און פאַרמאַטערט“ אין דאָקטער אפרת'ס הויז, ווו זיין מוטער נעמט איר גאַנץ קאַלטלעך אויף; עקיבאַס באַזאַרגטקייט וועגן איווען ביז ער געפינט קוים פאַר איר אַ צימער אין דעם רייכן שטאַטהאַטעל; יעלענאַ אפרת'ס באַוווּן זיך אויף דער שוועל פון איוועס האַטעל-צימער — איר פאַרדאַכט, אַז איווע איז אין נאַענטע באַציונגען מיט עקיבאַן אין וועמען זי, דעם פּראַפעסאָרס שיינע, פאַרזעסענע טאַכטער, איז אַליין פאַראינטערעסירט; איוועס אומדערוואַרטעטער אַריינ-קום אין דעם העל באַלויכטענעם זאָל פון דאָקטער אפרת'ס הויז ווו עס קומט פאַר יענעם אַוונט די פייערונג פון זיין זיבעציק יעריקן יוביליי;

די פליאקטקעריי פון די עלעגאנט אויסגעפוצטע פרויען — זיי שטעכן זי דורך מיט די אויגן; אייוועס דערקענען אויפן זאל איינעם פון די „העפלעכע“ קעלנערס, וואָס האָט ערשט נישט לאַנג, ווי נאַכשפּירנדיק, געדרייט זיך אַרום איר אין האַטעל; די פּלוצימדיקע ידיעה, אַז מען האָט כּיירוסן, מיט וועמען זי האָט דווקא איצט געוואָלט זיך זען, בסוד אַרויסגעפירט פון דאַנען, מחמת די אַכראַנקע האָט דאָ דערשנאַפט עפעס פּאַרדעכטיקס; דאָס גאַלאַפּירנדיקע יאָגן זיך ביי נאַכט דורך די בלאַטיקע וועגן אין דאָרף אַריין צו בעטן ביי גבריאַלן אַ פּאַר בעסערע פּערד מען זאָל וואָס גיכער זיך דערשלאַגן צו דער גרענעץ; די שקלאַ-וטריאַ אין יענער „וואַכנאַכט“ אין דעם פינצטערן דרויסן צווישן גבריאַל און עקיבאַן, שוין נישט ווי מיט דעם אשמדאָיס, נאָר ווי מיט זיין אייגענעם זון; די מוראַ נישט אַריינצור-פּאַלן אין פּאַליצייַישע הענט, — די אַלע פּאַרכאַפּנדיקע מאַמענטן זיינען אין זייער פּאַבולאַרן צוזאַמענשטעל, אַזוי אויך אין דער בעלעטריסטישער פּאַרפיקסירונג, מיילן ווייט פון יענער פּלאַכער, דערציילער־ישער אַנגע-צויגנקייט, וואָס האַלטן דעם נאַיוון לייענער אין ביליקער שפּאַנונג.

דאָקטער אפרת איז די אויטענטישע פּאַרקערפּערונג פון אַ טיפּישן אַסימיליאַטאָר. שעכטמאַן דרינגט מיט געניטיקייט אַריין אין דער פּסיכאָ-לאַגיע פון אַט דעם שוין צוגעגעסענעם טיפּ ייד, וועלכער איז דערווייטערט און אָפּגעפּרעמדט פון זיין אייגן פּאַלק, ערטרעווייזט איז פּאַראַן אַ געוויסע נישט אויסגעהאַלטנקייט אין דער כאַראַקטעריזאַציע פון אַ טייל געשטאַלטן. מיר געדענקען ווי אַבושל חריף האָט יענעם פּרימאַרגן אין בית-מדרש נישט געלאָזט צוגיין יצחקן צו עליה, וואַרפּנדיק אים אין פנים כּיירוסעס שמד מיט דעם זאָג: ובערת את הרעה מקרבך. אויף אַן אַנדער אַרט טרעט גאָר דער זעלביקער אַבושל אַרויס אַלס אַ שבוּת־צבּיניק, פּאַר אַ וועלט פון פּולו חייב. און דאָס קומט פּאַר, ווי מאַדנע, גראַד אין אַ שמועס מיט אייווען. אפשר מיינט דאָ דער מחבר אַרויסצוברענגען אַבושלס רעליגיעזן איבערברוך?

עס איז שווער אין שעכטמאַנס איצטיקן ווערק אויסצוטיילן איין צענ-טראַלע געשטאַלט אַרום וועלכער עס זאָל זיך וועבן די גאַנצע פּאַבולע. באַגלייך אַנזעעוודיק אין דעם סיפור־המעשה זיינען אייווע, די מומע ליבע, גבריאַל, יצחק, עקיבאַ און אויך דניאַל, וואָס אַפילו נאָך זיין טויט שווימט ער אַלע מאָל אויף אין זפרון פון די לעבעדיקע העלדן. דניאַל איז דאָס

אומבאפלקטע שיינדל אין דער באַיאַר־משפּחה.

פּאַרטערטיש פּאַרטיפט איז די יצחק־געשטאַלט. דער לעצטער איז פּסדר פּאַרנומען מיט שניצן הילצערנע שטעקנס. טאַמער, חלילה, ברעכט אויס אַ פּאַגראַם, זאָל זיין מיט וואָס זיך קעגנצושטעלן. בעת כּיירוס דער־קלערט אין יענער פּחדימדיקער נאַכט ווען זי לאַזט זיך מיט איווען אַוועק צו דער גרענעץ, אַז זי קאָן מער נישט אַטעמען מיט דער לופט פּון דער קרעטשמע־שטוב, וויל יצחק נישט, פּון דעסטן, זיין טאַכטער זאָל „אין מיטן וועג וואַרפן די לוחות“.

יצחק, גבריאֵל, די מומע ליבע און אויך עקיבא פּאַלן אַריין אין תּפּיסה אונטער דער באַשולדיקונג, אַז זיי האָבן טאַקע אין יענער נאַכט געהאַלפּן כּיירוסן און די אַנדערע אַריבערשוואַרצן די גרענעץ פּון לאַנד. פּון די דערפער און כּוטאַרס זיינען פּיל פּון דער פּאַרצווייגטער באַיאַר־משפּחה זיך צונויפגעפּאַרן אין שטאַט אַריין, אַוועקגעשטעלט זיך מיט פּערד־און־וואַגן פּאַר דער תּפּיסה, אויפצוהויבן צוזאַמען אַ געשריי, מען זאָל די אומשולדיקע שבּוים אַרויסלאָזן פּריי. צווישן המון האַט זיך אויך געפּונען דער אַלטער נתן לאַנדע, אַנגעטאָן אין טלית און תּפּילין, עס קומען אַן די פּני העיר. זיי הייסן די וואַלדיידן צוריקפּאַרן אין די דערפער. די אַנגעשראַקענע שטאַט־באַלעבאַטים קוקן מיט חידוש און פּאַרדראַס אויף נתן לאַנדע דעם „אוהב ישראל“, הלמאי ער שטעלט זיך אַרויס פּאַר דעם פּראַסטן פּאַלק און באַפּלעקט אַזוי אַרום זיין גוטן נאַמען... אויך אַבוש טרעט אַרויס קעגן די קהלשע קאַכלעפּל, וואָס חנפּענען זיך צום מלכות. דער אַלטער דיין פּאַלט פּון אַ קאָזאַקישער קויל אין מיטן פּון זיין פּלאַמיקער דרשה. עס קומען אויך אום דורך די הענט פּון די קאָזאַקן צוויי קינדער פּון דער באַיאַר־משפּחה. אייניקע ניוואַנסן אין דער מאַסן־שילדערונג זיינען בכוונה צוגע־טראַכט, אַבער אין גאַנצן גענומען איז די פּאַרזאַמלונג אַרום דער תּפּיסה אַן עכט קינסטלערישע פּאַרקערפּערונג, וואָס איר היסטאָרישער אמת איז נישט אַפּצולייקענען.

דער אומגליק מיט זכריה און שמהה האַט די גאַנצע באַיאַר־משפּחה געלאַזט אין טרויער. איינער פּון די ברידער האַט נאָך באַוווּזן פּאַר זיין אויסהויכן דעם לעצטן אַטעם, צו דערציילן וועגן דער רציחה פּון די אויפ־געצאַרנטע פּויערן בשעת זיי זיינען פּאַרבייגעפּאַרן דעם אין פייער אַרומ־געכאַפּטן פּריצישן גוט. אויפּן וועג צו זכריהס קבר פּרווון די קאָזאַקן

פאַרהאַלטן די לוויה. די באַיאַרס רייסן דאָך זיך דורך מיט דעם אַרונ צווישן צוויי שטרענג-באַוואַפנטע זשאַנדאַרמען-רייען. שעכטמאַן דער קינסט-לער מיט ייִדישן וועלט-באַנעם, לייגט דאָ אַריין אין מויל פון זיין העלד פּאַלקס-אַנרעגנדיקע ווערטער. יצחקס דיבורים זיינען, מיט זייער ביטערן אמת, ווי אַנגעמאַסטן אויך פאַר אונדזער צייט.

אויפטרייסלענדיק ביז גאַר ווירקט די שילדערונג פון נעכעס טויט, באַזונדערס, ווען זי ציט אונטער איר לעצטן חשבון מיט גבריאַלן, הלמאי ער האָט, ווי זי טענהט, «פאַראַמרייניקט איר לעבן». זי וואַרפט אים אויף דעם עקיבאַ-חטא. גבריאַל, ווי אַ פאַרזינדיקטער, בעט זי זאָל שווייגן. די גוססע נעכע ווייסט, מסתמא, אַז סטיסיע טראַגט אונטער איר האַרצן נישט דעם דערמאַרדעטן שמחהס יורש, נאָר גאַר זיין פאַטערס. גבריאַל, דער אומגעצוימיטער אין זיינע הייסבלוטיקע אויסברוכן, זאָגט טאַקע אַן אין דער משפּחה, מען זאָל סטיסיע באַהאַנדלען ווי אַן אייגן קינד...

סטיסיע קאָן מער נישט שטיין אין גבריאַלס הויז, הגם ביי אַן אַנדער סיטואַציע שטעלט זי זיך, נאָך אַלעמען, אַרויס פאַר זיין כבוד. זי קערט זיך אום מיט איר אַרעם געפּעק אַהיים צו איר טאַטן דעם שמיד, וועמען זי האָט מיידלוייו געהאַלפן ביי דער קאַוואַדלע.

אין פּערטן בוך טרעפן מיר ווידער אַברהמען בעת ער קערט זיך אום פון דער ערשטער וועלט-מלחמה מיט זיין צום צווייטן מאָל פאַרוונדערטן פּוס. אויף די שלאַכטן טראַגן, פאַר זיינע מיט וויי פאַרלאַפּענע אויגן, זיך פאַרביי גרויליקע בילדער פון מלחמה און פאַגראַמען. אַט זעט ער אויף אַ תּליה הענגען אַ ייִד. ער שטרענגט זיך אַן, הינקענדיק אויף זיינע קוליעס, דורכצושניידן דעם שטריק און ברענגט דעם ייִדישן קרבן צו קבורה. ווייטער טרעפט ער ליגן אַנדערע אומצאַליקע הרוגים. שלעפּנדיק זיך מיט גרויס מאַטערניש איבער די האַרבסטיקע וועגן, טראַכט אַברהם מיט בענקשאַפט און אומרו וועגן זיין ווייב און קינדער. ער לעבט נאָך אַ מאָל איבער די דערשיטערנדיקע מינוט פון שמריהס טויט. אַברהם קאָן נישט פאַרגעסן ווי ער האָט דעם פעטער מיט וועמען ער איז צוזאַמען אַוועק אין מלחמה, געטראַגן — אַ גוסס אויף זיינע אַקסלען. אין דער נאַכט-פינצטערניש דערטראַגט זיך צו זיין אויער דער היימישער סקריפּ פון פּערד-אוי-וואַגן. טאַקע אין יענעם וואַגן זיינען פאַרנדיק געזעסן אַברהםס

פאטער און די מומע ליבע. פארנדיק ביי נאכט דורכן וואלד, טענהט די „שיינע און קלוגע“ זיך אויס מיט דעם אלמעכטיקן :

„אויף דיין וועלט — זאגט זי — גיסט זיך מענטשלעך בלוט ווי וואסער... הער, רבוגו-של-עולם, ווי דאס פארגאסענע בלוט שרייט צו דיר! די שנאה וועט שוין באלד פארפלייצן און דערטרינקען אלע הייליקייטן און רייניקייטן. רבוגו-של-עולם, באווייז אַ נייעם רעגנ-בויגן, אַ רעגנבויגן פון ליבשאפט.“

דאָ נעמט צווישן יצחק און ליבע, ווי זייער שטייגער איז, זיך פונ-אנדערוויקלען אַ שמועס וועגן וועלט, מענטש און משפחה. אַנטרייבנדיק די פערד, באַמערקט פלוצים יצחק אין דער ווינטיקער נאכט ווי עמיצער באַוועגט זיך אין מיטן וועג. יצחק שפרינגט אַראָפּ פון וואָגן און, צוקומענ-דיק נענטער, דערקענט ער זיין זון.

די מומע ליבע, כאַטש זי ווייסט שוין, אַז שמריה איז אומגעקומען אויפן פראַנט, דערוואָרט נאָך אַלץ פונעם פלימעניק, ער זאָל איר ברענגען אַ גוטע בשורה פון איר מאַן. אַברהם גיט איר גאָר איבער אַ גרוס פון שפרהן. בעת ער און שמריה זיינען ביידע געשטאַנען אויף דער וואָך, האָבן זיי זי געזען פאַרבייגיין מיט אַ גענעראַל צו אַ קאַנצערט... אַודאי וואָלט די מומע ליבע, דער אויסדריקלעכער טיפּ פון אַ ייִדישער מאַמען, מער צופרידן געווען ווען שפרה וואָלט כאַטש אַוועק אין דער וועלט זוכן דאָס וואָס איז שייך פאַר גאָט און פאַר לייט. די חלומות וואָס כּיירוס, איזווע און עקיבא האָבן געשטרעבט צו פאַרווירקלעכן, האָבן שפרהן נישט מיטגעריסן. „איר גוף — זאָגט די ערלעכע מומע ליבע — האָט אויפגעפרעסן די נשמה, זי האָט די שיינקייט אירע פאַראומרייניקט.“ ווי יצחק איז אויך ליבע נישט באַגייסטערט פון די נייע תּורות. דאָך פילט צו איר איזווע אַן אינערלעכע התקרבות. שעכטמאַן שענקט דער פּרעכטיקער ליבע-געשטאַלט אַ סך קינסטלערישן אויפּמערק. דערווייל ווערט וועגן אַברהמען נישט דער-ציילט ביזן סוף פון דעם פּערטן בוך.

מיר האָבן שוין אויבן אַנגעוויזן אויף דער געדענקווערטיקער מאַסן-שילדערונג אַרום דעם אַרעסט פון די אַלטע באַיאָרס. מען האָט זיי ערשט אַרויסגעלאָזט אויף דער פּריי נאָך דעם ווי כּיירוס האָט זיך אַליין איבער-געגעבן אין די הענט פון דער אַכראַנקע. אַבער אומקערנדיק זיך נאָך פינף

חדשים אָפּזיצן אין תּפּיסה. האָט יצחק געפּונען די קרעטשמע-שטוב פּאַר-
העמערט.

דער באַיאָרן-שבת איז אויף דעם שטיקל ערד, וווּ עס איז געשטאַנען
די קרעטשמע, דורכגעגאַנגען פּיל גלגולים. אויף אַט דער ערד האָט דער
עלטער-זיידע פּון די באַיאָרס „עזרא אָבינו“ דער ערשטער פּאַרלייגט זיין
נעסט, בעת ער איז אַנטלאָפּן פּון אַ בלוט-בלבול אין דייטשלאַנד. גאַר אַמאַל
האָט דער פּריץ פּון דער געגנט פּאַראַרדנט די קרעטשמע צו פּאַרברענען,
מחמת איינער פּון די באַיאָרישע עלטער-זיידעס, אַן אַרענדאַר, האָט זיך
נישט אונטערגעגעבן דעם „יאַשני וויעלמאַזשניס“ באַפעל צו טאַנצן פּאַר
אים דעם בערן-טאַנץ אין סאַמע פּרייטיק-צו-נאַכטס. ווי אַ סימבאָל פּון
דורותדיקער אַלטגעזעסנקייט האָט אַן אַנדער נאַכקומענדיק אייניקל פּון די
באַיאָרס אַריינגעבויט די דריי אָפּגעברענט-פּאַרבליבענע קלעצער אין דער
אויף ס'ניי אויפגעשטעלטער קרעטשמע. איצט האָט יצחק אין גאַנצן פּאַר-
לירן דאָס רעכט דאָ צו וווינען.

גבריאַל וויל, תּחילת, זיך נישט אונטערגעגעבן דעם בייזוויליקן גזר פּון
דער צאַרישער מאַכט. ניין, ער איז נישט „ווי יצחק וואָס האַלט, אַז ער
איז אין גלות“. אים וועט מען פּון דאַנען נישט פּאַרטרייבן. ער איז „דאָ
אין לאַנד אַזאַ באַלעבאַס ווי אַלע אַנדערע“. גבריאַל באַנעמט אָבער דאָך,
אַז ער מוז עוקר זיין פּון זיין נחלה אין וועלכער ער האָט אַריינגעלייגט
אַזוי פּיל לעבנס-פּראַצע. ווען אַלע אין דער משפּחה קומען אין דער
איינציק פּאַרבליבענער שטוב אים באַזוכן, טרעפּן זיי אים אַ קראַנקן ליגן
צו בעט. ער איז אין פעס אויף זיי, הלמאי זיי האָבן אַזוי לייכט געלאָזט זיך
פּאַרטרייבן. פּלוצים רייסט ער זיך אין איינעם העמד אַראָפּ פּון בעט
אַפּזוכן אין פּאַדערהויז די שטוביקע האַק. דאָ וועלן מיר אָפּגעבן אַרט פּאַר
פּאַלגנדיקן פּאַסטוס :

„אַלע טוען זיך אַ רוק אָפּ צו דער וואַנט און בלייבן שטיין מיט
אויפּעריסענע אויגן פּון פּחד. ער קוקט ניט אויף קיינעם פּון זיי.
מיט דעם רעכטן פּוס רוקט ער אָפּ דעם טיש פּון וועג און זאַגט
נאָך שטילער, שוין מיט אַזאַ קול, אַז ס'נעמט זיי טאַקע קילן דאָס
בלוט אין די אַדערן :

— אויף מיין שטול וועט קיינער פּון אייך ניט זיצן! — און

ער נעמט האקן די דעמבענע שטול מיטן הויכן, ביז דער סטעליע, געשניצטן ווענטל. און אז די שטול צעפאלט זיך און וואלגערט זיך שוין שטיקערווייז אויפן דיל, דרייט ער זיך האסטיק אויס, לויפט צו צום אַרונ־קודש, וווּ הינטער דעם גרין־סאַמעטענעם פרוכת מיט די צוויי גאַלדפעדימדיקע לייבן שטייט די רייניקייט, די ספר־תורה, און פאַרהייבט די האַק: — נאַדיר אויך, רבונו־של־עולם!... — און דאָ, אויפגעהויבן די האַק אויפן אַרונ־קודש, פליסן אים אַלע בליטן פון פנים אָפּ, ער ווערט ווייס, טוט זיך אַ וואַקל און פאַלט טויט, אויסגעצויגענערהייט, מיט דער האַק אין דער האַנט, אויף דער ערד“.

ג.

גבריאַלס טויט לאַזט איבער דעם רושם ווי עס וואַלט אַקערשט גע־פאַלן אַ רייזיקער שטאַמבוים וואָס אַן אומגעהויערער פּוּח, אַ מעכטיקער ציקלאַן, האָט אים אונטערגעבראַכן. אין זיין אונטערגעצויגענעם לעבנס־סך־הפל איז גבריאַל נישט שוה בשוה געווען מיט דער וועלט און נישט מיט גאַט. מיט זיין אַפּשטאַרבן האָט דער צעטל פון די פאַרפעלטע אין דער באַיאַר־משפּחה זיך נישט געענדיקט, ווי מיר וועלן דאָס זען אין פינפטן בוך, וואָס דער מחבר האָט אָנגעשריבן רעזירנדיק שוין אין ישראל. תּחילת זיינען צווישן ליטעראַטור־אויטאָריטעטן געווען חילוקי־דעות: צי וועט דער קינסטלער אין דער נייער ייִדישער מדינה בייקומען זיין מיגראַנטישן דואַליזם און קאַנען ווייטער ממשיך זיין די „ערב־עפּאַפּעע וואָס איר ערשטע גרעסערע העלפט האָט ער אָנגעשריבן אין רוסלאַנד. דאַרטן האָט דער שרייבער איבערגעלאַזט אַ גייסטיקע ירושה פון דורות־דיקער, ייִדישער באַזעסנקייט פון וועלכער ער האָט געשעפּט, לויט די סאָוועטישע באַדינגונגען, שעפּערישע יניקה. דאָ דאַרפט ער ערשט זיך אַריינפאַסן אין אַן אַנדערער וועלט. צי וועט דעם קינסטלער לייכט אַנקומען דאָס איבעררייסן מיט דעם „דאַרטיקן“ אויפן חשבון פון „דאַיקן“ אין אַ נייער ייִדישער ווירקלעכקייט, וואָס איז עלול אים שעפּעריש צו באַווירקן? ווי מיר זען, איז שעכטמאַן אַרויס פון דער דילעמע מיט הצלחה.

א סברה, אז דאָס זיינען שוין די לעצטע קאָפיטלען פון דעם ווערק „ערב“. מיר האָלטן שוין ביים אויסברוך פון דער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. אַ בייזע כוואָליע פון אַכזריותדיקע רציחות פאַרשווענקט די פּאָליעסער ערה, וווּ די באַיאַרס האָבן דורך דורות געלעבט און זי דורכגעוויקט מיט זייער בלוט און שווייס. דאָס לאַנד, באַהערשט פון צאַריזם, איז אויפגע־רודערט. עס קומט פאַר אַ געראַנגל צווישן פיינדלעכע כוחות און ווי שטענ־דיק, זיינען ייִדן די קרבנות. אויפן דאָרף צעשטעכן פאַגראַממשטיקעס נחומען מיט מעסערס און לאַזן אַוועק אין פייער זיין הויז. סטיסיע באַווייזט קוים אויפצוקלויבן זיינע פאַרקוילטע ביינער. אויך איר קינד פאַלט אַ קרבן פון באַגדאָן כמיעלניצקיס אייניקלעך. די מומע ליבע האָבן די קאַזאַקן אַוועקגעשלעפט אין וואַלד און זי ערגעץ לעבעדיקערהייט באַגראַבן, נישט צו וויסן וווּ איר געביין געפינט זיך. סטיסיע האָט קוים זיך דערשלאַגן אין שטעטל מיט איר מאַנס פאַרקוילטן נשאר אין פאַרטוך און מיט איר טויט קינד אויף די הענט. אויך דאָ האָבן די רוצחים אַלץ פאַרטרונקען אין ייִדיש בלוט, איבערלאַזנדיק דאָס שטעטל אין חורבות. סטיסיע רייסט זיך אַריין אין קלויז און לייגט איר טויט קינד אַוועק אין אַפענעם אַרון־קודש מיט אַ תביעה צו גאָט, ער זאָל צוריקברענגען צום לעבן איר איינציק קינד. דניאלקע דער מומע ליבעס זונדל טרעט נישט אָפּ פון איר.

אויפגעטרייטלט פון דעם שרעקלעכן פאַלקס־אומגליק, פרווון ייִדן, מתוך יאוש, מאַכן פאַרשידענע גאַטספאַרכטיקע פירושים. איין ייִד דרינגט, אז דאָס שטעלט דער אויבערשטער זיין פאַלק פאַר אַ מוראדיקן נסיון. אַן אַנדערער פשטלט, אז די אַ צרות וועלן שוין ברענגען די ענדגילטיקע גאולה — „ווער קאָן משיג זיין גאַטס דרכים?“ ווי דער שטייגער, קומען אויך אַנדערע אַרויס מיט לעסטערנדיקע טענות צום אַלמעכטיקן, הלמאי ער שטראַפט אַזוי זיין פאַלק.

בעת סטיסיע וויל אַ פאַרקלעמטע נישט אַפטרעטן פון אַרון־קודש, וואַרטנדיק מיט פאַרבאָרענע הענט אויף תחית־המת פון איר זרחל, לאַזט יצחק הערן זיין קלאַנגדיק קול צו גאָט:

„ — וואָס ווילסטו אויפטאָן מיטן בלוט פון אונדזערע קינדער? פאַר וואָס גייען מיר יאָ אויף קידוש־השם און פאַר וואָס גייסט דו נישט אויף קידוש־העם?“

ערשט ווען דניאלקע הייבט זיך אויף אַ פאַרוויינטער פון הינטערן

שטענדיגער, ווו ער איז געזעסן אויף דער ערד און זאגט איר: „גענוג שוין דאָ צו זיצן און קלאַגן“, רוקט זי זיך אָפּ פון אַרױן־קודש. סטיסיעס מוטער־לעכע אויפזיכט איבער דניאלקען דערוועקט אין אים פאַרבאַרגענע יוגנט־לעכע געפילן. זי ווייסט, אַז דאָס בחורל האָט זי ערנסט ליב און איז גרייט פאַר איר צו גיין אין פייער. בעת זי גאַלאַפּירט אַוועק אין פעלד, פאַרביי דעם שרעקפולן וואַלד, לאַזט דניאל זיך נאָך אירע שפורן, צו וויסן וואָס מיט איר האָט געטראָפּן.

פון פשוטער דערפאַרונג ווייסן מיר, אַז יעדע דערשיינונג אין לעבן איז באַדינגט פון דער באַשערטקייט. גאַנץ אָפט טרעפט, אַז אַ יחיד מיט אַ שטאַרקן כאַראַקטער וויל זיך נישט פאַרלאָזן אויף דעם בלינדן גורל און נעמט אים אַליין, ווי מען זאָגט, אין די הענט אַריין. אַזאַ איז געווען שפּרהס לעבנסוועג. אַבער נישט אַלע מאָל קומט אַקעגן דאָס גוטע לויטן אייגענעם ווילן. גאַנץ אָפט בלייבט מען ווי אויפן וואַסער. איר מאַן, דעם רוסישן גענעראַל, האָבן די אייגענע צאַרישע שלאַכט־חברים דערשאַסן, מחמת ער האָט אַנדערש געדענקט וועגן דער אויסגאַנג פון די געשעענישן אין רוסלאַנד. איצט וויל זי, אין די גאַר הויכע טעג פון איר שוואַנגערשאַפט, זיך דערשלאָגן צו דער מאַמען. זי טרעפט דאָס וואַלדשטיבל חרוב פאַר־ברענט. פון נישט ווייטן שטעטל טראָגן זיך נאָך אַלץ די ווייגעשרייען פון דעם פאַגראַם. עס טרייבט זי פון דאַנען די דראַענדיקע שרעק פאַר מענטשלעכער הפקרות און מאַרד. זי קומט צו אַ באַנטראַקט, ווו אַ מאַשי־ניסט האָט אויף איר רחמנות און לאַזט זי איינשטייגן אין לאַקאַמאַטיוו. גראַד איז דער פראַכטצוג באַזעצט מיט באַוואַפנטע פאַגראַמטשיקעס. ווייטער דערשלעפט זי זיך קוים, אין שווערע ווייען, אין שטאַטישן קימפעט־שפיטאַל. דער אַלטער דאָקטער אפרת דערקענט זי צווישן די פיל פאַר־וונדיקטע. ער באַשליסט די אויסגעמאַטערטע קימפעטאַרין, אין דער אַטמאָספערע פון ייִדן־שנאה, צו רעגיסטרירן אַלס ציגיינעריין. נאָכן אָפגעבן דאָס קינד, פאַלן פון שפּרהן אָפּ די לעצטע פוחות און זי שטאַרבת.

איווע האָט אַמאַל געזאָלט זיין „דאָס שיינע ליד פון דניאלס לעבן“. גראַד איר האָט דער גורל באַשערט אויסצוטרינקען אַלע ביטערנישן פון לעבן. באַדינענדיק אין שפיטאַל די פאַרווונדעטע, הערט זי, בשעת מעשה, זיך צו צו די אַרויסגעזאַגטע מחשבות פון דעם פאַריאושטן אַסימיליאַטאַר, דאָקטער אפרת, וועלכער קומט ענדלעך צום ייִדישן אויספיר פון „בדמיק

חיי". דער אלטער פראפעסאר מאכט דורך אליינמאָרד אַ סוף צו זיין לעבן נאָך דעם ווי זיין טאָכטער יעלענאָ און דאָס אייניקל זיינען אָפגעגאַנגען אין בלוט.

אַזוי פירט שעכטמאַן אונטער אַ בילדעריש געשילדערטן סך-הכל פון פאַרגאַסן יידיש בלוט וואָס דער רוסיש-אַפאַנישער קריג, די ערשטע וועלט-מלחמה, די רעוואָלוציע און פאַגראַמען האָבן אָפגעקאַסט דער יידי-שער אומה אין רוסלאַנד. די געשטאַרבענע און אומגעקומענע באַיאַרס ווערן נאָך זייער טויט נישט פאַרגעסן. דער קינסטלער לאָזט זיי אויפלעבן אין זכרון פון די לעבנגעבליבענע. אַפילו עזרא, די אור-גזע פון דעם באַיאַר-שטאַם אויף דער פּאָליעסער ערד, ווערן צוזאַמען מיט דעם אַלטן זרחל דערמאַנט ביזן סוף פון ווערק.

גבריאַלס זין וועלוול און גפּתלי פרווון באַניס אויפשטעלן אויף אייגע-נעם פאַרמאַג אַ גרויסע ווירטשאַפט אויפן פאַרנעם פון דעם טאַטנס אַמאָ-ליקער גחלה. און איינער פון מאַטעס קאַוואַלס זין חזרט איבער יצחקס געדאַנק צו שמידן מעסערס אויף צו האָבן מיט וואָס זיך אַקעגנצושטעלן די אָנפאַלערס. יצחק איז גערעכט, זאָגט מאַטעס, „אַבער וואָס קאַנען מיר אויפמאַן מיט אונדזערע מעסערס אַנטקעגן ביקסן און שווערדן? און וויפל זיינען מיר און וויפל זיינען זיי?"

אברהם קערט ווידער זיך אום אַ פאַרווונדיקטער, דאָס מאָל פון די וועלדער וווּ ער קעמפט מיט די פאַרטיזאַנער. ער ברענגט מיט זיך אין שטעטל אַריין דעם גייסט פון דער אויפברויזנדיקער רעוואָלוציע. נישט אַלע זיינען פאַרגלויבט אין אַט דער גאולה, ווייל אויך די רעוואָלוציע שמעקט מיט בלוט און אומרעכט. בעת אַ הייסער דיסקוסיע קומט זאב-וואַלפס טעכטערל, די העברעיִש-לערערין, אַריין מיט דער בשורה פון דער פראַקלאַמירטער באַלפור-דעקלאַראַציע. הערש-לייב, דער בונדיסט, פּרעגט אָפּ די גאַנצע זאַך, ווייל „ווי אַזוי וועט זי, אסתר, אויפהויבן פינף מיליאָן רוסישע יידן און זיי פירן מיט ווייב און קינד קיין פּאַלעסטינע, אין וואָס וועט זי זיי פירן, אויף וועגענער?"

סטיסיע געטרויט נישט די קברנים זיך מטפל צו זיין מיט דעם טויטן קערפערל פון איר קינד, מחמת יענע, זאָגט זי, אַרבעטן פאַר געלט און זיינען נישט מסוגל צו אַכפּערן די הייליקייט פון דעם קרבן. זי לאָזט אַליין

דאָס דערמאָרדעטע קינד אַראָפּ אין קבר, עס זאָל רוען צוזאַמען מיט די פֿאַרברענטע ביינער פֿון איר מאָן.

סטיסיע איז באַנומען פֿון אַ ברענענדיקן דורשט נאָך נקמה. קומענדיק פֿון בית־עולם, גייט זי אום אין וועלוולס שטוב, ווי זי וואָלט עפעס געזוכט. אַט געפינט זי אין שופּלאַד אַ שאַרפֿן געצייג און וואַרפט אים גלייך צוריק. אַן אַנדערער מכשיר איז אויך נישט טויגעוודיק. סטיסיע נעמט אַרויס פֿון אַברהםס רוקזאַק דעם נאַגאַן און שאַרט זיך אומבאַמערקט אַרויס אין דרויסן. זי שפּאַנט אויס דאָס פּערד פֿונעם וואָגן אין וועלכן עס ליגט נאָך דער פֿאַרשניטענער ברוך, וועמען עס איז שוין לאַנג צייט קובר צו זיין. זי צוואַלעוועט אַוועק אויף דעם אומגעזאַטלטן פּערד אין דאָרף אַריין, וווּ עס הוילען דער אַטאַמאַן און זיינע מאָרד־שותפים נאָך דער אַקערשטער שחיטה. אַן אומגעוויינלעכע, סודותפֿולע קראַפט טרייבט זי דאָרטן אַהין מיט דעם ניכטערן באַגער אַפּצוצאָלן בלוט פֿאַר בלוט. דאָס איז דאָך איר נישט פֿאַרגעסענע ליבע צו גבריאל וועלכע האָט איר געגעבן אַ קינד — זרחל, זיין ירושה־טרעגער. זי האָט אַלע מאָל זיך איינגעשטעלט פֿאַר גבריאלס פּבוד. איצט וועט זי נקמה נעמען פֿאַר זיין אויסגעלאַשן לעבן. זי נאָרט זיך אַריין דורך דער שטרענגער וואַך אין דער שטוב, וווּ עס זיצט דער אַטאַמאַן אַרומגערינגלט פֿון זיין מערדער־באַנדע. איר דרייסטער שאַס טרעפט זיך צופּעליק צונויף מיט דעם רעוואָלווער־שאַס פֿון דער נעבנזיצנדיקער אַטאַמאַנשע, וועלכע צילט אים גלייך אין קאַפּ.

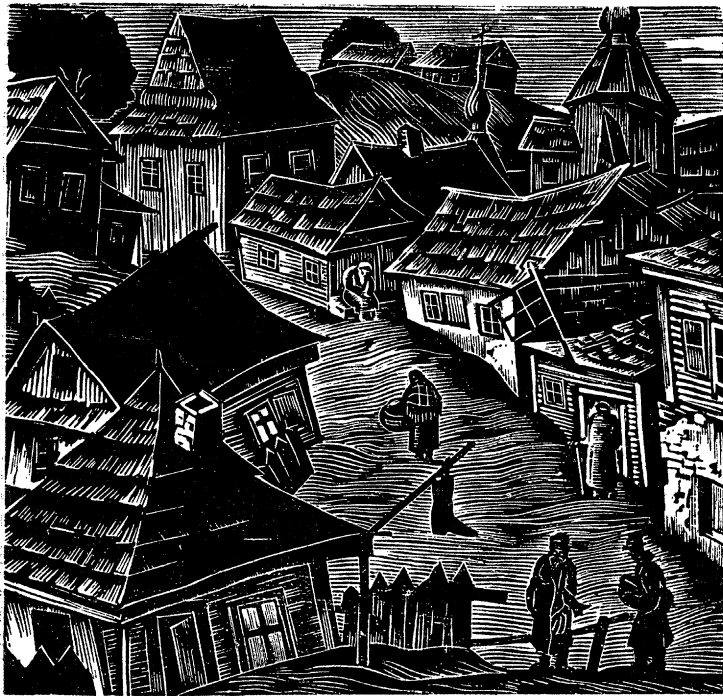
שעכטמאַן דער קינסטלער האָט מיט אַ פּיוון אויסגעהיטן די מוט־וויליקע סטיסיע פֿון אַ מעשה־רע וואָס פּאַסט נישט פֿאַר דעם פּבוד פֿון די באַיאַרס. דורך אַ נט גליקט איר אַפּ אויסצומיידן דעם טויט־משפט פֿון די רוצחים. מיר זעען זי צוזאַמען מיט דניאלקען אַנטלויפֿן צוריק אין שטעטל.

בין אַהער האָבן מיר אַנגעוויזן אויף אַ מענגע כאַראַקטערן און סיטואַציעס אין ע. שעכטמאַנס גרויס ווערק „ערב“. מיר זיינען אַבער נישט אין שטאַנד איבערצוגעבן די פֿאַרכאַפּנדיקע שיינקייט און אַנציעוודיקייט פֿון זיין ליריש־באַהויכטער פּראָזע, וואָס איז רייך מיט זאַפּטיקע נאַטור־שילדע־

רונגען, געמאלן מיט א רייכער שפראך. ווייניק יידישע שרייבערס זיינען אזוי באקאנט מיט דער נאטור ווי דער קינסטלער פון דער „ערב“-עפאפעע. ע. שעכטמאן ווייסט אַנצורופן ביים נאמען אַלערליי ערדגעוויקסן, פאַר-שידנמיניקע ביימער, בלומען און פלאַנצן לויט זייערע שמעקנדיקע ריחות אין דער לופט. ער ווייסט פיל נעמען פון כל מיני פעלד-באַשעפענישן און שרצים. נישט זעלטן קומט שעכטמאָנען אויס קינסטלעריש זיך אַ לאַז אַרויף צו טאָן אויף אַ נסיעה אין די הימלישע ספערן, ווו ער איז פאַן-בראַט מיט דער זון „דער האַרעפאַשניצע פון דער וועלט“, מיט דער סערפֿ-לבנה, מיט דער האַלב און פולער לבנה און מיט די גריין-גלימצערנדיקע שטערן. דאָס אַלץ מאַכט שענער און אינטערעסאַנטער דאָס בעלעטריסטישע ווערק. שעכטמאָנס שרייבערישער סטיל איז געדיכט דורכגעוועבט מיט אידיאַ-מען נישט בלויז אין דער נאַראַציע, נאָר אויך אינעם לשון פון זיינע העלדן. דער כוח פון זיין קונסט ליגט אינעם שלל פון פיקטיווע איינפאַלן וועלכע האָבן דאָך אַ שייכות צו דער רעאַליטעט.

לייענענדיק ע. שעכטמאָנס עפאפעע „ערב“, זיינען מיר פסדר אונטערן רושם, ווי מיר וואַלטן געשטאַנען פאַר אַ ריזיק בילד פון וועלכן עס קוקן אַראַפּ אין העלע, ווי אויך אין שאַטנדיקע קאַלירן, דעטאַל געמאַלענע פיגורן פון אַ גרויסער משפחה מיט איר גאַנצער הויז-באַלעבאַטישקייט: עלטערן, קינדער און קינדס-קינדער, שטובפלאַנצן, הויז-באַשעפענישן און אפילו אויך דאָס באַק-לעמעלע, וואָס טרעט נישט אַפּ פון דער קראַנקער, אַפגעשוירענער נעכע — גבריאַלס ווייב.

מיר האַלטן שוין ביים סוף פון בוך. דעם לייענער ווילט זיך אַבער וויסן וואָס עס איז ווייטער געשען מיט סטיסיען (נישט אין גוסט פון אַ מעשה אָן אַ סוף). אויך ווילט זיך וויסן וואָס עס האָט ווייטער געטראָפּן מיט עקיבאָן, מיט אַברהמען דעם פאַרטיזאָן, מיט דעם רעווקאַם וועלוול און מיט דעם גאַר יונגן דניאַלקען, וואָס האָט געזאַלט אויסוואַקסן צו אַ „שיינעם בוים אין דער באַיאַר-משפחה“. זייער ווייטערדיקער לעבנסגאַנג געהערט שוין צו אַן אַנדערער תקופה.

ש. יודאווין

א היסטאריש ווערק פון א גרויסן קינסטלער

אלס שרייבער געהערט האווארד פאסט צו דער רייכער. ענגלישער ליטעראטור, ווו ער איז פארטראגן מיט א ריי ווערטפולע ווערק צווישן וועלכע „דאס בעסטע און וויכטיקסטע“, ווי דער מחבר אליין האלט. איז „ספארטאקוס“. די קינסטלעריש ארויסגעברענגטע געשעענישן אין דעם ווערק האבן אן אלגעמיינע שייכות צו די פארלויפענישן אין אינדזער אלטערטימלעכער געשיכטע. די אכזריותדיקע טיראניע פון דער רוימישער ממשלה האט אין יענעם צייטאלטער, ווי מיר ווייסן, אויך נישט אויסגע- מיטן אונדזער פאלק. דער אויטאר לאזט אונדז וויסן, אז „די דאזיקע געשיכטע הויבט זיך אן אין יאר 71 פאר קריסטוסן“. דאס איז, אן ערך, 8 יאר נאך דעם טראגישן קריג צווישן די חשמונאים-ברידער הורקנוס און אריסטובולוס. אין יענער צייט האבן די רוימער שוין געהערשט אין יהודה ביד-חזקה. איינער פון די מושלים האט דעמאלט זיך אויסגעדריקט, אז ער האט „פאר די אונטערדריקטע בלויז איבערגעלאזט די זונשיין“. אין א גערייד צווישן די באקלעמטע שקלאפן וועגן דעם אמאליקן קאמף פון די סיציליאנער משועבדים, דערמאנען זיי, ווי עס דערציילט זיך אין בוך, די העלדן, אכילעס, העקטאר, אדיסיוס און אויך די גבורים פון קארטאגא. דעם טראציער סאלוויס, דעם גערמאנער אונדארט און „דעם מאדנעם ייד בן יאאש, דעם אנטלאפענעם אויף דער שיף, קארטאגא“ . באזונדערס

זוערט מיט שטארקע קינסטלערישע מיטלען דערציילט וועגן א ייד מיטן נאמען דוד. ער איז אין גליל דורך שקלאפנהענדלער פארקויפט געווארן צו שווערער ארבעט אין די גאלדמינעס פון נוב. דארטן האבן אים באטשיאטאס אגענטן ווידער אויסגעקויפט צו טרענירן פאר א גלאדיאטאר. אין לעצטן קאפיטל זעען מיר דעם ייד הענגען, צוגעקלאפט מיט נעגל, אויף א קרייץ און דער נייגריקער המון שטייט ארום און קוקט ווי ער ראנגלט זיך שווייגנדיק אין פיליסורמידיקער גסיסה, ביז ער הויכט אויס זיין לעצטן אטעם מיט א הימל-שפאלטנדיקן, גרויליקן אויסגעשריי. דוד איז דער סימבאל פון אונדזער פילגעליטענעם פאלק דורך אלע צייטן און דורות.

אין אנהייב פון ווערק דערציילט אונדז ה. פאסט וועגן דער נסיעה פון דעם פאטריציער-זונדל קאיוס און זיין שוועסטער העלענע מיט איר חברטע קלאודיע. דער בחור פארט רייטנדיק אויף א ווייסן פערד און די מיידלעך מאכן דורך די רייזע אויף טראגבעטן, געטראגן פון שקלאפן. דער וועג פירט זיי פון רוים דורך „וויא אפיא“ קיין קאפוא. די שטאט איז גוט באקאנט אין לאנד מיט אירע טייערסטע פערפומען, מיט איר לוקסור-רייזע אויסגעשטאטן צירקפלאץ און מיט אירע ווילד-פאסצינירנדיקע גלא-דיאטארן-קאמפן. שוין חדשים ווי דער ספארטאקוס-אויפשטאנד איז דער-שטיקט. אבער די באזיגטע אויפשטענדלערס קומען אלץ נאך אפ זייער שטראף, הענגענדיק אויף די הילצערנע צלמים, אויסגעשטעלט אויף דער גאנצער לענג פון ביידע זייטן אויסגעפלאסטערטן בולוואר, אין דער צאל פון זעקס טויזנט. די פיגל פיקן שפיין פון זייערע טויטע גופים פון וועלכע עס טראגט זיך א פוילער ריח, אז עס פארהאקט דעם אטעם. דאס בילד פון מענטשלעכער אדער אוממענטשלעכער אכזריות האט, לויט די „באגרינדער פון נייעם יורדישן געזעץ“ אין יענער צייט גארנישט צו טאן מיט דער „דרויסנדיקער“ וועלט. די גלאטיק געפלאסטערטע וועגן איבערן לאנד, די פלאנירונג פון די שטעט, די אורבאנישע נאטור-באפונגען — אויף זיי איז קענטיק דער חותם פון דער רוימישער „ציוויליזאציע“. אבער דאס עכט מענטשלעכע בין אדם לחברו, איז ביי דעם הערשנדיקן פאטריציער-קלאס געשטאנען אויף א גידעריקן שטאפל.

לויטן ערשטן איינדרוק זיינען די יונגע עקסקורסאנטן אפשר גרויליק אויפגעשוידערט פון דעם קאשמארבילד, וואס ציט זיך פאר זייערע אויגן דורכן גאנצן וועג. אבער באלד דערוועקט זיך אין זיי דאס געפיל פון

שטאלץ און נצחון. דאקעגן, די שטארק אָנגעמאַטערטע בעט־טרעגערס קוקן אויף די געקרייזיקטע מיט טויטשוויסיקער פאַרויסאַנונג, אַז דאָס זעלביקע קאַן אויך געשען מיט זיי.

דערווייל שטעלן קאַינס און די מיידלעך זיך אָפּ אין דעם פעטער אַנטאַניוסעס שיינער ווילע. זיי ווערן אויפגענומען מיט באַזונדערער גאַסט־פריינדלעכקייט. צו באַגעגענען דאָס יונגוואַרג קומען אויך אַרויס די אָפטע אינגייערס אין דער ״ווילאַ לאַסאַריאַ״ דער גענעראַל קראַסוס, דער הויפּט־קאָמאַנדיר פון דער רוימישער אַרמיי — וועלכער האָט, נאָך פיר יאָר מלחמה, קוים באַוווּזן צו דערשטיקן דעם העלדישן ספּאַרטאַקוס־אויפשטאַנד; דער דורכגעטריבענער פּאָליטיקער לענטילוס גראַקוס, דער גרויסגעלערנטער ציצעראַ, מיט וועמען די אָנגעקומענע געסט ווערן באַקאַנט.

אַנטאַניוסעס רעזידענץ, געבויט אין גריכישן סטיל, שטייט אויף אַ באַרג. צו דעם פרעכטיק אויסגעשטאַטן בנין פירן גלאַטע, מאַרמאַרנע טרעפּ, באַצירטע פון ביידע זייטן מיט אַלבאַסטער־פיגורירנען. אויף אַן אַרומגעוועלדערטן, ווייטן שטח שפּרייטן זיך פאַרשידנבלומיקע גערטנער און פּלאַנטאַציעס — אַלץ באַאַרבעט דורך אַנטאַניוסעס ליבאייגענע, וואָס ער באַזיצט אין אַ גרויסער צאָל. די לעצטע וווינען אין לעבעדיקע קברים ווייט אַוועק פון דער גן־עדנדיקער לאַנדשאַפט. נענטער אַ ביסל זעען זיך די ברעזענטענע ביידלעך פון גענעראַל קראַסוס/ אַרמיי־שע טיילן. אַזוי מאַלט פאַר אונדז דער קינסטלער האַוואַרד פאַסט דעם לעבנס־שטייגער פון די פּאַטריציער אין אַלטן רוים נישט דורך דער פּריזמע פון דער היינטיקער צייט. ער האָט אַ סך זיך אָפּגעגעבן מיט פאַרשן דאָס לעבן פון יענער עפּאָכע, באַקענט זיך מיט דעם טאַפּאַגראַפישן אויסזען פון די שטעט, מיט דער אַרכיטעקטור פון די הייזער, אַזוי אויך מיט די צווישנבאַציונגען אין פּאָלק. בעתן אויפנעמען די געסט, באַקענט אונדז דער מחבר גלייך מיט אַנטאַניוסעס קלוגער פּרוי. זי העלפט אים אַ סך אַרויס מיט איר אינטע־ליגענץ און חכמה. נאָר באַלד אינעם ערשטן שמועס מיט דעם פּלימעניק, דעם שיינעם בחור קאַינס, לייגט זי אים גאַנץ אָפּן פאַר ער זאָל זי באַשלאָפּן. דער אַ מאַמענט און נאָך ענלעכע אַנציענדיקע טיטואַציעס, ווייזן אָן אויף דער אויסגעלאַסנקייט נישט בלויז פון אַנטאַניוסעס ווייב, נאָר פון דער רוימישער געזעלטשאַפט בכלל.

דאָס גאַנצע לאַנד געפינט זיך נאָך אַלץ אונטערן אויפרודערנדיקן רושם פון דער ספּאַרטאַקוס-מרידה. פּאַסט דער קינסטלער פירט מיט אַ פיוון צונויף די פּאַרשטייערס פון דעם רוימישן סענאַט אין דער „ווילאַ לאַסאַריאַ“. דאָ קומט פאַר דער גערייד וועגן דעם אויפשטאַנד אין זיין פּרטימדיקן פּאַרלויף. דער הויפט־קאַמאַנדיר פון די רוימישע לעגיאָנען ווייסט איצט שוין אַלע דערשטוינענדיקע איינצלהייטן וועגן דעם געפּאַלענעם גבור ספּאַרטאַקוס. ער שטייט נאָך פאַר זיינע אויגן ווי אַ שרעקיק געשפּענסט וואָס וועט אים, דאַכט זיך, שוין קיין מאָל נישט געבן קיין רו. קראַסוס דערציילט דעם יונגן קאַיוס, וועמען עס איז שוין נמאס צו הערן אַלצדינג וואָס דער גלאַדיאַטאָרן־טרענירער באַטשיאַטאָ האָט אים אַנדערציילט אין יענער רעגנדיקער נאַכט ווען ער האָט געשיקט נאָך אים. פּאַרשטייט זיך, אַז דאָס „דערציילטע“ געהערט צו דער אומפאַרגלייכלעכער, בעלעטריסטי־שער מייסטערשאַפט פון מחבר. פאַראַן אין זיי אַ סאַרט עסייטישע באַ־האַנדלונג, אַ נאַראַטיווע באַטראַכטונג, געבונדן איינס מיטן צווייטן. דער שרייבער הויבט אַרויס ספּאַרטאַקוסן ווי איינעם פון די שקלאַפּן, וועלכער פילט אויף זיך אַ געוויסע אַחריות פאַר די אונטערדריקטע. דער ייִדישער גלאַדיאַטאָר האָט צו אַלע אַרומיקע, ווי דער קינסטלער שטעלט אים פאַר, זיך פאַרהאַלטן מיט שווייגנדיקן רעזערוו. הערנדיק ספּאַרטאַקוסן פאַר־לייענען פון זכרון פערזן פון האַמערס „אַדיסייע“, געפינט ער אויס אין זיין כאַראַקטער אַ שטריך פון אויסנעמלעכער פיינפילעווודיקייט. עס איז קלאַר פאַר וואָס די שקלאַפּן האָבן אויסגעמיטן אַנצוהאַלטן נענטערע פריינדשאַפט צווישן זיך. דאָס טראַגישע גלייכווערטל: „גלאַדיאַטאָר, חבר זיך נישט מיט קיין גלאַדיאַטאָר“, האָט אונטער יענע אויסטערלישע אומשטענדן געהאַט זיין באַגרינדעטע לאַגיק, ווייל ווי געטריי זיי זאָלן זיך נישט זיין, איז גאַנץ אָפט אויסגעקומען, זיי זאָלן אין אויפגעצווונגענעם געפעכט פאַר־געסן אין זיער ברידערשאַפט און זיך, ווער וועמען, דערמאַרדן.

קראַסוס וויל אויסגעפינען ביי דעם גראַבן נפש באַטשיאַטאָ וווּ ער האָט באַקומען ידיעות וועגן ספּאַרטאַקוסן און וואָס אַזוינס האָט ער געזען אין אים. ער זאָל אים אויסקויפן פון דער שקלאַפּנאַרבעט און אויסשטעלן אים פאַר אַ גלאַדיאַטאָר. דאָ נעמט ווידער דער קינסטלער אין פילפאַרביקע בילדער דערציילן דורך דעם מויל פונעם „לאַניס“ * וועגן לעבן פון די

* לאַניס — גלאַדיאַטאָרן־אינסטרוקטאָר.

שקלאַפן אינעם ברענענדיקן מדבר. מיט ווונדערלעכער, שרייבערישער געניטקייט ווערט דאָ אָפגעשפּיגלט דער פינצטערער גורל פון די פּאַרמשפּטע. ווי זיי זיצן ביי נאַכט אין דער חושכדיקער הייל נאָך אַ לאַנגן טאָג אויס-מאַטערנדיקער פּראַצע, מיט די אָנגעהיצטע פון דער ברענענדיקער זון קייטן אויפן האַלדו, אויסגעטריקנט פון דורשט. זיי שטרעקן אויס אין הייל-לאַזן יאוש זייערע צעביילטע הענט צו ספּאַרטאַקוסן, ווי זיי וואַלטן געזען אין אים דעם איינציקן דערלייזער. ספּאַרטאַקוס רירט אָן אין דער גע-דיכטער חשכות זייערע מיט טרערן באַוואַשענע פּנימער און טרייסט זיי. אַט דאָס אין שאַטנדיקע קאַלירן געמאַלטע בילד פון מענטשלעכן ליידן און פאַרצווייפל, זאָגט אונדז גאַר אַ סך וועגן דעם קינסטלערס פּוּח-הדמיון. די סאַדיסטישע ווילדקייט פון די אַלעקסאַנדריער וואַכלייט, וואָס באַקומען אַ באַשטימטן פּראַצענט פון דעם אָנגעקליבענעם גאַלד, זייער ברוטאַלקייט, דאָס גראַבע לשון וואָס זיי נוצן, ווייזן אויף דעם חיהשן אינסטינקט אינעם מענטשן. צום באַדויערן, האָט דער „האַמאַ סאַפּיענס“ אונטער די באַדינגונג-גען פון אונדזער „ציוויליזאַציע“ נאָך אַלץ נישט אויסגעוואַרצלט פון זיך די אימפּולסן און נייגונגען פון דעם מין. זיי זיינען אין אַן אַנזעעוודיקער מאַס די טראַגישע קענצייכנס אויך פון אונדזער עפּאָכע.

דער רוימישער סענאַט האָט ווייניק זיך גערעכנט מיט די מאַראַלן, וואָס עס האָט געפּריידיקט דער לאַטיינישער דיכטער לוקרעציוס, דער מיטצייטלער פון דעם גרויסן ציצעראַ. פּאַסט ווייזט אונדז דעם טיפּן אונטערשיד צווישן דעם חריפותדיקן פּאָליטיקער לענטילוס גראַקוס און דעם געבענטשטן מיט פיל טאַלאַנטן ציצעראַ. אין דער רוימישער געשיכטע ווערט דער לעצטער באַטראַכט ווי דער פּריידיקער פון שלום צווישן קלאַסן. דאָך האַלט ער, אַז דאָס שקלאַפּגעזעץ איז אַ „נויטווענדיקער“ איינפיר, וואָס אָן דעם קאָן די רוימישע מלוכה נישט עקסיסטירן. ציצעראַ האָט זיך נישט גענומען צום האַרצן דעם ביטערן גורל פון די שקלאַפּן. ער וואַלט, אַוודאי, אַליין זיך נישט אָפגעזאָגט פון זיינע ליבבאַייגענע. העלענעס אומ-געריכטער אַריינקום, יענעם אַוונט, אין זיין צימער, האָט אים נישט איבער-ראַשט. ער רעדט מיט איר וועגן אַנרעגנדיקע פּראַגן מיט סטאַישער רויקייט. דער גרויסגעלערנטער ווערט נישט נתפעל פון די באַווונדערנדיקע שמועות וועגן דעם אויסטערלישן העלד ספּאַרטאַקוס. דאָך ווערט די יונגע העלענע אַפּעקטירט פון ציצעראַס ערשטראַנגיקער, סימפּאַטישער פּערזענלעכקייט.

ציצעראָ פאַרנעמט ווינציק אַרט אין דער פאַבולע פון דעם ווערק. מער פאַרטראַטן אין דער האַנדלונג איז לענטילוס גראַקוס. דער לעצטער טיילט זיך אויס פון דער סענאַטאָרן־סביבה מיט דעם וואָס ער פאַרטראַגט נישט די גלאַדיאַטאָרן־געפעכטן, פאַר וועלכע רוימישע בלוט־ענטוואַסטן צאָלן גרויסע געלטער. זיי קויפן אָפּ ביי באַטשיאַטאַ אַ שוידער־פאַרשטע־לונג, אויסגעפירט צווישן מענטש און חיה. אַנדערע ווילן „הנאה“ האָבן פון אַ געראַנגל צווישן מענטש און מענטש פון פאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן, יעדער מיט זיין אייגנפאַלקישן וואָפּן. און ענדיקן זאל זיך דער געראַנגל מיט טויט. דאָס בילד ווי די געדיכט באַגריוועטע לייבן רייסן זיך אַרויס פון דער געמויערטער שטייג מיט מוראדיקן געבריל אויף דער צירק־אַרענע, וואַרפן אָן אַ גרויל אויפן לייענער. און אַט הויבט זיך אָן דער סכּנהפולער פאַרמעסט פון דעם בחיר־היצירה מיט דעם מעכטיקן קייסער פון די חיות. די צוקוקערס — מענער און פרויען פון אַלע שיכטן אין דער רוימישער געזעלשאַפט — פאַלן אַריין אין צעיושעטער התלהבות, בעת זיי זעען ווי דער בן־אדם פאַלט רגעווייז אָפּ פון די פּוּחות אין אומגלייכן גע־ראַנגל מיט דער ווילדער, אויפגערייצטער בעסטיע. דער מענטש בלייבט ליגן צעריסן אין אַ טייך בלוט. דער עולם יובלט. דערביי לאַזט מען זיך ווילגיין. מען עסט און מען טרינקט, ווי עס זאָגט דאָס אַלטע לאַטיינישע ווערטל: „דום וויווימוס וויוואַמוס“ — פּל־זמן מען לעבט, דאַרפט מען לעבן. אַ צאַרנדיקער אויסברוך. דער אַפּריקאַנער גלאַדיאַטאָר וויל אויף דער צירק־אַרענע נישט אַרויסגיין אין טויטגעפעכט מיט ספּאַרטאַקוסן. ער נעמט דאָס געזעץ אין די אייגענע הענט, שלידערנדיק זיין טויטוואָפּן אין איינער פון די פאַרנטיקע לאַזשעס, וווּ עס הויליען די רוימער שיפורע פון מענטשיש בלוט און שאַרפע געטראַנקען. די זעלנער שטעלן גלייך זיך אַרום דעם נעגער אין אַ געדיכטן רינג און טויטן אים מיט זייערע שאַרפע שפיזן. דאָס האָט דערפירט צום אַנטשיידנדיקן קולמיניר־פּונקט. די אויפגעברויזטע גלאַדיאַטאָרס ברעכן אויף, אין מיטן נאַכט, די שווערע טיר פון דער, אַזוי גערופענער, טרענירונג־שול, וואָס איז פאַקטיש געווען אַ תּפּיסה. זיי אַנט־וואַפענען די וואַכלייט און לאַזן זיך, באַפּרייטע, אַוועק איבער די קאַפּוער פעלדער, מיטרייסנדיק טויזנטער אַנדערע שקלאַפּן. עס קומט פאַר אָן איבערוועקסלונג פון פּוּחות, גרויסע טיילן פון דער רוימישער אַ־מיי גייען איבער מיט זייער געווער אויף דער זייט פון די אויפשטענדלערס.

אן אנצייכעניש פון אַ קוים אויסגעטרוימטער, ליכטיקער וועלט אין דער גרויזאמער באַצונג פון מענטש צו מענטש, איז דאָס גערמאַנישע שקלאַפּנמיידל וואַריניע. זי וואַכט ביי נאַכט איבער ספּאַרטאַקוס ווען ער שלאַפּט, צערטלט אים מיט גרויס ליבשאַפּט. דורך זייערע פּראַסטע רייד קומען קעגנזייטיק צום אויסדרוק ריינע, הומאַנע געפילן. בעת די אויפֿ־שטענדלעך גייען נאַקעטע, מיט ווייניק געווער, אַרויס אין קאַמף קעגן די שווער באַוואַפּנטע רוימישע לעגיאָנען, בעט זי ספּאַרטאַקוסן ער זאָל זי נישט לאַזן אַליין. זי וויל קעמפּן, זאָגט זי, ווי אַ מאַן. די פּאַרקעכטיקטע פּרויען האָבן דורכגעטראָגן אַלע גרויזאַמקייטן פון דעם שקלאַפּנרעזשים באַגלייך מיט די מענער. פּאַסט לאַזט זיי אין דעם סיפּור־המעשה נישט אַרויס פון זיין קינסטלעריש אויג. צוזאַמען מיט וואַריניען וואַרפּן זיי זיך נקמה־דורשטיק אויף די טרענירערס, זיי שלאָגן זיך העלדיש מיט די וואַכ־לייט און זעלנער. דער פּוח פון די נאַקעטע שקלאַפּן צו צעקלאַפּן די שטאַרקע רוימישע אַרמיי, האַלט נאָך אַלץ דעם גענעראַל אין חידושדיקער שפּאַנונג. קראַסוס איז נשתומם פון דער עקשנותדיקער האַלטונג פון דעם לעצטן גלאַדיאַטאָר — אַ ייד, בעת מען פירט אים צו דער קרייציקונג. יענער הייסט אים ברענגען נענטער צו זיך. דער גענעראַל רעדט צו אים, נאָר דער ייד שווייגט. קראַסוס וויל וויסן, צי דאָס איז דער גלאַדיאַטאָר מיטן נאָמען דוד. אפשר שאַצט ער אָפּ ביי זיך דעם יידס עטישע מידה פון שווייגנדיקן אויסדויער? דער מיליטער־פירער ווייסט, אַז בעת די שקלאַפּן האָבן אַרומגערינגלט אַ טייל פון דער רוימישער אַרמיי, האָבן זיי פאַרמשפּט צוויי אַפיצירן צום טויט דורך קעגנזייטיקן קינזשאַלן־געפעכט, צו וואָס דער ייד האָט אויסגעדריקט זיין קעגנערשאַפּט. אַוועקשטעלן איין מענטש קעגן צווייטן זיך ממיתן — דאָס קענען זיי. מיר דאַרפּן אַנדערש האַנדלען. קראַסוס האָט, פון דעסטן, גאַנץ קאַלטבלוטיק זיך צוגעקוקט ווי די זעלנער ציען אַרויף דעם ייד אויפּן צלם. דער ייד טראָגט שווייגנדיק איבער דעם אויסטערלישן ווייטיק, פאַרלירנדיק אויף אַ ווייל דעם זינען, בעת די זעלנער קלאַפּן אַריין די נעגל אין זיינע הענט און פּיס. נאָר באַלד קומט דער בעל־יסורים צוריק צום באַווסטזיין. דער געקרייציקטער פּרוווט, הענגענדיק אויפּן צלם, אַרויסברענגען פון זפרון זיין פאַרגאַנגען לעבן אין גליל, וווּ ער איז געבוירן, זיין געראַנגל פאַר עקסיסטענץ, ביז מען האָט אים פאַרקויפט פאַר אַ שקלאַפּ. דעם ייד איז ניחא וואָס אויף אים איז נישט

אויסגעפאלן דער גורל אַרויסצוגיין אין טויטגעפעכט מיט ספּאַרטאַקוסן. ווי יעדער בעל־חי וואָלט ער געקעמפט פאַר זיין לעבן מיט דער אויס־רעכענונג אויף יענעם טויט. די אַלע טראַכטונגען זעען אויס צו זיין צו פיקטיוו פאַר אַ פילליינדדיקן גוסס אויפן קרייץ. מיר גלויבן, אַז אַנער־קענענדיק זעלבסטקריטיש די פעלערן, וואָס זיינען אַריינגעפאלן אין די סוף־קאַפיטלעך, מחמת די אַביעקטיווע שוועריקייטן פאַר דעם מחבר אַנצושרייבן דאָס ווערק, האָט ער אויך אַט די לאַנגע פאַרצויגענע שילדערונג, אפשר, געהאַלטן פאַר אומגעראַטן.

קראַסוס האָט זיך אומגעקערט פון קריג מיט פיל זאַקרויב. צו אים געהערן איצט הונדערטער שקלאַפן, צווישן זיי די שיינע וואַריניע מיט איר קינד. דער הויפט־גענעראַל וויל זי נעמען פאַר אַ ווייב. אָבער שווער איז אַרויסצורייסן פון וואַריניעס האַרצן די פאַרבליבענע ליבשאַפט צום גע־פאלענעם ספּאַרטאַקוס. זאָל זי אים זאָגן וואָס האָט דער פשוטער פלעבייער געטאָן אַזוינס, וואָס איז איר נאַענט געווען צום האַרצן, וואָלט ער, קראַסוס, יענעם נאַכגעטאָן, בכדי צו געווינען איר ליבע. דער הויכגעשטעלטער רוימער איז מיט זיינע איבערראַשנדיקסטע צוזאָגן נישט בכוח זי צו באַ־ווירקן. צוואַרפנדיק וואַריניען אַ בייזע קללה, טרייבט ער זי אַרויס.

אויך גראַקוס איז גרייט צו באַצאָלן אַלע געלטער דעם אַרעמען בטלן פלאַוויוס פאַר אויפזוכן דאָס גערמאַנישע מיידל און זי ברענגען צו אים. מיט דער הילף פון אונטערגעקויפטע שקלאַפן גיט זיך פלאַוויוסן איין אַרויסצופירן וואַריניען פון קראַסוסעס לאַטיפונדיע. איצט געפינט זי זיך אין גראַקוסעס הויז, וווּ זי באַקומט אַ באַזונדערס פריינדלעכע באַהאַנדלונג. זי איז צו אַזאַ גוטער טראַקטירונג נישט צוגעווינט. וואַריניע געפינט אין דעם אַלטן גראַקוס דעם מענטש וועמען זי קאָן טרויען. זי דאַנקט אים פאַר אַרויסלאָזן זי אויף דער פּריַ און פאַר געבן איר די מעגלעכקייט צו פאַר־לאָזן רויב.

אין גראַקוסעס באַציונג צו וואַריניען איז פאַסט אויסן אַרויסצו־ברענגען די פּסיכאָלאָגישע שייכות צווישן די ביידע געשטאַלטן. דער הויכ־געשטעלטער סענאַטאָר גראַקוס איז אַ זון פון אַ שוטטער. דאָס גערמאַנישע מיידל איז אַן אַפּשטאַמיקע פון די טיפענישן פון פּאַלק. אַט די הומאַניס־טישע טענדענץ ווערט אין דער האַנדלונג פון ווערק אַריינגעפירט מיט דיסקרעט־קינסטלערישע מיטלען. אין פאַסט שילדערונגען פון דער אַלטער־

טימלעכער צייט, געפינען מיר אַנצוהערענישן אויף אונדזער היינטצייטיקער
סתירותפולער ווירקלעכקייט. מיט דעם דערפילט דער קינסטלער אַ הויך-
מאַראַלישע שליחות אין זיין שאַפן. „ספּאַרטאַקוס“ איז אַ היסטאָריש-באַ-
לערנדיק ווערק. איינצייטיק איז דאָס אַ ווערק מיט פיל קינסטלערישע
מעלות, וואָס פאַרשאַפן דעם ליבהאַבער פון שיינער ליטעראַטור געמיטלעכע
הנאה און פרייד.

טראַגישע ווירקלעכקייט

אין אונדזער ליטעראַטור האָט ביז איצט דערווייל זיך נישט באַוויזן קיין ווערק, וואָס זאָל אויף ברייטע לייוונטן גרינטלעך אָפֿ-שפיגלען דעם ייִדישן אויסנאַם-גורל אין פינצטערן פעריאָד פֿון אונדזער לעצטן חורבן. אַוודאי קאַנען נישט אַריינגענומען ווערן אין פֿלל געציילטע בעלעטריסטישע פֿרווון, וואָס ווערן מיט אומבאַדינגטער אַיינזעעניש אָפּגע-שאַצט מצד דער קריטיק. איז דען מעגלעך געווען אין יענער הימל-שפּאַלטנדיקער מבוכה צונויפּצושטעלן דורך געלאַסענער שילדערונג אַן אַלץ אַרומנעמענדיק בילד פֿון לעבן -- דעם אַזוי פּלוצים אַרויסגעריסענעם פֿון זיין דורותדיקן שטייגער? בלויז קורצע פעדערשפּריצן, בליציקע כּראַ-ניק-אַנוורפֿן, סקיצנאַרטיקע פּאַרצייכענונגען -- דורך אַט די שרייבערישע זשאַנערס, ווי אויך דורך אַנגערעגטן דיכטערישן ליד, איז געקומען צום אויסדרוק דאָס ליטעראַרישע און דאָס היסטאָריש-דאַקומענטאַרע שאַפֿן אין יענע גיהנומדיקע טעג.

דאָס וואָס מיר גייען ווייטער זאָגן וועט, אַוודאי, קלינגען ווי אַן אַנאַ-כּראַניזם, ליטעראַטור-קענערס זיינען נאָך היינט ביי דער מיינונג, אַז בכדי צו געבן אַן אַלזייטיק בילד פֿון יענעם אויפּשוידערנדיקן קאַשמאַר, פּאַדערט זיך אַ געהעריקער אָפּשטאַנד פֿון צייט. די דעה איז, מסתּמא, אַ לאַגיש ריכטיקע, נאָר אונדז דאַכט זיך, אַז דאָס בילד וואָלט דעמאָלט אַרויסגע-קומען, ווי מען וואָלט געקאַנט דערוואַרטן, בלאַס און וואָלט אויך פּאַרלוירן

א סך פון דעם לעבנס-אמת. ווייל נישט אַלץ, וואָס געשעט אין לעבן, אין דער געשיכטע בכלל, פאַרגעדענקט זיך, דערצו נאָך ווען מען פאַרפיקסירט דאָס נישט אויף דער הייסער מינוט.

מיר ריידן דאָ, אויסשליסלעך, וועגן ליטעראַטור וווּ מיר האָבן נישט בלויז צו טאָן מיט אַקציע, — נאָר אויך מיט סטיל.

די טעמע וואָס עלבערג באַרירט אין זיין שאַפונג איז די סאַמע אויס-טערלישסטע. און דאָרט וווּ עס דערציילט זיך אין אַ ווערק וועגן אומ-גלייבעוודיקע, מענטשלעכע אַכזריותן, און בעסטיאַלע מאַרדן, ווערט דער עסטעטישער גענוס פון אַזאַ ווערק טרויעריק פאַרשאַטנט, ווי עס זאָגט זיך אין אַ העברעיִשער, דיכטערישער שאַפונג: „וואָס האָט שוין פאַר אַ ווערט די פאַעזיע ווען דאָס דערשיסן מיט בליַ אַ יונג האַרץ ווערט באַגלייט מיט אַ ליד פון פּרילינג?“ *

פון דער אַנדערער זייט, קאָן מען אויף דער הנחה פון צייט-דיסטאַנץ, מעג זי האָבן איר לאַגיק, נישט שטעלן, ווי מען זאָגט אין פּאָלק, אַ מויער. האָט דאָך סוצקעווער געשאַפן זיין „געהיימשטאַט“ אין אויסנאַמלעך דיכטע-רישער באַנומענקייט אונטער יענע קברדיקע באַדינגונגען, וואָס ווערן גע-מאַלן אין דער זעלביקער פּאַעמע. און מאַרקיש האָט אין סאַמע פּלאַקער פון דער מלחמה, בעת די ייִדן-שחיטה איז נאָך אַנגעגאַנגען נאָכן פּאַלן פון געטאַ-אויפשטאַנד אין וואַרשע, דיכטעריש געאַרבעט איבער זיין גרויסער, אין כּמות און אין איכות, עפּאַפּע „מלחמה“ און נישט לאַנג שפּעטער איבער זיין בעלעטריסטיש ווערק „טראַט פון דורות“. ב. העלער האָט זייענדיק נאָך אין מאַסקווע, אויסגעדיכטעט זיין פּאַעטישע שאַפונג „דער וועג אויף וואַרשע“. אויך י. קאַצענעלסאָן האָט אַני הגברדיק אויסגעקלאַגט „דאָס ליד פון אויסגעהרגעטן ייִדישן פּאָלק“. און דער יונגער שאַיעוויטש האָט פאַרן אַוועקפירן אים אין טויטלאַגער נאָך באַוויזן אויפצושרייבן זיין געטאַ-פּאַעמע „לך לך“. געציילטע יאָרן נאָך דער מלחמה איז דערשינען י. שפּיגעלס בוך דערציילונגען א״נ „מלכות געטאַ“, געשריבן אין געטאַ גופא.

ווי מיר זעען, איז פאַר ביידע הנחות נישטאַ קיין פּלל. מיר נעמען אָן, אַז דער צייט-מרחק פון איבער דרייסיק יאָר זינט דעם

* זיין דאָך — שירים, תל-אביב, 1975.

סוף פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, איז א גענוג ווייטע מעטע אויף צו שאפן אן אביעקטיוו קינסטלעריש בילד פון אונדזער וועלטאומגליק. ווידער דאס זעלבע: איז טאקע דאס סוביעקטיווע א חסרון אין דער שילדערונג פון א טעמע וואס רירט אן יעדן איינעם פון אונדז? אן ענטפער אויף אט דער פראגע וועט אונדז, אפשר, געבן י. עלבערגס ווערק „אויפן שפיץ פון א מאסט“, ניו-יארק, 1975, כאטש עס איז נישט געשריבן אין דער ערשטער פערזאן.

אין די ערשטע קאפיטלען פון דעם ראמאן ווערט דער לייענער בא- הערשט פון אן אינעווייניקסטער גערוועזיטעט. מיר האבן דא אין זינען דעם לייענער פאר וועמען די נאצישע גרוילן זיינען גאר ווינציק באקאנט און אוודאי האבן מיר דא אין זינען יענעם לייענער וועלכער האט דעם גיהנום אליין דורכגעמאכט. ער וועט אייגנס אויפגעקאכט פון די אייליק געשריבענע, אפגעהאקטע זאצן. זיי פירן אים אריין אין דער אטמאספער פון שטענדיקער בהלה און שרעק. דאס איז די שרעק פון די יידן אין געטא, געטריבענע פון איין געפאר צו דער אנדערער, אריינפאלנדיק סוף- פליסוף אין די מאנסטער-ארעמט פון טויט. די פיבערדיקע שורות לייענען זיך נישט מיט געמיטלעכער הנאה, ווי מען האט, געוויינלעך, הנאה פון שיין געשריבענער לעקטור. זיי שפיגלען בלויז אפ דעם פסיכישן מצב פון די פארשפארטע אין געטא, אויסגעשטעלטע צום פארלענד.

די ווייטערדיקע קאפיטלען זיינען שוין אנגעהויכט מיט באזאכטן, בעלע- טריסטישן אטעם. א מעגלעכקייט פאר געלאסענער שילדערונג גיט דעם מחבר די דארפישע סביבה, ווי דאס לעבן איז דאך נישט ארויס אין גאנצן פון נארמאלן שטייגער.

אין דעם פארהעלטנישמעסיק רויקן דארף האט יורעק זיך איינגע- דונגען פאר א פאסטעך ביי אן ארעמער פויערן-משפחה. אים האט אין דער זעלבער נאכט זיך איינגעגעבן אהערצוברענגען די קליינע הנהלע און גע- פינען פאר איר א באהעלטעניש אויפן הייבוידעם. דער פאליאק אין ווארשע האט הנהלען מער נישט געוואלט האלטן אין הויז, ארויסטרייבנדיק זי אויף דער גאס, נאכן אויסצאפן דאס לעצטע געלט פון דער מאמען. אין דארף קאן כאטש הנהלע דורך א שפארונע איינאטעמען א ביסל פרישע לופט, אבער די שרעק מען זאל זיי נישט אויסגעבן צו די דייטשן, טרעט דא אויך נישט אפ. דעם יינגל פאלן איין אלערליי תחבולות אראפצופירן דעם

שטענדיק שיפורן וואצעק און די קינדער פון די שפורן צו חנהלעס באַ-
העלטעניש. אזוי וואקסט דער צוועלף־יעריקער יאָסל אויס אונטער אומ־
געוויינלעכע באַדינגונגען צו אַ מענטש מיט אומגעוויינלעכער דערפֿאַרונג.
עלבערג איז גוט באַקאַנט מיט דעם דאַרפֿישן לעבן. מיר געפינען אין
די דאַרף־שילדערונגען אַ סך אויטאָביאָגראַפֿישס. פֿאַראַן אין זיי כאַראַקטע־
ריסטישע מאַמענטן, וועלכע טייטן אָן אויף די ספּעציפֿיש־פוילישע אייגנ־
שאַפטן פֿון דעם פֿויער מיט זיינע פֿאַסטעמקעס און אויף די צווישנבאַציו־
גען פֿון די דאַרפֿסלייט בכלל. אונטערהייצנדיק דעם אויוון, האַרכט זיך יאָסל
אַיַן ווי דער הויכער אַנטעק, אַ שכן, דערציילט ווי ער האָט היינט אין
דאַרף דערשנאַפֿט אַ ייד פֿון אַ דערבייַק שטעטל און אים גלייך דערהרגעט.
יאָסל דריגעט, אָן אויפגעקאַכטער, אַוועק די קאַץ, וואָס פֿלאַנטערט זיך אים
פֿאַר די פֿיס. דער שיפורער וואַצעק פֿאַלט אַריין אין פעס הלמאי ער האָט
נישט קיין רחמנות אויף דער שטוב־חיה. יאָסל זעט מיט פֿאַרשטיקטן ווייטיק
אַיַן, אַז דאָס לעבן פֿון דער מיזערנער קאַץ האָט מער חשיבות ווי דאָס
לעבן פֿון דעם גערודפטן ייד.

די אָפּגעמאַלטע פֿאַקטן פֿון דער נאַצישער קאַשמאַרן־ווירקלעכקייט
וואַלטן, אייגנטלעך, זיך נישט גענויטיקט אין פֿיקטיווע מיטלען אויף צו
מאַכן דאָס בילד בולטער און עפעקטיווער. די רציחהדיקע רעאַליטעט —
אַליין אַ פֿראַדוקט פֿון דעם מענטשנס פּוּח־הדמיון, איז אָן ליטעראַרישע
באַפּצונגען פֿאַר זיך אַליין פֿאַסצינירנדיק. עלבערג איז אַבער אַ שרייבער
מיט אַ ברייט אַרומגעמענדיקן בליק. ער קאַן דאָס געשעענע אין יענעם
חושכדיקן צייטגאַנג נישט אַריינפֿאַסן אין דער געוויינלעכער ראַם פֿון אַ
מעשה־שהיה, וואָס דערציילט זיך אין פֿאַלקסשטייגערישן טאָן, הגם דאָס
איז אויך אַ שעפּערישע מדרגה. וויכטיק אין דעם ווערק איז נישט בלויז
דער „וואָס“, נאָר אויך דער „ווי אַזוי“. און עלבערג דערגרייכט דאָס מיט
ראַפּינירטע, קינסטלערישע מיטלען. ער האָט נאָר געדאַרפט אָפּנעבן מער
אַרט פֿאַר דעם פּוילישן פּייזאַזש, טאַקע מער נאַטורבילדעריש און כאַראַק־
טעריזירנדיק צו באַווייזן, אַז די אַלע גרוילישע געשעענישן האָבן געהאַט
אַן אַרט אויף דער פּוילישער ערד.

דער אויפשטאַנד אין ברענענדיקן געטאָ, דאָס טרייבן די פֿאַרמשפטע
צום אומשלאַגפֿאַץ און פֿון דאַרטן איז פֿאַרהאַקטע וואַגאַנען קיין טרע־
בלינקע, גאַלדעס העלדישער פּרווון אויסצוגראַבן מיט הוילע הענט אַ פֿאַר־

טיפונג צו קאנען זיך ארויסרייסן אויף יענער זייט פון די עלעקטריזירטע שטעכלדראָטן און לויפן נאָקעטערהייט אין דער נאָכט-פינצטערניש דורכן געדיכטן וואָלד צוזאָמען מיט נאָך אַ פרוי, וועלכע פּאַלט טויט אויפן וועג. דאָס פּוּר-מיסטישע קול, וואָס דער דרימלענדיקער פּויער הערט פון וואָלד אַרויס, זיצנדיק אין זיין פאַרבייפאַרנדיקן פּורל — אַ קול וואָס בעט אַ שטיקל ברויט און אַ צודעק פאַרן נאָקעטן לייב; גאַלדעס אָפקומעניש אין דער וואָלדיקער נאַרע, איר איינפאַל צו סימולירן אַ משוגענע אַריינקומענ-דיק אין דאָרף, אויסצוהיטן זיך פון דעם ייִד-חשד; יאָסל-יורעקס פאַר-צוויפלט יאָגן זיך אין דער שפּעטער ווינטערנאַכט נאָך דער ערשט גע-קויפטער קול, וואָס האָט פאַרעקשנט זיך נישט געלאָזט טרייבן אין דאָרף אַריין צו די נייע באַלעבאַטיש; די לעצטע האָבן, אַרומזוכנדיק יורעקן, געפונען אויפן הייבוידעם חנהלען אַ פאַרפרוירענע אָן האָפענונג צום לעבן, דאָס בילד ווי יאָסל איז מקבר זיין שוועסטערל, גאַלדעס אַרויסרייסן זיך פון דער נאַרע אין אַ שרעקלעכער שניי-זאָויערוכע נישט וויסנדיק וווּ זיך אַהינצוטאָן. דער מאַמענט ווי הערצקע געפינט זי ערגעץ בשעת זי איז שוין געשטאַנען ביז איבערן גאַרטל אין דער שניי-פאַרשיטעניש און נאָך פאַסירונגען אינעם בוך — זיינען פאַרכאַפנדיקע שילדערונגען, וואָס אַנט-האַלטן אין זיך דעם פּוח פון ווירקונג און עפעקט. און ווי זאָגן די וועלט-אַנגענומענע ליטעראַטור-קריטיקער — דאָס ליידנשאַפטלעכע און אימפרע-סיווע באַנאַנד מיט דעם באַלערנדיקן, זיינען די הויפט-סימנים פון אמתער קונסט.

יאָסלען איז נישט שווער אָנגעקומען זיך צונויפצוזחברן מיט זיינע אַחים-לצרה — די קליינע גאַסן-הענדלער אויף דער אַרישער זייט. אויך דאָ זיינען די ייִדישע ייִנגלעך אויסגעשטאַנען רדיפות פון דער קריסטלעך גלויביקער גאַסן-כּנופּיה. בעתן באַוואַפנטן אויפשטאַנד אין וואַרשע קעגן דעם דייטשישן אָקופאַנט, האָט יאָסל געגעבן הילף צו די פאַרווונדעטע פּאַליאַקן אונטערן אויפזיכט פון דאָקטער יענדריכאַווסקי — אַ באַהאַלטע-נער ייִד. אויך דאָ טרעפן מיר אָן אויף פאַרראַט פון די פּאַליאַקן, ווי עס האָט שוין געטראָפן נישט איין מאָל אין דער פּויליש-ייִדישער געשיכטע. גראַד אין דעם בשותפותדיקן קאַמף מיט דעם געמיינזאַמען שונא, האָבן די פּוילישע „קעמפער פאַר אונדזער און איינער פּרײַהייט“, געפונען דעם שעת-כּושר צו דערמאַרדן די לעצטע אָפּגעראַטעוועטע, אויסגעמאַטערטע ייִדן.

אינעם דריטן טייל פון בוך טרעפן מיר יורעק-יאסלען אין נאך-מלחמה-דיקן, ווי מען האט דעמאלט געזאגט, באפרייטן נידערשלעזיע, צוזאמען מיט אנדערע לעבנגעבליבענע ווערט ער אויך אריינגעצויגן אין דעם שמוגל-פסיכאז. אין בערלין באגעגנט ער איינעם פון די ווארשעווער חברים פון דער אַקופאַציע-צייט. וויצעק, מען רופט אים איצט זאב, איז אַקטיוו אין דער אַרגאַניזאַציע פון דער בריחה. יאַסל ווערט דורך זאבן אַריינגעצויגן אין אַן אַקציע אַרויסצוראַטעווען אַ ייִדישע פרוי מיט איר קינד פון קריסט-לעכע הענט. אים ציט אַבער נאָך אַלץ צו שמוגלעריי. אים קומט שוין אויס צו האָבן דערפאַרונגען מיט פרויען, ווי עס טרעפט אין אומנאַרמאַלע צייטן ווען דער מענטש כאַפט פון לעבן וואָס נאָר עס ווערט אים אונטערגעשיקט פון גורל. מיר ריידן שוין איצט וועגן יאַסלען ווי וועגן אַ רייפן בחור, כאַטש ער איז נאָך גאַר יונג. אים האָט זיך אַיינגעבאַקן אין האַרצן סאַלטשע דורך איר פרויענהאַפטיקייט און ערלעכקייט אין אַ באַשטימטן זין. זי איז אַבער עלטער פון אים און צו פיל אויסגעקאַכט מיט אַנדערע יונגעלייט. נאָכן אַפּגעפּינען די מאַמע אין איינעם פון די בריחה-לאַגערן אין דייטש-לאַנד, פילט זיך שוין יאַסל נישט באַזונדערס צוגעבונדן צו איר. כאַטש געלעבט שוין מיט אַ צווייטן מאַן, האָט גאַלדע, קוקנדיק אויף איר זון, יעדעס מאָל זיך דערמאָנט אין איר פּריערדיקער היים אין וואַרשע.

עס איז מער נישט נויטיק סינאָפטיש אויפצוכאַפּן ווייטערדיקע סוזשע-טישע איינצלהייטן. מיט די אויבן אַנגעמערקטע מאַמענטן זיינען מיר אויסן צו באַווייזן ווי אזוי עלבערג האָט זיך קינסטלעריש מיט זיי געספּראָוועט.

ווייטער ציט זיך דער סיפור-המעשה ווי אַ שווער אַנגעלאַדנטער וואַגן שלעפּנדיק זיך באַרג אַרויף. עס פאַרלירט זיך דער דערציילערשער פּאַדים. הגם געוויסע פּעריפעטיעס האָבן אַ שייכות צו דער הויפטטעמע, זיינען אַבער די לעצטע קאַפיטלען אַנגעדיכטעוועט מיט איבעריקע, וואַלטן מיר זאָגן, פאַקטן, ווי צ״ב דער ליבע-עפּיזאָד פון דעם רבילע מיט באַשע אויף דער וואַגלענדיקער שיף. דער דיאַלאָג צווישן די צוויי אומפּאַסיקע כאַראַק-טערן קלינגט נאַטירלעך און איז אינטערעסאַנט. עלבערג וואַלט אַבער מיט זיין שרייבערישן טאַלאַנט געדאַרפט די דאָזיקע פאַרלויפעניש אויסברייטערן

אין א באזונדערער דערציילונג. געדיכטע שילדערונג איז טאקע א מעלה. אבער נישט ווען מען טוט דאס איבער דער מאס. נישט געקוקט אויף אט דער „פגימה“, איז דאס ווערק, אין גאנצן גענומען, א געראטענע, ליטעראַ-רישע דערשיינונג.

די אויפרודערונג צווישן די פליטים וואַקסט בעת די ענגלישע ים-היטער דערלאָזן נישט די וואַנדערשיף זיך דערנענטערן צום ברעג. יאָסל קלעטערט אין רעוואָלטירנדיקן אַנרעג אַרויף אויפן שפיץ פון מאַסט אויפֿ-צוהענגען די בלוי־ווייסע פּאַן. ער פּאַלט פון אויבן אַראָפּ טויט. גראַד אין יענער שעה גייט גאַלדע צום קינד פון איר צווייטן מאַן. עלבערג ענדיקט זיין ווערק מיט פּאַלגנדיקן נאַראַטיוו:

„דאָס איז געשען אויף דער שיף „מולדת“ און די צעשליסענע, פאַרבלוטיקטע פּאַן איז געווען די פּאַן פון דער ייִדישער מלוכה אונטערוועג. מיינט דאָס, אפשר, אַז דאָס עופּהלע יוסף, וואָס איז געבוירן נאָך פּריער ווי זיין מולדת, איז דער ערשטער בירגער פון דער מולדת אונטערוועג? מזל טוב!“

אין איינער אַ צייטשריפט האָבן מיר אַנגערטראָפן אויף אַ קריטישער באַמערקונג. הלמאי דער שרייבער י. עלבערג האָט אַריינגעפירט אין זיין אינטערעסאַנטן ווערק מאַמענטן פון טיפּערן נאַציאָנאַלן באַטייט. — אַ טענה וואָס האָט צו טאָן מיט איינזייטיקייט.

עס איז נישט שייך אַנצוואַרפן דעם שרייבער וואָסער לעבנסציל ער זאָל אויסקלייבן פאַר זיינע העלדן. מיר ריידן דאָך אָפּט וועגן פּרייהייט פון שרייבער, אומאַפהענגיק פון זיין וועלטבאַנעם. און ווי מיר האָבן שוין אויבן געזאָגט, שטעלט עלבערגס ווערק ווייט מיט זיך נישט פאַר קיין אימיטירטער צוזאַמענשטעל פון פּרימיוו באַשריבענע פּאַקטן. דער שריי-בער באַלייכט די פּאַסירונגען מיט דעם ליכט פון אַ געניטן מייסטער.

ב.

אַ יאָר שפּעטער נאָך דעם ווי עס איז דערשינען זיין ווערק „אויפן שפיץ פון אַ מאַסט“, האָט עלבערג אַרויסגעגעבן אַ בוך דערציילונגען א״נ „צע-וואַרפענע זאָנגען“ (מאַנטרעאַל: 1976). אינעם בוך גייען אַריין שאַפּונגען,

וואָס דער מחבר האָט פון פּרײַער שוין געהאַט פאַרעפּנטלעכט אין פאַרשי-
דענע צײַטן און צײַטשריפּטן. טײל פון זײ זײנען געשריבן אין געוויינלעכן,
בעלעטריסטישן זשאַנער, אַנדערע — אין מאַנאָלאָגיש באַרײדעוודיקן סטײל.
אין „דבורהלעס תּפּילה“ דערצײלט זיך וועגן אַ ײִדיש פאַרפּאָלק וועמענס
אײנציקער באַגער איז צו ברענגען אַ קינד אויף דער וועלט. לױטן ײִדישן
דין איז רעכט, אַז אַ מאַן זאָל אָפּגטן זײן עקרהדיק ווייב נאָכן אָפּלעבן מיט
איר צען יאָר. אײטשע־דוד האָט אָבער ליב זײן ווייב. זי איז אים געטריי
און אין שטוב איז זי אַ גוטע באַלעבאַסטע. נײן, ער האָט נישט קײן חשק
אויסצופּאָלגן דעם טאַטנס עצה, זי אָפּצוגטן. נישט גענוג וואָס אײטשע־דוד
איז נישט געבענטשט מיט קײן קינדער, איז ער נאָך, לעצטנס, געשלאָגן
אין דער פרנסה. פון דעסטוועגן האָט ער אויך הײַיאָר באַווײזן אָפּצושפּאַרן
צען זלאַטעס מנדר צו זײן פאַר מפּטיר יונה — אַ מצווה וואָס איז אַ סגולה
צו געבוירן קינדער. גראַד הײַנטיקן יום־כּיפור קומט אײטשע־דודן אָן שווער
די עליה. דער שול־גבאי רופּט אויס מפּטיר יונה צום ערשטן מאָל, צום
צווייטן מאָל, און דער גראַבער וורום שלאַגט אים אַרײַן אין פּרײַז. אײטשע־
דוד איז פאַרצוײפּלט. ער ווייסט, אַז אַברהם קאַבּלאַק „פּירט מסחרים
וואָס האָבן צו טאָן מיט גרענעצן“ און ער קאָן מיט אים זיך נישט יאָגן
אין הוספות, ער גאַרט אזוי געהאַלפּן צו ווערן מיט אַ קינד. בלױז מיט דעם
תּענית און מיט די הײסע תּפּילות וועט ער נישט יוצא זײן פאַר גאַט. דער
רב באַקומט רחמנות אויף אים. דער מרא דאתרא איז גרײט אַראַפּצוגעבן
דעם הדיוט אַ טײל פון זײנע זכותים בײ דעם רבּונו־של־עולם, אַבי יענער
זאָל אָפּטרעטן דעם מפּטיר יונה פאַר אײטשע־דודן. דאָס אַלץ דערצײלט
אונדז עלבערג אין זאַפּטיקע שילדערונגען און מיט אויסגעבונדענער קענ-
טעניש פון דער ײִדישער טראַדיציע.

דער מחבר ברענגט אַרויס די גאַטספּאַרכטיקייט פון דעם ײִד, באַ-
זונדערס אין דעם הײליקסטן טאָג יום־כּיפור, ווען ער גיסט אויס דורך
טרערן זײן הײסע תּפּילה צום אײנציקן באַשעפּער אין הימל, ער זאָל
דבורהלען אויסלײזן פון איר עקרהשאַפּט. ווי קלײן איז דער מענטש אין
דער השגחה צו באַנעמען גאַטס ווונדער, נאָר גראַד פאַר אים, אײטשע־דודן,
באַווײזט נישט דער בורא־עולם צו באַווײזן אַ נס.

דבורהלע פּילט נאָך טיפּער אָפּ איר טראַגעדיע. עלבערג מאַלט זי מיט
רירנדיקע פאַרבן. די עקרה גיסט אויס איר טרערנפּולע תּחינה פאַר דעם

אַלמעכטיקן באַשעפער. פרייטיק-צו-נאַכט ביי ליכטבענטשן דערמאָנט זי מיט ערפורכט די מאַמע רחל און חנה, די מוטער פון שמואל הנביא, צו וועמענס געבעט גאָט האָט זיך צוגעהערט. נישט בלויז די באַהאַרצטע שרה-בת-טובימדיקע תפילה פון דבורהלען, וואָס איז פאַר זיך אַליין אַ פערל, נאָר די דערציילונג אַלס גאַנצע, איז, באמת, אַ שעדעווער.

טעמאַטיש ענלעך צו „דבורהלעס תפילה“ איז די דערציילונג „בער לעפּ“. אין „דבורהלעס תפילה“ ווייזט אונדז דער מחבר אַ פאַרפאַלק צוגע-פאַסט איינער צום אַנדערן לויטן כאַראַקטער און סביבה. אין „בער לעפּ“ דערציילט זיך וועגן מאַן און ווייב וואָס קומען פון צוויי באַזונדערע וועלטן. צו וואָס האָט דער באַלעגאַלע-יונג געלאָזט זיך פאַרשדכנען מיט דער עלטער רער, גאַרנישט שיינער חנהן און נישט מיט לייבל הוראַים שוועסטער קיילע? זי וואָלט דאָך אים, ווי לייב זאָגט, „געקאָנט אָנשיטן אַ פולע שטוב מיט ממזרס“. בער לעפּ האָט געדענקט חנהן פון די חדר-יאָרן. לייזער וואָלף איז געווען זיין מלמד. אַז עס איז אַמאָל אויסגעקומען, האָט חנה אַרויסגעהאַלפן דעם טאַטן אין מלמדות. ווען די שוחטקע האָט אים פאַר-געשלאָגן דעם שידוך מיט חנה, איז דאָס פאַר בער לעפּן געווען אַ גרויסע זכיה, ווייל „חנה ז'אָ נידל קינד“.

בער לעפּ איז אַ גוטער בעל-פרנסה. אַלע סוחרים האָבן ליב צו פאַרן אויף זיין בעסער אויסגעשטאַטן פערד-און-וואָגן. די איינציקע צרה איז, וואָס חנה קאָן אים נישט ברענגען קיין קינדער. בער לעפּ לאָדנט אויס, אויף זיין שטייגער, זיין טענה צו גאָט, הלמאי דער מיכאַלאָווען „האַט גאָט געעפנט די טראַכט“ און זיין חנה „האַט גאָט נישט געעפנט די טראַכט“. אין אַ רעגנדיקער נאַכט איז בער לעפּ איין מאָל געבליבן שטעקן אונטער-וועגנס מיט זיין פערד און וואָגן. די פויערטע האָט אים דעמאָלט אַריינ-געפירט אין שייער אויף נאַכטלעגער. זי האָט אין דער פינצטערניש צו-דרינגלעך אָנגעצונדן אין אים די געבליטן, איצט האָלט זי אַ קינד ביי דער ברוסט. אַ מאָל וויל ער, פאַרבייפאַרנדיק, אויף אַ וויילע נעמען דאָס קינד אויף די הענט, נאָר די פויערטע טרייבט אַרויס דעם ייד פון דער כאַטע און פאַרשעמט אים.

„בער לעפּ“ געהערט צו י. עלבערגס יונגע ליטעראַרישע שאַפונגען אין וועלכע ער האָט אין די אָנהייב-דרייסיקער יאָרן זיך אַרויסגערוקט ווי אַ שרייבער מיט אַ ברייט אַרומנעמענדיקן זע-חוש. אין דער זעלבער דער-

צײלונג מאַלט ער עטלעכע מאַמענטן וואָס שפּיגלען אָפּ בער לעפּס בענקב-
דיקע ליבשאַפט צו קינדער. אַז ער האָט נישט קיין אייגענע, איז ער גרייט.
אין אַ נויט, זיך מקריב צו זיין פֿאַר יענעם קינד. ער לאָזט ביי נאַכט.
אין אַ ווינטער־זאָויערוכע, זיך אַוועק אין אַ שכנותדיק שטעטל, ברענגען
אַ רפואה פֿאַר לאָזערס מסופֿן־קראַנקער מיידלע. זיין פֿרייד פֿון אַ טאָטן מיט
נייגעבוירענעם לאַשיקל, איז, להבדיל, גלייך ווי די פֿרייד פֿון אַ טאָטן מיט
זיין בן־יחידל. חנה האָט אַ צײט נישט געלאָזט אים צורירן צו זיך, מחמת
זײנע מחזקות מיט דער גויע. איצט שענקט זי אויך אירע צערטלעכקייטן
דעם שײנעם לאַשעקל. זי שעפט נחת דערפֿון באַגלייך מיט בערן.

אין דער דערצײלונג „אז מען האָט נישט קיין מזל“ האָבן מיר צו טאָן
מיט אַ קמצן, וואָס וויל נישט איינזען זיין חסרון. די קאַרגקײט מאַכט אים
נמאָס אין די אויגן פֿון זיין ווייב און קינדער, אַזוי אויך אין די אויגן פֿון
געשעפטסלייט. מיט וועמען ער קומט אין באַריר.

פּײוול — פּאַוועל, איצט האָט ער געטוישט זיין נאָמען אויף פּאַול.
האָט זיך באַזעצט אין קאַנאַדע. ער האַלט זיך אין איין באַקלאַנג, אַז ער
האָט נישט קיין מזל, לויטן באַגריף פֿון מאַנטרעאַלער ביזנסעלייט, איז ער
שוין גאַרנישט קיין לאַיזל. ער איז פֿטור געוואָרן פֿון זיין העברעיִשער
לערעריי און גלייך געוואָרן אַ פֿאַרמאַן אין אַ שניידער־פּאַבריק. לכתחילה
האָט ער זיך געקווענקלט, צי זאָל ער זיך אַרײַנלאָזן אין נאַענטע מחזקות
מיט דעם צושניידערס טאַכטער, מחמת אים האָט זיך אויסגעוויזן, אַז ביי
יענעם אין הויז פירט מען אַ נישט באַרעכנט, צעבאַלעוועט לעבן, מען היט
נישט דעם דאַלער... די טאַכטער מוז, משמעות, אויך זיין אַן אויסברענ-
גערין. נאָר נישקשה, ער וועט זי אויסלערנען ווי מען דאַרפט לעבן. פּאַול
האָט חתונה מיט גיטאַ. ער האַלט, אַז זי האָט מיט אים גוט געטראָפֿן...
ער איז אַ גוטער פּאַרדינער אויף אויסצוהאַלטן אַ הויזגעזינד מיט פּרנסה,
נאָר איין זאַך: ער האָט נישט קיין מזל... פּאַול אַרבעט זיך אַרויף — ער
ווערט אַ שותף צו מאַרטינס שניידערשאַפּ. גיטאַ האָט געבוירן אַ קינד.
דאָס באַדערפעניש אין הויז ווערט גרעסער, נאָר דער מאַנפעקטשורער
ליגט נאָך אַלץ אויפֿן בייטל. מיר האָבן דאָ אַ בילד פֿון אַ קליין מענטשעלע
מיט גראַשנדיקע השגות. עלבערג דערצײלט וועגן אים אין אַ סאַרט מאַנאַ-
לאַגיש־באַריידעוודיקן סטיל, דורכגעמישט מיט אַ טראָפֿן הומאָר. ווען זיין
ווייב — זי ווערט מיט דער צײט אַ מאַמע פֿון דריי קינדער — דאַרפט

עפעס איינקויפן פאר דער שטוב, גייט זי יעדעס מאל ארויף אין שאַפּ, דער שותף זאל איר אַרויסגעבן געלט פון דער קאַסע על חשבון הגביר. מאַרטין ווערט אויף אַזאָ אופן אַן אייגענער אין דער משפּחה. די דאָזיקע מעשה רופט אַרויס ביי דעם קמצן אַלע פאַרדראַסן און חשדים. נישט גענוג וואָס דער שותף שטעלט אים בדלות, פאַרשוואַרצט ער אים נאָך דאָס פנים אין דער ברומילאָוער סאַסייעטי, וווּ ער איז דער פּראָטאַקאָל־סעקרעטאַר... פּאָול ווערט ברודג מיט מאַרטינען און גייט אַרויס פון שותפות. דורך אַלע יאָרן טראַגט ער אויף יענעם אַ האָס, הלמאי ער האָט אים באַגנבעט, אויס־צאַלנדיק דעם ווייב פון דער קאַסע וויפל נאָר זי האָט פאַרלאַנגט. די אונטערגעוואַקסענע טעכטער האָבן ביי אים די זעלבע דאָליע ווי די אַפֿ־געשטאַרבענע מאַמע. זיי ווייסן, אַז דער טאַטע איז אין שטאַנד זיי אויס־צושטאַטן מיט אַלעם גוטן. נאָר יעדן מאל, ווען עס קומט אויס חתונה צו מאַכן אַ קינד, ווייזט ער נישט אַרויס קיין איבעריקע ברייטהאַרציקייט. ער זאָגט, אַז די טעכטער האָבן אַזאָ גוט מזל ווי זייער מאַמע. אַלע באַקומען זיי גוטע מענער, ווי זיי וואַלטן געווען פון זעלבן טייג געקנאַטן וואָס ער... עלבערג מאלט דאָ אַ פאַרבנרייכן פאַרטרעט פון אַ מינערווערטיקן פאַרשוין, פאַר וועמען דעם עצם אינהאַלט פון לעבן איז דאָס גאַלדענע רענדל. ווי יעדער קמצן, לעבט פּאָול פון צוגעוואַרפענע ברעקלעך, אַן בריווּח צו געניסן פון זיינע געלט־הכנסות. ער בלייבט אַ יורד אויף וועמען די אייגענע קינדער האָבן ווינציק רחמנות.

מזל איז נישט אַלע מאל אַ זאַך פון בלינדן גורל. אַ מאל האָט מזל־דיקייט אויך צו טאָן מיט די פּערזענלעכע אייגנשאַפטן פון אַ יחיד, צום שלעכטן אָדער צום גוטן.

צו די געטאָ־דערציילונגען אין דעם בוך „צעוואַרפענע זאַנגען“ גע־הערן „אַן עפל מיט האַניק“, „ערב שבת אין אַ וואַרשעווער הויף“, „משפּט מיד“ און „דער טאַפּ“. אין די ערשטע טעג ווען די דייטשן האָבן פאַר־נומען וואַרשע, האָט די געסטאַפּ־מאַכט דערווייל זיך אָפּגעהאַלטן אַרויס־צופירן די יידן פון געטאָ צום פאַרניכטן. עס איז נאָך מעגלעך געווען, כאַטש מיט מורא, אַרויסצוגיין אויף דער גאַס, דער באַזאָר איז פול מיט ליאַרעם פון אַרעמע קרעמערס, מאַרק־יידענעס, בעטלערס, הויף־זינגער, הילפּלאַזע קאַליקעס און סתם הונגעריקע יידן. דער ראש השנה רוקט זיך אָן, אַ ייד זוכט צו קויפּן אַן עפל פאַר אַ האַלב ברויט, וואָס ער האָט אָפּגע־

צערט א גאנצע וואך פון יעדנס ברויטפארציע אין דער משפחה. זיין זונדל פּרעגט זיך פּסדר אויף אַן עפל. אים אַליין פּאַרשמעקט אויך א פּרוכט. עלבערג ווייזט אונדז ווי אין געראַנגל פאַר זעלבסדערהאַלטונג טוט דער מענטש זיך אין גאַנצן אויס פון בושה. דער הונגער באַרויבט אים פון זיין ערלעכן געוויסן, דערנידעריקט זיין מאַראַל. אין די בילדער-פּאַרצייכע-נונגען „ערב שבת אין אַ וואַרשעווער הויף“, גייט דער הויכער יאַנקל אין קיך נעמען די אויסגעטיילטע זופּ פאַר דער גאַנצער משפּחה און קומט צוריק אַהיים מיט אַ ליידיקן טאַפּ. אויפן וועג האָט ער אויפגעגעסן זיין ווייבס און קינדערס חלקים.

אויפן הויף שרייען מיידלעך אַרויף צו די פענצטער, בעטנדיק אַ נדבה. אַנדערע בעטן אַ שטיקל ברויט, אַ ביסל קאַרטאַפּל-שאַלן. דאָס ווייב פון פּרעזעס פון הויז-קאַמיטעט בייזערט זיך אויף די גאַסן-זינגערס, הלמאי זיי לאָזן נישט שלאָפן דאָס קינד. ברוכל בראַוומאַן ברענגט אַ נישט גע-שטויגענע ידיעה פון גאַס, אַז אַן ענגלישער דעסאַנט האָט זיך אַראַפּגע-לאַזט אין גדיניע און וועט באַלד זיין אין לאַדזש... זילבערשטיין טרייבט קאַטאַוועס פון זיינע גוטוונטשנדיקע נייצעס. שוין עטלעכע טעג ווי אויפן הויף ליגט אַ טויטע פרוי נאָכן אַראַפּוואַרפן זיך פון פינפטן שטאַק. איבער אַלעם טראַגט זיך אין דער ענגשאַפט פון קעלער „דאָס געוויין פון אַ קינד און דער טרויעריקער גמרא-ניגון פון שלמהלע גערער און זיין זון“.

די גרעסערע דערציילונג „משפט מיך“ האַלט דעם לייענער געשפּאַנט פּונקט ווי עטל האַלט דודן געשפּאַנט בעת זייער ערשטער באַגעגעניש נאָך דער מלחמה. זי וויל גאַרנישט באַהאַלטן. זאָל ער וויסן אַלצדינג, וואָס איז מיט איר זיך פאַרלאָפן אין יענע גרוילפולע טעג.

ווי נאָר די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל (דוד איז שוין געהאַט אַוועק אויף יענער זייט גרענעץ), האָבן די דייטשן געיאַגט זיך נאָך רויב. געזוכט אין יידישע הייזער גאַלד און אַנדערע ווערטפולע זאַכן. הויך צירונג געפינען זיי אַ ספּר-תורה. זיי שענדן די רייניקייט און טרעטן זי מיט די פיס. דער מיטגעקומענער פּאַליאַק זאַגט זיי אונטער, אַז דאָס איז אַ רייכער ייד. די דייטשישע רוצחים גיבן אים אַ טויטקלאַפּ מיט דער קאַלבע פון דער ביקס. ר' שלמה ליגט עטלעכע טעג צו בעט און שטאַרבט.

ערגער איז ווען די דייטשן טראַגן אַרויס אַ באַפעל, אַז אַלע אַטוואַצקער יידן זאָלן זיך צושטעלן צו דער באַן. אין שטעטל ווערט אַ מהומה. שרה

און עטל באווייזן זיך ארויסצוראטעווען פון דער פארמשפטער עדה, זיי באהאלטן זיך ערגעץ אויף א בידעם. ביי נאכט קומען זיי, אויסגעמאטערט פון שרעק און הונגער אין א דארף, זיי בעטן זיך איין ביי א באקאנטן פויער, ער זאל זיי אויסבאהאלטן. דער פויער לאזט זיי איבערנעכטיקן מיט דעם תנאי, זיי זאלן גלייך פאר טאג זיך אפטרעגן פון דאנען. יוזעף איז אן אלמן. קיין קינדער האט ער נישט. די מאמע מיט דער טאכטער מיינען, אז ביי אים איז דאס בעסטע באהעלטעניש. דער פויער האט מורא. ער שיכורט און איז בכלל נישט קיין שטאנדהאפטיקער מענטש. ער טרייבט זיי אלע מאל ארויס און זיי קומען אן ברירה צוריק. ביז איין מאל, נאכן אפ-וואגלען א טאג אויפן בית עולם, גייען זיי, דורכגעפרוירענע פון דער ווינטערדיקער קעלט, ווידער צו יוזעפן. דער פויער האט פון פרעזער זיך שוין אויסגערעדט מיט זיי. — שרה זאל זיך אויסבאהאלטן אויפן בידעם און עטל זאל בלייבן אין שטוב... דאס לעצטע מאל האט יוזעף זיי ארויס-געטריבן, מחמת עטל האט אים נישט געלאזט זיך צורירן צו איר. שרה הערט אין דער פינצטער א גערודער ווי עטל וואלט זיך אונטן געראנגלט מיט דעם פויער. די מאמע קען נישט איבערטראגן דעם שענדלעכן הילול הכבוד פון איר קינד. זי האט, א פארפרוירענע, געפונען מנוחה אויף איר מאנס קבר.

דאס אלץ דערציילט אונדז עלבערג מיט דער זעלבער שילדערונגס-קראפט וואס איז אונדז באקאנט פון זיין אויבן באקאנטן ווערק „אויפן שפיץ פון א מאסט“. אפילו אין פארווארפנסטן דארף קומט אן שווער זיך אויס-צובאהאלטן פון די רוצחישע דייטשן. די שנאה צום ייד איז אזוי איינגע-ווארצלט אינעם פוילישן פאלק, אז זעלטן א פאליאק זאל ארויסווייזן רחמנות צו אים. עלבערג שילדערט דעם מצב פון דער דארפישער באפעלקערונג אונטער דער ממשלה פון דעם אכזריותדיקן אקופאנט. די מורא איז ביי זיי אויך גרויס. דאך זיצט מען א גאנצן טאג אין שענקל און מען טרינקט, מען קריגט זיך, מען רעדט פאליטיק, ביז מען קומט צום אויספיר, אז איין גוטע נאך האט היטלער געטאן: „ער האט אונדז באפרייט פון די זשידעס“. דורך זייערע רייד ווערט קלאר אפגעשפיגלט דאס פרצוף-פנים פון דעם פאליאק בכלל. איינער פון זיי האט שוין נישט איין יידן אויסגעגעבן צו דער געסטאפא פאר א ביסל צוקער. דער אנדערער האט, אויסבאהאלטנדיק א יידיש מיידל, זיך אנגעזעטיקט מיט איר קערפער און דערנאך זי ארויס-

געטריבן. א דריטער האט שוין דערשאסן עטלעכע יידן, וועלכע האבן געזוכט אין דארף א באהעלטעניש.

צוריקקומענדיק מיט דער רעפאטריאציע פון רוסלאַנד, האט דוד ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט עטלעך, נישט געוואַלט גענוי וויסן וועגן אירע צרות צרורות אין דער מלחמה. עטל וויל אים דערציילן וועגן אַלין, וואָס מיט איר האט זיך פאַרלאָפן. זאָל ער זי משפטן. אַוודאי האָבן יידן אין יענע חושכדיקע טעג אַלין געטאָן בכדי זיך צו ראַטעווען פון טויט. פון דעסטוועגן קאָן דוד נישט פאַרשטיין, פאַר וואָס עטל איז גאַנצע פיר טעג נאָך דער מלחמה נאָך געשטאַנען מיט דעם גוי. עטל פאַרענטפערט זיך, אַז זי האָט אַנדערש נישט געקאַנט האַנדלען. אַ דאַנק אים איז זי דאָך גע- בליבן לעבן. דוד „האַט געכאַפט זיין רוקזאַק און זיך דערווייטערט מיט שנעלע טריט“, געלאָזט זי זיצן אַליין. ווען ער איז פאַר נאַכט געקומען אין איר וווינונג, האָט אויסגעזען ווי ביידע האָבן זיך צוריק אָפגעפונען. אַז עטל האָט אַ קינד, האָט ער ביז איצט נישט געוואוסט. ער וועט „זיך צו דעם אויך צוגעוויינען“. דוד גריבלט זיך אין מצוות און לאָזן פון דער תורה. ער וויל געפינען אַ היתר פטור צו ווערן פון דעם ממזר, וועלכער טאָר נישט ביזן צענטן דור חתונה האָבן מיט אַ יידיש קינד. עטל לאָזט אים וויסן אַז „איידער שיידן זיך מיטן קינד פאַר איין שעה, וועט זי בעסער זיך שיידן מיט אים אויפן גאַנצן לעבן“. דוד פרוווט אויף זיין שטייגער פאַרענטפערן די האַרבע שאלה: איז ער דען דער זעלבער יראשמים ווי אַמאַל? און כאָטש די דערציילונג בלייבט קאַנקרעט נישט פאַרענדיקט, זיינען מיר משער, אַז נאָך אַלע חטאים וואָס נישט בלויז עטל, נאָר יעדער מענטש איז דורך ליידן און טויט־סכנות באַגאַנגען קעגן זיין ווילן, האָט דוד אַרויס- געטראָגן זיין אייגענעם רעהאַביליטירנדיקן פסק־דין: ער האָט זיך אומ- געקערט צוריק צו זיין ווייב.

„דער טאָפּ איז דאָס איינציקע פאַרמעגן. די שטוב אין דעם פליטים־פונקט געהערט צו זעכצן משפחות. דער פרייטש — דאָס געלעגער צוזאַמענגעקלאַפט פון אַלטע, הילצערנע קאַסטנס — גע- הערט צום קהל. דאָס ביסל מלבושים און בעטגעוואַנט איז צעשליסן

און פארלויזיקט. נאָר דער טאָפּ איז נאָך געבליבן אַזוי ווי ער איז געווען אין דער היים, ווען יאָנקל דער סעדער, און רחל, זיין ווייב, האָבן אין אים געקאכט פּאַווידלע פון איבערגערייפטע פּלוימען. אַזאַ גרויסער טאָפּ פון בלוי-געשיר איז אין געטאָ ווערט אַ פּאַרמעגן.

דאָס אַלץ וואָס איז געווען פּאַר דער מלחמה, איז ווי אַ פּאַרשוונדענער חלום. איצט שטייען אַלע אין דעם אַרומגעמויערטן געטאָ, אויף דער גרענעץ פון לעבן און טויט. שוין עטלעכע טעג ווי יאָנקל, דער סעדער, איז אינעם הייסן דרויסן אַוועק פונעם פּליטים-פּונקט. די שיד האָט ער איבערגעלאָזט אונטערן פּריטש ווי אַ ירושה, גלייך ער וואַלט פּאַרויסגעזען, אַז ער וועט מער נישט צוריקקומען. אויף די גאַסן פון געטאָ זעט מען פּאַרבייפּאַרנדיקע וועגעלעך אָנגעלאָדנטע מיט טויט-געפּאַלענע פון הונגער און טיפּוס. רחל-לאה גייט צום בית-עולם, אפשר וועט זי צווישן די הויפּנס מתים דער-קענען איר מאַן. זי וויל פּאַר דעם טאָפּ, וואָס איז „ווערט אַ פּאַרמעגן“, אַפּקויפּן פּאַר איר מאַן אַ באַזונדערן קבר. שוידערבילדער, גרויליקע מעשים פון דעם ביזן שטן, צעטומלטע רייד פון מענטשן אויסגעשעפּטע פון לעבן, חושך ואפּלה. נישטאָ קיין ווערטערפּאַרבן בילדעריש אויסצורדיקן דעם אומגעהויערן תּהום פון מענטשלעכע ליידן און אוממענטשלעכער אַכזריות. אפשר דאַרפט מען וועגן די אומדערהערטע גרויזאַמקייטן פון דער היטלער-תּקופּה דערציילן אין דער שפּראַך פון כּראַניק, ווי נתן נטע האַנאַווער דערציילט אונדז וועגן די גזירת תּ"ח ותּ"ט אין זיין „יוון מצולה“? מיר וועלן דאָ זיך אַרויסהעלפּן מיט אַן אַפּשאַצערישער מימרא פון אונדזער גרויסן ליטעראַטור-קריטיקער ש. ניגער, וווּ ער רעדט וועגן דעם מאַנומענט-טאַלן וואָס „אונדזער געשיכטע קאָן געבן דער ייִדישער ליטעראַטור. עס איז איצט באַזונדערס שאַרף דער קעגנזאַץ צווישן דעם קאַלאַסאַלן מאַסשטאַב פון די אַרומיקע וועלט-היסטאָרישע פּאַסירונגען און די נאָך אַלץ ענגע, היימישע פּאַרמעסטונגען פון אונדזער ליטעראַטור.“

„דער מאַסשטאַב פון אַרומיקע וועלט-היסטאָרישע פּאַסירונגען“ איז דורך די לעצטע פּערציק יאָר פון אַזאַ אומגעהויערן פּאַרנעם, (אוי, וואָסער פּאַרנעם!), נישט צו באַנעמען מיט דעם מענטשלעכן שכל און געפּיל. ווי טיף דער קינסטלער זאָל נישט אַריינדרינגען אין דעם ים פון מענטשלעכע

ש. מי צמא כער

יסורים און טרערן אין אונדזער היסטאָריש געשטראָפּטער תקופה, וועט דער ים נאָך אַלץ נישט בלייבן אויסגעשעפּט.
דער טראַגישער אימגליק פון אונדזער פּאָלק האָט נאָך אַלץ נישט באַקומען זיין פולע קינסטלערישע פאַרקערפּערונג. י. עלבערג וועט צו דער קאַשמאַרן־טעמע זיך נאָך, גלויבן מיר, אומקערן און דערלאַנגען אַ העכערן שטאַפל אין זיין קינסטלערישן שאַפּן.

1977

„טרעבלינקע“

מ. קלאַנסקי

צוויי ווערק — צוויי פארשידענע וועלטן

„דער האַטעל וואָס עקסיסטירט נישט“ (מאַנטעווידעאַ, 1944). פון דעם ערשטן בליק אויף דעם נאַמען פון בוך, דאַכט זיך, ווי דער מחבר חנן אַיאַלטי וואָלט אויף די אַנגעשריבענע זייטלעך זיך פאַרנומען מיט נישט געשטויגענע אויסטראַכטענישן. בעת דו בלעטערסט אָבער די אויסגאַבע מיט מער אויפמערק, טרעפטו אָן אויף אַפטייל־טיטולן, ווי „ערב שטורעם“, „מיט ליב און לעבן“, „צוויי ליבעס“, „אויפן ראַנד“, „אין די הויכע פענצטער“ — אַט די אַנרופן זיינען מרמז, אַז אין דעם בוך ווערן בעלעטריסטיש אַפגעשפיגלט רעאַלע לעבנס־דערשיינונגען. דער שטח, ווו עס הייבט זיך אָן אויפויקלען די האַנדלונג פון ווערק, איז פאַריז — די עיר־מיקלט פאַר אומלעגאַלע אימיגראַנטן פון כמעט אַלע לענדער אין דער וועלט. זייער וווינאַרט איז „דער האַטעל וואָס עקסיסטירט נישט“. דאָס איז אַן אַלטער האַטעל וואָס האַט, מחמת אַפגעלאַזנקייט, נישט קיין וויכטיקן אַנזען אין דער מעטראָפאָליע און ווערט אויך, צייטנווייז, פאַרזען פון דער אַדמיניסטראַטיווער מאַכט. דאָך לעבן די „אינווינער“ אין מורא פאַר דער פּאָליציי. זי קאָן צו יעדער צייט אַריינפאַלן, אויפווכן אָן אומלעגאַלן אימיגראַנט און אים אַרויסשיקן פון לאַנד. עס וווינען דאָ די אַרעמסטע שבאַרעמסטע, רעוואָלוציאַנערן פון פאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן, סטודענטן, פּאָליטיש פאַרפּאָלגטע אַרבעטער און סתם מענטשן זוכנדיק אַ שטיקל אחיזה אין לעבן.

איאלטי מאַלט זייער אויסערלעכן אויסזען און באַקענט אונדז מיט זייערע אייגנשאַפטן. אַט שטייט פאַר אונדז אהרן גרילאַק וואָס יעדן אין דער פרי וועקט ער אויף מיט זיין אַרומליאַרעמען דעם גאַנצן האַטעל. און אַט צייכנט פאַר אונדז דער מחבר אַן אַנדערן טיפּ, יאַשקען דעם אַנאַרכיסט „מיט דעם גנביש־סקעפטישן שמייכל אין די אויגן־ווינקלען“. אין גאַנג פון דער אַקציע רוקט זיך אַרויס שמערקע מיט זיין קליינשטעטלדיקער באַ־ריידעוודיקייט, וועמען עס איז, פון דעסטן, גאַנץ אינטערעסאַנט צו הערן. אַ קינסטלעריש פאַרפיקסירטע געשטאַלט איז דער סטודענט ריימאַן מיט זיינע לאַנגע פיס און אַראַפּהענגענדיקע אַרעמס. דאַכט זיך, אַז ער קאַן קיין צוויי נישט ציילן און דאָך ווייסט ער אַלצדינג וואָס עס טוט זיך אין דער וועלט, באַזונדערן אויפּמערק שענקט דער קינסטלער אינעם אַנהייב פון בוך שמעונען, דעם שטענדיק פאַרטראַכטן בחור פון קאַרפּאַטן־רוסלאַנד, אַ געלערנטער אין ייִדישע ספרים, וועלכער פאַרמאַגט אויך אַ סך וועלט־לעך וויסן. רות, די קיבוצניצע פון ארץ־ישׂראל, קען זיך אויף זיינע מעלות און האַט אים ליב. אין די ווייטערדיקע קאַפיטלען וועלן מיר באַגעגענען נאָך אַנדערע פּערסאָנאַזשן אין זייער אויסזיכטלאַזער, גרויסשטעטישער פאַרוואַגלטיקייט. זיי באַגעגענען זיך גאַנץ אַפּט אין איינער פון די אַרעמע קאַפּעצן אין פאַריז. מען זיצט אַרום די טישלעך, שמועסנדיק וועגן וועלט־ענינים און וועגן זאַכן, וואָס האָבן אַ שייכות צו זייער פּערזענלעכן לעבן. מיט דעם אויסברוך פון דעם בירגערקריג אין שפּאַניע, איז די וועלט אַוועקגעשטעלט געוואָרן פאַר אַ גורלדיקן נסיון. די פּאַשיסטישע מגפה האַט געשטעלט אין קאַן די מענטשלעכע ציוויליזאַציע מיט דער זיכערקייט צו נעמען די אויבערהאַנט איבער דער וועלט. אין פיל לענדער האָבן פּראַנ־ציוון, איטאַליענער, בולגאַרן, יוגאַסלאַוון, פּאַליאַקן, יידן און פּאַרגעשריי־טענע פּוּחות פון אַנדערע פעלקער זיך פּריוויליק מאַביליזירט אין די קעמפּנדיקע רייען קעגן דער ברוינער פעסט. די „איינוווינערס“ פון „האַטעל“ זיינען ביסלעכווייז ווייניקער געוואָרן. באַגייסטערונג, לידער, און אַן ענטוויאַזם, וואָס זאָגט דערווייל גאַרנישט צו. אַ סך יונגעלייט אַנגאַזשירן זיך אין דער שלאַכט מיט שטאַרקן גלויבן אין דער אידעע פון מענטשלעכער באַפּר־ונג. אַנדערע ווערן מיטגעריסן עמאַציאָנעל אין דער מלחמת־מצווה, און גאַר אַנדערע לאָזן זיך מיטשלעפּן פון פּערזענלע־כער פאַרצוויפּלונג, אפּשר וועלן זיי דורך דאַנען קומען צו אַ ביסל פּרייד

אין לעבן. פֿאַרשטייט זיך, אז די לעצטע פֿאַלן אין שלאַכט באַגלייך מיט די באַוווּסזיניק־געטרייע העלדן.

די ברייט אַרומגעענדיקע שילדערונגען, די דעטאַל געצייכנטע כאַראַקטער־באַזונדערקייטן פון פּערסאָנאַזש, באַווייזן אַיאַלטיס גרינטלעכע זוכע־נישן אין דער מענטשלעכער נשמה. ריימאַן שמייכלט אונטער איראַניש בעת שמעון רעדט וועגן דעם אידעאַל פון אַ גערעכטער וועלט, דערוואַרטנ־דיק פון דעם שפּאַנישן בירגערקריג די ענדגילטיקע וועלט־דערלייזונג. אָבער נישט ווי עס טראַכט זיך, אַזוי מאַכט זיך. אַיאַלטיק גיט זיך לייכט איינ אַרויסצוברענגען דעם אינעווייניקסטן געראַנגל צווישן רות און דעם אַמעריקאַנער מולאַט דזשאַן אין זייער קעגנזייטיק־שטאַרקער ליבע, פון וועלכער זיי האַלטן זיך צוריק, אָדער פּרוּוון דערשטיקן אין זיך, מחמת מורא פֿאַר טראַגישע קאַנסעקווענצן. באַרוישט פון ברויזנדיקן באַגער צו קומען אין ליב־לעבן באַריר מיט דזשאַנען, קאַן רות דאַך נישט פֿאַרגעסן שמעונען. אַט דאָ, אין דער דאָרפֿישער געגנט, שטייענדיק אַ וויילע אין דרויסן פֿאַרן שפּיטאַל, וווּ זי אַרבעט אַלס קראַנקן־שוועסטער, שווימען אויף אין איר זכרון די אַמאָליקע פֿאַרנאַכטן אין קיבוץ, וווּ זי האָט מיט שמעונען צוזאַמען געאַרבעט אויף די וועגן, געזונגען, געטאַנצט צוזאַמען. זי איז נישט בכוח בייצושטיין איר איצטיקן נסיון. און שמעון — נאָך לאַנגע, וואַנדערנדיקע זוכענישן האָט ער ערשט אין די לעצטע טעג פון זיין אורליב זי אָפּגעפונען אין אַלבאַסעטאַ. די קוים דערוואַרטע באַגעגעניש האָט אויך אויף שמעונען געווירקט אַנטוישנדיק. ער האָט דערפילט אַ געוויסע צוריקגעהאַלטנקייט אין רותס באַציונג צו אים. מיט אַ צעבראַכן געמיט האָט ער זיך אומגעקערט צוריק אויפן פּראָנט.

גלייך נאָך דעם האָט רות זיך געפייניקט פון חרטה הלמאי זי האָט אַזוי קאַלט אויפגענומען דעם איינציקן, וועלכער איז איר באמת, נאָענט צום האַרצן. דזשאַן איז פֿאַר איר אַ פֿאַרבייגייענדיקער לעבנס־צופאַל. מיט שמעונען בינדט זי אַ שטיק פון איר לעבן. וווּ איז ער אַוועק?

דערווייל רוקט זיך פֿאַראַקאַס אַרמיי אַלץ ווייטער פֿאַרויס. דער מחבר פֿאַלגט נאָך די געשעענישן אין פֿאַבולאַרער געשלאַסנקייט, הגם ערטער־ווייז פֿאַלט זיין שרייבערישער סטיל אַריין אין רעפֿאַרטאַזש. אָבער דאָס פֿאַר־שאַטנט בכלל נישט דאָס בעלעטריסטיש שיינע, וואָס פֿאַרכאַפט דעם לייענער.

שמערקען האט מען אראפגענומען פון פראנט א פארוואנדיקטן, גע-
ברענגט אים אין בענקאסיים-שפיטאל. רות פארנעמט זיך מיט אים, היילנ-
דיק זיין דורכגעשאסענע האנט. ווי נאר ער האט געקאנט שוין ארומגיין,
האט ער זיך אויסגעפונען א שפאנישע פריינדין. פעפיטא איז געווען א
דורכגעליטענע, אין זיך צוריקגעצויגענע, באשיידענע פרוי. שמערקע איז
צוגעשטאנען צו איר און כאטש אן עלטערע און מער דערפארענע פון אים,
האט ער, מחמת איר עלנטקייט, „געוואנען איר הארץ“. אחוץ נשמהדיקע
איבערלעבונג איז אין פעפיטא ליבשאפט צו דעם פיזיש שוואכן און קליין
געוואקסיקן שמערקען געווען צוגענייגטע פארשטענדעניש. שמערקע האט
מיט זיין האמעטבער פשוטקייט זיך נישט אויסגעקענט אויף פעפיטאס
ווארעמער מענטשלעכקייט. ווען גענוג זיך שוין אָנגעזעטיקט מיט איר
נאכגיביקן ליב, האט ער זי אָפגעשטויסן פון זיך, בעת זי האט מער נישט
געקאנט לעבן אָן אים. זיין ליבע-אוואנטורע האט זיך געענדיקט ווי אַלע
זעלנערישע ליבעס ענדיקן זיך. נאכן אויסשרייבן אים פון שפיטאל, איז ער
אומפארשעמט אַנטלאָפן פון איר.

יאַשקע באַגעגנט ריימאַנען אויפן קאַטאַלוניאַ-פּלאַץ און דערציילט אים,
אַז די אַפיצירן ווילן נישט עסן צוזאַמען מיט די פּראָסטע זעלנער. —
„אויב זיי ווילן מיט אונדז נישט עסן — זאָגט ער — ווילן מיר מיט זיי
נישט שיסן“. ער ווייזט ריימאַנען אויף בילדער פון גויט און מענטשלעכער
דערשלאַנגקייט אין גאַס. אַרעמע, אָפּגעריסענע פּרויען מיט הונגעריקע
קינדער אויף די הענט, בעת אַנדערע אין שטאַט פירן אַ פּאַרשווענדעריש
לעבן. ריימאַן פּרוווט זוכן אַ פּאַרענטפּערונג פאַר דער סתירותדיקער דער-
שיינונג. ער פאַרשטייט, אַז אויטאָריטעטע פּוּחות דאַרפן אַנפירן מיט דער
רעוואָלוציע, אָבער שפּעטער ווערן די פּלומרשטע ווילטוערס די הערשערס
איבער דעם פּאַלק, וואָס ווערט אויסגענוצט און אָפּגענאַרט.

דעם רויטהאַריקן זיסקינדן איז שוין נימאס דער גאַנצער בירגערקריג
אין שפּאַניע. ער איז מקנא די אַפיצירן הַלמאי זיי עסן בעסער און האָבן,
יעדער צו צוויי געליבטע, די שענסטע שפּאַנישע פּרויען. אייביק וועלן זיין
הערשערס, זאָגט ער, און ער וויל אויך זיין אַ הערשער. דער ערלעכער
שמעון קאַן אים נישט פאַרטראָגן. ער האַלט נישט פון אַזעלכע „קעמפּער“
און בכלל פון „די דעמאָראַליזירטע“, וועלכע האָבן נאָך טענות צו דער
וועלט.

אויך ריימאָן ווערט פאַרווונדיקט אויפן מאַדרידער פראַנט. סאַניטאַרן ברענגען אים אַריין אין שטאַטישן שפּיטאַל. דאָ טרעפט ער ווידער זיסקינדן אין אַן אַפיצירישן מונדיר. דער לעצטער בעט יענעם אַראָפּ אין זיין דירה צו ווייזן אין וואָסער לוקסוס ער לעבט. אזוי דרייט זיסקינד זיך אַרויס פון יעדער אחריות. דער קאַלאַנעל דיבואַ האָט שוין עטלעכע מאָל געשיקט דעם „קאַנטראַל“ אים צו אַרעסטירן, אָבער זיסקינדס „זכותים“ שטייגן איבער יענעם מיליטערישע קאָמפּעטענץ. אונטער לויערנדיקע געפאַרן, בעת די מלחמה פלאַקערט ממש אונטער דער נאָז, פרוווט נאָך דער לעביונג איינ-פעדימען אַ שווינדלערישע ליבע מיט מאַרטשעלאַ — אַ פּיין דערצויגן שפּאַ-ניש מיידל. זי טרייבט אים פון זיך. צום סוף זעט ער אייך, אַז ער האָט „פאַרלוירן די גרויסע קאַרט“. דער „פּויגל“ ווערט אויפגעפאַדערט זיך אומ-צוקערן אין קאַלאַנעל דיבואַס בריגאַדע. מען שיקט אים אַוועק אויפן פראַנט. וווּ ער פאַלט אין שלאַכט מיט דער פראַנקאַ-אַרמיי.

אַיאַלטי קען גוט די געאַגראַפיע פון לאַנד. ער קען אויסגעבונדן די אַרטשאַפטן, וווּ די קאַמפּסגרופעס וואַרפן זיך איבער פון איין סטראַטע-גישער פּאָזיציע צו אַן אַנדערער; אויב דער מחבר באַטייליקט זיך נישט דירעקט אין די שלאַכטן, איז ער זייער באַגלייטנדיקער אַבסערוואַטאָר. עלעהיי אַ רעפּאָרטער פון אַ צייטונג. ער שפּאַנט צוזאַמען מיט די „אינטער-נאַציאָנאַלע“ איבער די שפּאַנישע וועגן, וואָס שלענגלען זיך איבער די שאַרלעך גרינע אוראַלטע לאַנדשאַפטן פון איבערישן האַלבאינדזל, וווּ אַלץ אין דער נאַטור זעט אויס צו זיין צייטיק איבערגעוואַקסן. די שוואַצערד איז דאָ פרוכפערדיק און באַקלאַגט זיך נישט קיין מאָל אויף אומגערע-טעניש אין ברויט און אין אַנדערע ערד-און-ביימער-פרוכטן. פון אָט דער ערדישער שפע באַקומט דאָס נויטבאַדערפטיקע פּאַלק קוים אַ טראַפן פון ים. אין די ערשטע קאַפיטלען פון צווייטן בוך זעען מיר ריימאַנען צווישן פיל אַנדערע ווי ער. ער פאַרט, אויב עס מאַכט זיך אַ געלעגנהייט, אויף לאַסט-מאַשינען איבער געדרייטע בערג-און-טאַלנדיקע שליאַכן, ער פרעגט זיך אויף באַקאַנטע פּונעם „האַטעל וואָס עקסיסטירט נישט“, בענקנדיק נאָך אַ היימישן מענטשן. דער מחבר ווייסט וואָס עס טראַכטן די שלאַכטלייט וועגן די רעדלפירערס פון דער רעוואַלוציע. ער הערט זיך צו צו זייערע הייסע דיסקוסיעס און ברענגט זיי בציםצום אַרויס אין דיאַלאָג. ווייטער לאַזט דער קינסטלער ריימאַנען אַוועק אויף זיין מאַרשרוט

איבער דער געגנט פון באַרצעלאָנאַ, זוכנדיק זיין בריגאַדע. די שטאַט איז אַ פּוּלװערפּאַס װאַס קאַן אױפּרײסן צו יעדער מינוט. עס קומט צו אַ בלוטיקן צוזאַמענשטױס צװישן דער קאַמוניסטישער פּאַליציי און די אַנאַרכיסטן. דאָס אַרײנמישן זיך פון דער סאָװיעטישער גע.פּע.אױ. אין דער „נייער אַרדענונג“, דאָס אַרעסטירן אַנאַרכיסטן נישט צו װיסן װוּ זייער געביין איז אַהינגעקומען, רופן אַרױס אומרו און פאַרדרוס ביים שפּאַנישן פּאַלק. העפטיקע שײסערייען מיטן זיך אױס מיט פאַרצװײפּלטע, מענטשלעכע גע- שרייען. אין פענסיאָן, װוּ ריימאַן האָט זיך קױם אַרײנגעריסן, איז יעדער באַנומען פון שרעק. יאַשקע קאַן אַלץ נישט אײנרוען אױף קיין אַרט. ער װיל װיסן װי עס האַלטן זיך די אַנדערע אַנאַרכיסטישע קאַמפּסגרופעס. דאָס אַלץ װײזט אונדז דער קינסטלער אַיאַלטי אין מיטרייסנדיקע װערטער- געמעלן. אױפּשױדערנדיק איז דאָס בילד װי די יונגע פּרױען זוכן צװישן די הונדערטער געהרגעטע זייערע מענער, מאַמעס — זייערע זין. דער קינסטלערישער פּראָזשעקטאַר װערט דאָ געװאַרפן נישט, דױקאַ, אױף דעם מיטלפּונקט פון דער דערשיינונג. דער מחבר זוכט דאָס אַרומיקע, װאַס װאַקסט אַרױס פון דער צענטראַלער פּאַסירונג. בעת דער גאַסן-סומאַטאַכע װאַרפן באַװאַפּנטע בירגער זיך איבער מיט שטעכיקע װערטער אױפּן חשבון פון דער „נייער אַרדענונג“. אײנער טענהט: נישט בלױז קעמפט ער פאַר סאָציאַליזם, ער װיל אױך פּערזענלעכע פּרייהייט. יאַשקע קומט צום אױס- פיר, אַן הרגענען מענטשן, אַפילו פאַר דעם ציל פון װעלט-דערלייזונג. געהערט נישט צו די בכבודיקע מלאכות, און פאַר ייִדן איז דאָס אַװדאי נישט קיין ענין.

דער פּלאַצדאַרם פון די רעפּובליקאַנער װערט אַלץ מער אײנגע- שרענקט. די געפאַר אַרײנצופאַלן אין די הענט פון די פּאַלאַנגיסטן איז באַענט. דער שפּיטאַל-דאַקטער פאַראַרדנט די קראַנקן-שוועסטער װאַס גיכער צו פאַרלאָזן דאָס דאַרף. רות װיל נישט איבערלאָזן דעם שװער פאַרווונדיקטן בערגמאַן. ער האָט איר געװאַלט עפעס איבערגעבן װעגן שמענען און אין מיטן רעדן פאַרלאָרן דעם באַװוסטזײן. נישט װײט פון דאַנען איז שמעון געבליבן שטעקן מיט אַ געפאַנגענעם אַפּיציר פון שונאַס לאַגער און װײסט נישט װאַס מיט אים צו טאָן... בעת זייער װידערבאַגעגעניש װערט דער ברױגן צװישן שמעון און רות װי פאַרגעסן. אַזױ ענדיקט זיך דאָס װערק „דער האַטעל װאַס עקסיסטירט נישט“ פאַר װעמען מיט אַ

„העפי ענד“ און פאַר אַנדערע מיט אַ טראַגישן סוף, הגם דער „העפי ענד“ איז אויך גאַר טראַגיש. בלויז צוויי וואַגלגעסט פון דעם „האַטעל“ האָבן נאָכן שפּאַנישן בירגערקריג זיך אומגעקערט קיין פאַריז — ריימאַן און שמערקע. דער ערשטער מיט זיין הויכער פיגור, דער צווייטער מיט זיין גידיעריקן ווקס, האָבן, ווי דער מחבר פאַרגלייכט זיי, אויסגעזען ווי דאָן קיכאַט און סאַנטשאַ פאַנטשאַ. און כאַטש אַיאַלטי באַרירט אין זיין ראַמאַן אַ „פרעמדע“ טעמע, אַ דורכויסיקע וועלט־געשעעניש, געפינען מיר אין אַ טייל שילדערונגען אויך ייִדישע מאַמענטן. דאָס דאַרפט אונדז נישט ווונ־דערן. איז דאָך דער גאַנצער פּערסאָנאַזש, מיט ווייניקע אויסנאַמען, אַ ייִדישער. וואָס שייך דעם אויטאָרס התנצלות אין זיין וואַרט פאַרויס, אַז דאָס ווערק שטימט נישט מיט דעם גייסט פון דער צייט, איז עס לאַזן דווקא. אַן עכט קינסטלעריש ווערק פאַרמאַגט אין זיך אַזאַ שטאַרק מיטל, אַזאַ מין אָפּפרישנדיקן עקסטראַקט, וואָס מאַכט עס דויערעוודיק פאַר אַלע צייטן. חסרונות קאָן מען געפינען אין יעדער קינסטלערישער שאַפּונג. נישט מער, דאָס ווערק „דער האַטעל וואָס עקסיסטירט נישט“ האָט גע־דאַרפט זיין אַ ביסל מער קאַנדענטירט. בכלל האָבן מיר עס געלייענט מיט „היינצייטיקן“ אינטערעס.

מיט דעם זעלבן ניגער האָבן מיר אויך געלייענט ח. אַיאַלטיס שפּע־טערדיקן ראַמאַן „ווייטער פון ברוקלין“ (ניו־יאָרק, 1958). באַלד אינעם ערשטן קאַפיטל ווערט דער לייענער אַריינגעצויגן אין דער אַלטעגלעכער אַמעריקאַנער־ייִדישער אַטמאָספּער. די האַנדלונג קומט פאַר אין אַ ברוקלי־נער פאַרשטאַט. עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל ווי מיסעס סאַנדראַ אַנט־לויפט פון הויז אויס בענקעניש צו דער היימישער יאסידאווער מיל. יעדעס מאָל ווען זי ווערט אַנטרונען, פאַרגעסט זי נישט מיטצונעמען דעם שוואַרצן שאַל און דעם טייטש־חומש. עס האָט אויסגעזען, אַז דעם איצטיקן מאָל איז זי פאַרשוונדן אויף מער זיך נישט אומצוקערן. דזשעק האָט מיט דער שוויגער, ווייזט אויס, געלעבט בשלום, אויב נישט, וואָלט ער זיך נישט אַוועקגעלאָזט זי אַפּזוכן. אַרומזוכנדיק די היים־פאַרבענקטע מיסעס סאַנדראַ, האָט ער אויפן וועג באַגעגנט מאַרין — אַ שיין צוגעלאָזן מיידל. אַ קורצער

שמועס און שוין באַגלייט זי אים דורך דער גאַנצער צייט, ביז זיי געפינען די אַלטע אין בעי-ווילעדוש. די אומגעריכטע באַגעגעניש מיט דעם קריסט-לעכן מיידל האָט דזשעקן אויף אַ וויילע אַרויסגעשלאָגן פון עול-פרנסה און געמאַכט אים פאַרגעסן אין ווייב און קינד. דזשעק איז אין כאַראַקטער אַ בעל-חלומות. ער איז נישט צופרידן מיט זיין מעמד אין דער געזעלשאַפט. ער האָט אַבער נישט קיין איניציאַטיוו צו נעמען זיין אייגענעם גורל אין די הענט אַריין. שטייענדיק אין דער סטאַרקע, דער קאַפּ פּול אַנגעלאָדנט מיט רעיונות, פאַלן זיינע אויגן אויף די גרויסע אותיות פון די צייטונגען, וואָס מען וואַרפט יעדן אין דער פּרי אַראָפּ פון דער לאַסטמאַשין פאַר דער טיר פון דעם קרעמל, צום פאַרקויפן. ער לייענט דערמונטערנדיקע ידיעות וועגן די נצחונות פון די ייִדישע שלאַכטלייט אין ארץ-ישראל. די דער-פרייענדיקע ידיעות פרישן אויף אין זיין זכרון בילדער פון חומש וואָס ער האָט אַמאָל געלערנט אין חדר.

אַיאַלטי פאַרנעמט זיך נישט אין דעם ווערק אויף ברייטע ליוונטן. די פאַבולע וויקלט זיך אויף לויט אַ באַשטימטן סדר. דאָס וואָס ער דערציילט, פירט דעם לייענער אומקאָמפּליצירט אַוועק אין אַ וועלט פון ווירקלעכקייט און פיקציע. ער קען די פּסיכיק פון דעם פּלומרשט, שוין אויסגעגרינטן אימיגראַנט, וועלכער קוקט נאָך אויף דעם אַמעריקאַנער לעבנס-שטייגער מיט די אויגן פון אַן „אַלט-געזעסענעם“ אין אַ פּרעמדער וועלט. דער מחבר, פאַרשטייט זיך, רעדט וועגן דעם אימיגראַנט פון עלטערן דור, פאַר וועמען די אַלטע היים האָט נאָך אַ לעבעדיקע ממשות, ווי מיר זעען דאָס ביי דער פאַרפרומטער מיסעס סאַנדראַ וואָס איר גאַנצע מוסר-השכלדיקע לעבנס-חכמה שעפט זי פון די ביבלישע מעשיות און טייַטש-חומש. פאַר איר עקסיסטירט נאָך די יאסידאווער מיל. זי איז אַ שטיק פון איר לעבן. ערטערווייז באַשטייט דער נאַראַטיווער שטאַף אין דעם בוך פון הייליקע לעגענדעס, קוהלתדיקע אַפּאַריזמען, און פאַרשידענע זאַגעכצן פון דער ווייבערישער „צאינה וראינה“. די דאָזיקע עלעמענטן גיבן צו דעם ראַמאַן אַן אינטים ייִדישן קאַלאַריט. די מחשבותדיקע באַרעדעוודיקייט אינעם מויל פון אַיאַלטיס העלדן דערמאַנען, לכאורה, אין דער באַרעדעוודיקייט פון אונדזער זידן מעגדעלע אַרום זיין טיפּאַזש. מיר מאַכן דאָ נישט קיין שרייבערישן פאַרגלייך צווישן דעם זידן און איינעם פון זיינע אור-איניקי-לעך, דאָס איז נאָר אַן אויגנבליקלעכע אַסאַציאַציע.

מאָרין און דזשעק האָבן נישט „אונטערגענומען“ קיין גענויעם פּלאַן פון זייער וואַנדער-נסיעה. ביידע זיינען זיי אין פּראַקטישער שייכות אומ-באַהאַלפן, הגם גאַרנישט נאַיוו. פאַר מאָרין איז דאָס, מסתם, נישט געווען די ערשטע ליבע-אַוואַנטורע און דזשעקס „פּלאַן“ האָט אויסגעזען צו זיין אַן איינפאַל פון אַ נישטדאַַיקן... די קאַמישקייט פון דער סיטואַציע ליגט אין דעם וואָס ערשט נישט לאַנג האָט דזשעק זיך אַרויסגעלאָזט געוואָר ווערן וווּ די שוויגער איז פאַרפאַלן געוואָרן, און איצט איז ער גופא אַוועק אין פּוקסנלאַנד... דאָך זיינען מיר גענויגט צו גלויבן, אַז ער האָט, באמת, געטראַכט זיך אַנצושליסן אין די רייען פון די יידישע קעמפּערס פאַר אַן אייגן לאַנד.

די הויפּט-מעלה פון דעם ווערק, ווי מיר האָבן פּרזער שוין געזאָגט, באַשטייט אין דער בהדרגהדיקער אַנטוויקלונג פון סוזשעט, וווּ עס ווערט אויף אַ נאַטירלעכן אופן אַריינגעפלאַכטן דער דיאַלאָג. די פּעריפּעריע פון דער אַקציע איז טאַקע ווייניק אויסגעברייטערט, אָבער גראַד אין אַט דעם באַגרענעצטן שטח באַווייזט אַיאַלטי זיינע קינסטלערישע מעגלעכקייטן.

שטייענדיק ביזן שפּעט ביי נאַכט אין דער סטאַרקע, באַטראַכט זיך דזשעק אַליין ווי אַ פאַרמשפּטער אין תּפּיסה. אים שטעלט זיך פאַר דאָס בילד פון שמשון הגבור בעת ער זיצט אַ בלינדער אין געפּענגעניש און בעט ביים אַלמעכטיקן ער זאָל אים שענקען פּוח נקמה צו נעמען אין די פּלישתים. אָדער דאָס בילד ווי די דורכגעטריבן-פאַרפירערישע דלילה וויגט איין דעם גבור שמשון אויף אירע קני מיט דעם ציל אַוועקצורויבן פון אים זיין גבורה. דאָס אַלץ שטעלט זיך דזשעק פאַר, גראַד ווען ער טראַכט וועגן זיין פּערזענלעכער שוואַכקייט.

מאָרין קומט אומדערוואַרטעט אַריין אין דער סטאַרקע. דזשעק באַ-שליסט איר צו זאָגן וואָס ער טראַכט און פּלאַנירט. דער „זייטיקער“ שמועס וואָס ער וויל מיט איר האָבן, איז בלויז אַן אַנשטעל. דער אפּשרדיקער שמועס האַלט דעם ליינענער געשפּאַנט. זייער פאַרברענגען אויף דער „ערשטער סטאַנציע“ אונטערוועגנס, ווייזט, אַז מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ לייכטזיניקער ליבע-אַפּערע. דזשעק האָט זיין משפּחה פאַרשאַפט חרפה און מיסעס אַ'בריייען האָט פון איר טאַכטערס שריט אויך נישט קיין גרויס נחת. דזשעק און מאָרין זעען אויס נישט צו זיין קיין שטאַנדהאַפּטיקע כאַראַקטערן. מאָרין האָט זיך אין אַ ביליקן רעסטאָראַן, אין לייקוווד, באַ-

ש. מי צמא כער

קענט מיט אן אגענט פון טעראפישער גאלאנטעריע. ער פארט אויף אַ ביזנעס-טור קיין קאנאדע, קאליפארניע. דער רייזנדיקער סוחר וויל זיי ביידן מיטנעמען. פארשטייט זיך, אַז גיכער וויל ער מיטנעמען מיט זיך מאַרין...

תחילת איז סילווען נישט איינגעפאלן, אַז דזשעק וויל אין גאַנצן זי פאַרלאָזן מיט דעם קינד. אפשר איז ער גאַר אַוועקגעגאַנגען אויפזוכן די שוויגער?.. זי האָט קיינעם נישט דערציילט וועגן איר צרה און נישט געטראָגן קיין ביז האַרץ אויף איר מאַן. פאַרנדיק מיט דעם פאַרמער אויף דער מאַשין אויפזוכן די מאַמע, באַמערקט סילוועס קליינער מייקל פאַרבייגיין דעם טאַטן מיט מאַרין צווישן די האַטעלהייזער. סילווע בעט דעם פאַרמער ער זאָל קירעווען דעם אויטאָ אויף צוריק. זי זאָגט צום מאַן ווי עס וואַלט גאַרנישט געשען:

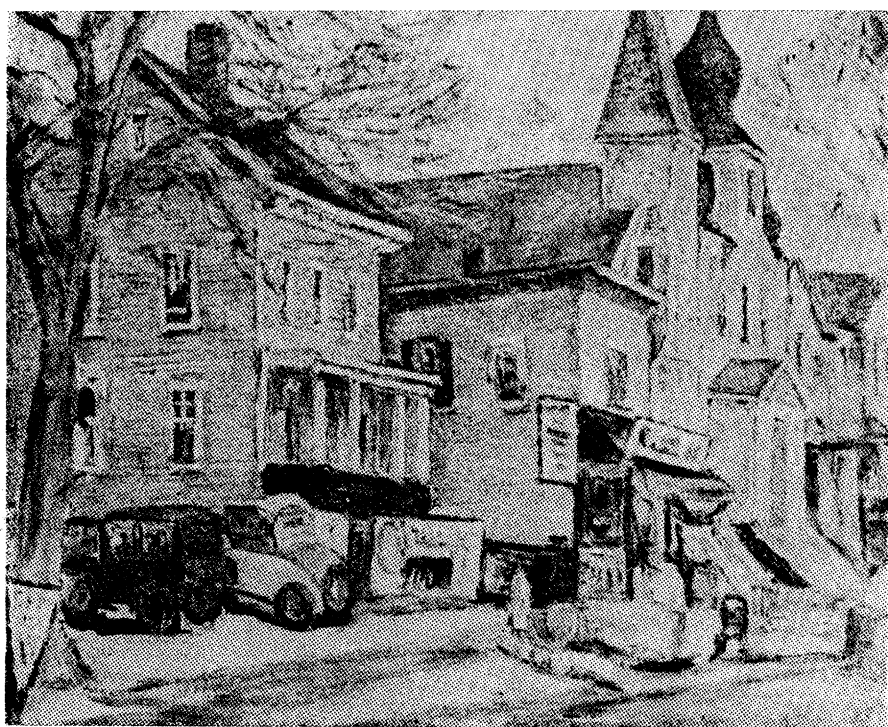
— קום אַריין, דזשעק, מירן אַהיימפאַרן.

דאָ דערגענצט אַיאַלטי די סילווע-געשטאַלט מיט פאַלגנדיקן נאַראַטיוו.

„סילווע איז איצט געווען משכמה ומעלה העכער פון גאַנצן פאַלק. און הינטער איר זיינען געשטאַנען דאָס געזעץ, די משפחה, מאַנאַגאַמיע, די מאַראַל, די סאַציאַלאַגיע. די הייליקע ווערטן האָבן זי באַקליידט מיט אויטאָריטעט און איינגעהילט אין ווירדע“.

צוויי ווערק — צוויי פאַרשידענע וועלטן. אין ביידע ווערק רוקט זיך ה. אַיאַלטי אַרויס ווי אַ פּראָזאַיקער מיט אַן אייגענעם אופן פון זען און מאַלן.

1967

„א. פראווינג-שטעטל אין אמעריקע“

א. מאניעוויטש

ד"ר י. צינבערגס „קולטור-היסטאָרישע שטודיעס“

אַ פט מאָל קומט אונדז אויס אַנצודייַטן אויף דעם נישט אויסגעפילטן בלויז פון היסטאָריש-וויסנשאַפטלעכע ווערק און פון וועג-ווייזערישער מעטאָדאָלאָגישער קריטיק אין אונדזער ליטעראַטור. דער מאַנגל אין מער ערנסטע קולטור-היסטאָרישע און ליטעראַריש-קריטישע אַפשאַצונגען, האָט אונדז גענייגט נאָך אַ מאָל אויפמערקיק דורכצולייצען ד"ר י. צינבערגס „קולטור-היסטאָרישע שטודיעס“.

י. צינבערג איז געווען אַ קולטור-פאַרשער פון גרויסן פאַרנעם. ער איז אויך געווען געבענטשט מיט דעם וואַלאַר פון אַ קריטיקער, וועמענס באַגרינדעטע מיינונגען וועגן ליטעראַרישער קונסט, זיינען, פון אַלגעמיין באַלערנדיקן שטאַנדפונקט, מאַסגעבנדיק און פאַרלאַזלעך. באַהאַנדלענדיק וועלכעס עס איז ווערק, דרינגט ער אַריין אין דער צייט און סביבה אין וועלכע דאָס ווערק איז געשאַפן געוואָרן. דאָ אַנטפלעקט צינבערג זיין געוואַלדיקע בקיאות און פיינפילעוודיקייט, ווי מיר זעען דאָס אין זיין מאַנומענטאַלן, איינציקאַרטיקן ווערק „די געשיכטע פון ליטעראַטור בײַ ייִדן“. צינבערג האָט באַזעסן אַ נישט-אַפשאַצבאַרן אוצר פון יודאָסטישן און אַלגעמיינעם וויסן; דערביי האָט ער פאַרמאַגט אַ געוואַלדיקן חוש פאַר היסטאָרישע פראַצעסן און קלאַר זיך פונאַנדערגעקליבן אין די אייגנשאַפטן פון זייערע באַגלייטנדיקע קולטור-דערשיינונגען, וואָס האָבן אין פאַרם און אין אינהאַלט אַנטשפראַכן דער געזעלשאַפטלעכער סיטואַציע און שטי-מונג פון יעדער באַהאַנדלטער עפאַכע.

אין גרונט באַטראַכט י. צינבערג די יידישע געשיכטע ווי אַ דיאַלעק־
טיש־אינגעשאַסענעם רינג אין דער קייט פון אַלגעמיינ־געשיכטלעכע אַנט־
וויקלונגען, אָבער זיין הייסע ליבע צום יידישן פֿאַלק און צו זיינע קולטור־
ווערטן, אַ ליבע, וואָס נעמט זיך פון ברייט־אַרומנעמענדיקע פֿאַלקסקוואַלן,
דערפירט אים צו אייגנאַרטיקע קריטעריעס און צו, פון געוויסע שטאַנד־
פונקטן, אויסגעהאַלטענע הנחות.

אין צינבערגס „קולטור־היסטאָרישע שטודיעס“ טרעפן מיר זיך אָן
אויף אַ ריי אַביעקטיווע אָפּשאַצונגען, וואָס גייען באַנאַנד מיט דעם מחברס
אינערלעך סוביעקטיווער באַציונג צו וועלכער עס איז באַהאַנדלטער קול־
טור־דערשיינונג. די דאָזיקע צוויי צונויפגעפאַרטע, שפּערישע עלעמענטן
גיבן צו זיינע היסטאָריאַגראַפישע אַרבעטן אַ סך וואָג און איבערצייגונגס־
קראַפּט.

אין „צוויי שיטות אין יידישן לעבן“ באַרירט דער ליטעראַטור־פאַרשער
פון איין זייט דעם פּילאָסאָפּירנדיק־טרוקענעם רעליגיעזן באַנעם און פון
דער צווייטער זייט דעם סוביעקטיווע־וועזנטלעכן צוגאַנג צו די פּראַבלעמען
פון אמונה אין מענטשלעכער דערלייונג. צו דער ערשטער, אַזוי גערופּע־
נער, אַריסטאָטעלישער שיטה געהערט דער רמב"ם און אַנדערע נאָכגייערס
אין די שפּעטערדיקע תקופות. צו דער צווייטער שיטה האָט געהערט
חסדאי קרשקש, טיילווייז שבתאי צבי, דער בעש"ט און אַנדערע.

באַהאַנדלענדיק ברייט די צוויי שטרעמונגען אין דעם יידיש־שפּערישן
געדאַנק דורך דעם גאַנג פון דער יידישער געשיכטע, רוקט צינבערג אַרויס
די אידעע פון „אַ מחוץ קלאַסן־אינטעליגענץ“, אַרויסברענגענדיק פֿאַלגנ־
דיקע געדאַנקען:

„יעדע נאַציאָנאַליטעט האָט דאָס רעכט צו לעבן און אַנטוויק־
לען פּריי אירע פּוחות, ניט אַנרירנדיק דערביי די רעכט פון אַנדערע
נאַציאָנאַליטעטן. אַזאַ בנין וועט קענען אויפשטעלן נאָר אַ מחוץ
קלאַסן־אינטעליגענץ. פּדי אויסצומיידן אַ שלעכטע אויסטייטשונג,
זאָל דאָ טאַקע געזאָגט ווערן, אַז די דאָזיקע אינטעליגענץ קען זיך
ניט רעכענען מיט די קלאַסן־היפּוכים און קלאַסן־אינטערעסן, וואָס
לייגן אַרויף זייער טיפּע חתימה אויף דער סאַציאַלער אַנטוויקלונג
פון דער געזעלשאַפּט.“

אין דער שטודיע „געשיכטע פון דער רוסיש-ידישער פרעסע (1860—1880)“ באקענען מיר זיך מיט די אידעאלאגישע שטרעמונגען, וואס זיינען אין צווייטן העלפט פון פאריקן יארהונדערט אויפגעקומען אין דער יידישער געזעלשאפט און האבן שוין דעמאלט געהאט דעם ציל אועקצושטעלן דאס יידישע לעבן אויף געזונטע, סאציאל-עקאנאמישע יסודות. דער אויסדרוק פון דער דאזיקער אידעאלאגיש-נייער שטרעמונג זיינען געווען די זאכלעכע אפהאנדלונגען און די פובליציסטישע ארויסטריטן אין די יידיש-רוסישע צייטשריפטן „וואַסכאָד“, „ראַטוויעט“, „דיען“, „וויצעסניק רוסקיך יעוורע-יעוו“, אונטער דער רעדאקציע פון אלעקסאנדער צעדערבוים און אין „יע-וורעסקאָיאַ ביבליאטיעקאַ“.

געוויסע עלעמענטן פון דער רוסיש-ידישער אינטעליגענץ האבן גע- האלטן, אַז נאָר דורך בילדונג און דורך צונויפגיין זיך מיט דער אלגע- מיינער באַפעלקערונג קאָן דאָס יידישע פּאָלק „אויסוואַרצלען“ פון זיך די ספעציפישע אייגנשאפטן, וואס שיידן זיך בולט אונטער פון אנדערע פעלקער און זענען אַ „שטערונג“ פאַר דערנענטערן זיך מיט זיי, ווי עס האָט אָן אַנאַנימער מחבר צו יענער צייט געשריבן אין דעם זשורנאַל „יעוורעסקאָיאַ ביבליאטיעקאַ“:

„דאָס רוסישע פּאָלק דאַרפט פאַרשלינגען די רוסישע ייִדן און די ייִדן גופא דאַרפן אומבאַדינגט אַראָפּוואַרפן פון זיך דעם מפּלו- מרשטן נאַציאָנאַלן לבוש, וואָס איז אַ געוויקס פון דורות דערנידערונג און קנעכטשאַפט. די רוסישע ייִדן מוזן זיך פאַרוואַנדלען אין רוסן פון ייִדישן גלויבן. אין דעם ליגט זייער אויפגאַבע. אין דעם זין, און נאָר אין דעם זין, איז די ייִדנפּראָגע אַ נאַציאָנאַלע פּראָגע.“

עס איז קלאַר, אַז פון די אויבן ציטירטע ווערטער רעדט אַרויס דאָס ייִדישע מינערווערטיקייטס-געפיל, באַקאַנט פון אַלע צייטן. אויך היינט צו טאָג איז אַ געוויסער טייל פון דער ייִדישער אינטעליגענץ גרייט איבערצורייסן, דורך „אינטעגראַציע“, די פעדים, וואָס בינדן זי מיט דעם פּאָלק פון איר אָפּשטאַם. דערווייל האָט די דערפאַרונג נאָך נישט באַוויזן, אַז דער דאָזיקער „פּראַקטישער אויסוועג“ זאָל, ווי אַ פּלל, האָבן געענ- דערט די באַצונג פון די אַרומיקע פעלקער צום ייִד.

צווישן דער דעמאָלטיקער ייִדישער אינטעליגענץ אין רוסלאַנד האָבן

זיך אויך געפונען אַזעלכע, וועלכע האָבן מיט זייער אויפריכטיקן אינטערעס צו לייזן די ייִדנפראַגע, טאַקע אין זינען געהאַט די טובה פון די ברייטע שיכטן פון פּאָלק. זיי האָבן אונטערגעשטראַכן די וויכטיקע ראַל וואָס די ייִדישע אינטעליגענץ דאַרפֿט שפּילן, דורך העלפֿן געבן דעם ייִדישן לעבן אַן אַנדער פנים — אַרויסצופירן עס פון פאַרגליווערטן און דערנידעריקטן צושטאַנד דורך פּראָדוקטיוויזירן די ייִדישע מאַסן און שאַפֿן פאַר זיי מיטלען דאָס צו דערגרייכן. פאַרשטייט זיך, אַז ביי די פּראָדוקציע־פאַר־העלטענישן פון יענער צייט, האָט אַזא אידעע געקלונגען ווי אַן אומאַפּיע. אַבער דער געדאַנק פון פּראָפּאַגירן פּאַזיטיווע באַציונג צו אַרבעט, האָט געהאַט אַ באַשטימטע מאַראַלישע ווירקונג אין פּאָלק.

אי די מיטאַרבעטער פון אַסימיליאַטאַרישן „ראַזווייעט“, אי יענע פון נאַציאָנאַלן „רוסי יעוורעי“, האָבן מיט זייער פּרעדיקן ערדאַרבעט און מלאכה, דערפילט אַ געזונטע, געזעלשאַפטלעכע שליחות. זיי האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם פּראָגרעסיוון טייל פון דער רוסי־ייִדישער אינטעליגענץ פון די 60ער יאָרן ביזן סוף פון 19טן יאָרהונדערט. זיי האָבן געפילט אויף זיך אַ באַשטימטע אחריות פאַר דעם גורל פון די ייִדישע מאַסן, וועלכע האָבן נישט געהאַט אונטער זיך קיין באַפעסטיקטן, עקאָנאָמישן באַדן. אין אַ געוויסן זינען, זיינען אַ טייל מאַמענטן וואָס י. צינבערג באַ־האַנדלט אין דער זעלבער שטודיע, אַנאַלאָגיש צו אַ צאָל פּראָבלעמען, גאַנץ אַפט באַזירטע אין דער ייִדישער פּרעסע אין אַמעריקע (אונדזער אַרבעט איז געוואָרן אַנגעשריבן מיט קנאַפע צוואַנציק יאָר צוריק), ווי צ״ב רעליגיע, שפּראַכן־פּראַגע, טאַפּל־לאַיאַליטעט, אויסער, פאַרשטייט זיך, דער גאַר וויכטיקסטער פון אַלע פּראַגן, וואָס מען האָט שוין ביי אונדז אין גאַנצן אויפֿגעהערט צו באַרירן, טאַקע די פּראַגע פון באַציונג צו אַרבעט, — דאָס שיינדל פון אַ פּראָדוקטיוו פּאָלק. אַוודאי איז די לייזונג פון די אויבנדערמאַנטע פּראָבלעמען אַפּהענגיק פון היסטאָרישע, געזעל־שאַפטלעכע ענדערונגען אין וועלכע דער אויבערשטער שיכט אין דער געזעלשאַפט איז נישט פאַראינטערעסירט...

דער „קול מבשר“ איז געווען די ערשטע ייִדישע צייטונג, וואָס אַלעק־סאַנדער צעדערבוים האָט אַנגעהויבן אַרויסצוגעבן ווי אַ ביליאַגע צום העברעיִשן „המליץ“. י. צינבערג ברענגט אַרויס, מיט וואָס פאַר אַ ביטול געוויסע משפּילים האָבן געקוקט אויף דער „זשאַרגאַנישער“ אויסגאַבע, אין

קעגנזאץ צו אנדערע שרייבערס, וועלכע האָבן געשריבן אין יידיש. די צייטונג איז במשך פון אַ קורצער צייט געוואָרן באַליבט און באַקומען אַ גרויסע צאָל לייענערס צווישן די פשוטע פּאָלקס־מענטשן. זי האָט אַפֿ-געשפּילט אַ וועלטלעך אויפקלערערישע ראָל, אַרויסטרעטנדיק מיט אַרטיקל-לעזן קעגן דעם ווילקיר פון די קהלשע רעדלפירערס, קעגן אַסימילאַציע, קעגן פּאָנאַטיזם און קעגן יענע „משכילים“, וועלכע האָבן געטראָגן מסירות צו רעגירונגס־פּאַרשטייערס און זיי פּאַרגעשלאַגן ווילדע גזירות אויף אייגענע שטאַמברידער און דאָס אַלץ, מפּלומרשט, אין נאַמען פון בילדונג און אויפקלערונג...

דער גאָר אויפּמערקזאַמער פּאַרשער באַהאַנדלט אין דער שטודיע די צעפּוילטיקייט פון דער יידישער קהילה־אינסטיטוציע אין דער צווייטער העלפט פון 19טן י"ה. באַזירנדיק זיך אויף אויטענטישע פּאַקטן, גיט אונדז דער מחבר אַ קלאָר בילד פון רשעות און ווילקיר מצד די קהלשע תקיפּים אין באַצוג צו די אַרעמע פּאָלקסשיכטן, די רייכע און חוצפּהדיקע פּרנסים האָבן אינגאַרירט יעדע מאַראַלישע אויטאָריטעט, פון דעם געוויינלעכן פּאָלקס־פּאַרטרעטער ביז דעם רב, אויף וועמען זיי האָבן אויסגעאיבט זייער דרוק צוליב אייגענע אינטערעסן. צינבערג גיט אַן די סיבות פון דער דאָזיקער הפּקרות:

„אין יענער צייט, ווען די יסודות פון דער פּוילישער מלוכה זיינען צעטרייסלט געוואָרן דורך דער ממשלה פון דער גזלנישער שליאַכטע און די אַנאַרכיע אין לאַנד האָט זיך פּאַרשטאַרקט, זיינען אויך די סדרים אין „קהל“ געוואָרן אַ בייַטש פּאַר דער יידישער באַפעלקערונג. די יידישע אויטאָנאָמע אַרגאַנען האָבן זיך אָנגע-שטעקט מיט דער זעלביקער צרעת, וואָס האָט געפירט צו דעם אונטערגאַנג פון פּוילן — די דעספּאָטיע און חוצפּה פון די תקיפּים.“

און ווייל ד"ר י. צינבערגס שטודיעס אַנטהאַלטן אין זיך אויך דעם פּובליציסטישן עלעמענט, וועט נישט זיין אויסן וועג אָנצודייטן אויף דער חוצפּה פון די היינטיקע תקיפּים אין געוויסע יידישע ישובים, וווּ די דעה האָבן יענע, וועלכע האָבן די מאה.

אין „טעאטער בייַ יידן אין דער תקופה פון רענעסאַנס“ דערגריבלט זיך י. צינבערג צו די וואַרצלען ווי אַזוי עס האָט זיך בייַ יידן אַנטוויקלט

דאָס געפיל פאַר שיינקייט, די אינערלעכע נטיה צו מוזיק, טעניץ, מאַלעריי, סקולפּטור און דיכטונג. ער ברענגט אַרויס, אַז די פּאַלקס־טראַדיציאָנעלע פּאַרווילונגען, מאַסקאַראַדעס און פּורים־שפּילן, זיינען געווען די זאַמען פּון ייִדישן טעאַטער. דער פּאַרשער ווייזט אָן אויף דעם אינטערעסאַנטן פּאַקט, אַז „אין די דרייסיקער יאָרן פּון 16טן י״ה האָט שוין עקסיסטירט אַ ייִדיש טעאַטער אויף איטאַליעניש, אויף דער שפּראַך, וואָס איז געווען ניט נאָר די גערעדטע שפּראַך, נאָר אויך, אין אַ גרויסער מאָס, זייער קולטורשפּראַך“. באַאיינפלוסט פּון קולטור־רענעסאַנס, האָבן די איטאַליע־נישע ייִדן פּון 17טן י״ה באַטראַכט דאָס טעאַטער ווי אַ קולטורעלע נויט־ווענדיקייט.

אין דער שטודיע וועגן דער ייִדישער פּאַלקס־דראַמאַטיק פּאַלעמיזירט צינבערג מיט דעם אויטאָריטעטן טעאַטער־פּאַרשער ד״ר י. שיפּער, וועל־כער קומט אַרויס אין זיין דריי־בענדיקער „געשיכטע פּון ייִדישער טעאַ־טער־קונסט און דראַמע“ מיט דער השערה, אַז „ביז דעם 13טן י״ה זיינען די קערנדלעך פּון ייִדישער דראַמאַטיק באַשטאַנען אין מימישע טעניץ און פּאַנטאַמימעס“. י. צינבערג באַשטעטיקט אויפן סמך פּון ברייט־באַשריי־בענע פּאַקטן פּון דער ביבל און אַלטע גריכישע אַפּאַקריפּן, אַז די פּאַלקס־שמחות זיינען מיט טויזנטער יאָרן צוריק געפייערט געוואָרן ביי ייִדן מיט כאַרגעזאַנגען און טעניץ, און „זיינען גאַר באַזונדערס רייך געווען מיט טעאַטראַליש־דראַמאַטישע מאַמענטן“, וואָס זיינען עפעקטיוו געקומען צום אויסדרוק אין דראַמאַטישן דיאַלאָג.

אין דער פּאַרשאַרבעט „פורים־שפּיל אין פּאַרשידענע צייטן“ באַ־האַנדלט צינבערג דריי ווערסיעס פּון דער ערשטער פּורים־שפּיל־פּאַרפּאַ־סונג. זי האָט דורך אומגעלומפּערטע ענדערונגען פּאַרלירן אַ סך פּון איר אַריגינעלעקייט. אים איז טיילווייז געלונגען אַרויסצובאַקומען פּון די דריי טעקסטן דעם נוסח, מער ווייניק גאַענט צום אַריגינאַל. צום באַדויערן, האָט די „פורים־שפּיל“ אין איר אויפגעריכטער פּאַרעם נישט באַוויזן צו דער־שיינען. מיר האָבן נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו זען אויף דער ליכ־טיקער שיין י. צינבערגס „געשיכטע פּון ייִדישן טעאַטער“.

פול מיט באַגייסטערונג רעדט אונדזער ליטעראַטור־פּאַרשער וועגן דער ייִדישער בינע־שטעלונג פּון שעקספּירס „קעניג ליר“, אויפגעפירט דורכן ייִדישן מלוכה־טעאַטער אין מאַסקווע. ביז ער האָט געזען די „ליר“

פֿאַרשטעלונג (אין דער אויפפירונג פון מיכאַעלס און זוסקין) איז אויך צינבערג געווען ביי דער טעותדיקער מיינונג, אַז ייִדיש טעאָטער באַגרע- נעצט זיך בלויז צום ייִדישן טיפּאַזש און פּאַלקס-טעמאַטיק. די פרעכטיקע שטעלונג פון „גאַסעט“ האָט אים באַוווּיגן צו שרײַבן:

„איך האָב דערנאָך נאָך אַ מאָל געזען די „ליר“ פֿאַרשטעלונג און דער אַיַנדרוק איז געבליבן דער זעלבער. אדרבא, ביים צווייטן מאָל האָב איך נאָך בולטער דערשפּירט, אַז די דאָזיקע פֿאַרשטע- לונג איז אַ גרויסע דערגרייכונג, אַן אויפשטייג פון דעם ייִדישן טעאָטער אויף אַ העכערער מדרגה פון אוניווערסאַלן פֿאַרנעם. די „ליר“ פֿאַרשטעלונג אין ייִדישן מלוכה-טעאָטער איז אַן אַנזאָג, אַז די ייִדישע קונסטבינע איז שוין אין איר וווקס אַריבערגעשטיגן די ענגע גרענעצן פון דער נאַציאָנאַלער סביבה און איז שוין ביכולת זיך צו פֿאַרמעסטן אויף דעם קלאַסישן, אַלוועלטלעכן רעפּערטואַר, דאָרט אַנטפלעקן נייע נאָך ניט דערפֿאַרשטע אוצרות, און אַרופּלייגן אויף זיי איר אייגענעם שטעמפל, באַהויבן און באַלעבן זיי מיט איר שפּערישן גײַסט“.

ד״ר י. צינבערגס מיינונגען וועגן ייִדישע קולטור-דערשיינונגען זיינען נישט קיין אַפּריאָרישע. ער באַמיט זיך אויפצוווּיזן די ריכטיקייט פון זיינע היסטאָריאָגראַפּישע הנחות מיט געשיכטלעכע פּאַקטן. אַפּשטעלנדיק זיך אויף י. ל. כהנא קאַלעקציע „וועלטלעכע ייִדישע פּאַלקס-מעשיות“, בריי- טערט צינבערג נאָך מער אויס דעם געדאַנק פונעם ערשט דערמאַנטן פּאַלקלאַריסט, אַז „מיטאַסן און העלדן, מעשיות און לעגענדעס וואַנדערן פון פּאַלק צו פּאַלק, בייטנדיק דערביי זייער פֿאַרעם, סטיל און נאַציאָנאַלן קאַלאַריט“. דאָס באַציט זיך אויך צום ייִדישן פּאַלקלאַר, וועלכער אַנטהאַלט אין זיך אינטערנאַציאָנאַלע עלעמענטן. צינבערג געפינט דעם שורש פון די ייִדישע פּאַלקס-מעשיות אין די גריכישע לעגענדעס, מיטלאַטערלעכע פּאַלקס-געשיכטעס, וועלכע האָבן ווי „איבערוואַנדערנדיקע מאַטיוון“ זיך אַיַנבעירגערט אין אונדזער פּאַלקלאַר מיט אַן אייגנאַרטיקן פּאַלקס-נוסח. דער פֿאַרשער איז ביי דער מיינונג, אַז די אַרכאַישע, ייִדיש-וועלטלעכע ליטעראַטור האָט אַ סך געירשנט פון דער דייטשער. גרויס אויפּמערקזאַמקייט און לויב שצוקט ער מאַקס עריקן פֿאַר זיין

„געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור“. דאָס איז, זאָגט ער, אַ וויכטיק ווערק אויפן געביט פון וויסנשאַפטלעך-גרינטלעכער ליטעראַטור-פאַרשונג. דער מאַטעריאַל, גענומען פון די ערשטע מקורים, איז „גרינטלעך און שאַרפּזיניק“ אַנאַליזירט. ער קריטיקירט אָבער שטרענג עריקס צוגאַנג צום אויפקום פון דער מוסר-ליטעראַטור אין יידיש.

עטלעכע היסטאָרישע באַטראַכטונגען שענקט דער ליטעראַטור-קענער מ. וויינרייכס „בילדער פון דער יידישער ליטעראַטור-געשיכטע“ און א. שולמאַנס ווערק וועגן דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, געשריבן אין העברעיִש.

וועגן מ. וויינרייכס ווערק, הגם „דאָס איז נישט קיין געבונדענע געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור“, רעדט צינבערג מיט באַזונדער-רעד אַנערקענונג. ער גיט צו, אַז דער מאַטעריאַל אויף וועלכן ער בויט זיינע „בילדער“, איז גענומען פון דער ערשטער האַנט. ער באַשטעטיקט אויך וויינרייכס השערה „אַז אליהו לעוויטאַס בבא-בוך פלעגט געזונגען ווערן מיט אַ ספעציעלן ניגון“. צינבערג איז נישט מסכים מיט אַן אַנדערער וויינרייכס השערה וואָס שייך דעם „שמואל-בוך“, אַז די קריגס-עפיזאָדן זיינען דווקא נישט געשאַפן געוואָרן אינטער דער השפעה פון דייטשישן עפאָס, בעת דער דיכטער פון שמואל-בוך „האַט אויך געהאַט פאַר זיך צוויי קלאַסישע מוסטער-עפאָסן פון דער העברעיִשער מיליטאַטערלעכער ליטע-ראַטור — דעם „יוסיפון“ און דעם „ספר הישר“.

דער ליטעראַטור-פאַרשער באַזונדערט דעם געוואַלדיק רייכן מאַטע-ריאַל אין שולמאַנס בוך. עס פעלט אָבער אין דעם די מעטאָדיש-האַרמאָ-נישע גאַנצקייט. דער רעדאַקטאָר, אַ העברעיִשער שרייבער י. ח. טביוב, איז נישט צוגעטראַטן צו דעם ווערק מיט ערנסט, אַרויסווייזנדיק זיין פיינדלעכע באַצונג צו יידיש, ווי דאָס מערקט זיך אין זיין וואָרט פאַרויס.

אין „אין יובל — צוויי דורות“ כאַראַקטעריזירט צינבערג די שעפע-רישע פּערזענלעכקייט פון חיים זעליק סלאָנימסקי, זיינע גרויסע פאַרדינסטן אַלס פּאָפּולאַריזאַטאָר און טרעגער פון פרייען געדאַנק, פון בילדונג אין דער סביבה פון יידישער אָפּגעשטאַנענקייט. מיט דעם צווייטן, מער מאַדער-ניזירטן גלגול פון דער „הצפירה“ איז געבונדן דער נאָמען פון אַן אַנדער-רער גייסטרייכער פּערזענלעכקייט — נחום סאַקאַלאָוו. ער האָט, ווי דאָס

שיינדל פון פוילישן ייִדנטום, אַריינגעבראַכט אייראָפּעיִשקייט אין ייִדישן לעבן, געלערנט דעם ייִדישן ליענער דענקען פּאַליטיש און אַנטוויקלט ביי אים דאָס געפיל פאַר שיינקייט.

אין דער ערנסטער שטודיע איבער אַבראַמאָוויטש־מענדעלע, דעם גרויסן קלאַסיקער פון דער ייִדישער ליטעראַטור, צעגלידערט ער אויף אַ פּאַרטיפּטן אופן, מיט גרויס בקיאות, זיין שעפּערישע פּערזענלעכקייט. אין זיינע ווערק, זאָגט ער, פלעכט זיך צונויף דאָס משפּיליש־פּובליציסטיִש־שע מיט דעם רעאַליסטיש־קינסטלערישן. דערביי ווייזט ער אָן אויף דעם קאַנסערוואַטיוו־אַרכיטעקטאַנישן געבוי פון זיינע ווערק, לויטן מוסטער פון דערצייילן אַ מעשׂה נאָך אַ מעשׂה. אין דער אויספירלעכער כאַראַקטעריסטיק וועגן מענדעלען דעם קינסטלער, שטעלט צינבערג פּעסט, אַז ער איז גע־שטאַנען אויף דער זייט פון אַרעמען און אונטערדריקטן און האָט רעאַגירט אויף דעם געזעלשאַפּטלעכן אומיִושר, וואָס הערשט אין ייִדישן לעבן.

אין י. צינבערגס בוך איז פאַראַן אַן אינטערעסאַנטער אַפּרוף א״נ „מיטן פנים צום טאַלאַנט“ — אַ פאַראַפּראָזירטע טעמע פון אַ פּאַרטראַג, וואָס איציק מאַנגער האָט אַמאַל געהאַלטן אין וואַרשע. דער זשרייבער מ. קיטאַי האָט, באַרינדדיק דעם גרונטגעדאַנק פון דעם פּאַרטראַג אין „ליטעראַרישע בלעטער“, באַצווייפלט די אייביקייט פון קונסטווערטן אין דער געשיכטע, ווייל וואָס עס איז אין דער קונסט היינט גרויס, קאָן מאַרגן, נאָך אַן איבערשאַצונג פון ווערטן, זיין מינערוויכטיק, צינבערג ווייזט אויף, מיט רעכט, אַז דאָס איבערשאַצן פון ווערטן באַציט זיך פּלל נישט צו יענער קונסט, וואָס איז באמת ווערטפול און דויערנדיק, דאָס וואָס ווינטשעווסקי און באַוושאַווער זיינען דורך זייערע פּראַלעטאַרישע לידער געווען באַליבט ביי די ייִדישע מאַסן, איז נישט קיין באַווייז, אַז זיי זיינען געווען גרויסע דיכטערס.

ד״ר י. צינבערג געהערט צו אונדזערע ווייניקע קולטור־היסטאָריקער, וועלכע קוקן אויף די געשיכטלעכע אַנטוויקלונגס־פּראָצעסן פון ייִדיש־גייסטיקער שעפּערישקייט מיט דעם ברייט אַרומגעמענדיקן בליק פון אַ קריטיקער. מיט אַ טייל פון זיינע הנחות וואַלטן מיר, אפשר, אויך היינט

ש. מי צמאָכער

נישט מספים געווען, ווען במשך פון דער לעצטער תקופה וואָלטן איבער
אונדזערע קעפּ זיך נישט אַראָפּגעלאָזט אַזוי פיל טראַגישע אומגליקן, וואָס
באַדראָען אונדזער פּאַלקס־קיום. אַט די אומגליקן גיבן אונדז נישט קיין
פּעסען גרונט דעם טייל פון צינבערגס הנחות אידעאָלאָגיש צו באַשטרייטן.

”ייד זיס”

ש. יודאָוין

אַ נישט אָפגעשאַצט בוך פון אַ ליטעראַטור-קענער

ב יי אונדז האָט זיך אויפגעהיט אַ נומער „פעדער“ פון אַפּריל, 1931 — אַ ליטעראַרישע צייטשריפט, וואָס עס האָט אַמאָל מיט פיל פלייס רעדאַגירט און אַרויסגעגעבן אין ניו-יאָרק דער שרייבער אהרן קאַרלין. אין דעם זעלביקן עקזעמפלאַר איז דער ליטעראַטור-קענער מ. וויטעס (פּסעוודאָנים פון ד״ר מ. סאַרגען), פאַרטראַטן מיט אַ קורצער עסיי וועגן מהות פון דער דראַמע, טראַגעדיע און קאָמעדיע. מיר האָבן אַריינגעקוקט אין דער ביאָ-ביבליאָגראַפיע פון דעם מחבר און אויסגע-פונען, אַז אין יאָר 1958 איז אין ניו-יאָרק דערשינען זיינס אַ בוך „עסייען וועגן ליטעראַטור“. דאָס בוך איז אַן ערנסטער ביישטייער צו דער עסיי-טישער קריטיק אין אונדזער ליטעראַטור-שאַפן.

מ. וויטעס האָט אין דער ליטעראַטור-קענטעניש אויף יידיש געהאַלפן אַריינברענגען אַ ריי אַפּפּרישנדיקע אויפקלערונגען וועגן קונסט, הגם ער איז נישט געקומען „מיט אַן אייגענער פילאָסאָפיע און נייער אַנטפּלעקונג“, ווי ער זאָגט אַליין וועגן זיך אין זיין באַגלייטוואָרט צום בוך.

אין זיינע עסטעטישע באַטראַכטונגען פאַררופט זיך דער ליטעראַטור-קענער אויף די קלאַסישע פאַרמען אין דער וועלט-ליטעראַטור זינט איר אַנטשטיין ביז איר מאַדערנעם אויפשטייג. וויטעס אַנטוויקלט דעם גע-דאַנק, אַז דער אויפקום פון ליטעראַטור נעמט זיך פון דעם פּרעהיסטאָרישן מענטשנס אופן פון קוקן אויף אַלץ וואָס רינגלט אים אַרום. ווי אַ דיאַלעק-

טיקער גיט ער אומדאגמאטיש צו, אָז די עוואָלוציע פון די כסדר זיך אַנט-
וויקלענדיקע פוחות אין דער נאַטור, דער בהדרגהדיקער גאַנג פון דער
מענטשלעכער געשיכטע, האָבן זייער אָפּשפּיגלענדיקע אויסוירקונג אויף
דער ליטעראַטור, וואָס איז אַ פּועל-יוצא פון פאַמעלעכן וואַקסן. בכלל איז
ליטעראַטור אַ קאַלעקטיווע דערגרייכונג פון פּאָלק, איר אויסדריקער און
בויער איז דער גאַט-געבענטשטער טאַלאַנט.

לייענענדיק די עסייען באַקומט זיך דער איינדרוק ווי דער ליטעראַ-
טור-מוסמך וואַלט זיך אויסגעהיט פון שטרענג וויסנשאַפטלעכע פאַרמולעס.
אַט די פּוונה שרייבן מיר צו צום פאַקט וואָס וויטעס באַמיט זיך צו זיין
פאַרשטענדיק פאַר דעם לייענער. צום באַדויערן מערקן ביי אים זיך צו פיל
שפּראַכלעכע פּגמים, סטיליסטישע צעצויגנקייט און גאַנץ אָפּטע איבער-
חזרונגען, וועדליק די פּאָדערונגען פון דער פּיין געשניצטער עסיי, זיינען
דאָס וויכטיקע חסרונות. דאָך שטעלן זיי נישט אַוועק אין שאַטן די ערנסט-
קייט מיט וועלכער עס ווערן אין בוך אַוועקגעשטעלט פּראַבלעמען פון ליטע-
ראַטור.

וויטעס איז גוט באַהאַונט אין דער וועלט-ליטעראַטור. זיינע אָפּשאַ-
צונגען זיינען פּראַדוקטן פון טיפן אַריינדריינגען אין דער לאַבאַראַטאָריע
פון קינסטלערישן שאַפן.

אַנאַליזירנדיק די עיקר-שטריכן פון דער ברייטלייוונטיקער עפּאָפּעע,
באַקענט אונדז דער פאַרשער פּרײַער מיט דער אַנטשטייונג פון גריכישן
עפּאָס. די עפּאָפּעע איז אַ דיכטעריש נאַראַטיווע שאַפונג דורכגעוועבט מיט
לעגענדעס און פאַקטן פון היסטאָרישן באַדייט. בכדי צו אילוסטרירן דעם
אייגנטלעכן כאַראַקטער פון דער עפּאָפּעע, דינען דעם ליטעראַטור-פאַרשער
פאַר אַ דוגמא די ווערק פון דעם אומשטערבלעכן האַמער, „איליאַדע“ און
„אָדיסעע“.

פאַר וואָס איז אינעם ייִדישן ליטעראַטור-שאַפן ווייניק פאַרטראַטן די
עפּישע פאַרעם? די סיבה פון איר פעלעוודיקייט געפינען מיר אין די
יערעמיאַדעס, ווי אויך אין די גאַטספּאַרכטיקע פּאַנעגיריקס מיט וועלכע עס
זיינען דורכגעפלאַכטן די טראַגישע, אַזוי אויך העראַישע דערציילונגען אין
תנ"ך. לויט דער ייִדישער אמונה שליסט די אַלמעכטיקע השגחה אויס די
רעכט פון דעם זינדיקן בעל-חי, מעג ער זיין דער אויסדערוויילטער פון
פּאָלק, זיך צו שטעלן קעגן גאַטס ווילן. נאָך מער פאַרטראַגט נישט דער

יִיִדישער גלויבן די אַנטראָפּאָמאָרפּישע געשטאַלטיקונג פון דער געטלעכ־
קייט. דער גורם פון אַלע פּאַרלויפּענישן אין אונדזער אַלטער געשיכטע,
איז דער רבון־עולם.

אין אַ ווייטערדיקער עסיי ווערט דורכגעפירט אַן אַנאַלאָגישע שטודיע
וועגן דער עפּאָפּעע און דראַמע אין זייער פּאַרעם־פּאַרשידנקייט, הגם ביידע
פּאַרמאַגן אין דראַמאַטישן זינען ענלעכע שטריכן. אין דער ערשטער האָבן
מיר צו טאָן מיט אַ ברייט אַרומנעמענדיקער שילדערונג פון אַ פּאַלק, אַדער
אַ גרעסערער געמיינשאַפט אין בשותפותדיקן געראַנגל מיט נאַציאָנאַל־
באַדראַענדיקע פּוחות, אין דער צווייטער ווערט אין צענטער אוועקגעשטעלט
דער יחיד מיט זיין רעוואָלטירנדיקער התנגדות קעגן די אַלטע, פּאַרגלי־
ווערטע לעבנספּאַרמען אין דער געזעלשאַפט, קעגן אַלע אבני־נגן, וואָס
פּאַרשטעלן אים דעם וועג צו פּאַרווירקלעכן זיינע טרוימען.

ווי אַן ערשטע, עכט־קינסטלערישע דערגרייכונג איז די דראַמע גע־
קומען צום אויסדרוק ביי די אַנטיקע גריכן. אירע אַנהייב־סימנים מערקן
זיך אין דעם ריטועלן דיאַניזאַס־צערעמאָניאַל, דורכגעפירט אין דעם גריכישן
באַלאַדן־טאַנץ. דער דעמאָלטיקער טראַדיציאָנעלער צערעמאָניאַל האָט שוין
אַנטהאַלטן אין זיך עלעמענטן פון דער עטאַפּנוויז זיך אַנטוויקלענדיקער
דראַמע, ביז איר היינטיקער קינסטלערישער אַנטפּלעקונג.
פון דעם זעלביקן דיאַניזאַס־קוואַל, נאָר אין גרינגן, פּאַרווילערישן
געמיט, שטאַמט אויך אָפּ די קאַמעדיע.

באַרינדיק די קלאַסישע דראַמע אין אירע ביידע אַפּצווייגן — די
טראַגעדיע און קאַמעדיע, איז אוממעגלעך פּאַרבייצוגיין די נעמען פון זייערע
גרונטלייגערס, די אַטענישע גאונים: אייסקילאַס, סאַפּאָקלעס, אַריסטאָ־
פּאַנעס און אייריפּידעס. אין זייערע ווערק ווערן אָפּגעשפּיגלט די סאַמע
פּאַרווויקלטסטע פּראָבלעמען פון מענטשלעכן לעבן.

די טראַגעדיע איז — ווי וויטיעס דריקט זיך אויס — „די געדאַנקלעכע
קרוין פון דער דראַמאַטישער קונסט און, אפשר, פון אַלע קונסטן“. דערביי
לאָזט דער מחבר אונדז וויסן וואָסערע עס זענען די כאַראַקטער־שטריכן
פון דער טראַגעדיע.

אינעם יִיִדישן שאַפּן האָט דאָס פּערזענלעך־טראַגישע געפונען זיין
אויסדרוק אין קורצע פּראַגמענטן, וווּ עס דאַמינירט דער מאַטיוו פון שלום
מאַכן מיט דעם גורל ווי אַ גזירה פון הימל. דער ליטעראַטור־מומחה דרינגט,

אז אין ביבלישע צייטן האבן יידן ווי אנדערע פעלקער אויך זיך פארנומען מיט סצענישע פארוויילונגען. אין דער עפאכע פון העלעניזם איז טעאטער גענוס באטראכט געווארן דורך דער יידישער אמונה ווי עבודה-זרה. ערשט אין די שפעטערדיקע דורות, ווי דאס מערקט זיך אין מיטלאַלטער, האָט די סצענישע קונסט, אונטער דער השפעה פון דרויסן, גענומען אַריינדרינגען אינעם יידישן קולטור־שאַפן.

אין דער עסיי „וועגן קריטיק“, שרייבט וויטיעס, אז דער „פי־טוב“ איז געקומען נאָך בריאת־העולם. דאָס מיינט, אז פאַר דעם אויפקום פון דער קריטיק, האָט שוין אין דער געזעלשאַפט געווירקט די ליטעראַטור. דער דאָזיקער געדאַנק איז, דאַכט זיך, נישט ניין. אַנשטאַט זיך אַריינלאָזן אין קולטור־היסטאָרישער אַפשאַצונג, וואָלט דאָ געדאַרפט זיין אַ רייד וועגן עצם מהות פון דער קריטיק. אויף וויפל די קריטיק האָט פאַר דעם לייענער אַ באַלערנדיקע ממשות, אויף אַזוי פיל איז וויכטיק איר וועג־אָנווייזערישער באַדייט פאַר דעם ליטעראַטור־שאַפער גופא. געוויסע שרייבערס אָן גע־נוגיקן געפיל פון זעלבסטזיכערקייט אין זייער שאַפן, קאָנען נישט פאַר־טראַגן וואָס די קריטיק נעמט זיך אַליין דאָס רעכט אַריינצוקוקן אין זייער שעפּערישן גאַרטן. דאָס באַטראַכטן דעם ערנסטן קריטיקער ווי סתם אַ נאַכזוכער פון חסרונות, זאָגט עדות אויף דעם שרייבערס באַגרענעצטן פאַר־שטיין די שליחות פון דער קריטיק.

אַ נאָענטע שייכות צו קריטיק האָט די פּיין געשליפענע עסיי. מיר געדענקען, ווען עס האָט אין די אָנהייב־דרייסיקער יאָרן, אין דער יידיש־ליטעראַרישער פעריאָדיק אין פּוילן זיך באַוווּן די עסיי. אַרום איר זיינען דעמאָלט אָנגעגאַנגען ערנסטע, אַפּשאַצערישע פּלוגתא'ס. אויסער מיט דעם אינעווייניקסטן, עסטעטישן געפיל איז לכתחילה, אפילו פאַר דעם בעסערן לייענער, שווער געווען טעאָרעטיש צו דעפּינירן איר אייגנטלעכן כאַראַקטער. וויטיעס מערקט אָן אויף געוויסע שטריכן פון עסיי־טישן מעטאָד אין פּלוטאַרכס, ציצעראַס און סענעקאַס שריפטן. מיט דעם דערשיינען פון דע מאַנטענס צוויי בענד עסייען אין סוף 16טן י"ה, האָט די עסיי זיך אָנגענומען אין דער אייראָפּעישער ליטעראַטור ווי אַ באַזונדערער ליטעראַרישער זשאַנער. לויט וויטיעס' עסטעטישער השגה, קאָן נאָר „דאָס געזיפטע זעמלמעל פון דער לייענערשאַפט האָבן דעם עכטן גענוס פון דער עסיי“.

אין דער יידישער ליטעראַטור איז די עלעגאַנט געשריבענע עסיי נאָך

א יונג געוויקס. דער ליטעראטור-ידען טיילט אויס עטלעכע יידישע שרייב-
בערס ווי ד"ר א. קאראלניק, מ. נאדיר, קאליא טעפער, א. אלמי און אנדערע,
וועלכע האבן געשריבן עסייִסטיש, אבער קיין אויסשליסלעכע עסייִסטן
זיינען זיי נישט געבליבן.

אין דעם קאפיטל „ראמאנטיק און ראמאנטיזם“ שטעלט וויטיעס פעסט,
אז דער ראמאנטיזם האט אין דער ליטעראטור נישט אריינגעבראכט קיין
דויערנדיקע אינהאלטן. דער מחבר פילט, אז די פעסטשטעלונג איז, אפשר,
צו געוואגט. ער גיט דעריבער גלייך צו, אז דער דאזיקער שטראם האט,
פון דעסטוועגן, אויפגעצאקערט דעם שטיינערנעם באדן פאר דער וויטער-
דיקער אנטוויקלונג פון דער ליטעראטור. דער געדאנק, אז קלאסיציזם און
ראמאנטיזם גייען זיך נישט פונאנדער אין זייער קינסטלערישן באנעם, איז
בלויז אן אייגענע באהויפטונג. לפי אנדערע ליטעראטור-טעאָרעטיקערס,
איז דווקא יא פאראן צווישן זיי אן אונטערשייד. די געקניצלע אויסערלעכע
אנגעצויגנקייט פון קלאסיציזם האט ניוועלירט די סוביעקטיווע איבער-
לעבונג, דאס עמאציאָנעלע געפיל. לויט אונדז איז שוין גיכער פאראן א
בינדנדיקע שייכות צווישן ראמאנטיזם און רעאליזם. טרוימען, דערהויבענע
שטרעבונגען, נאטור-שטימונגען און אומגעוויינלעכע קאנפליקטן טרעפן זיך
אויך אינעם לעבן פון דער רעאליסטיש געשילדערטער געשטאלט. דער
מחבר פרעגט אפ די אנדערשקייט פון דער יידישער ליטעראטור פון אנדערע
ליטעראטורן. „זי איז — טענהט ער — אלע מאָל באַוירקט פון דער פרעמד“.
און וואָס איז מכוח דער ספעציפישער טעמאַטיק אין אונדזער וואַרטשאַפּן?
וויטיעס זאָגט פאַרויס, אַז מיט דער צייט וועט די יידישע בעלעטריסטיק
זיך אַנזאַפּן מיט ראַמאַנטישן גייסט... ליטעראַרישע שטרעמונגען זיינען אַבער
קולטור-היסטאָרישע קענצייכנס פון באַשטימטע עפּאָכעס, וואָס קאַנען אונטער
געענדערטע באַדינגונגען זיך מער נישט אָננעמען אין זייער אָפּגעלעבטער
פאַרעם. עס קאַנען, פון דעסטוועגן, אין דער שייכות מעגלעך זיין עסטעטישע
באַרירפונקטן אַדער השפּעות.

אין דער עסיי „דיכטער און ליטעראטור“ קומט דער פארשער צו דער
באגרינדעטער מסקנה, אז די אנגעזאמלטע ליטערארישע ווערטן פון פריער-
דיקע דורות שאפן די גייסטיקע אטמאספער פאר דעם נאכקומענדיקן טאג-
לאַנט. דער ליטעראטור-עקספערט באַווייזט מיט ביישפילן, אז די אומגע-
פעלשטע, דיכטערישע שאפונג איז א פועל-יוצא פון אומגעוויינלעכן, בא-

פליגלטן טראַנס, וואָס שטייגט אָפּט מאָל איבער די גרענעץ פון ראַציאַ. דאָס מיינט נישט צו זאָגן, אַז דער דיכטער פאַרלירט אין זיין רוח־הקודש־דיקער דערהויבונג די ניכטערע קאַנטראַל איבער זיין שאַפּן. בילדער, אימאַזשן און שטימונגען זיינען עיקרדיקע עלעמענטן אין דער דיכטערישער שאַפונג. אַפילו אַ ריין מחשבותדיק ליד, אויב עס קומט נישט פון אַן אינע־ווייניקסטן דראַנג זיך דיכטעריש אַראַפצורעדן פון האַרצן, איז אין בעסטן פאַל ראַפּינירטע גראַמען־פלעכטעריי.

אויך דער לייענער דאַרפט זיין אַן אַקטיווער אַביעקט אין גייסטיקן שאַפּן. אויף צו פאַרשטיין דאָס געלייענטע, דאַרפט ער צוגיין צום בוך מיט אַ געוויסער מאָס פון וויסן און גייסטיקער דערפאַרונג («בוך און לעבן»). דאָ דערמאַנען מיר ש. ניגערס אַ קריטישע מימראַ: «נישט בלויז דאַרפט דער לייענער ווערן פון דעם ווערק באַפרוכפערט, נאָר ער דאַרפט אויך דאָס ווערק באַפרוכפערן».

די מענטשלעכע אַנטוויקלונג איז אונטערגעוואָרפן פּסדרדיקע, פּסיכאָ־לאַגישע ענדערונגען. די נאַטור־דערשיינונגען, וואָס האָבן אַמאָל דעם אור־אַלטן מענטשן זיך אויסגעוויזן צו זיין למעלה מן השכל, און אים אַריינגע־ברענגט אין גאַטספאַרכטיקער התלהבות, רופן ביי דעם היינצטייטיקן «האַמאַ סאַפּיענס» מער נישט אַרויס קיין באַזונדערן ציטער. קומענדיק אין יעדן־טאַגיקן באַריר מיט די כוחות אין דער נאַטור, איז דער פּרעהיסטאָרישער מענטש געווען געצווונגען צו זוכן פאַר יעדן באַגריף אַ נאַמען. אַזוי האָט דאָס וואָרט לאחדים אַנגענומען אַ ממשותדיקן באַטייט. די נאַטור מיט אירע געזעצן, פאַרבקאַלירן און סימעטרישער פינקטלעכקייט האָבן אין דעם מענטשן דערוועקט דעם חוש פאַר שיינקייט. מיט דער צייט האָט דער כאַראַק־טער פון דער ליטעראַטור ביי יעדן פאַלק באַקומען דעם געאַגראַפישן חותם פון דעם לאַנד, וווּ דאָס פאַלק האָט געלעבט און געשאַפן («די ראַל פון דער נאַטור אין דער ליטעראַטור»).

דער קאַסמישער באַנעם ביי די אַנדערע פעלקער שייטט זיך פּולשטענ־דיק אונטער פון דער נאַטור־אויפפאַסונג ביי ייִדן. די היידן און באַזונדערס די גריכן האָבן סטיכישע דערשיינונגען אין דער נאַטור אויפגענומען ווי די געטלעכקייט גופא און געצנדינעריש זיך געבוקט צו איר. לויט דער רעלי־גיעז־ייִדישער השקפה איז די געזעצמעסיקייט אין דער דוממדיקער וועלט, די הימליקערפּערס און אַלע לעבעדיקע בריאות אויף דער יבשה — דעם

אַלמעכטיקן בורא'ס באַשאַף. נאָר אים, ברוך־הוא, דאַרפט דער מענטש
דאַנקען און לויבן פאַר אַלע געגרונטפעסטיקטע ווונדער („די נאַטור אין
ייִדישן באַנעם“). דער דאָזיקער אופן פון באַנעמען די נאַטור, שפּיגלט דאָס
רוב זיך אָפּ אין אונדזער רעליגיעזער ליטעראַטור.

מיר קומען צו צו דער לעצטער עסיי „ספר און בוך ביי ייִדן“. מ.
וויטעס הייבט אַרויס דעם טיפן פּיעטעט, וואָס ייִדן האָבן פאַר דעם בוך,
די באַקאַנטע אַפּאָלאָגיע פון עס־הספר. ווען מיר גיבן אָבער אַ גרינטלעכן
בליק אַריין אין דעם היינטיקן ייִדישן לעבן, וואָס עסט זיך נישט איבער
מיט ממשותדיקן גייסטיקן אינהאַלט, איז קוים צו גלויבן אין דער ריכטיג־
קייט פון אַט דער נאַציאָנאַל אַנגענומענער הנחה.

מ. וויטעס' עסטעטיש־קריטישער אַריינבליק אין דער פּילאָסאָפּיע פון
קונסט איז פאַר דעם ווילקענעוודיקן לייענער, אפשר, נישט נײַ אָבער
שטענדיק אינטערעסאַנט.

“אדם”

אוגוסט ראדען

ב. מאַרק'ס ניין-אויפגעפאַסטע געשיכטע פון יידן אין פוילן

מיט זיין נייעם היסטאָריאָגראַפֿישן ווערק וועגן דער געשיכטע פון יידן אין פוילן (פאַרלאַג „יידיש בוך“, וואַרשע, 1957), רוקט זיך פּראָפּ' בער מאַרק אַרויס ווי אַן אומדערמידלעכער פּאַרשער מיט פּאַר-לאַזלעכער אַחריות פאַר זיין באַרוף. דער געשיכטע-שרייבער באַנוצט זיך אין זיין פּאַרשאַרבעט מיט דעם דיאַלעקטישן מעטאָד, אונטערשרייכנ-דיק די פּאַרבינדונג פון דעם געשיכטלעכן גאַנג פון וועלט-ייִדנטום מיט די אַלגעמיין היסטאָרישע אַנטוויקלונגען אין אַלע לענדער פון דער ייִדישער דיאַספּאָראַ. צווייטנס, ווערן אַרויסגעברענגט אין זיין ווערק די סאַציאַלע אונטערשידן ביי יידן אין אַלע תקופות, וואָס ביז מאַרקן האָבן אונדזערע היסטאָריקערס, מיט ווינציקע אויסנאַמען, פאַרזען אויפן חשבון פון אונ-דזער נאַציאָנאַל-היסטאָרישן גאַנג בכלל.

דער שרייבער פון די שורות האַלט זיך ווייט נישט פאַר אַ מוסמך אין היסטאָריאָגראַפֿיע. מיר דערמאָנען בלויז סינאַפּסיש די פּאַקטן, וועלכע ווערן אין דעם געשיכטע-בוך באַהאַנדלט.

בער מאַרק שטיצט זיך נישט אין זיין סיסטעמאַטיש פּעריאָדיזירטער געשיכטע אויף אומזיכערע סברות און אומבאַגרינדעטע פירושים. ער פּאַלגט

נאך די געשעענישן לויטן סדר אין וועלכער היסטארישער תקופה זיי האָבן פּאַסירט.

אויף פעסטצושטעלן די ריכטיקייט פון היסטארישע פּאַקטן נישט בלויז אין דער ייִדישער, נאָר אויך אין דער וועלט־געשיכטע, האָט בער מאַרק אין זיין פּאַרשאַרבעט זיך אַרױסגעִהאַלפֿן מיט אויסצוגן פֿון ליטעראַ־רישע ווערק, געשאַפֿענע אין דער באַהאַנדלֿטער עפּאַכע. דאָס איז געווען נאַטירלעך פֿאַר דעם היסטאָריקער, וועלכער האָט זיך אויך פֿאַרנומען מיט ליטעראַטור־קריטיק. דער מיוזג פֿון געשיכטע און ליטעראַטור איז געווען דער כּוח־המושך פֿאַר זיין שאַפֿן. דער בעסערער לייַענער שעפֿט דאָ געניסע־ריש פֿון צוויי באַלערנדיקע קוואַלן.

אַנדייטנדיק אויף דער קלאַסן־דיפֿערענציאַציע אינעם ייִדישן פּאַלק, אין אַלע צייטן, ווייזט מאַרק אָן אויף דער פּראַגרעסיווער ראַל וואָס די ייִדישע ישובים האָבן אָפּגעשפּילט אין די אייראָפּעיִשע לענדער. אין די ערשטע יאָרהונדערטער, אויך שפּעטער זיינען ייִדן אין איטאַליע און שפּאַניע שוין אויסגעשטאַנען אין 7טן יאָרהונדערט פּיל נגישות מצד דער קאַטוילישער קירך, כאָטש זיי האָבן פּיל בייגעטראָגן צו דער אַנטוויקלונג פֿון די דאָזיקע לענדער. דערמאַנענדיק די גייסטיקע פּאַרשטייערס פֿון דער „גאַלדענער עפּאַכע“ אין שפּאַניע, גיט ער צו, אַז „די דאָזיקע, גאַלדענע עפּאַכע“ איז נישט געווען — ווי מען שטעלט זי פֿאַר אין געוויסע ביכער — לויטער וווקס און רו“.

דער געלערנטער קומט צו צום פּעריאָד ווען אין דער דאַגמאַטישער גייסטיקייט איז אַריינגעדּרונגען דער ראַציאָנאַליזם, וועמענס פּאַרשטייער עס איז געווען ר' סעדיה גאון. טראָץ זיינע שכלדיקע מסקנות, איז ער נישט אָפּגעטראָטן פֿון די איינגעוואַרצלֿטע רעליגיעזע דאַגמעס. חידוש־דיקע פּאַרוונדערונג רופן אַרױס די אַפּיקורסישע מחשבות, וואָס עס האָט צו יענער צייט אויסגעדריקט חייוי הבלכי וועגן דער אומענדלעכקייט פֿון דער וועלט. לויט אים, האָט די וועלט קיין בורא נישט באַשאַפֿן. זי איז אַנטשטאַנען פֿון זיך אַליין, וועגן סעדיה גאון (געלעבט אין דער ערשטער העלפֿט פֿון 9טן י״ה), דערציילט מען, אַז ער האָט געהאַט השפּעה אין דעם קאַמף קעגן די קאַראַיִמער און קעגן דעם פּריידענקער חייוי הבלכי (גע־לעבט אין סוף 8טן י״ה).

אַן ענלעך קאַפּיטל צו די ייִדן־פּאַרפּאַלגונגען אין אונזער תקופה,

איז דאָס וואָס די הערשנדיקע ביזאָנץ האָט אַרויסגעשטויסן די יידן פון פּאַלעסטינע, עגיפּטן, סיריע, פּערסיע פון זייערע איינגעפונדעוועטע פּרנסות, דורך די גרויסע צינזן וואָס די מושלים פון דער ביזאַנטישער אימפעריע האָבן אויף זיי אַרויפגעלייגט (8, 9, 10טער י"ה). דאָס איז געווען די הויפט־סיבה פאַר וואָס די יידישע ערדאַרבעטער, זיידוועבער און אַנדערע באַל־מעלאַכעס זיינען געצוונגען געווען צו זוכן אַנדערע קוואַלן פון פּרנסה.

אַ סך פּאַרשערישן אינטערעס ווייזט דער היסטאָריקער אַרויס דער פּוורישער מלוכה. זי איז אַנטשטאַנען אויפן קרימער האַלבאינדזל און אין די אַרומיקע סטעפּעס, וווּ יידן האָבן זיך באַזעצט זינט דעם ערשטן י"ה. דער מחבר ווייזט אָן אויף אַ גרויסער צאָל פּרעמדשפּראַכיקע מקורים, וואָס דערציילן וועגן דער פּווריש־יידישער מלוכה. די העברעישע דאָקומענטן גייען אַריין אין דער אַ"ג „כאַזאַרישער קאַרעספּאַנדענץ“, וווּ עס געפינט זיך אויך דער באַקאַנטער בריוו פון חסדאי אבן שפרוט צום פּוורישן קעניג. די פּוורישע מלוכה האָט אַפיציעל עקסיסטירט ביזן 13טן י"ה.

צוקומענדיק צום בראשית פון יידישן ישוב אין פּוילן, שילדערט ב. מאַרק דעם הינטערגרונט פון פּוילנס אַנטוויקלונג, איר עקאָנאָמיש־ווירטשאַפּטלעכע לאַגע, אירע ירידות און אויפשטייגן אונטער דער ממשלה פון מלכים, ביז דער צייט, ווען עס האָט געהערשט דער קעניג קאַזימיעזש יאַגיעלאַנטישק. דער היסטאָריקער צעטיילט די איינזאַנדערונג פון יידן קיין פּוילן אין פיר אימיגראַציע־שטראַמען: דעם בבליש־פּערסישן שטראַם (7טער י"ה), יידיש־פּוורישן (9-10טער י"ה), ראַדאַניטישן (9-10טער י"ה) און פון דעם מיגראַציע־שטראַם וואָס די בלוטיקע קרייצצוגן האָבן אַרויס־גערוּפּן.

וואָס איז שייך דער ערשטער יידישער באַזעצונג אין די סלאַווישע לענדער, קומט בער מאַרק צו דער השערה, אַז שוין אין זיבעטן י"ה האָבן עקסיסטירט יידישע ישובים אין טשעכיע און אין פּוילן. זיי זיינען באַשטאַנען פון פּוורים, מזרחדיקע און מערבדיקע יידן. מיט דער צייט באַפרייען זיי זיך, אין גייסטיקן זין, פון בבלישן איינפלוס. עס פאַרמירט זיך, אונטער נייע באַדינגונגען, אַן אייגענער לעבנס־שטייגער. עס קומען אויף אין אַלט־רייסן גייסטיקע אויטאָריטעטן, אַבער קיין פּוח פאַרצוועצן זייער המשך האָט דער ישוב נישט געהאַט, מחמת דער מאַנגאַלישער אינוואַזיע.

אויף אַן אַנדער אַרט רעדט מאַרק וועגן די צוויי קולטורן, וועלכע זיינען

אויפגעקומען צום לעבן אין די אויבנדערמאנטע ישובים — די יידישע און די סלאווישע. מיר זיינען נישט בכוח זיך אריינצולאזן אין די היסטארישע מאטעריאלן און באווייזן, אויף וועלכע דער היסטאריקער באזירט זיינע מסקנות. דאס זענען בלויז ראשי-פרקימדיקע פארצייכענונגען אַנצודייטן אויף דעם רייכן פארנעם פון ב. מאַרק'ס „געשיכטע פון יידן אין פוילן“.

אַפּשטעלנדיק זיך אויף די בלוטיקע אַנפּאַלן פון די קרייצציגלערס אין דייטשלאַנד, פאַררופט זיך ב. מאַרק אויף אַ ריי דאַקומענטן פון אַקטיוון און פּאַסיוון ווידערשטאַנד, וואָס די יידן האָבן אַרויסגעוויזן קעגן די אַנפּאַלערס און קומט צום אויספיר :

„אַזוי אַרום ווערט קלאַר, אַז דער נוסח, וואָס הערשט אין דער אַלטער יידישער היסטאָריאַגראַפיע, דער מאַרטיראַלאָגישער נוסח פון קידוש-השם, פון פּאַסיוון ווידערשטאַנד, אַנטשפּרעכט נישט אין גאַנצן דעם היסטאָרישן אמת. פאַקטיש האָבן יידן פונעם רייך-געביט, אומעטום, וווּ נאָר זיי האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט, געשטעלט אַן אַקטיוון ווידערשטאַנד“.

אין אַן אַנדער קאַפּיטל, וווּ עס רעדט זיך וועגן די באַשעפּטיקונגען פון די יידן אין פוילן אין 14טן י"ה און אין דער ערשטער העלפט פון 15טן י"ה באַשטרייט מאַרק די מיינונג פון געוויסע היסטאָריקערס, אַז יידן האָבן אין יענער צייט נאָר זיך פאַרנומען מיט וווכער און האַנדל, בעת אַ גרויסער טייל פון זיי האָט זיך גאָר באַשעפּטיקט מיט ערדאַרבעט, קצבות, וועבעריי, שטריקמאַכעריי און אַנדערע מלאכות. דער היסטאָריקער איז מכוון אויפֿ-צוווייזן מיט דער הילף פון דאַקומענטירטע פאַקטן, אַז זינט זיין אַנטשטיין און אויך אין די שפּעטערדיקע דורות, איז דאָס יידישע פּאַלק געווען אַ פּאַלק פון אַרבעט. דאָס נעמען זיך צום האַנדל האָט, אין מערסטע פּאַלק, געדינט ווי אַן אויסוועג צו געפינען אַן אַנדער פּרנסה-קוואַל, מחמת דער שטייערן-דרוק, דער צעכן-געזעץ און אַנדערע גזירות האָבן אַרויסגעשטויסן פיל יידישע אַרבעטסמענטשן פון זייערע פאַרשידנצווייגיגע מלאכות.

צונויפּשטעלנדיק דאָס בילד פון יידישן קולטור-מצב און לעבנס-שטייגער אין דער פּרעסטער צייט פון יידישער באַזעצונג אין פוילן, איז ב. מאַרק זיך, טיילווייז, סומך אויף די פאַרשוונגען פון מתתיהו מיזיש, א. נ. פּאַלאַק און מאַקס וויינרייך. קאַנקרעטע ידיעות וועגן אַ יידיש קולטור-

לעבן אין פוילן זיינען פאַראַן פון זינט דעם 13טן י"ה, הגם ייִדישע גע-
לערנטע האָבן שוין דאָרט געלעבט אַ סך פּרײַער.

אין דער באַהאַנדלונג פון דעם פאַרמירונגס־פּעריאָד פון באַנייטן ייִדישן
ישׁוב אין פוילן פון 13טן י"ה ביזן סוף 15טן י"ה, ווייזט דער היסטאָריקער
אַן אויף די סיבות פון די נייע אימיגראַציע־כוואַליעס קיין פוילן: דער
טאַטערישער אַנפאַל אויף די רייסן, די בלוטיקע פאַגראַמען אין דייטשלאַנד,
וואָס טראָגן דעם נאָמען "גזירת רינדטפלייש", די שחיטות אין 14טן י"ה
צוליב דעם "שוואַרצן טויט" און נאָך אַ שטראָם פון איינוואַנדערערס, וואָס
איז אין 15טן י"ה געקומען פון וואַרמס און רעגענסבורג. דורך דעם צוויי
הונדערט יאָריקן פּעריאָד זיינען אין פאַרשידענע צייטן פאַרגעקומען גירור-
שים אין עסטרייך, פראַנקרייך, טשעכיע, ענגלאַנד און שפּאַניע, פון וואַנען
באַרויבטע, פאַרפאַלטע, זיינען ייִדן געצווונגען געווען אַרויסצווואַנדערן און
זיך באַזעצן אין פוילן. דאָ ווערן פאַרצייכנט גרויליקע פאַקטן פון דער
ייִדישער מאַרטירער־געשיכטע אין די מערב־ און צענטראַל־איראָפּעיִשע
לענדער. די מעגלעכקייט זיך צו באַזעצן אין וויסרוסלאַנד, האָט געהאַט
אַ גרויסן באַדייט פאַר דעם ווייטערדיקן ייִדישן קיום. דער היסטאָריקער
שטרייכט דאָ אונטער די ווירקונג וואָס די ייִדישע איינוואַנדערונג פון די
מערב־לענדער האָט געהאַט אויפן גייסטיקן כאַראַקטער פון דעם וואַקסנ-
דיקן ייִדישן ישׁוב אין פוילן.

דאָס פראַקלאַמירן דעם "קאַלישער סטאַטוט" איז אין פּעאַדאַלן פוילן
גישט געווען אַן אַנסיבהדיקע טובה פאַר די ייִדן. קענטיק, אַז געוויסע
געזעצן אין סטאַטוט, געזעצן קעגן ווילקיר און לעבנסבאַדראַונג, זיינען גע-
שאַפן געוואָרן לויט די פאַדערונגען פון די ייִדישע געלט־קרעדיטאָרס אין
וועלכע דאָס פוילישע פירשטנטום האָט זיך גענויטיקט. דער געשיכטלעך
קלערט אויף פאַר וואָס די ייִדישע סוחרים האָבן אין די צייטן פון קאַזשימיר
דעם גרויסן באַקומען געוויסע פריווילעגיעס אין פרייען האַנדל. די אַנגע-
נומענע מיינונג, אַז קאַזשימיר דער גרויסער זאָל האָבן געווען אַ ייִדנפריינד,
זעט אויס, לויט מאַרק, צו זיין איבערגעטריבן. מיט דעם יורדישן סטאַטוט,
וואָס דער קעניג האָט געגעבן די ייִדן, איז ער נישט אויסן געווען זייער
טובה, נאָר די טובה פון דער מלוכה.

דער פאַרשער דערגרונטעוועט זיך צו די סיבות פון די בלוטיקע
רדיפות אין דייטשלאַנד און אין פוילן אין 15טן, 14טן, 13טן און פריערדיקע

יאָרהונדערטער. ער איז פון דעסטוועגן מסכים מיט יענע היסטאָריקערס, וועלכע שטעלן פעסט, אַז אין יענעם פּעריאָד איז די לאַגע פון די ייִדן אין פּוילן געווען אַן ערך בעסער ווי אין אַנדערע לענדער פון אייראָפּע (חוץ איטאַליע).

אין דריטן טייל פון „די געשיכטע פון ייִדן אין פּוילן“ באַקענט אונדז בער מאַרק מיט דער גענעזע פון דער ליטווישער מלוכה, אָנהייבנדיק פון די זשמודזשישע, אויפשטאַטער און יאָדזשוויגישע שבטים, וואָס זיינען שפּעטער געוואָרן איינגעשלונגען דורך די ליטווינער אויף צו בילדן איין ליטוויש פּאָלק. ער דערציילט אונדז וועגן דער אַנטשטייונג פון דער ליטווישער מלוכה און וועגן דעם אויפקום פון ייִדישן ישוב אין ליטע. ער האָט זיך ערשט גענומען אָרגאַניזירן אין 14טן י״ה, הגם ייִדן האָבן שוין דאָרט געלעבט אין 12טן י״ה. אינטערעסאַנט איז דער טעגאָגראַפישער באַשטאַנד פון דעם ייִדישן ישוב אין טשעכיע, אָנהייב פון 15טן י״ה. דער קיבוץ איז באַשטאַנען פון דייטשע, פּוילישע, פּאַרטוגעזישע, לעוואַנטינישע, איטאַליענישע און פון אַ מערהייט זינט דורות באַזעצטע טשעכישע ייִדן. מאַרק פּאַרצייכנט דעם זייער אינטערעסאַנטן פּאַקט, אַז שניידעריי איז אין יענער צייט אין טשעכיע געוואָרן באַטראַכט ווי איינע פון די בכבודיקסטע מלאַכות. „למשל, אין דער שטאָט אייבענשיץ איז געווען אַפילו אַ ייִדישער שניידער מיטן טיטול — מורנו. אין דער שטאָט ראָסניץ איז דער ייִדישער שניידער איינצייטיק געווען דער שמש“.

אַנדערע ייִדישע באַלמעאַלכעס זיינען אין טשעכיע געווען דיסקרימינירט. דער קלער האָט דורך בלוט־בלבולים געהעצט קעגן דער ייִדישער באַפעלקערונג. פון דרויסן האָט דער ייִדישער פּלל געהאַט אויסצושטיין אַלגעמיינע צרות, איבערווייניק אין פּאָלק איז געקומען צום אויסדרוק די פיינדלעכע באַצונג פון דעם פּאַרמעגלעכן ייִדישן סוחר און רבנישן עלע־מענט צו זייער אָרעמען ברודער — דעם ייִדישן באַלמעלאַכע, קליינהענד־לער און סתם אָרעמאָן.

נישט אַן סיבה האָט די הוסיטישע באַוועגונג באַהערשט די מוחות און געפּילן פון די אָרעמע, ייִדישע שיכטן. די הוסיטישע באַוועגונג האָט גע־שפּילט אַן אויפקלערערישע ראָל און אַריינגעבראַכט עפעס ניס אין די באַגריפּן פון רעליגיע און מאַראַל. אירע ראַדיקאַלע אידעען האָבן אויך אַריינגעדונגען פון טשעכיע קיין פּוילן. דער פּאַרשטייער פון ייִדישן אויפ־

קלערערישן געדאנק אין פוילן אין יענער צייט געווען יום-טוב ליפמאן פון מילהויזן.

לויט ווי עס איז אָנגעמערקט אויפן בוך, האָבן מיר פֿאַר זיך דעם ערשטן באַנד פֿון ב. מאַרק'ס „געשיכטע פֿון ייִדן אין פֿוילן“ זינט איר אָנהייב ביזן סוף פֿון 15טן י"ה. אַ שאַד וואָס דער צווייטער באַנד איז צו אונדז נישט דערגאַנגען, אויב ער איז בכלל דערשינען פֿאַר דעם היסטאָריקערס פֿריצייטיקן טויט.

צו זיין הויכגעלערנטקייט איז ב. מאַרק אויך געווען אַ יחיד במינוּדיקע פֿערזענלעכקייט. וועגן דעם איז פֿדאי באַזונדער צו שרייבן.

2

פֿאַרלאַזנדיק דעם נאָדל־פֿאַראיין אויף נאַלעווקעס 2, אין וואַרשע, נאָכן אומזיסטן אָפּוואַרטן ביז שפּעט נאָך מיטאַג אויף אַ „פֿאַסיקן“ פֿאַסטן אָפּצור־אַרבעטן כאַטש עטלעכע וואָכן אין סעזאָן, זיינען איך און מיין חבר, ביידע אַרבעטוועקערס, אַראָפּ אויף פּושעיאָוד און דורך מילנע־גאַס מיט דער נאַוואַליפּיע אַוועק — יעדער אויף זיין, לאַמיר דאָס אַנרופּן, קוואַרטיר.

געווען איז דאָס אין דער צווייטער העלפט דרייסיקער יאָרן. די ברייטע געזעלשאַפטלעכע וועלט האָט זיך נאָך דעמאָלט געפונען אונטער דעם צעטומלטן איינדרוק פֿון די מאַסקווער פֿראַצעסן. דער צענטער פֿון דער וועלטס אויפּמערקזאַמקייט האָט פֿאַרנומען דער אַנטשיידנדיקער בירגערקריג אין שפּאַניע, ווהיין פּילצאַליקע יוגנטלעכע פֿון פֿאַרשידענע וועלטטיילן האָבן גערן זיך געריסן צו באַטייליקן זיך אין סאַלידאַרן קאַמף פֿאַר פֿרייהייט פֿון שפּאַנישן פֿאַלק. צום טרויעריקן רומל פֿון דער פֿאַרשטאַרקטער וועלט־רעאַקציע האָבן נאָך צוגעשפּילט די אַנטי־ייִדישע פֿאַגראַמען אין סאַנאַציע־פּוילן. אַ געוויסע געזעלשאַפטלעכע אויפּמונטערונג האָט געברענגט מיט זיך די אַנטשטייגונג פֿון דער פֿאַלקס־פֿראַנט־באַוועגונג. זי האָט אין דער ייִדישער סביבה זיך אויסגעדריקט אין דער אַרגאַניזירונג פֿון דעם אַלוועלט־לעכן ייִדישן קולטור־קאַנגרעס אין פֿאַריין.

בעת איך האָב אַ וויילע זיך פֿאַרהאַלטן נעבן אַ קיאַסק אַ בליק צו טאָן אויף די ניי דערשינענע צייטשריפטן און בראַשורן, האָט מיין חבר מיר

אָנגעוויזן אויף אַ פאַרבייגייער, וואָס האָט אַרויסגערוּפֿן אָנזען.

— דאָס איז בערל מאַרק.

ער האָט מיט גאַנץ רירעוודיקע טריט געשפּאַנט אין דער ריכטונג צו טלאַמאַצקע. זיין גרויער הוט האָט באַזונדערס האַרמאָניזירט מיט דעם טונקל־בלויזען קאַליר פֿון פּאַלטאַ. פֿון זיין איידעלן פנים האָט אַראָפּגעשײַנט אַ לייכטער, גוטמוטיקער שמיכל.

דער נאָמען איז פֿון פֿריער מיר שוין געווען באַקאַנט פֿון זיינע ליטע־ראַריש־קריטישע אַרטיקלען אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ און אין אַנדערע פּאָפּולערע צייטשריפטן אין יענער צייט, ווי „ליטעראַרישע טריבונע“, „זיבן טעג“, און די טעגלעכע צייטונג „אונדזער פֿריינד“. מאַרק האָט שוין דעמאָלט געשמט מיט זיין „געשיכטע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַווע־גונג“ (וואַרשע, 1936), און שפּעטער מיט זיין ערשטן באַנד „געשיכטע פֿון סאַציאַלע באַוועגונגען אין פּוילן“ (ווילנע, 1938).

לויט זיין וועלטבאַגעם איז מאַרק געווען אַ פֿרינציפּיעלער אינטער־נאַציאָנאַליסט. אָבער וואָס שייך דעם פּאַלק פֿון זיין אָפּשטאַם, האָט ער זיך קיין מאָל נישט זעלבסט פּאַרלייקנט.

קורץ פאַר דעם היטלעריסטישן אָנפאַל אויף פּוילן, האָט ער אין איינער פֿון די אויבנדערמאָנטע צייטשריפטן פּאַרעפּנטלעכט אַן אַרטיקל: „די אָפּענסיווע אויף די טווייטעס“. פֿון איין זייט, טרעט דאָרט דער מחבר אַרויס קעגן די רעאַקציאָנערע פּוילישע שרייבערס, וועמען עס שטייט נישט אָן, וואָס דער ייִדישער טאַלאַנט טראַגט צו אַ וואַגיקן חלק צו דער באַרייכער־רונג פֿון דער פּוילישער קולטור. פֿון דער צווייטער זייט, טייטלט ער מיט פּאַרוורף אָן אויף דער אומוירדיקער האַנדלונג פֿון די טווייטעס, הלמאי זיי ווילן זיך „איַנקוּיפּן יחוס ביי די היימישע“ איבערפּלאַנצער פֿון דער אַלפרעד ראָזענבערג־ראַסן־טעאָריע“.

אַ טייל פֿון מיינע פֿריינד האָבן מאַרקן געקענט פּערזענלעך. נאָר מיר איז ביז נאָך דער מלחמה קיין מאָל נישט אויסגעקומען זיך צו טרעפּן מיט אים פנים אל פנים.

ווען די נאַציס האָבן פּאַרכאַפט וואַרשע, האָבן איך מיט נסים נאָך באַוויזן צו פּאַרלאָזן די שטאַט און מיט טויזנטער אַנדערע פּליטים געצויגן צו דער סאָויעטישער גרענעץ. כ׳בין אָנגעקומען קיין ביאַליסטאָק. אַרום דער ערשט געגרינדעטער צייטונג „ביאַליסטאָקער שטערן“ האָט זיך גרו־

פירט אן אַנזעעוודיקע צאל ייִדישע שרייבערס — פליטים פון פוילן, צווישן זיי אויך בער מאַרק. שווער געווען דעמאָלט צו געפינען אַ ווינקל, וווּ אַנזושפּאַרן דעם קאַפּ אין דער אַנגעלאָפּענער מיט היימלאָזע מענטשן שטאַט. איך האָב באַשלאָסן זיך אַוועקצולאָזן מיט דעם ערשטן צוג קיין רוסלאַנד. דורך די יאָרן פון מלחמהדיקן וואַגל-און-וואַנדער בין איך געווען אָפּגעריסן פון מיין אייגענער וועלט. ערשט ווען מיר האָבן אויפן אוראַל זיך אָפּגע-שטעלט אין אַ גרעסערער שטאַט, האָט באַנייט זיך געעפנט אַ מעגלעכקייט זיך צו דערוויסן אַ סך מער פון דעם וואָס מיר האָבן געוויסט. פון דער מאַסקווער „אייניקייט“ האָב איך אויפגעכאַפט קורצע ידיעות וועגן די דייטשישע רציחות איבער דער ייִדישער באַפעלקערונג אין יעדער שטאַט און שטעטל. וווּ נאָר זיי האָבן באַטראַטן די ערד. שוין דעמאָלט האָט מאַרק אַנגעהויבן זיין אומדערמידלעכע פאַרשאַרבעט וועגן פּײַן און גבורה פון די געטאַ-אסירים. ווי אַ מיטגליד אין פרעזידיום פון „פאַרבאַנד פון פוילישע פאַטריאַטן“ אין מאַסקווע, האָט ער לויט די דעמאָלטיקע מעגלעכקייטן געטראָגן ממשותדיקע הילף צו די פוילישע פליטים.

נאָכן סוף פון דער מלחמה בין איך מיט דער רעפּאַטריאַציע אַנגעקומען קיין לאַדזש. עס איז אין יענע טעג נישט לייכט געווען צו געפינען כאַטש אַ קליינע באַשעפטיקונג פון וואָס צו צייען חיונה. כ׳בין אַנגעקומען אַרבעטן אַלס הילפּס-קאַרעקטאָר אין דער ייִדישער צייטונג „דאָס נייע לעבן“. דאָרטן איז מיר אויסגעקומען צו אַבסערווירן פון דער נאָענט דעם רעדאַקטאָר ב. מאַרק. ער איז געווען נישט בלויז דער אחריותדיקער רעדאַקטאָר, נאָר אים איז אויסגעקומען כמעט אַ העלפט פון דער צייטונג אויסצופילן מיט זיינע פובליציסטישע אַרטיקלען. קורצע נאָטיצן און קריטיש-ליטעראַרישע אַרבעטן.

מאַרקן איז לייכט אַנגעקומען דאָס שרייבן. אַרויפקומענדיק אין רע-דאַקציע, האָט ער, אַן אַנגעלאָדענער מיט געדאַנקען, אַן באַזונדערע הכנות, גענומען אַ ריין בלעטל פאַפּיר, אַוועקגעזעצט זיך ביים ברעג טיש און פליסיק געשריבן. דער מקור פון זיין שרייבן, ווי מען זאָגט, פון דער האַנט אַוועק, איז געלעגן אין זיין אומבאַגרענעצטן סכּום פון וויסן, אין זיין געבענטשטער אייגנשאַפט חריפותדיק און קלאַר אויפצונעמען די פאַרוויקלטסטע פּראַ-בלעמען. געהאַלפן אין דעם האָט אים אויך זיין לייכטער סטיל און די רייכע ליטעראַרישע שפּראַך מיט וועלכער ער האָט זיך אויך אויסגעצייכנט אין

זיינע באַלערנדיקע רעפעראַטן. דאָס זיינען גאַנץ געוויינלעכע מעלות פון אַ שרייבער, אָבער נישט יעדער פון אונדז איז מיט זיי אַלע צוזאַמען גע- בענטשט.

אויפֿוויקלענדיק די מגילה פון ייִדישן חורבן אונטער דער היטלער־ אַקופּאַציע, איז מאַרק תחילת באַהערשט געוואָרן פון שטאַרקע עמאַציעס. ער האָט די בלוטיקע פּאַרלויפענישן פון אונדזער גיהנומדיקער צייט באַ- הויכט מיט בעלעטריסטישן אַטעם («חורבות דערציילן», 1948). נישט אַפֿ- ווייכנדיק פון מאַדערנעם היסטאָריאָסאָפּישן באַנעם, האָט אין זיין פּאַטע־ טישן אופן פון באַהאַנדלען די געטאַ-תּקופּה אַנפּאַנגס זיך געפּילט די השפּעה פון גרעצן, וועמען דער היינטיקער פּאַרשער האָט געווידמעט אַ גרויסע פּיעטעטפולע עסיי («אויפֿן קבר פון צבי הירש גרעץ», ווראַצלאָוו, 1948). אָבער אומקערנדיק זיך נישט איין מאָל צו דעם טראַגישסטן קאַפּיטל פון אונדזער געשיכטע, האָט ער די פּאַקטן פון גרויל, אומקום און גבורה באַפעסטיקט אַלץ מער מיט גענוי נאַכגעפּאַרשטער, אַביעקטיווער דאַקו־ מענטאַציע.

אין יאָר 1948 בין איך אָנגעקומען קיין קאַנאַדע. ווי פאַר יעדן אייראַ- פענישן אימיגראַנט מיט ברייטערע געזעלשאַפטלעכע השגות, איז מיר שווער אויסגעפּאַלן זיך צוצופּאַסן צו די נייע לעבנספּאַרמען. געווען גענוג אויף וואָס זיך צו באַקלאַגן. מיינע ערשטע בריוו פון קאַנאַדע זיינען אַוועק צו בער מאַרקן. די פּריינדלעכע צוגעלאַזנקייט אין זיינע ענטפּערבריוו האָט מיר געגעבן דאָס געפּיל פון חברישער התקרבות. מיין שריפטלעכע פּאַר- בינדונג מיט דעם באַדייטנדיקן היסטאָריקער האָט געמאַכט מיך פּילן מער חשיבותדיק און דערמוטיקט.

אין אַ בריוו פון 25סטן מערץ, 1950, שרייבט ער פון וואַרשע צווישן אַנדערע :

« — — — איך פּערזענלעך בין זייער צופּרידן, וואָס איך בין פּטור געוואָרן פון דער טאַג-טעגלעכער זשורנאַליע און קען זיך ווידמען אַ זאַך, וואָס איז מיר זייער נאַענט און ליב — ייִדישע געשיכטע פון גאַר אַלטע און נענטערע צייטן. איך האָב פּאַרענדיקט אין משך פון דער צייט זינט איך בין אַוועק פון רעדאַקציע, צוויי גרעסערע אַרבעטן : אַ ליטעראַריש-קריטישע וועגן דער באַציאָנג פון

דער מאָדערנער פּוילישער ליטעראַטור צו דער ייִדישער טראַגעדיע פֿון אַקאָפּאַציע און אומקום-צייט, און אַ ליטעראַריש-היסטאָרישע וועגן דעם אויפשטאַנד אין ביאָליסטאָקער געטאָ. דאָס ערשטע וועט, מסתמא, דערשיינען אין וואַרשע, דאָס צווייטע, וואַרשײַנלעך, אין אַרגענטינע. און איך פאַרקאַטשעווע די אַרבל צו פּרישע אַרבעטן. די פּלענער זענען גרויס און געוואַגט. מען דאַרף נאָר האָבן פּוח און צייט".

די רעזולטאַטן פֿון זײַנע ווייטערדיקע פאַרמעסטן האָבן לאַנג נישט געלאָזט אויף זיך וואַרטן. חוץ די אין בריוו דערמאָנטע ווערק, איז אין 1952 דערשינען אין בוכפּאַרם זײַן ליטעראַריש-קריטישע אָפּהאַנדלונג וועגן וויקטאָר הוגאָ (צום 150סטן יאָרטאָג פֿון זײַן געבוירן). צום צענטן יאָרטאָג פֿון וואַרשעווער געטאָ-אויפשטאַנד האָט ער אַרויסגעגעבן זײַן גרויס בוך „דאָקומענטן און מאַטעריאַלן“ (1955), נאָך דעם ווי ער האָט אין 1954 פּובליקירט דאָס מצבֿה-בוך „אומגעקומענע שרייבערס פֿון געטאָס און לאַגערן“ און זײַן מאַנאָגראַפֿיע „מיצקיעוויטש“. אין יאָר 1955 האָט מאַרק ווידער זיך אומגעקערט צום קאַפּיטל „דער אויפשטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ“. אין 1957 איז צו אונדז דערגאַנגען דער ערשטער באַנד פֿון זײַן סינטעטישן ווערק „די געשיכטע פֿון ייִדן אין פּוילן“, און אין יאָר 1963 אַ נייע דערגאַנצטע אויפלאַגע — אַ דאָקומענטן-זאַמלונג פֿון דעם אויפֿ-שטאַנד אין וואַרשעווער געטאָ.

ווען מיר זאָלן דאָ פאַרצײכענען מאַרק'ס אומצאָליקע היסטאָריאָגראַפֿישע אַרטיקלען אין „בלעטער פאַר געשיכטע“, דער אַמאָליקער אַרגאָן פֿון דעם ייִדישן היסטאָרישן אינסטיטוט אין וואַרשע, און אין אַנדערע אויסגאַבֿעס אין דער פּוילישער שפּראַך, ווען מיר זאָלן אויך אַרײַנצײען אין דער רשימה זײַנע פּיל ליטעראַרישע אָפּהאַנדלונגען דורך די אַלע יאָרן פֿון זײַן שאַפֿן, וואַלטן מיר געבליבן דערשטוינט פֿון מאַרק'ס שעפּערישער התמדה. דורך די יאָרן פֿון אונדזער קאַרעספּאַנדענץ האָב איך צו דער צײַט אַרויסגערוקט אַ ביסל טענות וועגן געוויסע אומרעכטן לגבי אונדז, ייִדן. אַ טייל פֿון מײַנע טענות זײַנען אויך געווען זײַנע. אָבער זײַן פּערזענלעכע, פּונקט ווי זײַן געזעלשאַפֿטלעכע, אחריות, האָט אים נישט דערלויבט אַרויס-צוקומען מיט זײַ אין דער עפנטלעכקייט. „עס איז נאָך אַלץ שווער אַרויס-

ש. מיצמאכער

צוברענגען אלץ מיט דער פען" — שרייבט ער אין א קורץ ברייול (וואַרשע, יולי 13, 1956).

מער דערמוטיקט האָט מיך זיינס אַן אַנדערער ברייול. עס איז פּדאי אים צו פאַרעפנטלעכן, מחמת זיין אַלגעמיינעם ווערט.

וואַרשע, 2 פעברואַר, 1963

„ליבער יונגער פריינד ש. מיצמאכער!

צוריקגעקומען פון אורלויב און געפונען אויפן שרייבטיש איינער לעצטן ברייול. אין שופלאָד ליגט שוין פון לאַנג אַן עלטערער ברייול. איינערע ברייול פאַרמאָגן נישט גאַרנישט אינטימעס, גאַרנישט פּער־זענלעכס. זיי זיינען עסייען, מחשבותן, איינדרוקן, אַבסערוואַציעס. אַ שאַד וואָס זיי בלייבן בלויז אין מיין אַרכיוו. האָט איר דען עפעס וווּ אַפּצודרוקן?

איך טייל איינער פּעסימיזם נאָר אין אַ חלק. מיר זיינען אַזוי דערציגן, אַז מיר זעען בלויז דאָס, וואָס איז פאַרבונדן מיט ייִדיש און מיט אונדזער פּראַגרעסיוו־טראַדיציאָנעלן באַנעם פון וועלט און פּאָלק. די וועלט ענדערט זיך און מיר אין איר. און הגם זי האָט נישט אויפּגעהערט צו זיין אַ קרעטשמע, אַדער זי האָט זיך פאַר־וואַנדלט פון אַ קרעטשמע אין אַ סטריפּטיז־נאַכט־לאַקאַל, ווערט זי דאָך ווייטער באַפעלקערט דורך מענטשן, און צווישן מענטשן זיינען פאַראַן פאַרשידענע, און אויך זייער גוטע און פּרעכטיקע. אַ סך פון זיי זיינען נאָך אלץ לאַמעד־וואַוויקעס, אַבער פּל־זמן זיי עקסיסטירן. איז פּדאי צו לעבן און עפעס צו טאָן.

איך וועל אייך אַ ביסל טרייסטן, הגם אליין חזר איך אָפט איבער די באַקאַנטע ווערטער פון יוליוש סלאַוואַצקי.
שרייבט עפעס וועגן זיך און איינער לעבן און אויך וועגן באַקאַנטע.

אייער,

בער מאַרק.

זוי אין זיין ערנסטער פאַרשאַרבעט, אַזוי אויך אין געזעלשאַפטלעכן פאַרקער, האָט מאַרקן אינטערעסירט די אינערלעכע וועלט פּונעם יחיד.

פון דעם פערזענלעכן האָט ער אַרויסגעשיילט דאָס אַלגעמיינ־מענטשלעכע. זיין אַנרעג עפעס אַנצושרייבן פון אייגענעם לעבן האָט גראָד זיך צונויפגע־טראָפן מיט מיין לאַנגיאַריקן באַגער דאָס צו טאָן. אָבער נעמענדיק די פעדער אין האַנט, האָבן פיל לעבנספּאַקטן גענומען זיך קייטלען אין קאַפיטלען, פאַרלירנדיק די ברייולעכע פּאַרם. מיר איז איינגעפאַלן איינצוזאַמלען די אויטאָביאָגראַפישע נאָטיצן אין אַ בוך, וואָס איז דערשינען א״נ „איינער פון אַ סך“ (תל־אביב, 1971).

דורך די צוואַנציק יאָר צווישן ביידע וועלט־מלחמות האָט די ייִדישע קולטור זיך גרויס צעוואַקסן. די ייִדישע יוגנט האָט אין דעם אַרעמסטן לאַנד פון אייראָפּע זיך געריסן צו קולטור און וויסן. אַ סך פון זיי זיינען געווען פאַרכאַפט פון אַ געוואַלדיקן דראַנג זיך אַרויסצוהויבן איבער דער גרויקייט פון לעבן און אַליין זיין אין דער בחינה פון גייסטיקע שאַפּער. און ווער נאָך איז אַזוי נאַענט באַקאַנט געווען מיט די מאַטעריאַלן פון יענעם דור בעלי חלומות ווי אונדזער בער מאַרק? אין די באַשרייבונגען „פון אייגענעם לעבן“ שפּיגלט זיך טיילווייז אַפּ דער גורל פון די יונגע, ייִדישע דיכטער, מאַלער און טעאַטער־קינסטלער, וועלכע האָבן קוים ערשט באַוויזן צו שטעלן די ערשטע שעפּערישע טריט ווי די היטלער־מערדער האָבן זיי פאַרטיליקט.

דערווייל זיינען אַנגעקומען פון וואַרשע ידיעות וועגן זיין שוואַכן געזונט. די שלאַפּקייט האָט אים לאַנג געמאַטערט און אַוועקגענומען די שיין פון זיינע אויגן. פון צייט צו צייט האָט זיך אין די וואַרשעווער „ייִדישע שריפטן“ באַוויזן זיינס אַן אַרטיקל ווען ער איז שוין, פּמעט, אין גאַנצן בלינד געווען.

מיט דעם פּריצייטיקן טויט פון בער מאַרק האָט די ייִדישע היסטאָריאַ־גראַפיע פאַרלוירן אַ באַדייטנדיקן פאַרשער פון אונדזער אַלטער און נייער געשיכטע.

„דער לעצטער וועג“

מארק קליאנסקי

שלמה מימון אין אַ הומאַניסטישער באַלייכטונג

ש. שמחוביץ, „שלמה מימון, אישיותו ויחסו ליהדות“, הוצאת „מחברות לספרות“, תל-אביב.

ישט לאַנג צוריק איז אין פאַרלאַג „מחברות לספרות“ תל-אביב, דערשינען אין דער העברעישער שפראַך אַן אינטערעסאַנטע פאַרשאַרבעט וועגן דעם פילאָסאָפֿישן דענקער און משפּיל שלמה מימון. דער מחבר פון בוך ש. סימכאוויטש, אַ טאַראַנטער תּושב, איז לויט זיין שפּעצערשן זשאַנער אַ פּאַעט. אין דער ייִדישער דיכטונג פון נאָך דער לעצטער וועלט-מלחמה זיינען פאַרצייכנט זיינע צוויי בענד לידער „אַזוי איז אַ יוגנט פאַרגאַנגען“ (1950, מאָנטרעאַל), און „אין שעה פון תּפילה“ (1958, מאָנטרעאַל). אין דעם ערשטן באַוויינט דער דיכטער דעם חורבן פון זיין פּאַלק, זיין יוגנט, די היים-אויסגעריסנקייט און דאָס זוכן ערגעץ אַ ווינקל פאַר אַ נייער נעסט. וועגן אַט דער לידער-זאַמלונג האָט מלך ראַוויטש געשריבן: „סימכאוויטש איז אַ יונגער צוזאַגנדיקער דיכטער מיט אַן אייגענער סטעזשקע אין דעם וואַלד פון אונדזער ליריק“.

אין דעם צווייטן לידערבאַנד הערט זיך נאָך אַלץ דאָס געקלאַג איבער אונדזער גרויסן אומגליק, כאָטש דער דיכטער זעט שוין ווי „עס לויכטן אין נאַכט די שטערן, זיי טראַגן אין זיך דעם סוד פון טרייסט“. בכדי צו

דערפילן דעם טעם פון סימכאוויטשעס דיכטונג, ציטירן מיר דאָ עטלעכע פּערזן :

„אַז כ'קום אַהיים ביי נאַכט אַ מידער,
און פּאַל אַוועק אין ווינקל אויף מיין בעט —
דעמאַלט עפּן איך דאָס ספּר
מיט געזאַנגען פון דעם קעניג דוד,
וואָס איז געלאָפּן איבער וועגן,
פון שנאה און פון טויט געיאָגט,
דעמאַלט נעמט דאָס אַיז פון האַרץ אויפּטייען,
און מיינע אויגן ווערן פייכט פון טרערן.
אַ ווי ס'צערנט אַלץ די רשעות
און דער וויי גייט נאָך אויף אַלע וועגן.“
(„ספּר תהלים“)

דער לעבעדיקער (ה. גוטמאַן), אַ גוטער ליטעראַרישער מפּונק, האָט דעמאַלט וועגן דעם בוך זיך אָפּגערוּפּן, אַז „עס איז פּאַעזיע דורכגעלעבטע און מען קאַן עס רופּן פּערזענלעכע ליריק“.
דער קריטיקער נחמן מייזל האָט וועגן סימכאוויטשעס באַנד לידער „אין שעה פון תפילה“ אַרויסגעברענגט זיין דערמוטיקנדיקע מיינונג :

„איך האָב זיך אָנגעשטויסן אויף אַ צאָל אייגנאַרטיקע, טיף לירישע, טיף ווייטיקדיקע לידער, וואָס ווייזן, אַז מיר האָבן פאַר זיך אַ טאַלאַנטירטן דיכטער“.

סימכאוויטשעס איצטיקע פאַרשאַרבעט איז אַ רעזולטאַט פון זיין אויס-געברייטערטן אינטערעס צו דער געשיכטע פון ליטעראַטור ביי ייִדן, וואָס מימון איז איינער פון אירע באַטייטנדיקע פיגורן. דער אינטערעס צו מימונען נעמט זיך אויך פון דעם וואָס אין דער טראַגישער לעבנס-געשיכטע פון דעם גרויסן דענקער געפינען אַ סך פון אונדזערע „טרוימערס פון געטאָ“, אַפּשטאַמיקע פון פּוילן, די אַפּשפּיגלונג פון זייער אייגענעם „וויאָ דאָלאַ“

רָאָז" אין זייער דראַנג צו דערגרייכן אַ העכערן שטאַפּל פון מענטשלעכן דענקען און גייסטיקן שאַפּן.

אין אָנהייב פון זיין בוך באַמיט זיך סימכאָוויטש צו געבן אַ קורצן סקיצירט בילד פון די גייסטיקע יוירונגען אין 18טן יאָרהונדערט אין אייראָפּע. ער ווייזט מקורותדיק אָן אויף דעם אונטערשיד צווישן דער השפּלה-באַוועגונג אין זעלבן יאָרהונדערט און דער ייִדישער דערנענטערונג צו דער אַלגעמיינער קולטור אין די צייטן פון רענעסאַנס אין איטאַליע, אָדער אין מיטאַלעטערלעכן שפּאַניע. דערביי גיט ער צו, אַז אויף וויפל אונדזער עקסיסטענץ צווישן פעלקער איז אין פּרִיעַדיקע צייטן געווען פיזיש באַדראַט, אויף אַזוי פיל זיינען ייִדן, מיטן אויפקום פון דער עמאַנ-סיפּאַציע, געוואָרן באַהערשט פון מורא פאַר גייסטיקער אַסימילאַציע. די זעלבע מורא באַגלייט אונדז נאָך היינט.

סימכאָוויטש פירט דורך אַ שייַדליניע צווישן די כאַראַקטערן פון די צוויי פּילאָסאָפּישע דענקערס: משה מענדעלסאָן און שלמה מימון. דער ערשטער איז געבוירן געוואָרן אין דייטשלאַנד (משה פון דעסוי), אויפגע-וואַקסן און זיך אַנטוויקלט ביי גינסטיקע באַדינגונגען און איז שפּעטער געוואָרן אַנערקענט אין דער דייטשישער געזעלשאַפּט, געלעבט אין עושר און פּבּוד. דער צווייטער האָט געצויגן זיין אָפּשטאַם פון אַרעמע שיכטן אין פּוילן און געלעבט אַ לעבן פון אַן אמתן נע-וּנדיק, אַט די צעטיילונגס-ליניע אין, על פי סברה, דער שליסל צו פאַרשטיין די פאַרעווע צווישן-באַציאָונגען פון די צוויי פאַרשטייערס פון דער השפּלה. דער טאַג-טעגלעכער לעבנס-אונטערשיד האָט געלייגט זיין חותם אויף זייער התנהגות אין גע-זעלשאַפּטלעכן פאַרקער, אַזוי אויך אין פּערזענלעכן אויפפיר.

סימכאָוויטש באַדויערט די קאַלטע באַציאָנג פון די בערלינער משפּילים לגבי מימונען, נישט פאַרשטייענדיק די סיבה פון זיין אומגעשליפענער באַנעמונג בעתן קומען אין באַריר מיט מענטשן פון דער העכערער גע-זעלשאַפּט. די זעלביקע באַציאָנג צו דעם עילוי פון נייעסוויזש האָבן אויך אַרויסגעוויזן טייל שפּעטערדיקע היסטאָריקערס ווי צ"ב ה. גרעץ. אין זיין מימון-אָפּשאַצונג האָט דער גרונטלייגער פון דער ייִדישער היסטאָריאָ-גראַפּיע אויפגענומען דעם בעל-דברס דראַנג צו פּילאָסאָפּישער שלימות ווי אַ זאך, וואָס האָט נישט געפּאַסט צום רימל פון אַ פאַראַביונטן „אַסט-יודע". אין דער באַהאַנדלונג האָט דער היסטאָריקער בלויו זיך גערעכנט

מיט דעם אויגנשיינלעכן פאקט און נישט גענומען אין באטראכט דעם גורם. אזוי ווייזט סימכאוויטש אן אויף דער עוולה, וואס איז געטאן געווארן דעם פילגעליטענעם דענקער. דער מחבר לייקנט אפ די סברה, אז מימונס פילאסאפישע באטראכטונגען האבן, מכלומרשט, „נישט אַרויסגערופן קיין אַפּקלאַנג, נישט געהאַט קיין המשך און נישט קיין השפעה“. דאָ וועלן מיר זיך אַרויסהעלפן מיט סימכאוויטשעס אַ ציטאַט, געברענגט פון פּראָפּ' הוגאָ בערגמאַנס הקדמה צו זיין ווערק „די פּילאָסאָפּיע פון שלמה מימון“:

„זיין השפעה איז געווען גרויס און וועט נאך זיין גרויס, ווייל די פּראַבלעמען מיט וועלכע ער (מימון, ש.מ.) האָט זיך פּאַרנומען, דאָס פּראַבלעם פון ראַציאָנאַליזם און איראַציאָנאַליזם, דאָס פּראַבלעם פון מאַטעריע און פּאַרם אין דער דערקענטעניש אַזױ, האָבן אויך נישט אויפּגעהערט צו פּאַראַינטערעסירן דעם היינטיגן פּאַרשער“.

דער מכלומרשטער ציניזם, וואס געוויסע פארשער געפינען אין מימונס אנדערע אַרויסזאָגונגען, האָבן, אפשר, געהאַט צו טאָן מיט זייטיקע באַ-טראַכטונגען, אָבער נישט מיט זיין אייגנטלעכער גרונט-פּילאָסאָפּיע.

מימון האָט זיך קריטיש אָפּגעגעבן מיט די שטרענגע געזעצן פון דער ייִדישער אַמונה, וואָס קומען אין קאָנפּליקט מיט די אמתן פון לעבן. אין זיין גאַנץ אויספירלעכן ביאָגראַפּישן ווערק טרעפן מיר אָן אויף שילדערונג-גען פונעם ייִדישן לעבנס-שטייגער אין זיין צייט. זיין אַרויסטריט קעגן דער קלאַגעדיקער ייִדישער דערציִונג מיט איר האַלטן די קינדער אין שטענ-דיקער מורא נישט צו באַקומען קיין קלעפּ פון דעם פּאַנאַטישן מלמד; דער גאַנצער לערנס־סטעם, וואָס רויבט אַוועק פון דעם קינד די פּרייד און שפּילעוודיקייט; מימונס אַנטייטלעך מיטן פינגער אויף דער ביטערער מערכה פון דער ייִדישער פּרוי, וואָס מוז, אין דער מערהייט, אויסטראַגן פאַר דעם מאַן אַלע לאַסטן פון דער משפּחה — די אַלע באַשרייבונגען האָבן נישט בלויז אָן אויפּקלערנדיקע ממשות, זיי אַנטהאַלטן אין זיך אויך דעם עלעמענט פון שיינשרייבעריי. נישט אומזיסט האָבן מימונס אויטאָביאָ-גראַפּישע שילדערונגען אַרויסגערופן באַזונדערן אויפּמערק פון געטע און שילער — די גאונים פון דער דייטשישער ליטעראַטור.

זוי מיר זעען, איז סימכאוויטש אין זיין אינטערעסאַנט ווערק נישט אויסן בלויז צו ווייזן די מימון-געשטאַלט אין שפּיגל פון אייגן-געשילדערטע

פארלויפענישן און איבערלעבונגען. זיי האבן א באטייטנדיקן ווערט פאר אונדזער קולטור-דערקענטעניש. דער מחבר באמיט זיך אויך צו געבן כאַטש אַ קורצן אַרײַנבליק אין מימונס פּילאָסאָפּישן געדאַנקענגאַנג. אין זײַן ראַציאָנאַליסטישן אופן פון באַטראַכטן די וועלט און מענטש, איז מימון ווי אַ געטרייער תּלמיד, געגאַנגען אין די שפורן פון דעם אוניווערסאַלן גאון, דעם רמב"ם. דעם נאָמען מימון האָט דער מחבר פון „גבעת המורה“ זיך צוגעאייגנט מחמת זײַן גרויסער פאַרערונג צום „מורה נבוכים“. אין אַט דעם ווערק פּרוּווט דער רמב"ם געפּינען דעם אַריסטאָטעלישן הסכּם צווישן רעליגיע און וויסנשאַפט מחוץ דער פּראַגע פון וועלטבאַשאַף. אין דער לעצטער גײט ער זיך פּאַנאַנדער מיט דעם גריכישן „פּרינץ פון די פּילאָסאָפּן“.

מימונס אַרײַנדרינג אין דעם פּראָבלעם פון מענטשלעכער דערקענטעניש גיט וואָס אַן דעם פּוח פון אונדזער דמיון איז זי באַגרענעצט, ווערט דורך סימכאָוויטשן אויפגענומען אויף אַ קלאַרן אופן, אַז יעדער פון אונדז קאָן אים פאַרשטיין. אויף דעם זעלבן שטייגער ווערט אויך אויפגענומען די פּראַגע פון רעליגיע און מאַראַל, — אַ וויפּוח, וואָס איז לאַנג אַנגעגאַנגען צווישן דעם פּרומגלויביקן מענדעלסאַן און דעם האַלב־סקעפּטיקער מימון. דער לעצטער איז אין באַגריף געטלעכקייט מער נוטה געווען צו ספּיאַנזען. נאָך מימונס ערשטן פּילאָסאָפּישן אַרויסטריט קעגן קאַנטס „די קריטיק פון דעם רײנעם שכל“, האָט דער גרויסער דײַטשישער פּילאָסאָף עמנואל קאַנט, גאַכן באַקענען זיך מיט מימונס ווערק, אים אויפגענומען ווי דעם אײנציקן, וואָס האָט גוט פאַרשטאַנען זײַן טראַנסצענדענטאַלע פּילאָסאָפּיע, כאַטש דער ייִדישער דענקער איז נישט מספּים געווען מיט זײַן, קאַנטס, הנחה, אַז יעדער אַביעקט איז „אײן דינג אַן זיך“, וואָס שטייט אויסער די ראַמען פון אונדזער דערקענטעניש.

דער ראַציאָנאַליזם, אפילו אין זײַן שפּעטערדיקער סקעפּטישער אָפּ־וויכונג (אויך אין זײַן סקעפּטיציזם איז מימון געווען אַ ראַציאָנאַליסט), איז בולט אין אַלע מימונס ווערק, ביז אין זײַן לעצטן בוך „קריטישע באַטראַכ־טונגען פון מענטשלעכן גײסט“. דאָס דאָזיקע ווערק האָט דער גע־ונדער אמת־זוכער אַנגעשריבן אין די לעצטע יאָרן פון זײַן לעבן, אין דעם לאַנדגוט פון דעם גנעדיקן דײַטשישן גראַף קאַלקרייט אין שלעזיע. סימכאָוויטש זוכט אַ זכות פאַר די מפּלומרשטע קרומקײטן אין דעם

לעבן פון דעם פארוואַגלטן און פאַרשטויסענעם דענקער. די טענה, אַז מימון האָט אומבאַרעכנט פאַרלאָזט זיין הויזגעזינד, האָט, לויט אים, נישט קיין פעסט מאַטיווירטע באַגרינדונג. דער אָנהיימיקער גאון האָט נישט פאַרגעסן זיין ווייב און קינדער, נאָר גענאַרט זיך ווידער מיט זיי צו פאַר-בינדן. ווי מיר נעמען אַרויס פון זיין אַליין געשריבענער לעבנס-געשיכטע, איז מימון געווען אַ פילעוודיקער מענטש. וועגן דעם זאָגט עדות זיין האַרציק אויסגעדריקטע דאַנקבאַרקייט צום פּויוזנער רב ר' הירש חריף, פאַר דער באַזאָרגטקייט, וואָס יענער האָט אים אַרויסגעוויזן ביי זיך אין הויז, בעת ער האָט, אַ געטראַפּענער אין זיין מענטשלעכער ווירדע, זיך אָפּגעריסן פון דער „שותפות“ מיטן בעטלער און געקומען קיין פּויוז דער שטאָט. דאָס איז געווען דער זעלביקער ר' הירש חריף, וועלכער איז, מיטן דערשיינען פון מענדעלסאָנס תנ"ך-איבערזעצונג אין דייטש, אַרויסגעטראָטן קעגן דער השפּלה, וואָס מימון איז געווען איינער פון אירע פאַרשטייער.

מימוןס ווענדונג צום האַמבורגער פּאַסטאָר ער זאָל אים העלפן אַריבערגיין צום קריסטלעכן גלויבן, זיינען אין ביידע פּאַלן נישט געקומען פון לויטערער, אינערלעכער איבערצייגונג. זיין וואַקלדיקער באַשלוס איז געווען באַדינגט פון דעם פאַרצווייפלטן ווילן זיך צו ראַטעווען פון הונגער. איבעריקנס, האָט דער פּאַסטאָר, מחמת אומצוטרוי, נישט געוואָלט אים אָפּשמדן און מימון — שרייבט סימכאוויטש — „איז געצווינגען געווען צו בלייבן דאָס וואָס ער איז געווען: אַ פאַרעקשנטער ייד“. ער איז נישט געבליבן אָפּגעפרעמדט פון יידנטום, נישט געקוקט וואָס די בערלינער משפּילים האָבן אים אַרויסגעשטויסן פון זייער מיט און אים באַליידיקט. ער האָט באַזונדערס געפילט אַ נאַענטקייט צו זיינע לאַנדברידער — די פּוילישע יידן.

אַוועקשטעלנדיק זיך אויף דער זייט פון דער נישט ריכטיק באַהאַנדלטער מימון-געשטאַלט, העלפט סימכאוויטש זיך אַרויס מיט די מקורות, וואָס ער געפינט אין די היסטאָרישע שריפטן פון דעם פאַרגייער ש. בערנפעלד און דעם היינטייטיקן פּראָפ' הוגאָ בערגמאַן, וועמען ער ציטירט צום מיינסטן. סימכאוויטש פּאָדערט זאָכלעכן אַיינזען לגבי מימון גלייך אין דער הקדמה פון זיין בוך:

„מיר דארפן אויף ס׳ניי זיך אָפּשטעלן אויף מימונס אויפפאַסונג פון דער באַזונדערער אַנטוויקלונג פון ייִדנטום, אויף זיין אויפפאַסונג פון דער ייִדישער נאַציע און רעליגיע, אויפן תּלמוד, קבלה און חסידות, פּדי אויפצווויזן ווי ווייט שלמה מימון איז פאַרויסגעלאָפּן זיין צייט און ווי ווייט ער האָט משפּיע געווען די השּפּלה־באַווע־גונג און די דענקער פון נאָך דער השּפּלה ווי צ״ב אחד העם, דובנאַוו, זשיטלאָווסקי און אַנדערע.“

לויט דער אָנגעגעבענער ביבליאָגראַפיע צום סוף פון בוך אין העברעיִש, ייִדיש, פּויליש און אין דער ענגלישער שפּראַך, איז קענטיק, אַז סימכאַוויטש האָט צו דער מימון־אַרבעט זיך גוט צוגעגרייט. כאַטש אין דער פּאַרם זעט דאָס בוך אויס צו זיין קליין, איז עס אָבער מלאַ וגדוש מיט קולטור־היסטאָרישע פּאַקטן און ליטעראַריש־פּובליציסטישן אינהאַלט. דער יונג פּאַרשטאַרבענער, נע־ונדער דענקער שלמה מימון באַקומט אין סימכאַוויטשעס פּאַרשאַרבעט אַ הומאַניסטישע באַלייכטונג.

דער העברעיִשער סטיל איז ביי סימכאַוויטשן נישט אָנגעשטייפּט, הגם גאַנץ ראַפּינירט. ער באַמיט זיך צו זיין פּאַרשטענדלעך. מיר געפּינען אין דעם מחברס פּאַרשמעטאַד דעם האַרמאַנישן סינטעז פון עסייִסטיק און ערנסטער פּאַרשונג. אַט די מעלות ווערן אַריינגענומען אינעם חשבון פון דעם מחברס פּאַעטישן און פּראָזאַישן טאַלאַנט.

„דער פילאָסאָף“

איסאָק איטקינד

דער „נאַטירלעכער טויט“ פון משה בראַדערזאָן

דער גוט באַקאַנטער דיכטער משה בראַדערזאָן האָט די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן אָפּגעוואַגלט אין סאָויעטישער, ווייטער פאַר-שיקונג. ערשט נאָכן טויט פון „דעם פּאַטער פון די פעלקער“, האָט מען אים געלאָזט זיך אומקערן קיין פּוילן, וווּ ער איז נאָך אַ קורצער צייט געשטאַרבן אין וואַרשע. אויף דער בקשה פון בראַדערזאָנס פּרוי האָט מען דעם נפטר עקסהומירט און זיינע ביינער אַריבערגעפירט צו קבורה אין מדינת ישׂראל.

ווען עס וואַלט היינט אין פּוילן נאָך געשפרודלט מיט לעבן אַ קאַמפּאַק-טער ייִדישער ישוב ווי אַמאַל, וואַלט אַזאַ באַשלוס אַרויסגערופן פאַרווינג-דערונג. ווייל דאָרט וווּ דער דיכטער לעבט און שאַפט אין דער שפּראַך פון זיין פּאָלק, איז נאַטירלעך, עס זאָל אין דעם לאַנד פון ייִדישער אַלט-געזעסנאָקייט זיך אויך געפינען זיין קבר, ווי אַן אַנדענק פאַר קומענדיקע דורות.

די נאַצישע מגפה האָט אַבער, צו אונדזער אומגעשטילטן ווייטיק, אָפּגעווישט פון דער ערד דעם שעפּערישסטן ייִדישן ישוב. ווי צו געבן אַ לעצטן טויטקלאַפּ דעם נאָך זשיפענדיקן הרוג, האָבן די נייע פּוילישע מאַכטהאַבערס אונטערגעיאַגט זיין ענדגילטיקן סוף, אַרויסטרייבנדיק פון לאַנד די לעצט-אַפּגעראַטעוועטע שרידים פון דער היטלעריסטישער שחיטה. דעריבער דאַרפט אונדז נישט חידושן וואָס דעם דיכטערס פּרוי האָט אויס-

געדריקט איר ווונטש אים צו באערדיקן אין דעם יידישן היימלאנד. באַ-
דויערנסווערטיק איז נאָר דער פּאַקט וואָס די שפּראַך אין וועלכער בראַדער-
זאָן האָט געשאַפן, ווערט אין דער ייִדישער מדינה נאָך אַלץ באַטראַכט ווי
אַ לשון לועזית, הגם ברייטע שיכטן פון דער ישראלדיקער באַפעלקערונג
באַהעלפן זיך מיט איר גאַנץ געשמאַק...

ווי עס איז פאַרצייכנט אין זלמן רייזענס לעקסיקאָן פון דער ייִדישער
ליטעראַטור און פרעסע, איז מ. בראַדערזאָן געבוירן געוואָרן דעם 23סטן
נאוועמבער 1890, אין מאַסקווע, אין אַ יחוסדיקער משפּחה. נאָך דעם גירוש-
מאַסקווע האָט זיין משפּחה זיך באַזעצט אין לאַדזש. קינדווייז, איז ער געווען
אין הייז פון זיין זיידן, אין נייעסוויזש, וווּ ער האָט באַקומען זיין ערשטע
דערציִונג. אין עלטער פון ניין יאָר איז ער ערשט אָנגעקומען צו זיינע
עלטערן קיין לאַדזש, וווּ ער האָט געלערנט אין דער האַנדלסשול און איז
מיט דער צייט געוואָרן אַ בוכהאַלטער. דורך די יאָרן פון דער ערשטער
וועלט-מלחמה האָט בראַדערזאָן זיך ווידער געפונען אין מאַסקווע. ער איז
צוריקגעקומען קיין לאַדזש אין יאָר 1918.

בראַדערזאָן איז אַריינגעטראָטן אין דער ייִדישער ליטעראַטור מיט זיין
ערשטן באַנד לידער א"ב "שוואַרצע פליטערלעך". אַט די זאַמלונג האָט
אַרויסגערופן גינציקע אַפרופן אין דער ייִדיש-ליטעראַרישער קריטיק. פון
דעמאָלט אָן פובליקירט ער פסדר פיל לידער און פאַעמעס, וואָס דערשיינען
שפּעטער אין צוויי אויסגאַבעס "טוי" און "פערל אויפן ברוק". ער גיט
אַרויס אַ גרעסערן באַנד לידער "באַגייסטערונג". אַ צייט נאָך דעם דערשיינען
זיינע לידער-זאַמלונגען "שוואַרץ שבת", "איבערגאַנג" און אַנדערע ווערק.
אין די אָנהייב צוואַנציקער יאָרן האָט מ. בראַדערזאָן מיט זיין אייגן-
אַרטיקן טאַלאַנט שוין פאַרנומען אַן אָנווענדיק אַרט אין דער נייער ייִדי-
שער דיכטונג. עס איז געווען די צייט ווען די ייִדישע באַפעלקערונג אין
אומאַפּהענגיקן פוילן האָט קיים גענומען זיך היילן פון די ווונדן פון דער
ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס לאַנד האָט זיך געפונען אין אַ שווערן, עקאָ-
נאָמישן מצב, פון וועלכן די ייִדן האָבן צום מערסטן געליטן. באַגלייך מיט
דעם האָט די ייִדישע באַפעלקערונג אין דעמאָלטיקן פוילן געהאַט אויסצו-
שטיין פאַליטישע דיסקרימינאַציעס. דאָך האָט אונדזער קולטור אונטער
יענע באַדינגונגען געוויזן סימנים פון שטייגנדיקן אויפבלי. אויף די ייִדישע
גאַסן פון וואַרשע האָט נאָך פריש געהויכט דער גייסטיקער אַטעם פון דעם

נישט לאנג פארשטארבענעם קלאסיקער פון דער יידישער ליטעראטור, י. ל. פריץ. עס האבן געווירקט פארשידענע אידעאלאגישע גרופעס, וואס זייער ציל איז געווען געזונטער צו מאכן דאס יידישע לעבן. מאסן באַ-ווסטזיניקע ליינער, פּאַלקס-אוניווערסיטעטן, מיטגלידער פון פּראָפּע-סיאָנעלע פּאַראַיינען האָבן אויפגענומען דאָס ייִדיש־שעפּערישע וואָרט מיט וואַרעמען אינטערעס. דער בלויער באַווסטזיין, אַז עס איז דאָ פאַר וועמען צו שאַפן, האָט סטימולירט.

צו יענער צייט איז אויפגעקומען אין פוילן די ליטערארישע גרופע „באַליאַסטערע“. צו איר האָבן געהערט די פּראָזאַיקער י. י. זינגער, ע. וואָר-שאַווסקי, די דיכטערס פ. מאַרקיש, א. קאַציונע, א. צ. גרינבערג, מ. ראַוויטש און מ. בראַדערזאָן, וועלכער האָט ליטעראַריש געווירקט אין דער צווייטער פוילישער הויפטשטאָט — לאַדזש.

מען דאַרף דאָ צוגעבן, אַז לאַדזש איז אין איר אייגענעם זכות געווען אַ ייִדישער קולטור־צענטער, וווּ עס זיינען דערשינען צוויי טעגלעכע ציי-טונגען, פּעריאָדישע צייטשריפטן, וווּ עס האָבן מיטגעאַרבעט לאַדזשער זשורנאַליסטן, שרייבער און דיכטער, צווישן זיי אויך דער באַקאַנטער העברעיִש־ייִדישער מאַטריער־פּאַעט יצחק קאַצענעלסאָן. אין לאַדזש האָט געלעבט און געשאַפן איינער פון די גרעסטע פוילישע דיכטער יוליאַן טוויים — אַ ייִד, אָבער דערווייטערט פון זיין פּאַלק, טראַגיש שאַקירט פון אונדזער לעצטן חורבן, האָט דער אַסימילירטער דיכטער זיך אידענטיפיצירט מיט דעם גורל פון פוילישן ייִדנטום („מיר פוילישע ייִדן“).

טוסט אַ קוק, לאַדזש — אַ שטאָט מיט פּאַבריק־קווימענס, וואָס פאַר-שוואַרצן רויכיק דעם הימל, אַ טומל אין די גאַסן, אויסגעמישט מיט פיפּערני פון סירענעס, אַ שטאָט וואָס איז ווייט פון געמיטלעכקייט. און דאָך זיינען אין דעם פּאַרהאַוועטן גרויסן צענטער אויסגעוואַקסן קינסטלע-ריש־שעפּערישע טאַלאַנטן. אין דער פוילישער מאַלערי־קונסט זיינען גוט באַקאַנט די נעמען פון די לאַדזשער געבוירענע שמואל הירשענבערג, יעקב אַדלער, יצחק ברוינער און הענעך באַרטשינסקי. זיי האָבן געטריי געדינט דער ייִדישער קונסט. אויך אין דער ליטורגישער, ווי אין דער וועלטלעכער מוזיק זיינען פאַרטראַטן לאַדזשער טאַלאַנטן. אַ ניַיס גאַר... דער גוט־באַקאַנטער גרויסשטאַטישער דיכטער־נאַוואַטאַר א. גלאַנץ־לעיעלעס שטאַמט דאָך פון לאַדזש.

טעאטער איז אין דער צווייטער פוילישער הויפטשטאט געשטאנען ביי יידן אויפן ערשטן אָרט פון קולטורעלער פאַרווילונג. בראַדערזאָן האָט אויף דעם געביט גאַר אַ סך אויפגעטאָן. דער רעווייטעאטער „אַראַראַט“, דער מאַריאַנעטן-טעאטער „חד גדיא“ און „באַלאַגאַנידן“ זיינען אויפגעקומען אַ דאַנק דעם דיכטערס אינציאַטיוו און געשפילט אונטער זיין ליטעראַרישער אָנפירונג. באַזונדערס איז אין פוילן באַקאַנט געווען דער „אַראַראַט“ מיט זיינע בראַדערזאָניש-פּאָלקסטימלעכע אינסצעניזאַציעס.

צו בראַדערזאָנס סצענישע ווערק געהערן די דראַמאַלעטן „אַ חתונקע“, אַ גראַטעסק-שפּיל א״נ „שנייטאַניץ“, אַ מאַריאַנעטן-שפּיל, וואָס רופט זיך „צונגעלונגען“, אַ דראַמאַטישע פּאַעמע „מלכה שבא“, צו וועלכער דער לאַדזשער קאַמפּאָזיטאָר, הענעך קאָן האָט געשריבן מוזיק. אַ באַזונדער אָרט אין דער ייִדישער קינדער-ליטעראַטור פאַרנעמען בראַדערזאָנס קינדער-לידער און חנעוודיקע מעשהלעך.

בראַדערזאָנס דיכטערישער קלסטר-פנים האָט זיך געשטאַלטיקט אונטער ספּעציפּישע באַדינגונגען פון ייִדישן לעבן אין פוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות. זיין דיכטונג פון יענער צייט איז דורכגעדרונגען מיט ייִדישן וויימוט. ער טרייבט פון זיך די מרה-שחורה. זי קומט צו אים נישט מחמת ער איז, בטבע, אָנגעבורעט אויף דער וועלט. דער ביטערער מצב פון די יידן אין די שטעט און שטעטלעך, דערשלאַגן זיין געמיט.

„קיינער, קיינער וועט נישט מער אין גרויסן סדר-צימער זיין,
איך אליין גאַר מלכותדיק געלענט,
וועל זיך זיצן ביז פרימאַרגן שפעט,
אויף מיין מיטלאַלטערישן היסב-בעט,
אויסגעבעט מיט נעגל פונעם אינקוויזיציע-פיין,
און באַלויכטן פון שימערירנדיקן שייטערהויפן-שיין,
פון די טרערן-אוצרות וועל איך צאַפן אַרבע פוסות וויין“.

אַ ביטערער סאַרקאַזם איבער די דורותדיקע לייזן פון זיין פּאַלק, וואָס רייסט זיך דאָך דורך אַלע צרות צום לעבן.
בראַדערזאָנס דיכטעריש לשון איז מאַלעריש. ער דערלאַנגט צו אונדזער געמיט דורך בילדער און אימאַזשן, גענומען פון אונדזער געשיכטע און פּאָלקס-טראַדיציע. אַ מאַל געפינען מיר אין זיין ליד דעם סינטעז (אויב

עס איז מעגלעך אזא סינטעז, פון ווירקנדיקער עמאָציע און שפילעוודיקן גראַטעסס. אין די לידער פון זיין ערשטן שאַפונגס־פּעריאָד מערקן זיך השפעות פון דעם רוסישן סימבאָליזם, וואָס איינער פון זיינע פאַרשטייער איז געווען אַלעקסאַנדער בלאָק, פון עקספרעסיאַניזם און אויך פון פוטוריזם, וואָס זיין פאַרגייער איז געווען דער איטאַליענישער פּאַעט מאַרינעטי און נאָך אים מאַיאַקאָוסקי. אין אַלע פאַרמען פון זיין דיכטעריש ליד, האָט בראַדערזאָן געגלאַנצט מיט זיין שפראַך־ווירטואַזיטעט.

אין יאָר 1938 האָט דער דיכטער קלאָר פאַרויסגעפילט די דראַענדיקע היטלעריסטישע געפאַר, וואָס רוקט זיך אָן אויף ייִדן. זיין דעמאָליטיק ליד „וואַרענאָנג“ קלינגט אָפּ ווי אַ מוטיקער אַרויסרוף צו די מערדערס פון אונדזער פּאָלק:

„מיר זײַנען אײַזן, שטאַל אין גראַבנס פון גאַלד און זילבער,
מיר זײַנען צום גערעטעניש דער שפּריירעגן, דער טוי,
אויף אַלדאָס לעבעדיקע זײַנען מיר ביז זעלבסט־פאַרלייקענען פילבאַר,
און אונדזער גלויבן איז ווי הימל איבער הימל בלוי.
מיר קאַנען מילד און גוט זיין אין דער ליבשאַפט און הכנעה,
מיר קאַנען אָנצינדן די העלסטע זונען אינעם רוים,
מיר קאַנען זיך צו געטלעכקייט איבערענטפערן, פאַרטרויען,
מיר קאַנען יאוש פירן אין די וועגן פון אויסלייזטורים.
נאַר אויב איר וועט זיך נישט צום אמת איינציקן דערהויבן,
און ווייטער אונדז פאַרוואַנדלען אין שטויב פון אַייער שטן־טריט,
דאָן ווייסט; עס קאַנען אַט די אַשן און די שטויבן
מגולגל ווערן אינעם אומקום־איפּעריט.“

אַזוי דערהויבט זיך דער דיכטער אין אַ דעקלאַרירטער פאַרם צו די שטאַפלען פון אַלגעמיין מאַראַלישן, און אויך ייִדישן וועלטבאַנעם.

בעת מ. בראַדערזאָנס דיכטערישער טאַלאַנט האָט אין פּוילן זיך גרויס צעוואַקסן, איז אין דער זעלביקער צייט געקומען צום לעבן די סאָויעטיש־

יידישע ליטעראַטור, אונטער באַדינגונגען פון גאָר אַן אַנדערן לעבנס-סדר. בראַדערזאָן האָט צו איר געהאַט, אין אַ געוויסער מאָס, אַ סביבהדיקע שייכות. ערשטנס, איז זיין קינדהייט פאַרלאָפן אין דער רוסישער הויפּט-שטאָט, צווייטנס, האָט ער זיך שעפּעריש דערצויגן אויף דער רוסישער ליטעראַטור און איז אַליין אויך געווען אַן אידעען-זוכער. דער טרויערי-קער דריטנס איז, וואָס ער האָט די לעצטע זעכצן יאָר פון זיין לעבן דורכ-געמאַכט אין סאָויעט-רוסלאַנד, איבער פיר יאָר — אויף פאַרשיקונג.

אין דער סאָויעטישער ליטעראַטור מיידט מען אויס צו באַרירן שטרענג פּערזענלעכע איבערלעבענישן פונעם יחיד. פאַר דעם סאַרצעאָלזום האָט דער יחיד אויף אַזוי פיל אַ באַטייט, אויף וויפל ער דינט די אינטערעסן פון „כלל“. און דער כלל איז די אידעע פון קאָמוניזם מיט אַלע אירע קרומע גענג און פאַרברעכנס. די אינדיווידועלע דיכטערישע רעפּלעקסיעס פון טרויעריקע דערשיינונגען אין דער רעוואָלוציע גופא, זיינען אַ שטער פאַר דער „געבענטשטער אַנטוויקלונג פון דער נייער געזעלשאַפּט“. די, וואָס זיינען אין זייער שאַפן געטריי דער ליטעראַטור און זיך אַליין, (ווי, לדוגמא, אַכמאַטאָוואַ, מאַנדעלשאַטאָם, פּאַסטערנאַק אין זייער צייט), ווערן אינאָלירט פון דער שרייבערישער געזעלשאַפּט, אַפט מאל פאַרמשפּט צום טויט, ווי עס האָט געטראָפן מיט פיל יידישע וואַרטקינסטלערס, וועלכע האָבן גראַד יאָ געדינט מיט זייער שאַפן דעם סאָויעטישן רעזשים.

דער נסתר, אין וועמענס ערשטע שאַפונגען עס איז קענטיק געווען י. ל. פּרצעס השפּעה, האָט אין זיין וואַגיקן ווערק „די משפּחה מאַשבער“ זיך אומגעקערט אין די דרייסיקער יאָרן צו אַ ריי טיפּיש-יידישע געשטאַלטן פון פּריערדיקן יאָרהונדערט. זיי האָבן, אין דעם אַרומנעם פון אַלטן לעבנס-שטייגער, באַקומען אַ הויך-קינסטלערישע אַפּשפּיגלונג. אין דער הקדמה צום ווערק פּרוווט דער מחבר מיט „דיאַלעקטישער“ אויסטייטשונג זיך פאַרענטפּערן, פאַר וואָס ער באַמיט זיך קינסטלעריש צו געשטאַלטיקן דאָס לעבן, וואָס איז שוין פון אַנג פאַרמשפּט צום אונטערגאַנג. זיין פּוונה, זאָגט ער, איז צו ווייזן דאָס אַלטע, אַפּגעלעבטע, וואָס ווערט מיט דער צייט פאַרטראָטן פון דעם נייעם, פאַרגעשריטענעם.

הגם דער פּראָזע-מיסטער דוד בערגעלסאָן האָט אין זיין נאָך-בערלינער פּעריאָד באַוויסטזיניק, און שפּעטער באַונס, אַריינגעוועכט אין זיינע ווערק סאַצראַעאָליטישע טענדענצן, איז ער, פון דעסטן, געווען דורכגענומען מיט

דעם גייסט פון „לא אמות, פי אחיה“.

דאס נאציאנאל-יידישע פון ד. האפשטיינען איז געקומען צום אויס-
 דרוק אפילו אין זיינע טענדענציעזע דיכטערישע שאפונגען. און פריץ מאַרקיש
 — ער האָט צום לייכטסטן זיך אינטעגרירט אין דעם „נייעם“ ליטעראַריש-
 שעפּערישן שטראָם. ער האָט אָבער געגלויבט אין דעם אייביקן קיום פון
 זיין פּאַלק און פון זיינע גייסטיקע ווערטן. מיר דאַרפן דאָס ביי יעדער
 געלעגנהייט אַרויסברענגען. ווייסן מיר דען וואָס די שרייבער-מאַרטירער
 האָבן געטראַכט און געפילט אין זייער לעצטער לעבנסמינוט ?

אין סעפטעמבער 1939 איז געשען דאָס, וואָס בראַדערזאָן האָט פאַרויס-
 געפילט. די היטלעריסטישע חילות זיינען אָנגעפאַלן אויף פּוילן. ייִדן האָבן
 אין גרויס פאַרצווייפלונג געזוכט אַ וועג זיך אַרויסצוראַטעווען פון נאַצישן
 גיהנום. קליינע הייפלעך זיינען אונטער אַלע סכנות געלאָפן צו דער סאָויע-
 טישער גרענעץ, נישט וויסנדיק וואָס עס דערוואַרט זיי אין אַ פּרעמדער
 מדינה. עס זיינען אויך געלאָפן ייִדישע שרייבערס. צווישן זיי משה בראַדער-
 זאָן — דער יליד מאַסקווע.

ווי נאָר די פליטים-דיכטער האָבן באַטראַטן די סאָויעטישע ערד,
 האָבן זיי ווי פאַרגעסן דעם גרויסן אומגליק, וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויף
 אונדזער פּאַלק און געזונגען שבחים צום „סאָציאַליסטישן פּאָטערלאַנד“.
 אפשר האָבן זיי זיך די פּאַנעגיריקס געוואַלט זיך אויסהיטן, מען זאָל זיי
 נישט חושד זיין אין שנאה צום סאָויעטישן רעזשים ?

דאָס ווינציק געשאַפענע, וואָס בראַדערזאָן האָט צו יענער צייט פאַר-
 עפנטלעכט, שפּיגלט נישט אָפּ דעם עצם מהות פון דעם דיכטער. דאָס איז
 גרינג צו באַווייזן מיט עטלעכע פּערזן פון זיינס אַ דעמאָלטיק ליד :

„איך האָב אין דיִינע שײַנענדיקע אויגן אַרײַנגעקוקט, אַקטיאַבער,
 און כ׳האָב די גרויסע מענטשלעכקייט אין זיי דערזען.
 פון אַלעם גליקלעכסטן און שענסטן דו ביסט דער מחבר,
 און רומפול איז געווען דיין אַנטשטיין און דיין געשען“.

בראַדערזאָן קומט דאָ אַרויס מיט זיין אייגנאַרטיקער, דיכטערישער
 אויסשפּראַך. עס פעלט אָבער אין דעם די עכטע פּאָעטישע איבערלעבונג.
 דאָס זיינען אויפגעצווונגענע שורות. אויך אַנדערע אַנטרונענע דיכטער פון

פוילן האָבן דעמאָלט געזונגען אין זעלביקן טאָן. י. עמיאַט — ער רעדט
נאָך היינט אין זיין דיכטערישן שאַפן מיט גאַט, — האָט, דערזעענדיק דעם
ערשטן רויטאַרמייער, באַגייסטערט אויפגעזונגען:

„געדענקסטו מיך? צי וויסטו ווי כ'האָב דיין געשטאַלט
טיף אין מיין האַרצן אויף אייביק פאַרוואַגלט?“

אַזאָ העכסט אומפאַרטייִשער ליריקער, ווי עס איז געווען משה שימעל,
האַט מיט התלהבות זיך אויסגעדריקט, אַז ער גייט אַרום „אַ שיפורער פון
פרייד“, וואָס זיין „היימלאַנד האָט אין גאַנצן זיך געביטן“.

וואָס האָט באַווויגן די ייִדישע פּליטים־דיכטער פון פּוילן אַרויסצו־
טרעטן מיט אַזעלכע שאַפונגען? אפשר, דער גלויבן, אַז טאַקע פון דאַרטן
וועט קומען די מענטשלעכע דערלייזונג? די אויפהייטערנדיקע ראַדיאַ־
מוזיק אין די גאַסן, פון איין זייט, און די היימלאַזע אַפּגעריסנקייט פון די
נאַענטע און אייגענע, געבליבענע ביי די דייטשישע רוצחים פון דער אַנדע־
רער זייט, האָבן צעברעקלט דאָס געמיט. די לויבלידער האָבן זיך נישט
געפאַרט מיטן געמיט־צושטאַנד פון דעם פאַרוואַגלטן פּליט.

די בלוטיקע מלחמה קעגן די דייטשישע אַנפאַלערס האָט זיך געענ־
דיקט מיט אַ טריומפּירנדיקן זיג, פאַר וועלכן דאָס רוסישע פּאַלק האָט
באַצאָלט דעם שווערן פרייז פון צען מיליאָן קרבנות. צווישן זיי פיל ייִדן.
קוים באַווויזן זיך אַרומצוקוקן וויפּל מיר האָבן פאַרלוירן אין דעם דריטן
חורבן, האָט די אַקערשט אַליין געליטענע סאַוועטישע מלוכה זיך פאַרנומען
צו פאַרטיליקן דעם טראַגישן איבערבלייב פון אונדזער פּאַלק — סאַוועטישע
בירגער, דורותדיקע תּושבים פון רוסלאַנד. אויפן ערשטן פאַרניכטונגס־
פייער זיינען אַוועק די וויכטיקסטע קולטור־שעפּערישע כּוחות. אַ סך שריי־
בערס זיינען געוואָרן פאַרשיקט. צווישן זיי אויך משה בראַדערזאָן. כאַטש
דערשלאַגן און אויסגעמאַטערט, איז ער נישט אַריינגעפאַלן אין יאוש.
י. עמיאַט האָט אין איין תּפיסה־צעל געטיילט מיט אים דעם זעלביקן גורל.
אַט וואָס ער שרייבט וועגן זיין עלטערן פען־חבר:

„...פיר יאָר האָבן מיר זיך געטוליעט איינער צום צווייטן, ווי קינדער
פאַרבלאַנדזשעט אין וואַלד. וואָס וואַלט איך געטאַן אָן זיין וואַרעם וואַרט
דורך אַט די פיר יאָר, אָן זיין ליכטיקן שמייכל, אָן זיין דערמוטיקונגס־
וואַרט?“

דער גולאג־קאָשטאַר האָט געקאָנט נאָך לענגער זיך פאַרציען. נאָר דאָ האָט דער טויט, ווי דער איינציקער גואל הדם, געשטעלט אַ לעצטן שטריך איבער דעם לעבן פון דעם מוראדיקסטן טיראַן אין דער מענטשלעכער געשיכטע. דער צוגעגרייטער פלאַן פון אַ נייעם בלוטיקן קרייצצוג קעגן ייִדישן פּאָלק, איז געוואָרן צעשטערט. לכתחילה האָבן מענטשן נישט געוואָסט, צי זאָל מען טרויערן, אָדער גאָר זיך פרייען אויפן טויט פון דעם וועלט־אַכזר, אָבער דאָס גאַנצע רוסישע פּאָלק האָט, נישט אַרויסוויינדיק עס, לייכטער אָפּגעאַטעמט. באַגלייך מיט טויזנטער אַנדערע אומשולדיק פּאַר־משפטע, איז אויך בראַדערזאָן געוואָרן רעהאַביליטירט. עס זאָגט זיך רעהאַביליטירט. האָט דען דער דיכטער מיט עפעס זיך פאַרוינדיקט ?

מיר זעען בראַדערזאָנען אין מאַסקווע. פריינד פאַרבעטן אים אויף אַ משפּחהדיקער שמחה. אין יענער פריילעכער שעה רייסן פון אים זיך סטימולירנדיק אַרויס עטלעכע פּאַעטישע שורות. ער פאַרציכנט זיי גלייך אויף אַ שטיקל פּאַפּיר :

„מיר דוכט זיך אָפּט, אַז אונדזער זון האָט אָפּגעשיינט,
אַז אויסגעלאָשן איז פון היימישקייט דער שיִטער.
נאָר, אַז איך זע דיך איצטער, יונגע טאַכטער פון מיין פריינד,
עס ווערט מיר קלאָר, עס שיינט די זון נאָך ווייטער !
און צער און זאָרג, וואָס האָבן מיך געבויגן,
איך וואַרעם אין דער זון פון דיינע ליכטיקע, נשמהדיקע אויגן.“

אַזוי טראַגט דער דיכטער אין זיך די האַפענונג, אַז נאָך נישט אַלץ איז פאַרלוירן. עס האָט אים געצויגן צו דעם לעבנגעבליבענעם הייפל יידן אין פּוילן, וווּ אַ ייִדיש־שעפּעריש לעבן האָט זיך אָנגענומען מיט פרישן אַטעם. דערמוטיקט פון דער אויפֿלעבנדיקער אַטמאָספּער, האָט בראַדערזאָן, מכלול־מרשט, פרייוויליק אויסגעדריקט זיין הייטערע שטימונג :

„אט באלד וועל איך צערייסן אלע בילדלעך פון באקאנטע פריינד,
פון זיך אליין! און אויסשטעקן צו זיך מיט שפאט א צונג!
איך דארף נישט קיין זכרונות היינט! אפילו היינט!“

מיר גלויבן נישט, אז בראדערזאן האט אזוי לייכט ארויסגעריסן פון
זיין זפרון די אמאליקע באקאנטע און פריינד, דאס אלצדינג, וואס האט
גענערט און בארייכערט זיין דיכטערישן טאלאנט. האט ער דען געקאנט
פארבייגיין מיט פארמאכטע אויגן דעם חורבן פון אונדזער פאלק? די
איבערלעבענישן אין די פיין-לאגערס האבן אים פיזיש צעבראכן און פאר-
קלעמט זיין געמיט. אויך איצט האט דער פאליטישער קלימאט אין פוילן
נישט פארויסגעזאגט קיין גוטס פאר דעם ארעמען רעשטל ניצול-געווארענע
יידן. די אויגנשטעכנדיקע דיספראפארציע פון די מאסן-קברים און דעם
דורך ניסים אפגעראטעוועטן יידישן שריד, האבן צעריסן דעם דיכטערס
הארץ און פריציטיק אונטערגעיאגט זיין טויט.

וויבאלד די דאזיקע זאכן זענען שוין פארענדיגט, וועלן מיר
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן, און וועלן
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן.

וויבאלד די דאזיקע זאכן זענען שוין פארענדיגט, וועלן מיר
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן, און וועלן
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן.

וויבאלד די דאזיקע זאכן זענען שוין פארענדיגט, וועלן מיר
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן, און וועלן
אויך נישט צוריקקומען צו די דאזיקע זאכן.

ש. ראזין

דורך זיין פען האָט געפלאַקערט דאָס פאַפיר

דעם 29סטן דעצעמבער, 1966, איז אין סאָויעט־רוסלאַנד געשטאַרבן דער ייִדישער דיכטער משה טייף. זיין פרייצייטיקער טויט האָט אונדו באַזונדערס דערשיטערט, בעת מיר האָבן זיך נאָך געפונען אונטער דעם דערהויבנדיקן איינדרוק פון זיין ערשט דורכגעלייענטן בוך לידער און פּאַעמעס — „אויסדערוויילטס“ — (מאַסקווע, 1965).

מ. טייף געהערט צום צווייטן דור שרייבער און דיכטער נאָך פּרץ מאַרקיש, דוד האַפּשטיין, ש. האַלקין, ל. קוויטקאָ, א. קושניראָוו, ל. רעזניק און אַנדערע. זיין דיכטונג האָט אין די יאָרן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, נאָך מער ווי אין דער פּריערדיקער צייט מיט אירע פאַרשידענע אומוואַנדלונגען, אַרויסגערופן באַזונדערן אויפּמערק מצד דער סאָויעטיש־ייִדישער ליטעראַרישער קריטיק. דאָס פשוטע ליד זיינס דערגייט אוממיטל־באַר צו אונדזער געמיט. זיינע שאַפונגען זיינען אין דעם דערמאָנטן בוך אויסגעסדרט אין אויטאָביאָגראַפישער אַרדענונג. דאָס העלפט אונדו, מער־ווייניקער, זיך פונאַנדערקלייבן אין דעם בהדרגהדיקן, שעפּערישן וועג פון דעם ווייט נישט דורכשניטלעכן דיכטער.

טייפּס שעפּערישער גאַנג אין דער דיכטונג איז, ווי דער שטייגער פון אַלע סאָויעטישע וואַרטקינסטלער, נישט קיין יחידישער. אים רייסן מיט די שטורמישע געשעענישן פון זיין צייט. זיין אידעישער וועלטבאַנעם איז גלייך געקומען צום אויסדרוק אין זיינע ערשטע דיכטערישע אָנהייבן:

„מיר ווייסן ווער מיר זיינען, דארף מען אונדז נישט לויבן,
מיר ווייסן וואָס מיר ליבן און אין וואָס מיר גלויבן“.

אַז מען איז יונג און דאָס לעבן איז נישט פּויגלדיק, לאַזט מען זיך
פאַרכאַפּן פון צוואַנגנדיקע חלומות. אָבער דאָס לעבן ברענגט מיט זיך פיל
אַנטווישנדיקע סיורפריזן. אויף וויפל דער דיכטער האָט אין די ערשטע
טעג פון אַקטאַבער „ליב געקראָגן וויכער און פייער“, איבעררייסנדיק די
פעדים, וואָס האָבן אים געבונדן מיט אַלטי־ייִדישע טראַדיציעס, אויף אַזוי
פיל האָט אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווי אַ טרויעריקער רעפּלעקס פון
אונדזער מיליאָנען־חורבן, זיך אָפּגערופּן „אין פענצטערל פון זיין זכרון“
דאָס משפּחהדיק־היימישע. אים דערמאָנט זיך דער טאַטע, וועלכער האָט
אים מיט דער הילף פון ייִדישן אלה־בית געלערנט די רוסישע שפּראַך.
ער זעט דער מאַמעס היימישע שטאַט, ווילנע, מיט אירע געדיכט באַזעסענע
אינוויניערס, וועלכע „שלאָפּן (איצט) אויפן פּאַנאַר“. דער דיכטער טראַגט
צום מאַסן־קבר „דעם פּרילינגס־ניגון“, נאָר קיינער שטייט צו אים נישט
אויף. וווּ ער זאָל זיך נישט קערן און ווענדן, שטעלט זיך פאַר אים דאָס
דערשלאַגנדיקע בילד פון זיין חרוב געוואַרענער היים.
טייף נעמט אויף די דערשיטערנדיקסטע דערשיינונג לויט דעם פּרוווי־
שטיין פון זיין אייגענער דערפאַרונג, פאַרגלייכנדיק זי מיט דעם, וואָס ער
אַליין האָט דורכגעליטן אין לעבן:

„אוי, ניט דערציילט מיר מעשהלעך פון העלדן,

מיט קלוגע ליגנס דורכגעוועבט,

ווייל אויסגיין זאָל צו פּוסטע וועלדער, וויסטע פעלדער,

וואָס איך האָב אָנגעזען זיך, דורכגעלעבט.

מיר לאַכט זיך אָפּט פון יענע ליידן,

דאָרט אין די שלעסער בני־שעקספיר.

ווייל ווי מיין פען הויבט אָן צו ריידן,

גלייך טוט אַ פּלאַקער דאָס פּאַפּיר“.

דאָס זיינען די ליידן וואָס פיל אַנדערע ייִדישע שרייבערס אין סאָויעט־
רוסלאַנד זיינען נישט בכּוח געווען אויסצוהאַלטן. טייפּן האָט אַ נס צוגע־

שפילט, ער זאל לעבן בלייבן, אבער נישט אויף לאנג.

גאר רירנדיק דריקט דער דיכטער אויס זיין אומגעהויער טיפן ווייטיק אויפן רוצחישן אומקום פון זיין קינד. די זעונג פון זיין דערמאָרדעט יינגעלע באַווייזט זיך פאַר זיינע אויגן, בעת ער גייט אין מאַסקווע אויף דער גאַרקי-גאַס פאַרביי אַ קלייט, וווּ מען פאַרקויפט „קיכעלעך מיט זעמעלעך“. דעם פּאָעטס צער דערגייט צו אונדז אין אַ טראַגיש-שפּילעווודיקער, פּאַלקסטימ-לעכער נאַטקע, ווי ער וואַלט אויף אַ וויילע פאַרגעסן זיין אומגליק. טייפּס ליד איז נישט קיין פּראָדוקט פון אומגעריכטער, דיכטערישער אַנרעגונג. זיין פּאָעטיש-באַזיניקטע שורה איז אַ געמיש פון געדאַנקלעכקייט און פיינעם דיכטערישן געפיל. ערטערווייז טרעפן מיר אָן ביי אים אויף אַ קאַנקרעטן וועלטבאַנעמישן זאַג, ווי אַ טרעפלעכע פּינעזיע צום ליד. צום ביישפּיל, „דעם שכנס מיידעלע“, אָדער אין דעם ציקל „אַ געזאַנג צו דיר, אסתּרל“. דער דיכטער זוכט נישט קיין עקסטאַטישע אויסדרוקן פאַר דער אַפילו אויסערגעוויינלעכסטער איבערלעבונג. זיין ליד פליסט ווי אַ שטילער טייך, וואָס פאַרמאַגט, פון דעסטן, מיטרייסנדיקע קראַפט („אין מאַסקווער פאַרק סאַקאַלניקי“, „גוטע בשורות“). דער דיכטער היט זיך שטרענג אויס פון ווילגאַריזמען, ווען עס קומט אויס אַפילו אַפּצווייכן פון ריטם. דאָס מינערט אויף קיין האַר נישט די פּאָעטישע פּרישקייט פון זיין ליד.

2

אַ טייל פון די שאַפונגען אין דער זעלבער אויסגאַבע פאַררעכנט דער דיכטער צום באַלאַדע-זשאַנער.

מיר ווילן אָננעמען, אַז דער אַנהייב פון דער רוסישער באַלאַדע וואַרצלט אין די פאַרצייטיקע, פּרימיטיווע בילינעס. זי לאָזט זיך דערקענען לויט דעם מעשהדיק-דערציילערישן און פּאָעטישן נאַראַטיוו. צו אירע כאַראַקטער-שטריכן געהערט אויך דער דיאַלאָג, וואָס דראַמאַטיזירט די באַלאַדע, ווי אויך די רעפּרייזישע איבערחזרונג. די באַלאַדע איז אָן אייגנאַרטיקע, ליריש באַהויכטע, עפּישע פאַרם. אין דער סאַוועטישער דיכטונג איז זי ביז די יאָרן פון פאַר דער צווייטער וועלט-מלחמה געווען ווייניק פאַרטראַטן. מיר

ש. מי צמא כער

ציטירן מ. טייפס א קורצע שאפונג. וואס זעט אויס, לויט אונדזער השגה,
צו האבן דעם באלאדע־ארטיקן קאלאריט :

„עס קלאפן אין טויער פון שטאט זאלבעדריט ;
צוויי בחורים — יידן, א נעגער אין מיט.

— היי, עפנט אונדז, מענטשן! שטייט אויף! קומט ארויס!
מיר האבן א טענה צו אייך, הערט אונדז אויס...

נאָר ס'וויגט זיך די שטאט פון א חזירשן כראָפּ,
זי וויל זיי ניט הערן, כאַטש שפּאַלט איר דעם קאַפּ.

און ווייטער מאַרשירן אויף שליאַך זאַלבעדריט ;
צוויי בחורים — יידן, א נעגער אין מיט.

נאָר פּלוצים די ביימער זיך האַבן צעלאַכט
און... א שאַס האָט צעריסן די נאַכט.

...דערזען האָט אויף מאַרגן די זוניקע ליכט ;
דער דריטער געווען ניט קיין נעגער — נאָר איך!

עס ליגן צוויי יונגען און איך אין דער מיט,
עס שווייגן די טויטע. עס לעבט זייער ליד“.

דאָ ווערן נישט באַזונגען קיין אַלטערטימלעכע פּרינצן און באַיאַרן,
לעגענדאַרע גבורים, נאָר מענטשן פון דער היינטיקער ווירקלעכקייט.
אַ באלאָדישן טאָג געפינען מיר אויך אין די בילדער־חלומות פון דער
פּאַעמע „דאָס געזאַנג וועגן ברידער“. אין דער פּאַעמע דערציילט זיך גאַנץ
רעאַליסטיש ווי אין איינעם פון די הייזער אין אַ שטאָט ווערט געבוירן אַ
קינד, אַבער אַלץ נאָך אין מלחמה־שרעק. דער שונא האָט, אָפּטרעטנדיק,
פאַרווייט די שטאָט מיט מינעס. דער דיכטער זעט אין דמיון, אַדער גאָר
אויף אַן אמת, ווי לעבן הויז שטייט אַ מענטש און צאַפּלט „פון אומגעדולד“,
די שטאָט־סירענעס פּיפּן. אַט וועט דער ישוב אַוועק מיטן פּייער. אַ זקן

באגעגנט אונטערוועגנס אַ בלאַנדזשנדיק קינד. דער אַלטער וואַנדערער דערציילט דעם קינד וווּ דער טאַטע געפינט זיך איצט. אין דער פּאַעמע ווערן אויך אַריינגעוועבט אויטאָביאָגראַפישע רעמיניסצענצן פון דעם שטור־רעמדיקן אַמאַל. פייוול און יעגאַר גייען דורך ספּנות אַפּראַטעווען די שטאַט פון חורבן און פּאַלן. נאַכן אויספירן זייער שליחות, פון אַן אומבאַמערקטער מינע. די פּאַעמע ענדיקט זיך מיט דעם אַלטן, נביאישן חזיון פון „אַ וואַלף און אַ שפּס און אַ קינד אין דער מיט“, זיי גייען נאָך דעם „זקן דורך וואַלד און דורך פּעלד“. דער זידע באַמערקט אין שטאַט די לוויה פון די צוויי העלדן, וועלכע זיינען „געגאַנגען אויף טויט פאַר דער מאַמעניו־ערד“... דער נוסח פון דער פּאַעמע איז לויט דעם סטאַנדאַרד פון דער סאָויעטישער דיכטונג בכלל, אָבער טייף באַמיט זיך אין זיין שאַפונג אַריינצוברענגען עפעס אייגנס. ער איז מסוגל זיך אַנצוזאַפן מיט שטימונגען פון אַלטן עבר און געפינען פאַר זיי דעם אַנטשפּרעכיקן פּאַעטישן אויסדרוק. דאָס מערקט זיך אין זיין פּערלדיקער איבערזעצונג פון „שיר השירים“. זיין צורירן זיך צו „איינעם פון די שענסטע דענקמעלער פון דער ביבלישער דיכטונג“, איז נישט קיין בלינדער צופאַל. די פּאַסטאָראַלע, דיכטערישע פּערזן פון דעם „געזאַנג פון אַלע געזאַנגען“ האָבן אים אַוועקגעפירט אין אַ היימישער, שלווהדיקער וועלט און געמאַכט אים פאַרגעסן אין דער ביטערניש פון לעבן. לייכטער געמאַכט זיין שווער געמיט נאָך אַלעם, וואָס ער האָט „אַנגעזען זיך, דורכגעלעבט“.

פונקט ווי דער טרובאַדור פון דער „כאַליאַסטרע“, משה בראַדערזאָן אַזוי איז אויך דער דיכטער משה טייף אַרויס פון דער שרייבער־שחיטה אין סאָויעט־רוסלאַנד, אַ געקוילעטער און נישט דערקוילעט. זיין דיכטע־ריש שאַפן האָט נאָך אַנגעהאַלטן דרייצן געשענקטע יאָרן.

ש. ינדאווין

„באַרוועסע טריט“ און „ברענענדיקע בלעטער“

כינף יאָר זיינען פאַרביי, זינט עס איז דערשינען אין פּוילן דוד ספּאַרד'ס באַנד נאַכמלחהדיקע לידער „אַ זעגל אין ווינט“ (וואַרשע, 1961). יענע לירישע רעפּלעקסן דריקן אויס דעם דיכטערס וויי איבער דעם גוירת־המלכותדיקן חורבן, וואָס אַ גרויזאַמער, פּינדלעכער פּוח האָט אַנגעשיקט אויף אונדזער פּאַלק. און מאַדנע, דער דיכטער גלויבט נאָך אין „יענער“ גאולה, וואָס ווייזט זיך אויך אויס צו זיין אַ קבר פאַר אירע בעלי־חלומות. אַ סך פּון זיי האָבן מיט דער צייט אין איר זיך ביטער מייאש געווען. נאָר נישט אונדזער דיכטער.

„עס געשעט, אַז אין מיטן פּון אַ שטראַמיקן טיך,
וואָס פּליסט צו דעם ים,
טוט פּלוצעם אַ כּוואַליע אַ שלאַג אין דער הויך, —
אַ שווימקער פּלאַם —
און שלידערט דעם שווימער צום פּינצטערן דעק.
צי זאָל מען דעריבער דאָס שווימען אויפהערן
צום ליכטיקן ברעג?“

לויט דער דיכטערישער אימאַגינאַציע, איז דאָס אַן אויסנעמלעך שיין בילד. לויט דער אויגנשײַנדלעכער רעאַליטעט — טראַגיש ביז גאָר. דאָס

ש. מיצמאכער

טראגישע וועגט טאקע איבער דאס פריידיקע אין ספארדס ליד.

„נישטאָ אזאָ טרייסט וואָס זאָל געבן פאַרגעסונג,
און קענען פאַרגעסן דעם ווייטיק אין האַרצן“.
(„נישטאָ אזאָ טרייסט“)

ספארד איז אַ מעדיטאַטיווער פּאַעט. זיין ליריש אָנגעגליטע שורה אַנט-
האַלט אין זיך תּוּכיקע מחשבה. דער קערן פון זיין סוביעקטיווער השתפכות
איז דער ליריש אַרומגעוועבטער רעיון. פרייד און טרויער, ליכט און שאַטן,
וואָר און חלום, גלויבן און צווייפל, לעבן און טויט — אַט די אייביקע
ווידעראַנאַנדן באַקומען ביי ספארדן אַ דיכטערישן תּיקון.

„יעדער פרייד

באגלייט,

אַ שאַטן פון טרויער,

יעדן פיין —

אַ שיין —

פון האַפענונג בלויע.

צווישן גראַזן גרין,

אַ שפּין

גאַנץ אַפּט באַהאַלט זיך,

און אין גראַע שטעט

געשעט —

אַ בלימעלע צעשטראַלט זיך“.

(„די טרויעריקע שפּיל“)

מען דאַרף דאָ באַזונדערס, אַנמערקן אויף דער קאַנסטרוקציע פון ליד,
אויף דעם באַדאַכטן טאָן אין וועלכן ער באַטראַכט די וועלט. כאַטש „אַלע
פריידן ווערן אין טרויער פאַרענדיקט“, האַט, פון דעסטן, דאָס לעבן אַ
ממשותדיקן זין.
אין די לידער פונעם באַנד „באַרוועסע טריט“ (וואַרשע, 1966), איינ-

געציקלט אונטער דעם נאָמען „דערמאַנונג“, שווימען אויף דעם דיכטערס
אידיילישע זעונגען פון זיין פערזענלעכן אַמאַל. פון די עברדיקע דערמאַנונג-
גען הערט זיך אויך אַרויס דער אַבלדיקער טאָן, פאַר וועלכן עס איז
איבעריק זיך צו פאַרענטפערן:

„נעמט נישט פאַר אומגוט מיין טרויער,
וואָס דויערט און דויערט,
מיין קומען צו זוניקע שוועלן
באַלאַדן מיט נאַכטיקע שאַטנס —
עס הערט נישט דאָס האַרץ קיין באַפעלן
און וויל נישט מיט מיר זיך באַראַטן“.

(„נעמט נישט פאַר אומגוט“)

לפאָרה, פאַרשאַפט אים דאָס, מכלומרשטע, נייע לעבן אין פּוילן אַ
ביסל אינעווייניקסטע פּרייד. אַבער דאָס גרויזאַמע בילד פון חורבן שטייט
אַלץ אומפאַרגעסלעך פאַר זיינע אויגן און לאַזט אים נישט רוען. גאַר אַנדערש
דערשיינט פאַר אונדז דער דיכטער „אין קעניגרייך פון טרוים“. די יוגנט
לעכע אימאַזשן און חלומות פון דעם ציקל זיינען בלוז „ליכטיקע דערמאַ-
נונגען פון פאַרצייטן פאַר זיין היינטיק ליד“. וואָסער טרייסט ברענגען
זיי דעם דיכטער? נאָר גוט איז זיך צו פאַרגיין אין יוגנטלעך שפּילעוודיקער
זעלבסט-פאַרגעסונג.

אַמאַל, האָבן די דיכטער ווי ספּאַרד א"א, אויס מורא מען זאָל זיי נישט
חוּשד זיין אין „נאַציאָנאַלער באַגרענעצטקייט“, זיך אויסגעהיט אַרויסצו-
ברענגען אין ליד דאָס וואָס איז זיי שורשיק נאָענט. היינט קאָן מען ביי
נישט איינעם פון זיי, אין פאַרשידענע פאַרמען, אַנטרעפן אויף אַזעלכע
שורות:

„אין דיר, מיין פּאַלק, איך בין יאַרטוונטער שוין אַלט,
און יעדער קלאַנג איז שיין, און יעדעס וואָרט — געשטאַלט,
אַפּגעשיידט פון דיר, איך בין אַ רגע בלוז,
אַ שאַטן, וואָס פאַרשווינדט, אַ שטומער אות“.

(„אין דיר, מיין פּאַלק“)

ספאָרד ווייסט דעם סוד פון צמצום. דאָס איז אַ זעלטענע מתנה מיט וועלכער נישט יעדער דיכטער איז געבענטשט. אַ מאָל טוט ער אויך אַ פינקל מיט אַ ביבלישן אימאַזש, מיט אַ חומשדיקער געשטאַלט, וואָס ער רופט אַרויס פון זיין זכרון. ער שטעלט נישט בלויז דעם טראַפּ אויף דער פאַרמעלער שיינקייט פון ליד, נאָר דער עיקר, אויף דעם אינהאַלט. דער סובלימער אופן פון אויסדריקן זיינע געפילן אַפעלירט צו אונדזער געמיט-צושטאַנד אין אַנבליק פון אונדזער מצב אין דער וועלט.

אין דער אַפטיילונג „בדרך משל“ ווינקט דער דיכטער אָן אויף די קרומקייטן פון דער „אַלטער“ און אויך פון דער „נייער“ וועלט, וווּ דער מענטש האָט נאָך אַלץ נישט אויסגעוואַרצלט פון זיך דאָס שלעכטס. די לידער פון דעם זשאַנער קלינגען אַפאַריסטיש און האָבן אַ מוסר־השפּלדיקן באַטייט.

ד. ספאָרד היט זיך מפונקיש אויס פון פאַרעלטערטע גראַמען. גאַנץ אַפט באַנוצט ער זיך מיט דעם ווייך קלינגענדיקן אַסאַנאַנס, ווי: אייגענע — באַגעגענען, פייער — באַניינג, געהיימניש — אַליין נישט, שבועה — רוען א"א. זיינע דיכטערישע אימאַזשן געהערן צו אַ וועלט, וואָס איז אייגן נאָר אים אַליין. ער באַזיצט זיין אייגענע דיכטערישע אויסשפּראַך. פאַראַן אַ מיינונג, אַז דאָס פאַרסך־הכלטע שאַפן פון אַ דיכטער באַשטייט אַפט מאָל פון איין מאַטיוו, וואָס חזרט זיך איבער אין פאַרשידענע וואַריאַנטן. עס קאָן געמאַלט זיין, אַז אַ דיכטער זאָל לאַנג־דויערנדיק זיין באַנומען פון איין און דער זעלביקער שטימונג, אַדער טעמע, דאָך קאָן מען די מיינונג נישט אַננעמען ווי אַ כלל.

אין דעם לידער־באַנד „ברענענדיקע בלעטער“ (תל-אביב, 1972), האָבן מיר אַלץ נאָך צו טאָן מיט שטימונגען און רעפּלעקסן פון דעם „באַפּרייטן“ לעבן אין פּוילן. די נישט אַפּגעשטאַרבענע שנאה צום ייִד דערפירט דעם דיכטער צו דערשלאַנגקייט און דעפּרעסיע. עס באַפּאַלן אים קאַשמאַרן־האַלוצינאַציעס, וואָס לאָזן אים נישט שלאָפן ביי נאַכט און גיבן אים נישט קיין רו ביי טאָג.

„נאַכט־ביי־נאַכט“

מיר דאַכט —

עס יאָגן דיִיטשן זיך נאָך מיר

אויף ברענענדיקע וועגן,
עס גייען דײַטשן אָן אַ שיעור
פון אַלע ווינקלען מיר אַנטקעגן,
רינגלען מיך אַרום פון אַלע זײַטן ———
„נאַכט־בײַ־נאַכט“)

ווען עס דערגייט שוין צום מאַמענט פון „אפּפו עלי רעות עד אין מספר“ און ער זאָגט: „מיין וואָרט אין חושך זינקט ווי אַ שטיין אין אַפּגרונט, און יעדער רגע אייביקייטן דויערט“, ווערן מיר באַגלייך מיט דעם דיכטער פאַרציטערט פון שרעק. דער דיכטער געפינט זיך אין אַן עת־צרה. ער ווידמעט דאָס ליד צו אַ פּריינד, ביי וועמען ער בעט, מסתּם, רעטונג. אויך דאָס ליד „איך רוף דיך אין דער מיט פון נאַכט“ בעט זיך מען זאָל עס ציטירן. אַבער דאָס איז נישט גענוג. מען דאַרף דאָס ליד און גאַך פיל ספּאַרדס לידער לייענען אין גאַנצן.

מער אויסגעשפּראַכן און זעלבסט־דערקענענדיק קלינגט דאָס ליד „אויף־
דער דאָזיקער ערד“, געשאַפּן אין ישראל:

„פון פּריסטע תּנ״כישע צײַטן
פון יהושוע בן נון,
האַט בלויו אויף דער דאָזיקער ערד
מיין שפור זיך פאַרהיט.
דאָ גריסן מיך היימיש די ווײַטן.
דאָ איז מיר אַ היילונג די זון.
דער הימל מיין תּפילה דערהערט
און עס זינגען די פּייגל מיין ליד.“

ווי אין דעם פּריערדיקן לידערבאַנד, אַזוי אויך אין דער איצטיקער
זאַמלונג, האָט דער דיכטער אַפּגעטיילט אַרט פאַר אַ בינטל משלים. גאַר
נאַענט איז אונדז די אַלעגאָריע וועגן די וואַיענדיקע שאַקאַלן, וואָס באַפּאַלן

מיט זייער „הימלשפאלטנדיקער“ טענה דאָס ציגעלע:

„אַ, חיות,

זעט ווי דאָס ברעקל גייט

מיט ציין און נעגל אונדז אַנטקעגן,

ווי ס'טוט דאָס לעבן אונדז באַדראָען.

ראַטעוועט פון אונטערגאַנג!“

נאָר דאָס איז בלוז אַ משל, פאַר וועלכן עס איז נישט שווער, אָך און וויי, צו געפינען דעם נמשל. לאַמיר, צום סוף, ציטירן אַ קורץ, בילדעריש ליד, אַ רעפּלעקס פון דעם אַלגעמיינעם מצב אין דער ייִדישער מדינה — אונדזער איינציקע שטרעבונג, האַפענונג און טרייסט:

„טאָג נאָך טאָג

גייט אויף אין עמעצנס אַ האַרצן

אַ וויסטע קלאַג.

שטוב נאָך שטוב

קומען ווי באַגרעבער שאַטנס שוואַרצע

צו עמעצנס אַ שוועל

און אַלץ, וואָס איז דאָרט העל,

און אַלץ, וואָס איז דאָרט פרייד,

ווי אַ רויך פאַרגייט.

ווי אַ ווינט פאַרשווינדט

און עס בלייבן בלוז —

אַ פינצטערניש אין הויז

און אַ שטומע גרוב.“

(„מלחמה“)

ווידער אַ מאָל אומגליק און ווידער אַ מאָל טרויער אויף דער לעצט-
באַיאַענדיקער סטאַנציע פון אונדזער לעבן. דאָך, שפרודלט ערגעץ אין
געמיט פונעם דיכטער אַ מונטערער קוואַל פון פרייד און האַפענונג פון
וועלכן אויך מיר ווערן מיטגעריסן.

„א ייִדישע מעלאָדיע“

איסאַק איטקינד

דיכטונג פון מ. שולשטיין ווערט אין דער היינטיגער יידישער דיכטונג באטראכט ווי איינער פון אירע באטייטיקע פאָרשטייערס. נאָך גאָר יונג, קומט ער קיין וואַרשע. אין דער גרויסער שטאָט עפענען פאָר אים זיך ברייטע האַרזאָנטן. ער אַרבעט איבער זיך, באַרייכערט זיך מיט ליטעראַרישן וויסן, באַקומט אַ דראַנג צו שרייבן, עס רופט אין אים זיך אָן דער דיכטער. זיין ערשטלינג-בוך לידער „ברויט און בליז“ (לובלין, 1934), ווערט גינציק אויפגענומען דורך דער ליטעראַרישער קריטיק. אין גע- מאַסטענע פערזן ברענגט דער צוזאַגנדיקער פּאָעט צום אויסדרוק די ליידן און געפילן פון דעם יונגן דור, וועלכער רייסט זיך אין געראַנגל פאַר טאַג- טעגלעכער עקסיסטענץ צו אַ בעסער לעבן. דער באַגער פון וועלט-דער- לייונג און אייגנפאַלקישער גאולה איז דער ריכטשנור אין זיין שאַפן ביזן היינטיקן טאַג.

צוויי בענד דיכטונג פון מ. שולשטיין

מ. שולשטיין ווערט אין דער היינטיגער יידישער דיכטונג באטראכט ווי איינער פון אירע באטייטיקע פאָרשטייערס. נאָך גאָר יונג, קומט ער קיין וואַרשע. אין דער גרויסער שטאָט עפענען פאָר אים זיך ברייטע האַרזאָנטן. ער אַרבעט איבער זיך, באַרייכערט זיך מיט ליטעראַרישן וויסן, באַקומט אַ דראַנג צו שרייבן, עס רופט אין אים זיך אָן דער דיכטער. זיין ערשטלינג-בוך לידער „ברויט און בליז“ (לובלין, 1934), ווערט גינציק אויפגענומען דורך דער ליטעראַרישער קריטיק. אין גע- מאַסטענע פערזן ברענגט דער צוזאַגנדיקער פּאָעט צום אויסדרוק די ליידן און געפילן פון דעם יונגן דור, וועלכער רייסט זיך אין געראַנגל פאַר טאַג- טעגלעכער עקסיסטענץ צו אַ בעסער לעבן. דער באַגער פון וועלט-דער- לייונג און אייגנפאַלקישער גאולה איז דער ריכטשנור אין זיין שאַפן ביזן היינטיקן טאַג.

דאָכט זיך, אַט ערשט נישט לאַנג איז דערשינען מ. שולשטיינס בוך דיכטונג „דער מאַרגנשטערן אין מיין פענצטער“ (פאַריז, 1974), אַ יאָר שפעטער זיין בוך עסייען „רינג אין רינג“ (פאַריז, 1975), און איצט איז צו דער רייכער רשימה פון זיינע ווערק צוגעקומען אַ נייער באַנד לידער „דער אַרעם פון ליבשאַפט“ (פאַריז, 1977). אַט די ביכער זיינען דער- שינען, ווי שוין אַנגעוויזן, אין פאַריז, וווּ דער דיכטער איז אַ תושב זינט די דרייסיקער יאָרן. שולשטיין דערמאָנט אַפט אין זיינע לידער די ערשטע

היים. די שאפונגען אויף דער שטעטל-טעמע לאָזן איבער אינעם האַרצן פון דעם היימישן ליינער אָן אינטימע וואַרעמקייט, ווי פון עפעס אייגנס. דער דיכטער רופט אַרויס פון זיין זכרון בילדער און דערמאָנונגען פון דעם „ענג הייפל“, די שטוב, די מאַמע, — „ס'איז אויף שטענדיק אין מיר אַריין מיין מאַמעס ליד, מיין מאַמעס ניגון“.

„איך ווייס, אַז מיך האַסטו געזען
אין דינע לעצטע רגעס —
זע איך איצטער דיך
אין אַלע מינע רגעס.“

איך ווייס, אַז מיך האַסטו געהערט
ווען ס'איז דיין זיפן
דער לעצטער אויסגעגאַנגען —
הער איך איצטער אים
אין אַלע מינע קלאַנגען“.

(„מיין מאַמעס בילד“)

[פון בוך „דער מאַרגנשטערן אין מיין פענצטער“]

אין דעם לידער-ציקל „די סען — מיין שפיגל“, דערציילט אונדז דער דיכטער אין מאַלערישע, וויסע פערזן וועגן געוויינלעכע טאַג-דערשנינונג-גען. אַט פאַרט ער צו דער סען פאַר אַ חיי-שעה כאַפן פיש. ער זיצט זיך שטיל, נישט אויסריינדדיק קיין וואַרט. אין קענדל ראַיען די ווערעמלעך, „און מחשבות אין געמיט“. זיין טרוים איז — פאַנגען אַ פישל, און אויב ער וועט מיט גאַרנישט זיך אומקערן אַהיים, וועט אויך גוט זיין. אַן אַנדערש מאַל, פאַרנדיק אין מעטראַ, ציט אויף זיך דעם דיכטערס אויפּמערק אַ יונגע פרוי. זי „שטריקט אַ מלבוש פאַר דעם, וואָס דאַרף ערשט קומען. עס פּורעמט זיך דאָס מלבוש, ווערט גרעסער, גרעסער, — ווי ס'לעבן אין איר לעבן“.

אין אַן אַנדער ליד ווייזט אונדז דער דיכטער אַ כאַראַקטעריסטיש בילד וואָס איז אַ טייל פון דעם אַלגעמיינעם פאַריזער פּייזאַזש:

„דו וועסט נישט גלויבן, מענטש, דאָס איז אַ מענטש,
פאַרוויקלט אין זיין אַלטן ראַק — אַ זאַק מיט ביינער“.
[פאַריזער פּיזאַזש“]
[פון בוך „דער מאַרגנשטערן אין מיין פענצטער“]

דאָס וואַרעמט זיך דורך די גראַטעס פון מעטראַ אַ קלאַשאַר, איינגע-
קוטעט אין טראַנטעס.
אַפט מאַל ווערן מיר באַאיינדרוקט פון דוממדיקע זאַכן, וואָס דערגייען
צו אונדז דורך דעם דיכטערס בילדערישן אויסדרוק ווי אַלזויעס אויף דער
טראַגיק פון מענטשלעכן גורל.

„עס ליגן אויפן נאַסן, אַנהייב־חינטערדיקן ברוק
צוויי צייטונגען פאַרבלאַטיקטע און קויטיק,
אַוועקגעוואַרפן האַבן זיי צוויי דורכגייער מסתמא,
שוין אויסגעלייענטע, נישט נויטיק.

שוין אויסגעשעפט פון זיי, זעט אויס, גענוג,
פון אַלץ: ידיעות, מעלדונגען, פירושים, נעקראָלאָגן,
פון זיי אַרויסגעצויגן ממש די עצמות.
איצט ווערן זיי פון רעגן און פון ווינט געטראַפן.
אַט פאַלן זיי און באַלד זיי שפּרינגען ווידער אויף,
ווי עופות וואָס דער חלף האַט זיי נישט דערשאַכטן,
און פרווון געבן מיט די פליגל נאָך אַ פאַך“.

(„אויפן פאַריזער אַספּאַלט“)

[פון בוך „דער מאַרגנשטערן אין מיין פענצטער“]

שולשטיין באַנוצט זיך אין זיין פּאַעטישער אויסשפּראַך מיט דעם
ייִדישן פּאַלקס־אידיאָם, מיט דער ספּעציפּיש־ייִדישער פּראָזע און ווערטל.
אַט די שפּראַכלעכע עלעמענטן פאַרטיפּן דעם אינהאַלט פון זיין ליד. ווי
יעדן פון אונדז, פאַרפּאַלגט אים אַן אויפהער דער גרויזאַמער חורבן־
קאַשמאַר. ער מאַנט ביים דיכטער דעם פּוילן שעפּערישן תּיקון — אַ חוב
פון וועלכן אונדזער שיינע ליטעראַטור וועט, דאַכט זיך, קיין מאַל פון אים

זיך נישט אויסצאלן. אפילו די פרייד פון האבן אן אייגן ווינקל אויף דער ערד, לאזט נישט פארגעסן דעם בלוט-מבול איבער אונדזער פאלק. דאך זעט דער דיכטער אין דער אויסגעלייזטער, באנייט זיך בויצענדיקער היים, די היסטארישע פארגיטיקונג פאר אונדזערע דורותדיקע לייזן. די דיכטער-רישע אנטוועקונג קומט צו אים ווי אומגעריכט ווען זיין אויג קאן זיך נישט אנוועטיקן מיט דער התפעלותדיקער שיינקייט פון ישראל. ערשט פאראיאָרן איז ער פארבייגעגאָן אַ טיפן זומפּ פון וואַנען עס האָט זיך געהערט דאָס דערעסנדיקע קוואַקען פון זשאַבעס, און היינט — „ווי זייער בלאַטע איז געווען — היינט וואַקסן גראָזן“.

דער דיאָפּאָזאָן פון שולשטיינס דיכטערישער טעמאַטיק איז נישט באַגרענעצט. עס טרעפט אַ מאָל אַ דערשיינונג — זי ציט נישט אויף זיך קיינעמס אויפּמערק. נאָר ביים דיכטער רופט זי אַרויס אַ באַשטימטן רע-פלעקס. באַגלייך מיט דעם קומען אונטער אַנדערע אַסאַציאַציעס, דאָס פּאַעטישע געמיט צעוואַרעמט זיך, עס שאַפט זיך אַ ליד. שולשטיין איז נישט אויסקלייבעריש אין טעמעס. אין דער סאַמע וואַכעדיקסטער דערשיינונג געפינט ער פּאַעזיע. וואָס קאָן זיין באַשטענדיקער פון אַזאַ טעמע, ווי עס איז „דער שיכפּוצער פון דער תּחנה מרכזית“? גראָד אין דעם פּשוטן ליד איז פּאַראַן אַזוי פּיל מענטשלעכע דערהויבונג, דערפרייענדיקע רמזים, ליב-שאַפט צום ייִדישן פּאָלק, וואָס נאָר אַן עכטער דיכטער קאָן דאָס אַרויס-ברענגען. דער עפישער טאָן אין דער שאַפונג דערמאָנט אונדז, ווי גוזמאדיק דאָס זאָל נישט קלינגען, אין מיצקיעוויטשעס „יאַנקל צימבלער“, הגם ביידע געשטאַלטן קומען פון צוויי, אין גרונט, פאַרשידענע אַטמאָספּערעס. קיין פּאַרגלייך איז דאָ נישט שייך. דער רושם פון ליד רופט אַרויס אַזאַ אַסאַציאַציע :

„ער פּוצט און טראַכט, אַז קומען וועט משיח מיט שיד,
מיליאָנען שיד מיט בלאַטע און מיט וואַנדערשטויבן,
פון גלות וועלן אַנקומען ייִדן און דאָס אַנטראַגן מיט זיך,
און ער וועט פּאַלן נידעריק צו זיי און זיין דערהויבן.“

עס קומען שיד פון רוסלאַנד, ליטע, פון טשעכיי,
בראַזיל, קאַנאַדע, שטעלן אויס זיך גאַנצע טוצן,

עס שיינט אויף זיי די בלאַטע און ער שפיגלט זיך אין זיי,
און ער, פאַר נחת שיינט און הערט נישט אויף צו פוצן".
[פון בוך „דער אַרעם פון ליבשאַפט“]

א שיכפּוצער־וויזיאַנער. ער קוקט אויס משיחס קומען אין לאַנד אַרײַן
מיט מיליאָנען שײַך און פּוצנדיק זײ, וועט ער שײַנען פאַר נחת און פּרייד.
שולשטיין ווערט לייכט באַאייַנדרוקט פון זאַכן וואָס פּרײַער איז נישט
אויסגעקומען זיי צו זען. פּונקט אַזוי לייכט קומט אים אויס דאָס נײַ גע-
זענע אַרויסצוברענגען אין ליד. וועגן דעם זאַגן עדות זײַנע נײַ־אַרקער
מאַטיוון אין בײַדע לידערבענד. דער דיכטער איז בעת זײַן ערשטן באַזוך אין
נײַ־אַרק, אויסגעקומען צו געניסן פון אַמעריקעס ברייטהאַרציקער הילף און
גאַסטפּרייַנדלעכקייט. ער האָט אָבער אויך באַווײַזן צו זען די שאַרפע לעבנס-
היפּוכים אין דער רײַזיקער וועלטשטאַט. דאָ פּרוווט נאָך שולשטיין אויפֿ-
זינגען דעם ברוטאַל פאַרשעמטן חלום פון „מישט די פאַרבן אויס צוזאַמען“.

„שױרלי, מײַן שוואַרצער מלאך,

שױרלי, קראַנק־שוועסטער מײַנע,

קענסט הייסן קראַנק־מאַמע גריילעך,

וואָס גיסט מיר אַלץ און דו פון מיר ווילסט גאַרנישט,

וואָס בײַטסט מיר יעדן טאַג אַ לײַלעך

און וויקלסט מיך אין אים,

ווי ס'האַט מײַן מאַמע מיך געוויקלט אין די ערשטע ווינדלעך“.

(„מײַן קראַנק־שוועסטער“)

[פון בוך „דער מאַרגנשטערן אין מײַן פענצטער“]

די פּילמיליאַניקע שטאַט מאַכט אויף אים אַן אומגעהויערן רושם.
לייענט וואָסערע אימאַזשן עס רופט ביים דיכטער אַרויס דער רײַזיקער
שטאַטייל מאַנהעטן.

„ווי אַ לעקעך, אַ פּלאַדן איז צעשניטן מאַנהעטן,

אין דעם בעקן פּונעם אינדזל אַרײַנגעזעצט.“

ש. מיצמאכער

האָב איך אייך, ליבע געסט, אויף אַ שמחה פאַרבעטן,
זאָלן ווערן מיט משקה די העלדזער באַנעצט!

גאַסן, עוועניוס אין בעקן צעטיילט אויף חלקים —
איינגעקאַרבט מיטן מעסער מיט יושר און צום טעם,
און דעם פלאַדן אויף שטיקער צעשנייד איך און צעבראַק אים,
שוימט שאַמפאַניער אין בעכערס — פון דער ווייטן דער ים.
("מאַנהעטן")

[פון בוך „דער אַרעם פון ליבשאַפט“]

ווי אַ מזרח־אײראָפּעישער ייד, אַ געליטענער פון ייִדנפּינדלעכע דיס־
קרימינאַציעס, שאַצט ער הויך די פּרייקייט פון יעדן בירגער אין אַמעריקע,
פון וועלכן פּאַלק און ראַסע ער זאָל נישט אַפּשטאַמען. קריסטמעס־צייט
זעט ער אויף די גאַסן פון ניו־יאָרק פּילקאַליריק באַלויכטענע קריסטמעס־
ביימער בשכּנות פון לויכטנדיקע חנופּה־מנורות. ייִדן פּילן זיך נישט גע־
צוונגען אויסצובאַהאַלטן זייער ייִדישקייט.

די ריטמישע סטרוקטור פון שולשטיינס ליד איז פאַרשידן. אַ מאָל
פאַרמירט זיך זיין דיכטערישע אינספּיראַציע אין לאַנגע פּערזן, וווּ עס פּילט
זיך אַ געוויסע איבערגעלאַדנקייט פון ווערטער, אַ מאָל אין ווייסן פּערז
און נישט זעלטן אין קורץ ריטמיזירטע שורות. ווי אַ מוסטער פון די לעצטע
דינט אונדז אַ ליד פון די ברעטאַניער לידער „אין אַ שטורעמנאַכט“, וואָס
פאַרמאַגט, צופּעליק, די מעטרישע ענלעכקייט פון פּושקינס אַ קורצער
שאַפּונג „אין אַ ווינטערנאַכט“:

„שטורעמנאַכט, געברום, גערעווע,
כוואַליעס קינקלען וואַסערשטויב.
צו מיין פענצטער קומט אַ מעווע,
מיט די פּליגל פאַטשט אין שויב.“

[פון בוך „דער אַרעם פון ליבשאַפט“]

דער דיכטער פרעגט ביי דער מעווע צי זי ווייסט עפעס וועגן זיין מאמען. פון וועמען עס איז נישט געבליבן קיין שפור. דער רושיקער ים ווארפט אן אויף אים א מורא. גלייך ער וואלט זיך פארניומען צו פארמבולען דעם אינדזל מיט גאר זיין שיינקייט. ווען דער ים בארוקט זיך, קוקט דער דיכטער פארגאפט אויף די זיך וויגנדיקע כוואליעס, בעת די זילבערנע לבנה שפיגלט זיך אין זיי. אט באוונדערט ער די „אינדזעלעך צעווארפענע ווי פינטעלעך פון חן“ און די שיפלעך וואס בוצקען זיך ביים ברעג. באוונדערט איז ער אפעקטירט פון די קינדער, וועלכע שפילן זיך אין זאמד און פון די ברעטאניער פרויען, פאר זייער פאסטאראלער פשוטקייט. דער דיכטער פלעכט פאר דעם ברעטאניער אינדזל דעם שענסטן לידערקראנץ:

„א לבנה האט אין ים אויף שטיקלעך זיך צעבראכן.
זילבער און קרישטאל אין סאמע אינדערוואכן.

פייערלעכע און צעבליצטע זשיראנדאלן.
יום טובדיקע שפיגלען זיך קרישטאלן אין קרישטאלן.

ס'וועט היינט יעדער כוואליע ביז דער קלענסטער און דער מינדסטער,
פון קיין מרה שחורה נישט וויסן. פון קיין פינצטער.

נישט קיין שפלות און יחסנות, נישט קיין קלענער-גרעסער —
יעדער איז מיט שמוק באהאנגען, יעדער טראגט א פת.

יעדער איז מיט בלישטשענדיקע בראשן אָנגעשטאָכן —
א לבנה האט אין ים אויף שטיקלעך זיך צעבראכן.

(„א לבנה אין ים“)

[פון בוך „דער אָרעם פון ליבשאפט“]

דורך זיינע רעטראספעקטיווע לידער לאזט דער דיכטער אונדז אריינ-
קוקן אין שפיגל פון א פארגאנגענער צייט, פול מיט מורא פאר דעם מאַרגן-
דיקן טאג. א צייט פון עקאנאמישער אומזיכערקייט פאר דעם גרעסטן טייל
פון דער קאמפאקטער יידישער מינאריטעט אין פארמלחמהדיקן פוילן. אין

דער יידישער דיכטונג האבן געלאזט זיך הערן נייע, אויפועקנדיקע טענער, אינספירירטע פון אַ לעבנסבאָיאָענדיקער וועלט־אויפפאַסונג. די ציטירטע פּערזן זיינען אַרויסגענומען פון שולשטיינס ערשטלינג־באַנד לידער „ברויט און בליי“:

„מיין טאַטע האָט געקויפט אַ קאַלענדאַר אַ נייעם,
הענגט ער ביי מיין טישל קעגנאיבער,
קוקט אַראָפּ פון אים דאָס בילד פון חפץ חיים,
אין אַ שטרנימל פון אַ טכויר, צי פון אַ ביבער.

זײַט זשע מוחל, רבי, האָט גישט קיין פאַריבל,
וואָס עס זיצט ביי נאַכט אַ יונג מיט אַ טשופרינע,
ביי אַ חלב־ליכטל איבער ביכער קעגנאיבער,
און נאַכט ביי נאַכט עס קאָן נישט צוקומען די שכינה“.

(„אַ נייער קאַלענדאַר“)

[פון בוך „דער אַרעם פון ליבשאַפט“]

אין די חנעוודיקע לידער פון דער זאַמלונג „דאָס פיפל אין די בערג“, דריקט דער דיכטער אויס זיין התפעלות פאַר דער שיינער נאַטור אין דער בערגיקער פוילישער געגנט. דאָ באַזינגט ער אַדער באַזינגט דאָס לעבן פון דעם אָפּגעריסענעם, פאַרהונגערטן הוצול. עס איז אַ גוטער געדאַנק וואָס שולשטיין האָט אין דעם בוך „דער אַרעם פון ליבשאַפט“ אַריינגענומען אַ טייל פון זיין דיכטערישן שאַפן אין די דרייסיקער יאָרן, מחמת די דער־מאַנטע אויסגאַבעס זענען היינט נישט בנמצא אויפן יידישן ביכערמאַרק. די לידער שפיגלען אַפּ די שטימונג אין יענער צייט.

לאַמיר נאָך אַ מאָל אויפמישן דאָס בוך „דער מאַרגנשטערן אין מיין פענצטער“ און זיך אַ וויילע אָפּשטעלן ביי דעם לידער־ציקל „די פאַר־שוונדענע וועלט פון טלאַמאַצקע 13“. דאָ האָט דער דיכטער אויפגעשטעלט אַ פילגעשטאַלטיקן מאַנומענט לכבוד די אומגעקומענע שרייבערס אין די געטאָס און אַנדערע. דער דיכטער פאַרפיקסירט אין ליד זייער אויסזען און כאַראַקטער. זייער צווייטע היים איז געווען דער יידישער ליטעראַטור־פאַראיין:

„און כאָטש קידער־ווידערדיק מען פלעגט וויפּוּחחים האַרבע פירן,
מען האָט געטיילט זיך מיטן גיכסט און ברויט, מיט יעדן קריש“.

כמעט יעדער דיכטער ווערט אַ מאָל פאַרכאַפט פון דעם אַמביציעזן
אַנטרייב אַ גלאַנץ צו טאָן מיט זיין ווערסיפיקאַטאָרישן טאַלאַנט אין דעם
פערצנשורותדיקן סאַנעט. דער סאַנעט איז ווי אַ נייע דיכטערישע פאַרם,
אויפגעקומען אין איטאַליע אין 13טן י"ה. ערשט פּעטראַרקאָ האָט אים אין
14טן י"ה דערפירט צו גענויער שלימות. אַז שולשטיין איז אַ בריה זיך
דיכטעריש אויסצודריקן אין אַט דער שטרענגער, מעטרישער פאַרם, באַ-
ווייזן די פרעציוז געשליפענע שורות פון זיינע דרייסיק סאַנעטן. מיר וואָלטן
דאָ געדאַרפט געבן כאָטש איינעם פון זיי פאַר אַן אַנשמעק. נאָר דאָס וואָלט
שוין געהייסן צו פיל ציטירט...

צום לעצטן אָפטייל פון „דער אַרעם פון ליבשאַפט“ געהערן די איבער-
זעצונגען פון דער פּוילישער, פּראַנצויזישער און דייטשישער פּאָעזיע. פון
דער פּוילישער דיכטונג פילן מיר אָפּ אין שולשטיינס איבערזעצונגען דעם
אומעט פון די האַרבסטיקע פּאַרנאַכטן אין פּוילן, דעם זוניקן פּרילינג און
טיילווייזע אַפּרופּן אויף אונדזער לעצטן חורבן. פון דער פּראַנצויזישער
דיכטונג רעדט צו אונדז די יונגפּרויִישע לעבנספּרייד, די לויטערע השתומ-
מות איבער דער שיינער נאַטור, דאָס פּלאַמיקע עראַטישע געפיל. פון דער
דייטשישער פּאָעזיע ברענגט אונדז אַריין אין התרוממות דאָס פּיינפילנדיקע
און אינהאַלטפולע. דאָך פרעגן מיר: ווי קאָן דאָס שיינגייסטיקע אינעם
מענטשן לעבן בשלום מיט דעם בעסטיאַל פּאַרדאַרבענעם אינעם פּאַלק,
הגם די איבערגעזעצטע דיכטער האָבן צו די היטלעריסטישע גרויל־מעשים
ווייט נישט קיין שייכות?

the fact that the *Journal of Applied Behavior Analysis* is the most widely read journal in the field of behavior analysis. The journal is published by the American Psychological Association, which is the largest and most influential organization in the field of psychology. The journal is published quarterly and is available in both print and electronic formats. The journal is a leading source of information for researchers and practitioners in the field of behavior analysis.

The journal is a leading source of information for researchers and practitioners in the field of behavior analysis. The journal is published by the American Psychological Association, which is the largest and most influential organization in the field of psychology. The journal is published quarterly and is available in both print and electronic formats. The journal is a leading source of information for researchers and practitioners in the field of behavior analysis.

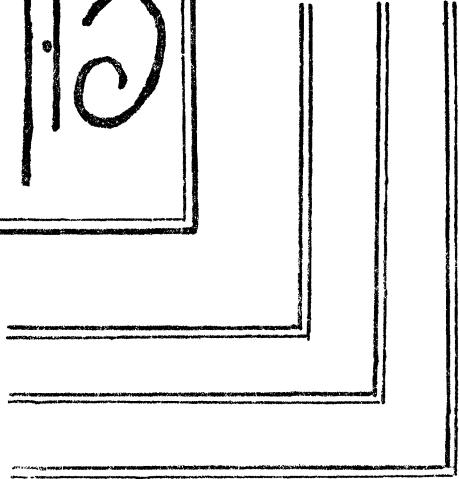
The journal is a leading source of information for researchers and practitioners in the field of behavior analysis. The journal is published by the American Psychological Association, which is the largest and most influential organization in the field of psychology. The journal is published quarterly and is available in both print and electronic formats. The journal is a leading source of information for researchers and practitioners in the field of behavior analysis.

1011

ש. יודאווין

א' | א'
ש. ע' | ש'
ג' | ג' | א' | א' | ע' | ע'

גלויבן און יאוש אין ב. שלעווינס שאפן

אריינפיר

די יידישע ליטעראטור איז אין האַסטיקן באַרג־אַרויף־גאַנג, אין איר שענסטן פלי און רענעסאַנס געגליכן געווען צו אַ שטראַמיקן טייך, וואָס ברעכט אַדורך אַלע זיינע צוימען און ווייסט נישט, אַפילו אין ביטערע צייטן, פון קיין אַפּשטעל. נאָך יעדער נאַציאָנאַלער קאַטאַסטראַפּע, זוי נאָר דאָס לעבן „האַט ווידער זיך אויפּגעהויבן און אַוועקגעגאַנגען זויטער“ (לויט ה. ליוויקס ליד „אייביק“), זיינען אויפּגעקומען יונגע, שעפּערישע פּוחות פון די טיפּענישן פון פּאַלק און מיט זייער געלייטערט וואָרט דערהויבן אונדזער ליטעראַטור צו נייע, ווונדערלעכע הויכן.

דאָס זעלביקע קאָן אויך געזאַגט ווערן היינט. נישט געקוקט וואָס מיר לעבן דורך אַ שאַרפּן קריזיס אין רעזולטאַט פון אונדזער לעצטן חורבן, — דאָך קוואַלט אַן אויפהער אַ נייע שעפּערישקייט און עס ווילט זיך נאָך אַלץ נישט גלויבן, אַז מיר זיינען דער לעצטער דור יידיש־שעפּער.

מיר געדענקען אַלע ווי נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די יידישע יצירה אין פּוילן אַריינגעטראָטן אין אַ פעריאָד פון העכסטן אויפּבלי. אויף דער מזרח־וואַנט פון אונדזער ליטעראַטור איז בכּוּדִיק געזעסן דער צוויי־טער דור קלאַסיקערס: שלום אַש, אַבראַם רייזען, ה. ד. נאַמבערג, י. מ. וויסנבערג, דוד בערגעלסאָן, אפרים קאַגאַנאָוסקי און נאָך פיל וויכטיקע שרייבערס, אינספּירירטע פון די קולטור־שעפּערישע אידעען פון אונדזער גרויסן י. ל. פּרין.

אנהייב צוואנציקער יארן האבן מיט אדלערישן שוונג זיך אריינגעריסן אינעם היכל פון אונדזער ליטעראטור־שאפן אַ „כאַליאַסטרע“ דיכטער און פּראָזאַיקער מיט נייעם שעפּערישן גייסט און אינהאַלט. אין דער אימפּעריע פון דער יידישער דיכטונג האָבן הילכיק אָפּגעקלונגען די נעמען פון פּרץ מאַרקיז, משה קולבאַק, אַלטער קאַציונע, מלך ראָוויטש, א. צ. גרינבערג, משה בראַדערזאָן. זיי זיינען געקומען יעדער מיט זיין אייגענעם פּאַעטישן לשון, מיט נייע בילדער און אימאַזשן. אין דער בעלעטריסטיק האָבן י. י. זינגער, עוזר וואַרשאַווסקי און נאָך אַנדערע דערציילערס זיך ברייט פאַר־מאַסטן אָפּצושפּיגלען דאָס יידישע לעבן פון פּרזערדיקע צייטן און באַזונדערס פון יענער צייט פון מלחמות און קאַטאַסטראַפּעס. עס האָט זיך באַוויזן דער ברייטלייוונטיקער, עפישער ראַמאַן. די ווערק פון יענער געבענטשטער פּלעיאַדע האָבן אויך געהאַט אַ השפּעה אויף דעם שפּעטערדיקן נאַכוואַקס, — וויכטיקע טאַלאַנטן, וואָס אויך זיי האָבן געשאַפן געשיכטע אין אונדזער ליטעראַטור.

דער צווישנמלחמהדיקער דור יידישע שרייבערס אין פּוילן איז, דירעקט אָדער אומדירעקט, געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון הייסע, רעוואָלוציאַנערע ווינטן אין רוסלאַנד, צוגלייך מיט די פּרילינגסווינטן פון יידיש־וועלטלעכן רענעסאַנס. עס איז געווען די קורצע איבערגאַנגס־תּקופּה פון נייע, ווייטיגייענדיקע אידעען, וואָס האָבן צעטרייסלט דעם פּאַטריאַרכאַלן יידישן לעבנס־שטייגער, ביז דער דור איז אַכזריותדיק פאַרשניטן געוואָרן. ער האָט אָבער געלאָזן נאָך זיך טיפּע שפורן אין אונדזער גייסטיקן שאַפן. אנהייב דרייסיקער יארן, מיטן שטייגן פון עקאָנאָמישע קריזיסן און מיט דער פאַרשטאַרקונג פון דער פּאַליטישער אונטערדריקונג פון די נאַציאָנאַלע מינאָריטעטן אין פּוילן, האָט אויף דער וואַרשעווער אַרענע זיך באַוויזן אַ יונגע גרופּע שרייבערס און דיכטערס מיט גאַר אַן אַנדערער אויפפאַסונג פון ליטעראַטור און איר געזעלשאַפּטלעכער שליחות. לויט יענער אויפפאַסונג האָט דער שרייבער מיט געוויסן געדאַרפּט פילן פאַר זיין חוב אַרויסצופירן אין זיין שאַפן די קלאַסן־קאַנפּליקטן אין דער אומיושרדיקער געזעלשאַפּט. פאַרשטייט זיך, אַז דער אידעאָלאָגישער קער איז געשטאַנען אונטער דער השפּעה פון דער סאָויעטיש־יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט אין יענע יארן דערגרייכט צו אַ הויכער מדרגה. מיט דער צייט איז די השפּעה צערונען, נאָכן אויסגעפינען דעם שקר, וואָס איז אין דעם צייט־

ווייליקן אמת געלעגן פארבארגן. דערווייל האָט דער ייִדישער שרייבער אין האַלב־פּאַשיסטישן פּוילן זיך אָנגעגורט מיט רעוואָלוציאַנערן צייטגייסט. זיין שאַפּן האָט זיך אָנגענומען מיט סאַציאַלער צילגעווענדקייט, אונטער־האַלטנדיק די האַפענונג פון דעם פּאַרלוירענעם, ייִדישן אינטעליגענט, פון דעם אַרעמען אַרבעטער און פּאַלקסמענטש.

בכלל האָט דער ייִדישער שרייבער קיין מאָל נישט געהאַט קיין גע־העריקע באַדינגן פאַר זיין שאַפּן. דערצו נאָך האָבן די רעוואָלוציאַנערע שרייבערס געהאַט אויסצושטיין רדיפות פון דער פּאַליציי. די ליטעראַרישע אויסגאַבעס זיינען געשטאַנען פאַר זיי געשלאָסן. זיינען זיי געקומען מיט זייער נייִ שעפּעריש וואָרט אין די האַלב־לעגאַלע צייטשריפטן „ליטעראַ־רישע טריבונע“, „זיבן טעג“, „דער פריינד“ — אויסגאַבעס, וואָס האָבן אַפּט געטוישט זייערע געמען, ווייל זיי זיינען אַפּט געוואָרן קאַנפּיסקירט. אַבער דווקא אַרום די האַלב־לעגאַלע צייטשריפטן האָט זיך גרופּירט אַ מאַסן־לייענער, וועלכער האָט געזוכט אַ נייִ וואָרט אינעם ייִדישן שאַפּן. פון דער נייִער גרופּע דיכטערס און דערציילערס האָבן זיך דעמאָלט באַ־זונדערס אויסגעטיילט: בינם העלער, משה שולשטיין, קלמן ליס, מ. א. קנאַפּהייס, כלאוונע קאַגאַן, דוד מיצמאַכער. זיי האָבן דורך דער צייט זיך געשאַפּן אַ נאָמען צווישן די פּיל פּאַלקס־לייענערס אין די שטעט און שטעטלעך.

אין דעם בוך „קשיענגא ווספאמניען“ (בוך פון זכרונות) 1919—1939, דערשינען אין פּויליש, אין וואַרשע, 1960, שרייבט דער היסטאָריקער און קריטיקער בערל מאַרק:

„אונדזער גרופּע, וואָס האָט וואָס אַ מאָל מער אויסגעברייטערט אירע רייען און איז געווען באַקאַנט ווי די גרופּע רעוואָלוציאַנערע שרייבערס, האָט זיך געהאַלטן אין די יאָרן 1931—1934 אַרום דעם ליטעראַרישן חודש־זשורנאַל „ליטעראַרישע טריבונע“, וועלכער האָט געשפּילט אַן ערנסטע ראָל אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער קולטור אין פּוילן אין די צוואַנציקער יאָרן צווישן ביידע וועלט־מלחמות.

...צווישן די פּראָזאַיקערס פון אונדזער גרופּע האָט געצויגן אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט פון דער ערשטער מינוט ווען ער האָט זיך

באויזן אין ווארשע, דער יונגער בנימין שלעוויץ פון בריסק. ער האט אין דער הויפטשטאט געפירט אן אומלעגאל לעבן, זיך אויס- באהאלטן פון דער פאליציי, וואס האט אים פארפאלגט. מערקוויר- דיק איז, קודם כל, געווען דער פאקט, אז דער שוואך געבויעטער, דעליקאטער יונגער מענטש, א ווייניק באריידעוודיקער רויקער און גלייכווערטיקער, האט געהאט אונטער זיך ביטערע און שטורמישע איבערלעבונגען. ער איז געווען א לעבעדיקער עכא פון פויערישע אויפשטאנדן, פאציפיקאציעס און פאגראמען.

אין יענער צייט איז די אטמאספער אין פוילן אלץ מער געווען אנגע- לאדנט מיט פאליטישן אומרו און דראענדיקער געפאר. צי האט מען דען געקאנט פארויסזען דאס אויסטערליש-טראגישע, וואס שטייט פאר אונדזער פאלק? דער היטלעריסטישער מאנסטער אויף יענער זייט גרענעץ האט שוין געהיים גענוי אויספלאגירט דעם טאטאלן אומקום אונדזערן. וויפל גייסיקע אוצרות פון אונדזער פאלק זיינען פארניכטעט געווארן צוזאמען מיט זייערע אויסגעקוילעטע שעפער!

קוים באוויזן זיך ארומצוקוקן ווי מיר שטייען אין דער וועלט נאך אונדזער דריטן חורבן, האט אן אנדערע רוצחישע האנט נאך שטייפער פארצויגן דעם שטריק ארום דעם האלדז פון דעם פילגעליטענעם יידישן שריד אין סאוויעט-רוסלאנד. די לעצטע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס זיינען געווארן פארניכטעט. די עליטע פון דער סאוויעטיש-יידישער ליטע-ראטור — פרץ מארקיש, דוד האפשטיין, דער נסתר, דוד בערגעלסאן א"א זיינען געווארן דערמארדעט.

די סאוויעטיש-יידישע ליטעראטור האט, זינט איר אקטאבערישן אג- הייב, געטריי געדינט דעם סאוויעטישן רעזשים, פארקריפלענדיק אפט דאס רעאלע פנים פון דעם יידישן טיפאזש, דעם ארויסגעוואקסענעם פון דורות איינגעווארצלטער טראדיציע. אזוי האט זי מיט איר געטריישאפט אפגע- גייגט פון דעם לעבנס-אמת אין דער ליטעראטור בכלל. נישט געקוקט אויף איר אידעאלאגישער גראדליניקייט, האט זי ביי די הויפט-פארשטייערס כון סאוויעטישן רעזשים פארלוירן דאס רעכט צו לעבן.

גאר א קליין הייפל האט אויסגעמיטן דעם שוידער פון ביידע מאסן- שחיתות. איינער פון די לעבנגעבליבענע וועלכע מיר געדענקען נאך פון

פארמלחמהדיקן פוילן, איז בנימין שלעווין. אין זיין שאפן ווערט רעאליסטיש אפגעשפיגלט די געשיכטלעכע טראנספארמאציע פון זיין צייט, — אן עפאכע וואס איז רייך מיט וועלט־אויפטרייסלענדיקע געשעענישן. זיי ווערן אויף א קינסטלערישן אופן ברייט אפגעשפיגלט אין די ווערק וועגן וועלכע עס וועט ווייטער זיין א רייד.

1.

אין יאר 1933 איז אין ווארשע דערשינען דער ערשטער באַנד דער־צוילונגען א״ב ״צוווישן ווענט״. דער יונגער שרייבער האָט אין אָנהייב פּעריאָד פֿון זײַן שאַפֿן זיך נישט באַגרענעצט, דווקא, צו בלויז ייִדישער טעמאַטיק. לויט דער דעמאָלט אָנגענומענער דיאַלעקטישער אויפפאַסונג, האָט ער געשעפּט מאַטעריאַל פֿאַר זײַן שאַפֿן אין דער פּוללדיקער פּעריפּע־ריע, פֿון וועלכער אויך דאָס ייִדישע לעבן איז געווען באַדינגט. ער זעט די עקסטרעמע אַרעמקייט פֿון ווײַסרוסישן דאָרף, ער ווייזט אונדז ווי דער פּוילישער אַקופּאַנט טרייבט מיט נאַהייקעס און ביקסן די ערד־אַרעמע פּויערן צו אומזיסטער האַרעוואַניע, כּמעט ווי לײַבאַייגענע. שלעווין מאַלט דעם דערשטיקטן פּאַלקסצאַרן ווען איינער פֿון די בריקבויערס פּאַלט אַראָפּ אין תּהום און ווערט דערטרונקען. דאָס דאָרף אין פּאַלעסיע בונטעוועט זיך. אין דער נאָוועלע ״אַן אייניקל״ דערציילט אונדז דער מחבר וועגן אַ פּאַריתומט קינד אונטער דער אַפּטרופּסות פֿון זײַדע־באַבע, אָפּגעקומענע גבירים. מיט דינע שטריכן ווערן דאָ אַרױסגעבראַכט מאַמענטן פֿון קינדע־רישער פּסיכאָלאָגיע. די מאַמע פּונעם קינד איז פֿאַר פּאַליטישער טעטיקייט אַרײַנגעפּאַלן אין תּפּיסה, דער טאַטע, אויך אַ פּאַליטיש פּאַרזינדיקטער, איז אַוועק אויף יענער זײַט גרענעץ. דאָס אַלטע פּאַרפּאַלק לײַדט קעלט, הונגער, און דאָך לאָזן זײ נישט דער קלײנער ראַיען זיך חברן מיט די אַרעמע, שכנישע קינדער. די אַרעמקייט ווערט דאָ געשילדערט מיט וואַרהאַפּטיקן רעאַליזם.

אין דער דערציילונג ״אין שרעק״ צייכנט פאר אונדז שלעווין אן אנדערן פארטרעט פון אן אפגעקומענער גבירטע. בערטא שרעקט זיך, פון איין זייט, פאר די באַלשעוויקעס, וועלכע דערנענטערן זיך צו דער פּוילי־שער גרענעץ, פון דער צווייטער זייט צאָפּלט זי פון מורא פאר דעם

פוילישן מאַיאָר, דעם אומגעוונטשענעם קוואַרטיראַנט אין איר פּילצימער-דיקן הייז. אין די נעכט, בעת מען הערט שוין נאָענט דאָס דונערן פון דער אַרטילעריע, איז די פּאַרזעסענע מייד וואָך צו יעדן שאַרף פון יענער זייט טיר. אין דעם אימפּרעסיאָניסטישן אופן פון מאַלן דאָס הייז פון דער „אַפּייענדיקער“ בערטאָ, די פּוסטע שטובן, וווּ עס וויעט דער אומעט פון גבירישער ירידה, מערקט זיך נאָך אין שלעווינס סטיל דער בערגעל-סאַנישער אָנהויך.

אין דער דערציילונג „טאַג-מענטשן“ שטעלט פאַר אונדז שלעוויך ווידער אַוועק אַ רעאַליסטיש בילד פון דאַרפישער נויט. קאַסטיאַ, דער טאַגלוינער אין דער גאַרבאַרניע, חזרט איבער פאַרצווייפלט דעם שפּרוך פון זיין פאַר-שטאַרבענעם ברודער, נאָך דעם ווי ער קערט זיך אום פון יענעם לווייה: „אַ כּיטרער פאַרשוין האָט עס אַלץ אויסגעקלערט, דעם גאַנצן עסק דאַרטן...“ דאָס איז דער פּאַטאַליסטישער לעבנס-סך-הפל פון דעם גרויען, פאַראַכטן האַרעפּאַשניק, אויף וועמען די געזעלשאַפט קוקט זיך נישט אום.

אַ פאַרגאַנצטע געשטאַלט, אַרויסגענומען פון דער פאַרמלחמהדיקער ווירקלעכקייט אין פּוילן, איז דאָס דאַרפישע מיידל דאַשקע („צווישן ווענט“). אין שטאַט איז אַלץ פאַר איר נײַ, פרעמד און אומפאַרשטענדלעך. דאַשקע איז אַ דינסטמיידל אין שכנות פון דער פּאַליציי-דעפּענסיווע און זעט ווי עס ווערן געברענגט אין די נעכט אַרעסטירטע און מען פייניקט זיי ביי די לאַנגע נאַכט-אויספאַרשונגען. זי האָט מורא טאַמער וועלן די געהיים-אַגענטן דאָ אַהערברענגען איר געליבטן, דעם פּאַליטיש פאַרדעכטיקטן וויקענטי. די שטימונג און די שילדערונג פון דעם פּאַליציי-שן טעראַר אין דער דערציילונג, ווייזן דעם שרייבערס אופן פון זען און פילן.

די זעלביקע שטריכן זיינען אויך קענטיק אין דער דערציילונג „אין שינעל“. דאָ ווערט נישט בלויז געשטאַלטיקט דער אויסערלעכער אויסזען פון בער פלינטן אין מיליטערישן שינעל, נאָר זיין באַדענקטע געוואַגטקייט אונטער די שטרענגסטע פאַרבאַטן פון דער פּוילישער אָקופּאַציע-אַרמיי, וווּ עס דינען ווייטרוסן, אוקראַינער און יידן. דער פּראַסטער זעלנער האָט אין דער פּוילישער אַרמיי פון שטענדיק אַן זיך געפילט דערנדיקעריקט און באַעוולהט. בער פלינט פאַרבינדט זיך אויסער דער קאַזאַרמע מיט דער דרויסנדיקער וועלט און זייט, ווי עס זאָגט די מליצה, דאָס קערנדל פון רעוואָלוציאָנערן באַווסטזיין. דער קריטיקער לעאַ פּינקלשטיין האָט וועגן

שלעווינס צווייטן בוך דערציילונגען געשריבן:

„ב. שלעווין איז, דער עיקר, א רעאליסט. עס דארפט אונטער-געשטראכן ווערן די רייפע פארם ביים אָנפאַנגער. ער צילט אויך צו קאָמפּאָזיציע. און קאָמפּאָזיציע פון אַ נאָוועלע איז, ווי באַקאַנט, דאָס סאַמע שווערסטע.“ ב. מאַרק ווייזט אויף, אַז „שלעוויןס פּסיכאָלאָג-גישער דעטאַל קריצט זיך איין אין זכרון. אַריגינעלע ווערטער-קאָנסטרוקציע, געזונטער בוי פון זאַץ“.

דער אומגעקומענער דיכטער שמואל זאראמב האָט אַזוי זיך אויסגע-דריקט וועגן שלעוויןס דערציילונגען:

„ער זעט, קודם-כל, מענטשן אין געזעלשאַפטלעכע קאָטעגאָריעס. מען דערפילט, אַז מען האָט צו טאָן מיט אַ קינסטלער וואָס זעט. ער באַנוצט זיך מיט די חושים און ווירקט אויף חושים פון אַ צווייטן.“ קיין ספק נישט, אַז שלעווין האָט זיינע פּראָזאַישע שאַפונגען אָנגע-לאָדנט מיט דער צוגעאייגנטער סאַציאַלער טענדענץ. די אידעישע ציל-געווענדקייט אין דער ליטעראַטור האָט זיך אָנגענומען אינעם שאַפן פון דער גאַנצער אויבנדערמאָנטער יונגער גרופע דיכטער און פּראָזאַיקערס. ווי אַזוי דער דאָזיקער מעטאָד האָט זיך אויסגעווירקט אין שפּעטערדיקן פּעריאָד פון זיין שאַפן, וועלן מיר זען אין די ווייטער באַהאַנדלטע ווערק.

2.

„גרויע פּראָפּילן“ (פּאַרזי, 1937) איז דאָס צווייטע בוך דערציילונגען וואָס ב. שלעווין האָט פּאַרעפּנטלעכט נאָך עטלעכע יאָרן לעבן אין פּאַרזי. דאָ האָט זיך אויספּאַרמירט אַ נייע סביבה פון אָנגעלאַפּענע, פּאַרפּאָלגטע אימיגראַנטן. זיי האָבן מיטגעברענגט מיט זיך פון דער פּאַרלאַזטער היים דעם פּויליש-ייִדישן, גייסטיקן קלימאַט. איבער אייראָפּע איז שוין דעמאָלט געהאַנגען די געפּאַר פון דער ברוינער פעסט. זי האָט באַדראָט די גאַנצע וועלט, באַזונדערס דעם סאַמע קיום פונעם ייִדישן פּאָלק. עס איז געווען די צייט פון אַלגעמיינער, אַנטיפּאַשיסטישער מאַביליזאַציע. דורך דעם ייִדישן בעלוויל אין פּאַרזי איז אין יענע יאָרן געפּלאָסן אַן אָנאַנימע אַרמיי פון דער ייִדישער יוגנט, וואָס האָט דורך געשוואַרצטע גרענעצן זיך געריסן

צו קעמפן אויף די שפאנישע פראנטן. א קאלעקטיווער אויסדרוק פון אַנטי־פאשיסטישער מאַביליזאַציע אויפן ייִדישן אָפּשניט, איז אויך געווען דער קולטור־קאָנגרעס, וואָס איז אין האַרבסט 1937 צוזאַמענגערופן געוואָרן אין פאַריז. שלעווין האָט געהערט צו דער גרופּע איניציאַטאָרן פון יענעם צוזאַמענפאַר פון ייִדישע קולטור־שעפּערישע כּוחות פון אַלע לענדער.

ב. שלעווין האָט נאָך אַלץ געשטאַלטיקט דעם היימישן טיפּאָזש, דעם פּויליש־ייִדישן שטייגער, די שטעטלדיקע לאַנדשאַפּט, די גרויסע שטאָט, — אָבער ער ברענגט שוין אין דעם בוך „גרויע פּראָפּילן“ אייניקע גע־שטאַלטן פון דער נייער אימיגראַנטישער סביבה אין פאַריז, און כאַטש די באַדינגונגען פון זיין שאַפּן זיינען גאַר שווערע, שניצט ער און פּיילט זיינע „העלדן פון דער צייט“. אין שלעוויןס קינסטלערישער וויזיע צייכענען זיך שוין די נאָכקומענדיקע ווערק „דער מאַרש אויף בריסק“, „די ייִדן פון בעלוויל“, וואָס האָבן קלאַר אַוועקגעשטעלט זיין פּאָזיציע אין דער ייִדישער ליטעראַטור.

א טייל פון די דערציילונגען אין דעם בוך האָבן נאָך אַן אינהאַלט־לעכע שייכות צום לעבן אין פּוילן, הגם ער פּרוּווט שוין אין אייניקע פּראָזע־שאַפּונגען צו געשטאַלטיקן די ייִדישע ווירקלעכקייט אין פּרעמדן פאַריז. דאָך גיבן זיך אים צום בעסטן אַיַן די שילדערונגען פון דעם היימישן לעבן אין פּוילן. דער פּויער ארכיפּ זובאַוו לאַזט זיך פאַרן מיט דעם הונט צו דער גמינע אָפּצונעמען דעם שטייער־צעטל. ער האָט זיך אָבער נישט געריכט, אַז ער וועט דאַרפן פאַר דעם הונט אויך צאָלן שטייערן, אין דער צייט ווען אים סטייעט נישט אָפּילו איינצוקויפן אַ ביסל נאַפּט, זאָלן, שווע־בעלעך פאַר דער אַרעמער באַלעבאַטישקייט. מיט שטאַרקע פאַרבן ווערט דאָ געמאַלן די אַרומיקע פּאַליעסיער לאַנדשאַפּט, די זומפיקע געגנט און דאָס פאַרקלעמטע געמיט פון דעם פּויער. ער פאַרענטפּערט זיך פאַר דעם הונט און קוילעט אים...

דאָס זעלביקע שווערע געמיט פילן מיר ביים הייצער אַנדריי גראַמאַוו, דעם איינזאַמען באַנוועכטער. ער האָט אין שטאָט זיך אָפּגעזוכט אַ מיידל, אַזאַ עלנטע ווי ער. דער יונגער דוניאַשע ציט עס אָבער צוריק אין שטאָט אַריין, זי אַנטלויפט פון אים. דאָס נישט דערברענטע שטיקל מאַכאַרקע־ציגאַרל אויף זיינע ליפּן, איז דער נעבעכדיקער סימבאָל פון זיין צאַנקנדיק לעבן. בעת די דייטשן דערנענטערן זיך צו דער שטאָט, נעמט אַנדריי דאָס

פאַריתומטע, קראַנקע מיידעלע, דאָס פאַרבליבענע פון ערשטן ווייב און אַנט-
לויפט אין פייער און אין רויך. אין דער ווייטער שטאַט קינעו דערוואַרט
ער זיך ביז די רויטע אַרמיי דערנענטערט זיך צו וואַרשע. דעמאָלט רייסט
ער זיך צוריק אַהיים צום קאַרשנסאַד, צום הייזעררינג, צו דער פעסטונג
ביים בוג — דער שטח אויף וועלכן עס באַוועגן זיך די העלדן פון שלעווינס
שפּעטערדיקע, ברייטער פּונאַנדערגעוויקלטע ווערק.

אין „די וואָס קומען“ דרינגט דער מחבר אַריין אין דער ייִדישער
אַרעמקייט אין וואַרשע. אַ פּולע שטוב מיט זין און טעכטער, — זיי מאַטערן
זיך ביי שווערער האַרעוואַניע. דאָס ייִנגסטע מיידל זעט פאַר זיך האַפּע-
נונגען נאָר אין קאַמף פאַר אַ נייער וועלט.

אין „אַ פּראָטאַקאָל“ ווערט רעאַליסטיש אַרויסגעברענגט דער ווילקיר
פון דעם פּוילישן פּאַליציאַנט, לגבי דעם קליינעם, ייִדישן קרעמער, צו
וועמען ער טשעפעט זיך אָפּט און פאַרשרייבט אים, אָן אַ פאַרוואָס, אַ
שטראַף־פּראָטאַקאָל. באַזונדערס טראַגט דער פּאַליציאַנט אַ ביזו האַרץ
אויף דעם לאַמען בערקען. ער וויל אים כאַפּן ביי דער האַנט בעת ער
פאַרוואַרפט אויף די דראַטן אַ רויטע פּאַן. דאָס דערפירט דעם פּאַליציאַנט
ביז קאַמיזם, וואָס ווערט דורך שלעווינען אויסגעדריקט דורך דינעם הומאַר.
דאָס לעבן פון דער אימיגראַנטישער אַרעמקייט אין פאַריו איז פול מיט
זאַרג און מורא פאַר דעם מלוכה־געזעץ, וואָס פאַרבאָט אַפילו דעם פון לאַנג
שוין אַריינגעקומענעם אין לאַנד זיך צו באַזעצן. אין אזאַ מצב געפינט
זיך דאָס עלטערע מיידל קריינדל. זי ליגט אַ קראַנקע ערגעץ אין אַ פאַר-
שטעקטן האַטעל אין בעלוויל, וווּ „מען קאָן דאָ אויסגיין און קיין טיר זאָל
זיך נישט אויפמאַכן“. דער זעלביקער וווּ־געטאַגט־נישט־גענעכטיקטער
עלנט ווערט דורך שלעווינען בילדעריש אָפּגעשפּיגלט אין דער קורצער
דערציילונג „פאַריזיאַדע“.

צווישן די אַנגעלאַפענע אימיגראַנטן געפינען זיך אויך אַזעלכע, וואָס
ווייסן ווי אזוי זיך אַרויפצואַרבעטן, ווי אַ שטייגער, דער רויטער בינעם.
ער האָט אין זיין ענגער דירה איינגעפירט אַן אייגענעם שניידערשן אַטעליע,
וואו ער און זיין ווייבל האַרעווען נאָך שווערער ווי פּריער. דער רויטער
בינעם באַשליסט אַראַפּצונעמען זיין טאַטן פון וואַרשע. דער אַלטער דער-
פילט גלייך אין ערשטן טאַג זייער קאַלטע באַציאָנונג צו אים. בעת דער
אַלטער ליגט אַ קראַנקער אין בעט, באַקלאַגט זיך דער זון: „אַ גאַלדענעם

סעזאן קוילעט ער מיר אַוועק". דער געיעג צו ווערן רייך, פאַרטעמפט אין בינעמען דאָס משפּחהדיקע געפיל און דערווייטערט אים פון אַלץ, וואָס קומט פאַר אַרום אים.

גאַר הויך האָט אויפן עקאָנאָמישן לייטער אַרױפגעשטיגן מסייע גרין. ("דאָס פעטערל"). אין זײַן גרויסער געביידע, וווּ ער פירט אָן מיט אַ גאַר גרויסן שניידעריי־אַטעליע, קומען באַקאַנטע באַלמעלאַכעס פון היימישן שטעטל אַרויסנעמען אַ ביסל אַרבעט. מסייע גרינס געהילף איז דאָס פעטערל, וועלכער טיילט אויס די אַרבעט צו די פאַסאַניערן. אַ באַזונדערן צוטריט צו דעם קליינעם כיטצען ייִדל האָט דאָס חנעוודיקע ווייבל מיט אירע שמיכעלעך. זי באַקומט ביי אים שטענדיק אַרבעט, אַפילו ווען דער סעזאָן איז שוואַך. די אַנדערע שניידערס פאַרשטייען, אַז מען דאַרפט בעסער שיקן דאָס ווייב אַרויסצוקריגן אַ ביסל מלאַכה. דאָס איז אַ טראַגיקאַמישע שפּיל, וואָס דער פּרנסה־זוכנדיקער אימיגראַנט איז געצוהנגען צו שפּילן אין קאַמף פאַר זײַן עקסיסטענץ. אַן ענלעכקייט צו דעם "פאַטראַן" פון די לאַנדסלייט מסייע גרין געפינען מיר אין ש. אַשס "אַנקל מאַזעס", הגם די קינסטלערישע פאַרקערפּערונג פון אַט די בייִדע געשטאַלטן זיינען פאַרשידן. ביז שלעווינען האָט נאָך קיינער פון די ייִדישע שרייבערס אַזוי קינסט־לעריש גענוי אַפּגעשפּיגלט דאָס נישט נאַרמאַלע לעבן, דעם שטייגעראַזן שטייגער פון דעם ייִדישן אימיגראַנט אין דער "שטאַט פון ליכט", פאַריז. ייִדיש לעבן, דראַמאַטישע קאַנפּליקטן אינערהאַלב דעם ייִדישן לעבן אין דער נייער היים הויבן וואָס מער אָן צו דאַמינירן אין שלעווינס ווייטער־דיקן שאַפּן.

3.

אין זײַן ערשטן פּלאַנמעסיק־געבויטן ראַמאַן "דער מאַרש אויף בריסק" (פאַריז, 1938), האָט שלעוויץ זיך פאַרמאַסטן קינסטלעריש אויפצוויקלען אַ ברייט־אַרומגעמענדיקן לעבנס־שטח. דאָס איז געווען אַ געראַטענער פאַר־מעסט. דעם רוישטאַף פאַר זײַן ווערק האָט ער געשעפּט פון זײַן היים, וווּ עס האָט נאָך דעמאַלט געשפּרודלט אַ געזונט ייִדיש לעבן ביים בוג און ביי דער ווייסל.

אין די ערשטע קאַפיטלען שילדערט דער מחבר די יוגנט פון זײַן דור :

אַ פאַריתומט מיידל, דאָס יינגל שיע, בערלינערס הייזעררינג, די רויע לעבנס-באַדינגונגען אין וועלכע זיי זיינען אויסגעוואַקסן און געלערנט צו פאַרשטיין די וועלט. אָט זעען מיר די „קיעווער סלאַבאָדקע“, די גאַרבע-רייען, קאַוואַרטאַווסקיס טאַרטאַק, וווּ איינער פון די אַרבעטער פּאַלט אַריין אין דער זעגמאַשין, דער שוסטער מאיר קאַראַסטע אין וועמענס וואָר-שטאַטל עס קומען זיך צונויף געהיימע קרייזלעך. דער געמיינזאַמער קאַמפּס-אינטערעס בינדט צונויף דעם יידישן מיט דעם נישט-יידישן אַרבעט-מענטש. וועווע רימערס זון, שיע, איז אין צענטער פון די געשעענישן. דאָס הויז ווערט באַוואַכט פון אומגעזעענע פּאַליצייישע בליקן. רעוויזיעס, אַרעסטן. אַזוי גייען די יונגע מענטשן אַדורך דעם גיהנום פון דער פּוילי-שער דעפענסיווע.

אין דעם דריטן טייל פון ווערק ווערן אין פּאַדערגרונט אַרויסגערוקט די יוגנטלעכע ביי דער אַרויסלאַז-פּייערונג פון דער יידישער שול. „זיי טרעטן איצט שוין אַריין אין לעבן“, ווי די לערערס דערקלערן זיי פּייער-לעך אויפן לעצטן שולאַונט. די יוגנט האָט אַבער נישט דעם מינדעסטן אַנשפּאַר אין לעבן, קיין שום אויסזיכט פאַר עקאַנאָמישער עקסיסטענץ. עס איז די צייט ווען אין פּוילן הערשן די „פּולקאַוויקעס“. דאָס לאַנד זינקט אין אַ שווערן, עקאַנאָמישן קריזיס. אַרבעטסלאַזיקייט אין די שטעט, הונגער אויפן דאָרף, דער אויסקוק פאַרן מאַרגן איז זייער פאַרוואַלקנט.

ביי די פּריצים אין די פּאַלאַצן שיפורט מען און מען הוליעט. איינע פון די הוליאַנקעס ווערט געשילדערט אויפן הינטערגרונט פון די געזעל-שאַפטלעכע אויפטרײַסלונגען אין לאַנד. אין העל באַלויכטענעם אַפיצירן-קלוב זעען מיר אַריינלויפן דעם וואַלד-אויפזעער קאַשוּבסקי, דעם פּאַליציי-שעף דעמאַניוק, אַנזאַגן די בייזע בשורה, אַז די וועלדער ברענען. דערנאָך קומען פאַר אַרעסטן, פּייניקונגען אין אויספאַרשאַמט, שטאַנדגעריכטן, די באַשולדיקטע ווערן פאַרמשפּט צו לאַנגע יאָרן תּפּיסה. — צו די אומרוען בעמט נישט קיין סוף.

די יידישע יוגנט איז זיך מקריב פאַר די אידעאַלן פון גערעכטיקייט. דער פּויער גייט אין פּייער אַריין, ווייל ער האָט נישט וואָס צו פאַרלירן. די אַנגעזאַמלטע פאַרביטערונג דערפירט צו אַן אויפברויז, אַבער די פּאַלי-צייישע שטראַף-עקספעדיציע דערשטיקט דעם אויפשטאַנד. צום דערשיינען פון בוך „דער מאַרש אויף בריסק“, האָט „די פּראַנ-“

צווישע סעקציע פון אלוועלטלעכן קולטור-פארבאנד" איינגעארדנט א פייער-
לעכן אָוונט. אין דעם אָוונט האָבן זיך באַטייליקט: זלמן שניאור, דניאל
טשאַרני, ח. סלאָוועס, א. גאליצין (מוניע נאָדלער — דערשאַסן געוואָרן
דורך די נאַציס אין 1942 אויפן מאָן וואַלעריאַן). דער קריטיקער אהרן
בעקערמאַן (דעפּאָרטירט אין 1943) און אַנדערע.

זלמן שניאור איז אויף יענעם אָוונט אַרויסגעטראָטן מיט פּאַלגנדיקע
ווערטער:

„נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט דאָס בוך. עס איז נישט צו פאַר-
גלייכן דאָס לייענען שטיקלעכווייז אין אַ צייטונג. ווי דאָס לייענען
מיט איין אַטעם, פון טאָוול ביז טאָוול. עס איז געזען מיט אַפענע
אויגן, אונטערגעכאַפט מיט אַ פאַרשאַרפטן געהער, און די שפּראַך
איז געוונט און פּולבלטיק. עס איז אַ ווערק וועגן וועלכן די בעסערע
ייִדישע קריטיק וועט זיך באַשטימט אַרופּן מיט סימפּאַטיע און אויך
דער ברייטער ייִדישער לייענער אין דער גאַרער וועלט“.

דער פּראָזע-מיסטער א. מ. פּוקס האָט אין שייכות מיט שלעווינס ניי-
דערשינענעם בוך, געשריבן אַט וואָס:

„די יונגע, ייִדישע פּראָזע איז טעמאַטיש רייך אין שילדערונגען
פון ייִדישן לעבנס-שטייגער. אַלע דערשיינונגען, וואָס זיינען פאַר-
וואַרצלט אין דער ייִדישער טראַדיציע פון דורות, ווערן דינאַמיש
אַרויסגעשטויסן פון זייער אַלטער לעבנספּאַרם, בעת די עלעמענטן
פון נייע אידעען זיינען נאָך אָן אַ באַשטימטן אויסבליק. עס איז אַ
געראַנגל אויפן שידוועג פון סאַציאַלן אויפברוי, ווען דער ייִדישער
מאַסנמענטש מיט זיין באַזונדער און אַפּגעזונדערטן אופן פון לעבן,
מוז אַנטשיידן זיין גורל, וואָס ליגט נישט מער אין זיינע אייגענע
הענט. עס איז דער מידת-הדין פון דער נייער צייט, וואָס גייט מיטן
אייערנעם טראַט פון מרידה און קאַמף איבער אין בלוט-אַנגע-
טרונקענער ערד פון מזרח. בנימין שלעווינס ראַמאַן „דער מאַרש
אויף בריסק“ געהער צו דער ייִדישער פּראָזע פון יענער גורל-
שווערער תקופה פון איבערברוך אין ייִדישן לעבן, געשריבן אין אַ
ניכטערן סטיל פון דער רעאַליסטישער פּראָזעקונסט מיט אַ רייכן

פֿאַרנעם פֿון האַנדלונג און באַוועגונג פֿון פֿאַרשווינען. כאַטש שלעווין איז אין זײַן שרײַבן מער מאַלער פֿון שאַרפֿער בילדערישקײַט, איז אָבער די האַרמאָניע פֿון ווערק אַ פֿסיכאָלאָגישע גאַנצקײַט.

די ײִדיש-ליטעראַרישע עפֿנטלעכקײַט איז נאָך דעמאָלט געווען אַן עקסײַסטרײַנדיקער, ווירקנדיקער פֿוח. זײַ האָט אַרױסגעהױבן דעם יונגן מחברס אײַגנאַרטיקן אופֿן פֿון שילדערן אַ שטיק, ביז אים נישט באַ- מערקטע, ווירקלעכקײַט. די קריטיק האָט אױפֿגענומען דאָס ווערק מיט באַזונדערער אַנערקענונג. דאָס האָט שלעוויןען געגעבן מער מוט ברייטער און העכער צו פֿליען.

עס איז טאַקע געווען אַ העכערער פֿלי, אָבער אַלץ נאָך איבער דעם זעליקן שטח.

נאָך דעם ווי די בלוטיקע מלחמה-כוואַליע איז אָפֿגעפֿלאַסן, מען האָט זיך צוריקגעקערט צום לעבן, האָט ב. שלעווין ווידער פֿאַרטראַכט אַ נייעם ראָמאַן, וואָס זאָל ברייט אַרומנעמען דאָס ײִדישע לעבן אין פֿאַרײַן ערב און נאָך דעם טראַגישן מבול (״די ײִדן פֿון בעלוויל״, פֿאַרײַן, 1948). די ערשטע דריי קאַפיטלען — געשריבן אין אַ פֿאַרכאַפֿנדיקן סטיל, ווייזן דעם וואַנדערוועג פֿון אַ נייער ײִדישער מיגראַציע-כוואַליע אין דער וועלט אַרײַן, נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. שלעווין שילדערט דעם ״האַנדיק-חודש״ פֿון פּוילנס אומאַפֿהענגיקײַט. דאָס דעמאָלטיקע וואַרשע, די אינפֿלאַ- ציע-בהלה, דאָס יורדישע הויז פֿון דעם סוחר אויף גענשע-גאַס, קלמן גרינבערגער, דער זון זײַנער, בעני, דעזערטירט פֿון דער פּוילישער אַרמײַ, בעת דאָס לאַנד ווערט אַרײַנגעצויגן אין אַ נייער מלחמה. ער וויל נישט גיין זיך שלאָגן מיט די באַלשעוויקעס.

אין צווייטן קאַפיטל געפֿינען מיר זיך אין אַ ווינקל פֿון דער טיפֿיש-ײִדישער גרענאַדיר-שטראַסע אין נאַכמלחמהדיקן בערלין, דעם מקום-מקלט פֿון אַ סך ײִדישע יונגעלייט, אַנטלאָפֿענע פֿון פּוילן, ווייטער ווערט אין דעם ווערק פֿונאַנדערגעוויקלט דאָס פּילפֿאַרביקע בילד פֿון ײִדישן לעבן אין פֿאַרײַן. דער סיפּור-המעשה פֿליסט ווי אַ שטראַמיקער טײַך און לײַענט

זיך מיט הנאה. דער סטיל איז דורכגעוועבט מיט זאפטיקע, אידיאמאטישע אויסדרוקן און ווערטלעך, ווי עס רעדט דאס פאלק. עס ווערט דא אַרויס-געבראַכט די גאַנצע אימיגראַנטישע סביבה, דער געיעג פון אַ טייל זיך אַרױפצואַרבעטן, ווערן אַליין אַ „פאַטראָן“. נישט יעדן גליקט עס אַבער אַפּ, ווי דעם פאַטראָן זשאָזעף. דער לעצטער דערמאָנט אונדו אין דעם טיפישן „אַרײַטניק“ אין אַמעריקע, וועלכער זוכט דורך ביליקער גבנות זיך אײנצוקױפן כבוד, געזעלשאַפטלעכן אַנזען.

דורך דער גאַנצער סױשעטישער האַנדלונג פונעם ווערק וועבן זיך אויס עטלעכע ליבעס: זשאַק מיט דער בריהש-נישט-פאַרשלאָפענער קרינדל, כעמיעלע-אַנרי מיט בערט, יאַשקע מיט סימעלע, דער קעכין פון ייִדישן אַרבעטער-קלוב, דזשעק מיט זאַשקע, און צו לעצט דער דרייעק זשאָזעף-רוזשעלע-בעני — זיי פאַרנעמען דאָס צענטראַלע אָרט אין דער געדיכט געשילדערטער סביבה אויפן בעלוויל. די אַלע ליבעס פאַרשאַפן אונדו נישט קיין גרויס נחת... דער געראַנגל פאַר פשוטער עקסיסטענץ איז גאַר אַ שווערער. דערצו זיינען די פאַרליבטע אונטער דער שטענדיקער מורא אַרױסגעשיקט צו ווערן פון לאַנד.

אַ רעליעף געצייכנטע געשטאַלט איז זשאָזעפּס שוועסטער ראַשעל, אַן אומגליקלעך, פאַרזעסן מיידל. זי ווייסט אַבער וועגן אַלץ, וואָס עס טוט זיך אין דער אַטעליע, און אויך וואָס עס קומט פאַר צווישן זשאָזעפּס צווייט ווייב, רוזשעלע, און בעני.

די אַלע צווישנמענטשלעכע פאַסירונגען, פערזענלעכע אַדער בשות-פּותדיקע איבערלעבונגען, קומען פאַר אויפן הינטערגרונט פון אַלגעמיינע געשעענישן אין לאַנד. דער מחבר ברענגט אַרויס אַ ריי הויפטמאַמענטן, וואָס האָבן אַרױסגערופן דעם צאָרן פון פּראַנצויזישן פּאַלק: דער שווערער עקאָנאָמישער מצב, די טרויעריק באַקאַנטע סטאַױסקי-אַפּערע, די שטרייק-כוואַליע, וואָס האָט אַרומגעכאַפט דאָס לאַנד מיט דעם געשריי: „דער פּרעמדער, דער אויסלענדער עסט אונדזער ברויט!“

זיער בולט איז געצייכנט די שיידליניע, וואָס טיילט פּסיכאָלאָגיש פּונאַדער דעם פשוטן חייוקים, דעם גוטמוטיקן זשאָזעפּן, פון דעם סוחריש ראַפּינירטן בעני גרינבערגער, בענין — פון דעם ערלעכן פּאַלקסמענטש זשאַק, וועמענס אַמביציעס זיינען „פון גאַר אַן אַנדער שניט“, אַדער גאַר דעם אַרנטלעכן אַדוואָקאַט בייליס פון דעם קאַריעריסט גאַלדבלאַט.

זשאק און קריינדל זיינען אונדז שוין פון לאנג באקאנט פון א פריער-דיקער דערציילונג. דאס אומקערן זיך צו פריער שוין געשטאלטיקטע פערסאנאזשן געהערט צו שלעווינס שרייבערישן מעטאד. אים דאכט זיך אַלץ, אַז ער האָט די פּרײַערדיקע כאַראַקטערן נישט גענוג געשטאַלטיקט און פאַרטיפּט.

בעני און רוזשעלע, ווי עס מאַלט זיי מיט אַ זיכערער האַנט דער מחבר, דערוועגן מיר אין זייער פולער גראַבהויטיקער נאַקעטקייט. ווען עס קומט די דייטישע אַקופאַציע, נעמען זיי זיך גאַר ווינציק איבער מיט דער ספּנה, טראַכטנדיק, אַז אומקומען וועלן אַנדערע, נישט זיי. „ס'שאַדט נישט, זאָל איראַפע אַפּגיין אַ ביסל אין בלוט“, זאָגט דער „לייטישער“, זעלבסט-זיכערער בעני. ער שטעלט זיך פאַר, אַז די מלחמה וועט אים ברענגען רייכ-טום. מען דאַרפט נאָר וויסן ווי אַזוי צו מאַניפּולירן אין אַזעלכע צייטן. די געלט-פאַרבלענדעניש טרעט נישט אָפּ פון אים, ביז די מערדער-האַנט דערגרייכט אויך אים. און מאַדנע, ערשט אין לאַגער פילט זיך בעני ווי צוגעבונדן צו דעם אַרעמען ייד, וועמען ער האָט אַלע מאל אויסגענוצט און באַליידיקט ביים אַרויסגעבן אים אַ ביסל אַרבעט. דאָ, אין לאַגער, ווייזט דער „פאַרוואַקסענער“ ייד אַרויס מער מוט און וויטאַליטעט ווי בעני. ער פאַרגעסט אַלע עוולות פון זיין אויסנוצער און העלפט אים מיט וואַס נאָר ער קאָן. איצט פאַראייניקט זיי איין גורל.

אויך ביי רוזשעלען האָט דער סוחרישער גיין אַפּגעטעמפט דאָס ביסל מענטשלעכע ווירדע. זי לויבט ביז אין הימל אַריין דעם אויבערלייטענאַנט פערפידע העפלעכקייט. אָבער אויך איר אילוזיע פון אויסמיידן דעם יידישן גורל צערינט.

באַזונדערס שטאַרק זיינען די באַשרייבונגען פון די שלאַכטן אַרומ דער מאַרנע. בעת די דייטישע האַרדעס רייסן זיך אַריין און פאַרשווענקען דאָס לאַנד, ווייזן אויך די נישט-נאַטוראַליזירטע אימיגראַנטן אַרויס פאַטריאַ-טישע איבערגעגעבנקייט צו פראַנקרייך. שוין דעמאָלט ווען עס איז פאַרגע-קומען דער שפּאַנישער בירגערקריג שליסט זשאַק זיך אָן אין דער פראַנ-צויזשער אַרמיי. אין דער איצטיקער מלחמה קעמפט ער פאַרביסן, די שלאַכט האָט אָבער גלייך אויסגעזען צו זיין אַ פאַרשפּילטע. ערשט אין געפאַנגענשאַפט, וווּ ער פילט אויף אייגענער הויט די שנאה צו דעם יידישן מיטקעמפער מצד די סאָלדאַטן פון פאַרשידענע נאַציאָנאַליטעטן, ווערט אים

קלאר דער יידישער גורל צווישן די פעלקער אין דער וועלט.
„די יידן פון בעלוויל“, איבערגעזעצט אין פראנצויזיש, איז דורך דער
פראנצויזישער קריטיק געווארן אויפגענומען ווי אן אנטדעקונג. זיי האבן
ערשט דערזען, אז יידן זיינען נישט, סתם, קיין רעליגיעזע סעקטע, נאר א
פאלק מיט אן אייגנארטיקער פסיכאלאגיע און כאראקטער. עס איז שלע-
ווינס פארדינסט וואס ער האט דורך זיינע שילדערונגען אין דעם ווערק
אריינגעבראכט א ביסל קלארקייט אין דער פאראורטייל-באציאונג פון אנדערע
פעלקער צום ייד. דער אפגעשפיגלטער געראנגל פון זיינע העלדן איז נישט
בלויז א געראנגל פאר זייער אייגענעם דאָזיין, נאר פון דעם קיום פון
גאנצן פאלק.

4.

אין יאָר 1951 איז דערשינען ב. שלעווינס אַ ניי ווערק א״נ „געווען
איז עס נעכטן“ (פאָריו, 1951). דאָס זיינען געווען, ווי דער מחבר לאָזט
אונדז פון פאָרויס וויסן, די ערשטע אָנוורפן פון זיין, מיט דער צייט
איבערגעארבעטן, מער פלאַנירטן ווערק „חברים פון מוראנאָווער ראַיאָן“.
אַבער אויך אין דער אומשלימותדיקער פאַרקערפערונג איז דאָס בוך אַ
באַשטימעטע, שעפּערישע דערגרייכונג.

אַ שטאַרקער, סטימולירנדיקער פּוּח האָט געשטויסן דעם קינסטלער
אַנצושרייבן דאָס דאָזיקע ווערק פון דער האַנט אַוועק, אַ פּוּח, געטריבן פון
אינערלעכער מורא עס זאָל, חלילה, נישט פאַרלוירן גיין פון אונדזער זכרון
אַ שטיק יידיש לעבן, וואָס איז געוואָרן אָפּגעמעקט דורך דעם היטלעריס-
טישן משחית, אין זיין פינצטערן פאַרמעסט אין גאַנצן צו פאַרניכטן דאָס
יידישע פאלק.

שלעווין פרוּווט דאָ אַנשטעלן זיין קינסטלערישן ליכטוואַרפער אויף
דער צייט פון שפּאַנישן בירגערקריג ווען איבער דעם אייראָפּעישן הימל
האַבן גענומען זיך אַנקלייבן פינצטערע וואַלקנס. באַזונדערס האָט אין אַ
ספּנותדיקער פּאַסטקע זיך געפונען דער טויונטיאַריקער יידישער ישוב אין
פוילן. בשעת די נאַצישע האַרדעס שטייען שוין נאָענט הינטער וואַרשע,
נעמט דער בינעקינסטלער קורט ווינקלער שוין צום צווייטן מאל דעם
וואַנדערשטעקן אין האַנט, און צוזאַמען מיט הירשן קומען זיי דורך פאַר-

שידענע וועגן און אומוועגן קיין פראנקרייך. עס נעמט נישט לאנג, ווי אויך דאס לאנד ווערט באהערשט פון דעם דייטשישן אָקופאַנט. קיין צענטראַ-לער העלד ווערט אין דעם ראַמאַן נישט אַרויסגערוקט. די אַקס אַרום וועלכער עס וויקלט זיך די האַנדלונג וואַלט דאָ געדאַרפט זיין דער דיכטער הירש מאַליווער. ער איז אַבער נישט קיין פאַרענדיקטע געשטאַלט. איבע-ריקנס, איז דער מחבר דאָ אויסן געווען צו געבן אַ פּוללדיקע אַפּשפּיגלונג פון דער ייִדישער פּאָלקס-אינטעליגענץ פון אונדזער אומרויקער צייט. עס מערקט זיך נישט קיין עצמדיקער אונטערשיד אין דעם וועלטבאַנעם פון די פּערסאָנאַזשן. אויך קומען נישט פאַר צווישן זיי קיין דראַמאַטישע סיכסוכים דורך וועלכע מיר זאָלן דערקענען די אינדיווידועלע אייגנשאַפטן פון זייערע כאַראַקטערן. בשעת אַ הייסן וויכוח אין וואַרשעווער שרייבער-פאַראייין, טרעט קורט ווינקלער מיט שאַרפע דיבורים אַרויס קעגן דער נידעריקער מאַראַל פון דער פעלקער-ציוויליזאַציע, הלמאי זי רויבט אַוועק די מענטשלעכע רעכט פון דעם וועלטבירגער, דעם ייִד, וועמענס פּיל-צווייגיקע פאַרדינסטן אין דער וועלט-געשיכטע זיינען געחתמעט דורך דורות. דערביי לאַדנט דער אַקטיאָר-אינטעלעקטואַל אויס זיינע, טיילווייז באַרעכטיקטע, אַבער היסטאָריש פאַרעלטערטע טענות צו די אַמאַליקע „שיינע ייִדן, די גרויסע סוחרים, די דאָן מאַנועלס, די לאַפּעזעס פון קאַרדאַ-ווע, פון פאַרטאָ און ליסאַבאָן, וואָס האָבן מיט זייער האַנדלספּלאַט גע-שניטן אַלע ימען“ און זיך איינגעבעטן ביי האַלאַנד, פראַנקרייך און דייטש-לאַנד „מען זאָל זיי לאָזן הויזן אונטער זייער דאָך, פאַרשפאַרט אין אַ געטאַָ.“ קורט ווינקלער קלאַגט אָן די פּרײַערדיקע ייִדישע גענעראַציעס פאַר לאָזן זיך פאַרוויגן מיט משיחישע טרוימען אין זייער דורותדיקער שטרעבונג צו פּאָלקס-דערלייוונג. ער דריקט אויס דעם ראַציאָנאַלן געדאַנק, אַז קולטור פון אַ פּאַלק קאָן לעבן און געדייען ווען זי האָט אונטער זיך אַ געזונטן, דויערנ-דיקן יסוד.

שלעווין פאַרנעמט זיך ווייניקער אין זיינע שילדערונגען מיט ווינקל-דיקע פּרטים. פאַר אים איז וויכטיק דאָס אַרומיקע בילד, וואָס כאַראַקטע-ריזירט די גאַנצע סביבה. פון זיין באַריידעוודיקן סטיל באַקומט זיך דאָס געפּיל ווי אַן אייגענער מענטש וואַלט מיט אונדז געזעסן ביים טיש און אָן שפּראַכיקע פּליטערלעך דערציילט וועגן מיטצייטלערישע פאַרלויפּענישן וואָס זיינען, מער ווייניק, אונדז שוין באַקאַנט און דאָך וועקן זיי צו יעדער

צייט אונדזער אינטערעס. ערטערווייז באנוצט זיך דער מחבר, פאר שפראך- לעכן קאלאריט, מיט אויסדרוקן פון דער אמאליקער פויליש-יידישער פראווינג. — די נאטירלעכע אויסשפראך פון א טייל פערסאנאזשן, וועלכע לאזן זיך דערקענען אין דער גרויסשטעטישער ספערע, הגם זיי זיינען לאנג שוין אַוועק פון דער קליינשטעטלדיקער היים. שלעווין לאזט זיך נישט אַריין אין ראַמאַנטיק, ווען עס קומט אויס צו שילדערן דאָס לעבן אין שטעטל, ווי מיר זעען דאָס נאָך היינט ביי אַנדערע מחברים. ער איז, בכּן, אַ רעאַליסט אין זיין שאַפּן. דער סטיכישער רעוואָלט פון די „אחדות“ לייט קעגן די אויסנוצערס, ווי געמאַלן אין וויסנבערגס „שטעטל“, איז אַ פרימיטיוו-בונטאַרישער אויסדרוק פון באַלמעלאַכעס, אויף וועמען איטשעלע קאַמאַשנמאַכער זאָגט, אַז זיי זיינען „געהרגעט אויף דער עבריי“. אין שלע- ווינס ווערק האָבן מיר צו טאָן מיט סאַציאַל-באַוווסטזיניקע, געזעלשאַפּט- לעך-פאַראַנטוואַרטלעכע מענטשן, זיי האָבן אַ ציל אין לעבן, דעם ציל איבערצואַנדערשן די וועלט.

אין „געווען איז עס נעכטן“ ווערט אַנגערירט דאָס פּראָבלעם פון גע- מישטע חתונות. שלעווין דערציילט דאָ זייער פיל וועגן דעם אימיגראַנטן- לעבן אין פּראַנקרייך מיט זיינע פּלאַגן און מיט דער אַלטער צרה פון אַסימילאַציע. דוד מאַליווער האָט גרויס צער וואָס זיינוול האָט זיך נישט אויסגעקליבן זיינס גלייכן פאַר אַ ווייב און חתונה געהאַט מיט דעם פּראַנ- צויזישן מיידל. באַזונדערס בולט ווערט דאָ געשילדערט עוואָ, אַדער כאַוור- טשע, וועלכע לויפט פון איין ספּנה צו אַן אַנדערער. זי דערקענט צופּעליק איר שול-חברטע, אַ נאַנע, יענע פּירט איר אַריין אין קלויסטער זי אויס- צובאַהאַלטן פון דער געסטאַפּאַ. אַבער אויך פון דאָרט אַנטלויפט זי. כאַווטשע קערט זיך אום דורך אַלע ספּנות קיין פּאַריז און זוכט אויף זיינוולען אויפן בעלוויל. דער נאַצי-קעמפּער פון דער אונטערערד נעמט זי אונטער זיין שוץ און געפינט פאַר איר אַ זיכערע מלינה. אין גאַנצן אַן אַפּגעפרעמדטע פון דער יידישער סביבה, איז כאַווטשע זיך איצט מוסר-נפש ביים ראַטע- ווען יידישע קינדער פון אומקום.

און טאָני מינסקער ? נישט גענוג וואָס ער איז צעבראַכן פון צער און

ווייטיק איבער דעם חורבן פון זיין פֿאַלק, איז ער נאָך געשטראַפֿט מיט אַ פֿערזענלעכן אומגליק. איינע פון זיינע טעכטער האָט גאָר חתונה מיט אַ דייטש. פֿאַרלאַזנדיק דאָס הויזגעזינד, איז ער „אַנטלאָפֿן צו זיך אַליין“. אַ שאַד וואָס אָט די אינטערעסאַנטע געשטאַלט איז אין דעם ראַמאַן אַזוי ווייניק פֿאַרטראַטן.

אַ נעבנטעמע אין דעם ווערק איז די „אַריינגעפֿאַסטע“ דערציילונג „רות און נעמי“. לויט אונדזער השערה האָט שלעווין געוואָלט פֿאַרענדיקן דאָס מלחמה־קאַפיטל מיט דעם אויפבוי פון אַ נייעם ישוב אין פּוילן. עס ווונדערט אונדז וואָס דער מחבר האָט גראַד איצט צונויפגעפֿאַרט קורט ווינקלערן מיט זיינוולען. אַ מענטש מיט שעפֿערישער ענערגיע, ווי עס איז קורט ווינקל, האָט דאָך געקאַנט זיין, לאַמיר זאָגן, אין אַוואַנגאַרד פון נייעם, געזעלשאַפֿטלעכן אויפבוי אין פּוילן. מיר ווייסן אָבער, אַז דאָס זיינען די ערשטע אַנווורפֿן פון אַ שפּעטערדיקן איבערגעאַרבעטן, מער פּלאַנירטן ווערק. וועלן מיר אַפּוואַרטן די צייט און זען די נייע תקנות, וואָס שלעווין וועט אַריינברענגען אין דעם קומענדיקן וואַריאַנט פון דעם זעלבן ווערק.

די „ברידער-כייקין“-טרילאָגיע

ד ערווייל האָט שלעווין אָפּגעגעבן צען יאָר שעפּערישע מי פאַר זיין טרילאָגיע „די ברידער כייקין“, וואָס נעמט אַרום אַ צייט־אַפּשניט פון איבער דרייסיק יאָר.

אין דער אַקציע פון דעם ברייט אַרומנעמענדיקן ווערק ווערן אַריינגעצויגן טיפּן־כאַראַקטערן מיט פאַרשידענע אידעאָלאָגיעס, וואָס האָבן באַרייכערט דאָס ייִדישע לעבן אין מזרח־איראָפּע מיט געזעלשאַפטלעכן שטייגער און אינהאַלט. אויך דאָ קערט דער מחבר זיך אום צו אַ ריי העלדן, וועלכע זיינען אונזו שוין באַקאַנט פון פּרעדיקע ווערק. דער דאָזיקער אומקער האָט ביי שלעווין זיך שוין אָנגענומען ווי אַ מעטאָד, אָבער נישט אַלע מאָל פירט ער צו שלימות. נאָכפּאָלגנדיק דעם שעפּערישן וועג פון אַ שרייבער, איז אין אַזאַ פּאַל שווער אָנצוצייכענען דעם בהדרגה־דיקן פּאַרויסגאַנג אין זיין שאַפּן. שלעווין איז אָבער צוגעגאַנגען צו זיין טרילאָגיע מיט אַ באַשטימטער טענדענץ. זיין פּונוה איז געווען קינסטלעריש צו געשטאַלטיקן אַ גאַנצע עפּאָכע, אַרויסצוהויבן דאָס עיקר־וועזנטלעכע, וואָס האָט געלייגט אַ חותם אויף דער צייט. דער דאָזיקער צוגאַנג שטעלט מיט זיך פאַר אַן ערנסטן פאַרמעסט. אין דעם ווערק באַשטייט דער טיפּאָזש פון סאַמע יגיע־פּפּימניקעס — רימערס, שמידערס, סטעלמאַכעס, גאַרבערס פון וועלכע די ברידער דב, וואַלף און זאַלקע כייקין שטאַמען אַרויס.

דער מחבר באַזירט די האַנדלונג אויף רעאַלע פּאַקטן און פּאַסירונגען פון אונדזער נישט ווייטן עבר. און כאַטש די תקופּה, וואָס ווערט אין דעם ווערק באַהאַנדלט, איז לויטן באַגריף פון געשיכטע, אַ קליינער אָפּשניט פון צייט, זיינען די ראַשיקע, געזעלשאַפטלעכע אַנטוויקלונגען פון אַזאַ עפּאָכע־מאַכנדיקן פּאַרנעם, וואָס ביי נאַרמאַלע באַדינגן וואַלטן זיי געהאַט אַן אַרט אין דער געשיכטע אַ סך יאָרן שפּעטער.

קודם וועגן דעם ערשטן באַנד „דאָס הויז אויף דער טאָפּאַלן-גאַס“ (פּאַרײַה, 1955). דער מחבר פירט אונדז ווידער אַרײַן אין דער מיטעלער פּראָווינצשטאָט ביים בוג, נאָך שווער דורכגעלעבטע צוויי מלחמות. די פּילסודסקי-לעגיאָנערן רײַטן אַרײַן אין דער פעסטונגשטאָט בעת פון דער נאָענטער גרענעץ בלאָזן צוגווינטן פון דער רוסישער רעוואָלוציע. מיר זעען אויפּוואַקסן אַן ענטוויאַסטישע יוגנט, וואָס זוכט אַ ראַדיקאַלע ענדע-רונג אין זייערע אידעאָלאָגישע קאַמפּן און בלאַנדזשענישן. איינער פון יענע ענטוויאַסטן איז דער לערער ישראל אידעלסאָן. אַ פּאַליטיש פּאַר-פּאַלגטער, קערט ער זיך געהיים אום אין שטאָט אַרײַן. פון אים לערנען דעם שמידס זין דב, וואָלף און זאַלקע, דעם וועג פון לעבן. זיי פילן צו אים אַ גייסטיקע קרובהשאַפט און קומען צו אים אין בוידעמשיטבל, וווּ ער באַהאַלט זיך אויס פון דער פּאַליציי.

נאָר אײַן דב האָט זיך נישט אין גאַנצן אונטערגעגעבן סרוליקס השפּעה. באַווירקט פון דעם חלוצישן געדאַנק, איז ער נאָך אין יענע יאָרן אַוועק קײַן ארץ-ישראל „זוכן אַ באַדן אונטער די פּיס“. דער מיטעלער וואָלף פּאַרבינדט זײַן גורל מיט דעם קאַמף פאַר פּרייהייט אין לאַנד. און ווען עס ברעכט אויס דער בירגערקריג אין שפּאַניע, שוואַרצט ער גרענעצן און קומט קעמפּן קעגן פּראַנקאָ-פּאַשיזם. אויך דער יונגער זאַלקע וואַקסט אויס צום צענטער פון די פּערסאָנאַזשן. שלעווין פירט אים אַדורך דורך אַלע צרות, וואָס אַ ייִד שטייט אויס אין דעם היטלער-גיהנום, ביז ער ברענגט אים צוריק צו זײַן היימשטאָט, אַן אויסגעקוילעטע — אַן ייִדן.

געוויסע קאַפּיטלעך גיבן דעם איינדרוק ווי זיי וואַלטן נישט געהאַט קײַן סוזשעטישע שייכות צום ווערק. מען פילט, פון דעסטן, ווי דער מחבר באַמיט זיך נישט אַפּצווייטיקן פון דער טעמע. קײַן כאַראַקטעריסטישע פיגורן ווערן אין דער האַנדלונג נישט אַרויסגערוקט. בלויז די געשטאַלט פון דעם לערער אידעלסאָן לאַזט זיך נישט פּאַרגעסן. די לעצטע יאָרן וווינט ער אין וואַרשע. ער איז שוין מיד נאָכן „אַרויסגעבן פון זיך אַזוי פיל ענערגיע“. סרוליק איז אַ היסטאָריקער מיט אַן אַנאַליטיש טיפּן בליק. ער זעט פּאַרויס דאָס געשעענע. אפילו ווען ער איז שוין צווישן די לעצט פּאַרמשפּטע, הערט ער נישט אויף צו פּאַרצייכענען די שוידערפּאַקטן פונעם לעבן אין פּאַרמאַכטן געטאַ.

וועגן וואָלף דערוויסן מיר זיך מער אין דעם צווייטן בוך פון דער

טרילאָגיע „אויפן פאַריזער ברוק“ (וואַרשע, 1956). ער איז איינער פון די וואָס גיבן אָפּ זייער גאַנץ לעבן אין קאַמף קעגן דער נאַצי־היה. זיין פרוי האָבן די דייטשן אומגעברענגט. דאָס לעבנגעבליבענע מיידעלע מאַכט דורך אַלע שרעקקאַשמאַרן פון אַ ייִדיש קינד אונטער דער מאַכט פון דער געשטאַפּ פּאַ. דער קלימאַקס פון דער האַנדלונג אין „אויפן פאַריזער ברוק“ זיינען די לעצטע צוויי קאַפיטלעך, וווּ עס ווערן געשילדערט די טראַגישע נאַכ־ווייען פון דער קוים איינגעשטילטער היטלער־מלחמה.

אין דריטן בוך פון דער טרילאָגיע „דאָס צוגעזאַגטע לאַנד“ (פאַריז, 1965), טרעפן מיר זיך מיט די צוריקגעקומענע פון די לאַגערס און בונד־קערס, ווי אויך פון די וועלדער — די פאַריתומטע שארית־הפליטה, וואָס זוכט, נאָך אַזאַ בלוטאַפּפלוס, אַ מקום־מנוחה. אויף דער אויבערפלאַך פון ייִדישן לעבן אין פאַריז שווימען צוריק אויף די פאַרמלחמהדיקע פּלל־טוערס, ווי דער אַלטער דירעקטאָר פון פּראָפעסיאָנעלער אויסבילדונג בייליס, זיין פרוי בעלאַ אַבראַמאָוונאַ, דער קהלשער קאַכלעפל דאַנציקער. פון דער שווייץ האָט זיך אומגעקערט דער פאַריזער פּלל־טוער מיכלסאָן, דער אַמעריקאַנער שליח דייווי מאַרגאַן און זיין מיטהעלפּעריין, די קלוגע, עלעגאַנטע טאַניאַ איסאַקאָוונאַ. דאָן וויקלט דער מחבר פאַר אונדז אויף אַ פּאַנאָראַמע פון מדינת ישׂראל באַלד נאָך דער באַפֿרייונג. מיר באַקענען זיך מיט דעם לעבן פון אַ קיבוץ, וווּ עס געפינט זיך, זינט לאַנגע יאָרן, דער עלטסטער פון די כייקין־ברידער, דב. דעם פּיאַנער פון ישׂראלדיקן אויפבויע זיינען הייליק די פּרינציפן פון סאַציאַליזם. ער זעט אָבער אַיין, אַז מען נייגט אָפּ פון דעם אָנגעצייכנטן וועג. דב פאַרט אין שליחות קיין אייראָפּע אַינצוהאַנדלען מאַשינען. ער איז אָבער נישט פון די שליחים, וואָס נוצן אויס די שליסל־פּאַזיציעס פאַר אייגענע אינטערעסן. דער אינטערעס פון דער מדינה שטייט ביי אים העכער פון פּערזענלעכן לעבן. גלייך באַלערנדיק ווי אינטערעסאַנט איז דער שמועס צווישן דב און זיין ברודער וואַלף:

„מיר זיינען, אפשר, נאָך אַלעמען, געגאַנגען צו די זעלבע צילן, נאָר מיט פאַרשיידענע וועגן, אומוועגן און סטעזשקעלעך... אַלע בלאַנדזשען מיר צו ביסלעך. ס'איז די בלאַנדזשעניש פון אַ מענטש אַ זוכער. דער ציניקער, דער היפּאָקריט, בלאַנדזשעט נישט. מיר האָבן זיי, מיין איך, אויף אונדזערע וועגן ביידע גענוג אָנגעטראַפּן. ייִד

און מענטש באדארף, לויט מיר נאך, קלינגען ווי איינס און דאָס זעלבע“.

אויך ביי וואָלפֿן איז וואָך דאָס געזונטע געפיל פון דעם ייִדישן פּאָלקס־מענטש. ער קאָן נישט פּאַרטראָגן די פּאַלשקייט פון דעם פּלומרשטן פּלל־טוער, וואָס מיינט נאָר די טובה פאַר זיך אַליין. דב איז זיך משתדל ביי דעם בעל־השפּעהדיקן דאַנציקער, ער זאָל העלפֿן זיין ברודער זיך נאַטור־ראַליזירן ווי אַ פּראַנצויזישער בירגער. יענער לייגט אים פאַר פאַר דעם פרייז אויסצופירן אַ קרומע שליחות, וואָס דב וואַרפט אָפּ מיט עקל. שלעווינס פאַרכאַפּנדיקער אופן פון דערציילן וועקט דעם ליינערס אינטערעס. פאַראַן אין דעם ווערק דאָס מיטציטלערישע, וואָס הייבט אַרויס און באַשיינט אונדזער דור. די אַלע, וועלכע האָבן מיט אָפּענע אויגן געקוקט אויף דער היסטאָרישער ווירקלעכקייט פון אונדזער צייט, געפינען אין די איבערלעבענישן און געזעלשאַפטלעכע געראַנגלען פון שלעווינס טיפֿן און פאַרשוניען די אָפּשפּיגלונג פון זייער אייגן לעבן און קאַמף. דערפאַר איז ב. שלעווינס טרילאַגיע „די ברידער כּייקין“ אַ ווערק פון אונדזער צייט.

אין 1958 דערשיינט שלעווינס „די גאַלדענע אילוזיע“ (פאַריו, 1958). דאָס בוך טיילט זיך קוים אויט מיט עפעס אַזוינס, וואָס זאָל אין אינהאַלט זיין אַנדערש פון די פּרע־רדיקע ווערק. דער מחבר צאָלט דאָ ווידער זיך קינסטלעריש פּונאַנדער מיט געוויסע העלדן שוין באַקאַנטע פון פּרע־רע, וואָס זעט אין אונדזערע אויגן שוין אויס צו זיין אַן אוממאַטיווירטע איבער־חזרונג. ווידער ווערט דאָ באַרירט די ברוטאַלע דייטשישע אַקופּאַציע אין פּראַנקרייך, די זעלבע פשוטע ייִדן פון בעלוויל, שרעק און מורא, פאַר־צווייפלונג — אָבער אַנדערש דערציילט. דער סטיל איז דאָ אַ מער האַסטי־קער. דער אופן פון שילדערן — געאַיילט, כאַטש גאַנץ געדיכט.

פאַראַן, אפּשר, אַ פּסיכאָלאָגישע סיבה, וואָס באַווירקט שלעווינס אומ־געזאַמטן אויפּכאַפּן בילדער און סיטואַציעס. די טאַג־טעגלעכע פּאַרלויפֿע־נישן יאָגן איינס דאָס אַנדערע מיט אַזאַ גיכקייט, אַז דער שרייבער וויל באַווייזן דאָס געזעענע גלייך אויפּצוכאַפּן מיטן אויג און מיט דער פּען. אָבער קיין ניס ברענגט ער דאָ נישט אַריין סיי טעמאַטיש און אויך נישט אין קינסטלערישן פּאַרנעם. דאָך ליינען זיך שלעווינס קורץ געפּאַסטע שילדערונגען מיט אַ פאַרכאַפּטן אַטעם. פון די אימפּרעסיווע שטריכן באַק־

מען זיך טייל מאָל בילדערישע געמעלן, וואָס שפיגלען אָפּ גאַנצע צייט־אָפּשניטן. פאַר אַ באַווייזן לאַמיר דאָ ציטירן פּאָלגנדיקן פּאַסוס :

„אין הייסן מיטזומער ווען דאָס ווייב מיטן יינגל זיינען פאַרבליבן אין די בערג, האָט זיך איסר, איינער אַליין, אַרומגעדרייט אין שטאַט. ער איז אין די שטיקנדיקע אַוונטן אַרומגעקראַכן איבער די אַלטע געסלעך פון פאַרזי, אין די שפורן פון דער פוילישער אימיגראַציע פון גייסט; אין די שפורן פון מיצקיעוויטשן, וועלכער איז דאָ מיט איבער הונדערט יאָר צוריק איין מאָל געקומען אַנצופאַרן אין אַן אַלטמאָדישן פּאַיעטאָן אין לאַטיינישן קוואַרטאַל, אין די שפורן פון טאַוויאַנסקי, פון נאַרווידן — די טרעגערס פון פוילישן מעסיאַניזם, וועלכע האָבן זיך דאָ געוואַלגערט אין די אַנגערויכערטע ביר־קעלער־האַלעס אויפן לינקן ברעג סען; אין די שפורן פון די אַלטע, יידישע אימיגראַנטן פון די 80ער יאָרן, וואָס זיינען געלאָפן פון די פּאַגראַ־מען אין רוסלאַנד, אויפן וועג קיין אַמעריקע און זיינען דאָ שטעקן געבליבן, אויפגעלעבט דאָס קאַסקעטן־פּאַך, דאָס שניידער־פּאַך. ער איז געגאַנגען אין די שפורן פון גלות.“

איסר, דער אַנטווישער יידישער פּאַלקס־אינטעליגענט, קוקט אויף דער וועלט מיט אַ ברייטן, קלאַרן בליק. ער וויל אָבער זיך נישט אויסטאָן פון דעם אַלעם, וואָס איז אים דורותדיק נאָענט און אייגן. אים מאַטערן האַרבע פּראַגן וואָס שייך געשיכטע און ווייטערדיקן קיום פון זיין פּאַלק. אים איז שווער שלום צו מאַכן מיט דעם פּאַקט וואָס זיין זון, דער יונגער דאַקטער, האָט גענומען דאָס קריסטלעכע מיידל פון דאַרף פאַר אַ ווייב. דאָך ווייזט ער אַרויס צו דער שוור צוגענייגטקייט און טאַלעראַנץ.

אויך אַנרי, דער רעוואַלוציאַנער, איז אין קאַנפליקט מיט דער וועלט. ער איז אויך יידיש אַנגעווייטיקט. ביידע, אי איסר, אי אַנרי, ווי זיי וואַלטן געטראַפן געוואָרן פון איין גורל, קאַנען זיך נישט צופאַסן צום גייסט פון זייערע ווייבער, דער מוטער מיט דער טאַכטער. די געלט־גיַציקע שיינדל, איסרס צווייטע פרוי, וויל נישט רעזיגנירן פון דעם גאַלד־אוצר וואָס איר ערשטער מאַן, דער שניידער, האָט ערגעץ פאַרשטעקט אין די אַלטע לופטעס פון אַ הויז, איידער די דייטשן האָבן אים דעפּאַרטירט. די קאַפּריזנע סוואַן, די טאַכטער, איז אַ פאַרשלאָסענע אין זיך, אַ געליטענע און אַפּגעפרעמדטע

פון זיי אַלעמען. שיינדל וויל צובינדן צו זיך דעם פיל יינגערן אַנרי, אַרייַנ-
ציען אים אין אירע סוחרישע פלענער. דערווייל פאַרפלאַנטערט זי אים מיט
איר טאַכטער.

דורך אַ ריי נעגאַטיווע שטריכן, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר אַ
געוויסן טיפּ ייִדן, גיט דער מחבר אונדז אַנצוהערן וועגן דער נישטיקייט
פון יענע מענטשן, וואָס יאָגן זיך נאָך רייכטום אין אַ צייט ווען דאָס לעבן
איז באַדראַט וווּ נאָר זאָלסט זיך נישט קערן און ווענדן.

טיפיש איז דער אַדוואַקאַט וואַלפע מיט דעם וואָס ער לאַזט זיך מיט-
רייסן פון שיינדלס געלט-האַלוצינאַציעס. זי וויל דורך אַלע ווייטגייענדיקע
השתדלותן באַקומען צוריק די דירה, וווּ עס ליגט באַהאַלטן דער אוצר...
צום סוף שלעפט זי אַרויס פון די פאַררויכערטע לופטעס אַ פאַרסאַזשעטן
ציגל...

עס פעלן נישט אין דעם בוך קיין פּרעכטיק געמאַלענע בילדער פון
פּראַנקרייכס נאַטור. דאָס איז דער הינטערגרונט פון אַלצדינג, וואָס ווערט
אין דעם בוך דערציילט. די קאַפיטלען לייענען זיך אַבער ווי באַזונדערע
פּראַגמענטן, ווייל עס פעלט אין זיי די אַקס אַרום וועלכער עס זאל זיך
דרייען דאָס ראַד פון אַן אויספלאַנירטער פּאַבולע. דאָך האָבן די קאַפיטלען
פאַר זיך אַליין אַ ליטעראַריש-קינסטלערישן ווערט און לייענען זיך מיט
אינטערעס.

דאָס פאַרוואַרט צום בוך „די גאַלדענע אילוויע“ איז אַן אויפטרייס-
לענדיקער אַפרוץ פון מחבר אויף דעם גרויזאַמען משפט, וואָס דאָס „ערשטע
לאַנד פון סאַציאַליזם“ האָט אַרויסגעטראָגן איבער דער ייִדישער קולטור
און אירע שעפּערס — אַ משפט פון רציחה און פאַרניכטונג.

דער דאָזיקער הימל-געשריי רירט אונדז אַלעמען אָן און טאָר נישט
פאַרגעסן ווערן, און אַוודאי נישט בלייבן אומדערהערט.

6.

מיר האָבן שוין אויבן אָנגעמערקט די שייכות פון דעם ראַמאַן „געווען
איז עס נעכטן“ מיט די „חברים פון מוראַנאַווער ראַיאָן“ (פאַריו, 1961). דער
מחבר האָט דאָ שטאַרק אויסגעברייטערט די פּאַבולע. ער שילדערט דאָס

הויז פון דעם ציוניסטישן עסקן אַדאַם נאַטאַנזאָן, און דער עיקר, זיין זון, יאַנעק, אַ רעוואָלוציאַנער, אַבער אין גאַנצן דערווייטערט פון ייִדישקייט. אין „חברים פון מוראַנאווער ראיאָן“ ענדיקט זיך דאָס ווערק מיט דער ייִדישער מאַסן-עמיגראַציע פון פּוילן. עס ווערט דאָ אָפּגעשפּילט די טראַג־געדיע פון אַ דור נאָך דעם חורבן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה בעת דער קוים זשיפענדיקער ייִדישער ישוב אין פּוילן ווערט פּאַרטריבן.

דורך דער צייט צווישן ביידע וועלט־מלחמות האָט אין ווײַסל־לאַנד געשפּרודלט אַ פּילפאַרביק ייִדיש לעבן. שעפּערישע פּוחות האָבן זיך גע־ריסן פון אונטער דער ערד. דאָס איז, באמת, געווען אַ תקופה פון שטורעם און דראַנג. די יוגנט, אָן אויסזיכט פאַר דער צוקונפּט, איז ענטוויאַסטיש געווען פאַרגלויבט אין אַ הויכן אידעאַל. זי האָט איבערגעריסן מיט די אַלטע לעבנס־פאַרמען, אָפּגעזאַגט זיך פון פּערזענלעכן גליק, אויסגעטאַן זיך פון משפּחה־עול און געגאַנגען אין אַלע פייערן לטובת הכלל.

ווי אַ רעאַליסט בויט שלעווין די האַנדלונג פון דעם ראַמאַן אויף גע־שענע פּאַקטן. אינעם ערשטן טייל זעען מיר די אַרעמקייט אין לאַנד, דעם געראַנגל פאַר עקסיסטענץ. דאָ טרעפן מיר זיך ווידער מיט דעם פאַרטרעטער פון פּוילישן ייִדנטום אין סיים, דעם פּובליציסט אַדאַם נאַטאַנזאָן. ער זעט פאַרויס דעם גורל פון די ייִדן אין פּוילן. ער וואַרנט אין זיינע רעדעס און אַרטיקלען די יוגנט, זי זאָל אַוועק, ווייל זי האָט גאַרנישט צו דערוואַרטן אין דער פּוילישער מדינה. אין סיים איז זיין שטים האַרב און מאַגענדיק. די דעפּוטאַטן פון רעכטס ביז לינקס מוזן באַווונדערן זיין קלאַרן געדאַנק, די זאַלעכקייט אין זיינע רעדעס, אַבער זיי לאַכן אים אויס און פאַרוויילן זיך אויף זיין חשבון.

דער זון יאַנעק גייט נישט אין די וועגן פון זיין פּאַטער. אים אינטע־רעסירט נישט דער ייִדישער גורל. ער וועט זיך אַבער שפּעטער אויף אייגענער הויט איבערצייגן, אַז אַנטלויפן פון אייגענעם אָפּשטאַם איז נישט קיין אויסוועג. דאָס איז געווען ווען ער איז אַריינגעפאַלן אין די הענט פון דער פּאַליציי. דער גראַב־הויטיקער פּאַליציי־שעף וואַרפט אים אין פנים אַריין, אַז אין חשבון פון פּוילישן אַרבעטער און פּויער, ווערט דער ייִד אין גאַנצן נישט גענומען אין באַטראַכט. יאַנעק קוקט אויף אים מיט פאַראַכטונג, אומדערשראַקן.

גאַר פון אַן אַנדערער סביבה קומט יאַנעקס חבר, אהרן. ער האָט,

ווי שלעווין כאַראַקטעריזירט אים, אַריינגעוועבט אין זיינע לידער „דעם אינערלעכן געראַנגל מיט דער מאַמעס שבת-ליכט“. אהרן זעט איין, אַז דער אייגנטלעכער ציל פון זייער קאַמף איז דאָך אַריינצוברענגען אַ ביסל ליכט, אַ טראַפּן פּרייד אין דער אַרעמער, יידישער גאַס.

אַנהייב דרייסיקער יאָרן, ווען דאָס לאַנד לעבט איבער אַ טיפּן קריזיס, גייט אויף דורך דער יונגער יידישער דיכטונג דאָס געשריי פון אַ דער-שטיקט יידיש לעבן. שלעווין וויקלט אויף פאַר אונדז די סביבה פון יידישע שרייבערס, וועלכע זוכן אַריינצוברענגען אַ שטיקל ענדערונג אין אונדזער טרויעריקער ווירקלעכקייט. אָבער אהרנס פלאַמיקע רייד וועגן דער „יידישער רעאַליטעט“ דערגייען נישט צו יאַנעקס אויערן. ער פּרוּווט געשיקט אויסבאַהאַלטן זיין יידישקייט.

יאַנעק האָט מיט דער ניין-אַרגאַניזירטער פּוילישער אַרמיי געשטור-רעמט לובלין, וווּ עס האָט זיך פאַרמירט אין 1944 די נייע פּוילישע רעגיר-רונג. ער האָט זיך באַטייליקט אין קאַמף צו באַפּרייען וואַרשע פון נאַצישן אַקופאַנט, אים איז אין נייעם פּוילן אַנפאַרטרויט געוואָרן אַ מלוכה-אַמט — דאָס אַלץ האָט געשטאַרקט זיין גלויבן אין „סאָציאַליסטישער גערעכט-טיקייט“. ערשט ווען מען האָט אים מיט פּייגלען אַראַפּגעוואַרפּן פון לויפּנ-דיקן צוג, האָט ער באַנומען די דורות-דיק-אַיינגעוואַרצלעטע שנאה צום ייד. אויפן רעיון זיינען אים אויפגעקומען די רייד פון זיין פאַטער, בעת ער איז געקומען פון ישראל צו דער אויפדעקונג פון דעם געטאָ-דענקמאַל :

„ — פאַרשטיי איין מאַל פאַר אַלע מאַל, יאַנעק, אויך אין דער פּראַגרעסיווער וועלט רעכנט מען זיך נאָר מיט אַ פאַלק, וואָס האַלט אַ ביקס אין האַנט“.

און אהרן? אין די האַנטיק-חדשים פון נייעם פּוילן איז ער געווען פאַר-כאַפט פון יידישער ענערגיע אין די בעל-מלאַכהשע און לאַנדווירטשאַפט-לעכע קאַאָפּעראַטיוון אין נידערשלעזיע. מען האָט אילוואַריש געהאַפּט, אַז די יידן וועלן דאָ, אפּשר, געפּינען אַ געזונטן יסוד צו לעבן. דער געדאַנק גייט אים נאָך זינט ער איז געשטאַנען ביי דער שקלאַפּנאַרבעט אין בייַערן, אין דייַטשלאַנד.

„ — ווען מען זאַל זיי, אַ שטייגער, געווען אַזוי אַ זאַג טאָן, די יידישע שניידערס: איר זענט פּריי! גייט אייך אַוועק אין עק וועלט

אריין, רייסט דארט אויף די פעלזן, לייגט דורך א שאסיי, פאר-
אקערט די ערד, בויט אויף פאר זיך אליין א דאך איבערן קאפ, נאך
וואס זיך ארומדרייען אין פרעמדע, גרויסע שטעט מיט דער נאדל
אין לאץ? צי וואלטן זיי עס ענדלעך פארשטאנען?"

אין יענעם גיהנומדיקן מצב ווען יעדע מינוט לעבן איז געווען אין
סכנה, קלינגט אהרנס געדאנק, גראד ביי דער שקלאפנארבעט, בטלנותדיק.
האט מען דען פאר דער מלחמה און מיט א סך יארן פריער נישט פיל גע-
טראכט און פאלעמיזירט וועגן שאפן א געזונטן יסוד פאר דעם יידישן
לעבן? דער דיכטער האט זיך דערמאנט דעם פלאם, וואס האט אין יענע
יארן ארומגעכאפט די יידישע יוגנט אין די שטעט און שטעטלעך אין
פוילן צו פארן קיין ביראָ-בידזשאַן. יענער פלאם האט אים דיכטעריש אָנגע-
רעגט. פאר וואס זיינען זיי אהין נישט אוועק? — פרעגט דער דיכטער,
ווי שלעווין הייסט אים — וועמענס פינצטערע האַנט האט צעשטערט אַט די
פשוטע, געזונטע לייזונג פאר אונדזערע אומגליקן?...

דורכן מויל פון אהרנען וואַרפט דער מחבר, מיט פאליטישער נאָווי-
טעט, די שולד פון ביראָ-בידזשאַנער דורכפאל אויף יענע, וועלכע האָבן
נישט געוואלט פארלאזן די „וואַרעמע“ היימען, נישט וויסנדיק, אַז די דירעקט
שולדיקע אין דעם טראַגישן דורכפאל זיינען די אַפיציעלע פאַקטאָרן פון
דער סאָויעטן-מלוכה. אין אַ רעאַליסטיש ווערק, וווּ דאָס דערציילערישע
שטיצט זיך אויף דעם אמת פון לעבן, דאַרפן גורל-פראַגן אַפגעשפיגלט
ווערן לויט דער פולער באַקאַנטשאַפט מיטן אמת.

די אידעע פון פראָדוקטיוויזאַציע ווערט אין דעם בוך אַרויסגערוקט ביי
פאַרשידענע סיטואַציעס. ערגעץ האט שלעווין אונדז שוין דערציילט וועגן
אַ טייל פון די לעבנגעבליבענע יידן, וועלכע זיינען נאָך דער מלחמה בעסער
געאַנגען אין פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס, געלעבט, ווי עס גייט דער
זאַג, אויף גאַטס חשבון. דאָ מאַלט דער שרייבער אַן אַנדער טיפּ ייד.

„ — ווי מיינט איר — האַט שײַע גערעדט צו שלמה הורוויצן —

איז דען נישט גלייכער אליין אַרויסצושלעפן דאָס שטיקל ברויט פון
דער ערד, ווי צו לויפן אין די קאַמיטעטן?...”

דער אַגראַנאַם שײַע איז צופרידן „אַרויסצושלעפן דאָס שטיקל ברויט
פון דער ערד“, דאָך נאָגט אים אַן אַנדער געפיל: „אוי, ווען מיר האָבן אַזאַ

שטיקעלע ערד אין עמק, אין נגב..."

שייע באווייזט דא זיינע ספיקות אין „זייער“ סאציאליזם. אמאל האבן די שייעס אזוי נישט געטראכט. מען האט זיך נישט פארגעשטעלט, אז אין „נייעם דעמאקראטישן“ פוילן זאל מען אין די קרייזן פון הויכן באאמטן-טום פילן די שנאה צום ייד. די אייביקע יידן-פראגע! מען נוצט אויס זייערע פעקייטן ביז מען דארפט זיי נישט מער. דער חבר זלמן, „די לעבע-דיקע לעגענדע פון מורדזשיעל“, פרעגט זיך א רעזיגנירטער :

„ — ביי וואס זיינען מיר פארבליבן? די שטורמישע יוגנט...

מיר האבן זי פארשפילט אין אלע שלאכטן. מיר גיבן זי נאך אלץ אוועק צו אנדערע.“

די יידן פון פראנקרייך האבן פון די מזרח-אייראפעישע לענדער מיט-געברענגט מיט זיך די שענסטע יידישע טראדיציעס. אין די טעג פון פאלקספראגנט, אין דעם ווידערשטאנד בעת דער היטלער-אקופאציע — אומעטום האבן יידן געגעבן זייער קרבנותפולן ביישטייער פאר גלייכבאר-רעכטיקונג און ווילדיזן פון דער וועלט.

פאר דעם דריטן טייל פון דעם בוך איז דער נאמען „די זון פארגייט אין פוילן“, ריכטיק צוגעפאסט. אינעם ערשטן טייל ברענגט דער שרייבער צום אויסדרוק די רעוואלוציאנערע ראמאנטיק. אין צווייטן טייל טאטשעט דער וואָרעם פון צווייפל. אינעם דריטן טייל קומט דער לעצטער קלאַפּ פון יאוש און אַנטוישונג.

אין תוך איז נישט פאראן קיין פונדאמענטאלער אונטערשייד צווישן דעם ערשטן און צווייטן וואריאַנט פון דעם ראַמאַן „חברים פון מוראָנאווער ראַיאָן“. נישט מער דער שרייבער האט דאָ אויסגעוועבט אַ ברייטערע קאָנווע פון יידישן לעבן אין אַלט באַזעסענעם פוילן און אין דעם ניי באַ-זעסענעם פראַנקרייך. זיינע שילדערונגען זיינען אַ מקור צו דערקענען דעם כאַראַקטער פון פוילישן ייד. פאראן אין דעם בוך געוויסע אומפינקטלעכ-קייטן פון כראַניקאַלן, וואָס וועט, מיט דער צייט, אָננעמען היסטאָרישן כאַראַקטער. מיר געפינען ביי שלעווינען קורץ געפאַסטע עפיוואַדן, וואָס דערציילן אונדז גאַר אַ סך. אַ מאַל כאַפט זיך אַריין אין זיינס אַ באַריידעווי-דיקער שילדערונג אַן איבעריקער, מילד זיך אויסגעדריקט, שטריך וואָס נעמט זיך, אַוודאי, פון האַסטיקער, שרייבערישער ווערווע. אַבער דער פּגם אין געמעל בלייבט..."

אין ב. שלעווינס ראמאן „חברים פון מוראנאווער ראיאן“ ווערן אויף אַ רעאַליסטישן שטייגער, אַרויסגעבראַכט ביטערע אמתן, וואָס זיינען במשך פון לאַנגע יאָרן פאַרשוויגן געוואָרן דורך אַ טייל פון אונדזערע לייבלעכע אַפּשטאַם-ברידער, די בלב ונפש אינגעגלייבטע אין אַן אידעאַל, וואָס האָט זיי פאַרפירט און דערפירט צו לעצטער אַנטוישונג.

7.

דער יידישער שרייבער אין אונדזערע טעג איז פסדר באַהערשט פון אַ געפיל פון חשבון-הנפש. דער מעמד פון דער יידישער ליטעראַ-טור, פון דער יידישער קולטור בכלל, לאַזט אים נישט צו רו. ווי שטאַרק עס זאָל נישט זיין זיין אמונה אין דעם דויערנדיקן המשך פון יידיש-שעפּערישקייט, מאַטערט אים דער יאוש פון לעצטיקייט. פאַרשידן זיינען די עווענטואַליטעטן אין דער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק. עס קאַנען גאַנץ מעגלעך, אויפקומען נייע, קולטור-שעפּערישע כוחות, וואָס פאַר זיי וועט יידיש זיין דער אינטימסטער אויסדרוק פון זייער פילן און טראַכטן. דערווייל איז דער יידישער שרייבער דורכגענומען מיט דעם געדאַנק איינצושפּיכלערן זיין פאַרמעג ווי ער וואַלט געטראַכט: מילא, איצט ווערן יידישע ביכער ווייניק געלייענט. לאַמיר וואַרטן אויף בעסערע צייטן, ווען דאָס שאַפן אויף יידיש וועט ווידער אויפגעריכט ווערן אין פּאָלק. מיט אַט דער מחשבה, מיינען מיר, האָט ב. שלעווינ אָפּגעקליבן זיין רעטראַספעקטיווע זאַמלונג „געקליבענע דערציילונגען“ (פאַריז, 1933—1963). אַרויסגעגעבן דורך אַ ביכער-קאַמיטעט צום דרייסיק יאָריקן יובל פון זיין שאַפן. מיר ספקן צי דאָס זיינען אין פולן זין פון באַגריף רעטראַספעקטיווע

שאַפונגען. אין אונדזערע אויגן זיינען זיי דערציילונגען, אָדער פראַגמענטן אַרויסגענומען פון נישט לאַנג צוריק דערשינענע ווערק. אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, איז די זאַמלונג „געקליבענע דערציילונגען“ אינטערעסאַנט.

די ערשטע דערציילונג אין דעם באַנד טראַגט דעם נאָמען „אהרן מיט די בניִים“, אַ קאַפיטל פון דער טרילאָגיע „די ברידער כייקין“, געשריבן אין רייפסטן פּעריאָד פון שלעווינס שאַפן. אין בולטע שטריכן ווערן דאָ געצייכנט די כאַראַקטערן פון די דריי ברידער און זייער פאַטער. ס'איז די צייט פון דער דייטשישער אַקופאַציע בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, אַ צייט פול מיט געפאַרן און הפּקר. די מורא פון דעם ייִדן צו וווינען אין אַ פאַרוואַרפן דאָרף צווישן ווייסרוסישע פּויערן — דאָס אַלץ ווערט געמאַלן מיט אַ זיכערער האַנט.

פאַרשידן זיינען די גורלות פון אהרן־לייבס זין. אין דער דערציילונג „אין די האַרינער וועלדער“ פירט דער מחבר דעם ייִנגסטן פון אהרן־לייבס בניִים, זאַלקע, דורך אַלע גרוילן און געפאַרן. ער האַלט זיך אויף אין די שטעלער ביי אַ פאַפּ און פאַראַסקע, דאָס דאַרפישע מיידל, העלפט אים זיך לאָזן אין וואַלד אַריין צו די פאַרטיזאַנער. זאַלקע איז אַ פראַסטער בשר־וּדום. אָבער צו וואָס ער דערטראַכט זיך, איז דאָס פשוט און אָפן געמיינט.

אין איינער פון די „געקליבענע דערציילונגען“ („אין חודש אַפּריל“) באַגעגענען מיר ווידער דעם לערער און היסטאָריקער ישראל אידעלסאָן, דעם קעמפּער פון וואַרשעווער געטאָ. מיט די לעצטע פּוּחות שלייכט ער איבער די גאַסן פון אַרומגעמויערטן געטאָ, קלעטערט אויף די בוידעם־באַהעלטענישן, דרינגט אומעטום אַריין צו פאַרצייכענען די פאַקטן פון גרויל און אומקום. אויף איינעם פון די חרובע עטאַזשן זעצט ער זיך אַוועק אַפרוען. דאָ דערקענט ער פּלוצים זיינעם אַ שילער, אַ יונגן אויפשטענדלער. די באַגעגעניש, ווי דער קינסטלער שילדערט זי, דער דיאָלאָג צווישן זיי, איז, אין דער אַנגעשטרענגטער פּיין און מרידה־אַטמאָספּער פון הויכער דראַמאַ־טישקייט וועגן דעם גורל פון אונדזער פּאָלק.

צו די טיפּן פון הויכן גייסט געהערט אויך טאַני מינסקער („אין די אַלטע שפורן“). ער לעבט דורך די טיפּע טראַגעדיע פון מאַראַלישן אַוועק־גאַנג פון זיין ווייב מיט די טעכטער בעתן נאַצישן גיהנום און זייער אַפֿ־געפּרעמדקייט פון זיינע אידעען. מען זעט, ווי זיי לאָזן אין גאַנצן זיך אַוועק מיטן וועג פון טאַטאַלער אַסימילאַציע. טאַני קאָן מער נישט אַטעמען מיט

דער פארפעסטער לופט אין הויז. די עלטערע טאכטער און זיין ווייב לאָזן זיך באַאיינפלוסן פון דעם באַראַנס זון, דעם פאַשיסט. טאַני איז גייסטיק צעבראַכן. ער איז אַוועק, „מער קיין מאָל נישט אומצוקערן זיך“.

אַן אויטענטיש בילד פון „באַפרייטן פוילן“, פון די לעבנגעבליבענע פון די לאַגערן און וועלדער, איז די דערציילונג „רות און נעמי“. דער טאַטע זייערער, שלמה הורוויץ, אַ פאַרטיזאַן פון די ווייסרוסישע וועלדער, מיינט, אַז אין גידערשלעזיע, וואָס איז אַרויסגעריסן געוואָרן ביי די דייטשן, וועלן ייִדן קאָנען אויף ס׳נייַ בויען אַ לעבן. ער איבערצייגט זיך אָבער שנעל, אַז דאָס זענען שלעסער געבויט אין דער לופט. ער זעט באַלד אײַן, אַז דאָס צווייטע ווייב זיינס, וואָס „טויג“ זיך צו אַלצדינג אויס, איז אויך נישט פאַר אים און גייט זיך מיט איר פונאַנדער.

שלעווין ווייזט אונדז דעם תהום, וואָס צעטיילט מענטשן מיט שאַרף קעגנזעצלעכע אייגנשאַפטן. דאָרט וווּ ער שילדערט דאָס לעבן אויפן פאַרם, פילט זיך די וואַרעמע באַציונג צום האַרעפאַשנעם מענטשן מיט זיין אומחשק זיך אַוועקצולאָזן אין פרעמדע מקומות צו פאַרדינען זיין שטיקל ברויט. און דאָרט וווּ ער ווייזט דעם אומפראָדוקטיוון ערב־רב, מערקט זיך דעם שרייבערס ווידערווילן צו די לופטמענטשן.

מיט שרייבערישער געניטקייט טרעט שלעווין צו צום קאַפּיטל „דב כייקיין“. דער בחפזונדיקער סטיל אַנטשפרעכט דעם אימפעט מיט וועלכן די ייִדישע מדינה בויט זיך. די רעאַליסטישע פאַקטן אַטעמען מיט דער אַוירא דישראַל. שלעווין אידענטיפיצירט זיך מיט זיין באַליבטן העלד. דב געהערט נישט צום שניט מענטשן, וואָס זוכן אויסצוגען די קאַניקטור אין לאַנד פאַר אייגענע אינטערעסן. דער באַשיידענער דב זעט די פּסיכישע ענדערונג אין קיבוץ, דאָס פאַלן פונעם גייסט פון חלוצים. אויך רחל, זיין ווייב, קוקט מיט חידוש אויף אירע חברטעס, ווי זיי האָבן, פאַרלאָזנדיק דעם קיבוץ, זיך געענדערט אין דער הלבשה, און אין זייער אויפפיר. זיי האָבן זייערע אייגנשטעלונגען פאַרביטן אויף ניכטער־אויסגערעכנטער פראַקטיש־קייט...

הבר אהרן, דער אויסגעפרוּוטער רעוואָלוציאַנער, קומט אין לאַנד אַריין מיט אויסגעניכטערט פון די אַלע שיינע פראַזן, וואָס זיינען געבליבן אַן דעקונג („חבר אהרן“). נאָכן וואַלגערן זיך לאַנגע יאָרן אין די תפּיסות אין פוילן און אויך אין „לאַנד פון סאַציאַליזם“, געפינט ער אין ישׂראל אַ ביסל

רו. די חלוצישע מי דערוועקט אין אים האפענונג, ווייל ער זעט דא אייגנט-
 לעך דעם זעלבן גייסט פון יענע, וועלכע זיינען געגאנגען פאר זייער אידעאל
 אויף די באריקאדן און אויף די תליות. אהרן פילט זיך שולדיק קעגן זיין
 יינגסטער שוועסטער, די קיבוצניצע. ער האט אזא פריינדלעכקייט פון קיבוץ
 נישט פארדינט. זיין צוריקקער קלינגט ווי א ווידוי. ער האלט אבער, אז
 די קרבנות וואס ער און זיינס גלייכן האבן אוועקגעגעבן פאר אלעמענס
 באפרייונג, זיינען נישט געווען אומזיסט. די באגייסטערונג פאר דער מדינה
 פארבלענדט אים נישט, ווייל פיל לעבנס-סתירות האבן אויך דא זיך גע-
 ווארפן אין די אויגן.

אן אפגעבראכענער צווייג פון אן אויסגעווארצלטן בוים, פארוואלערט
 דורך ווינטן און שטורעמס, איז „די מעדשוועסטער מאיא“. די מעשה איז
 טראגיש-פאסצינירנדיק. נאך אלס א קליין קינד איז איר שוין באשערט
 געווען, צוזאמען מיט דער מוטער, צו וואלגערן זיך איבער שטעט און לעב-
 דער, מיטמאכנדיק אלע קאנספיראטיווע ריזעס פון דעם טאטן, דעם רעווא-
 לוציאנער, וועלכער האט אומעטום געדארפט זיך אויסהיטן פון א פאליציי-
 אויג. עס זיינען נישט געבליבן אינעם מיידל קיין שטאנדהאפטיקע דערמא-
 נונגען. לעמבערג, ווין, בערלין, פאריז, ווו געטאגט, דארט נישט גענעכטיקט,
 ביז — בירא-בידזשאן... מאיאס טאטע-מאמע זיינען ערגעץ אומגעקומען אין
 גרויסן מלחמה-געוויירבל. זי האט זיך געהאדעוועט אין די קינדערהייטער אין
 רוסלאנד. מלחמה-צייט איז זי געווארן מאביליזירט ווי א קראנקן-שוועס-
 טער אין דער רויטער ארמיי. קיין צוגעבונדנקייט צו א היים, אן א קלארער
 השגה וועגן דער וועלט אויסערן ראטנפארבאנד, איז זי אויסגעוואקסן
 א מיידל אן קאנטראל איבער זיך. זי פארבלאנדזשעט אין חרובן בערלין
 אויף א יזכור-אוונט נאך די אומגעקומענע יידן אין די געטאס און לאגערן.
 דאס האט זי סאשקע, דער „אדעסיט“, אהין געפירט. זי איז וויליק אומעטום
 צו גיין מיט דעם פריילעכן בחור (ער האט אין יעדן שמועס אריינגעווארפן
 פושקינס א פערז פון „יעווגעני אַניעגין“) ביז ער פארשווינדט אויף „יענער
 זייט“ בערלין. ווען זי טרעפט אים, זאגט זי, וואלט זי אליין מיטן נאגאן אין
 האנט, געפירט אים אין שטאב אריין. דערנאך איז מאיא אויך אריבער
 „אויף יענער זייט“, ווו עס האט געווארט אויף איר א מומע, א גליקלעכע,
 וואס זי האט אפגעפונען כאטש אן איבערבלייב פון איר אומגעקומענער
 משפחה.

אין אונדזערע אויגן זעט סאשא אויס צו זיין אן אויסגעטראכטער טיפ. זיין באהעמישע אויפגעלייגטקייט פאסט זיך נישט אריין אין דער נאכ-מלחמהדיקער אטמאספער פון אומקום און טרויער, וואס האט, אוודאי, אויך סאשאן אנגערירט.

אין „גאלדפאדעניאדע“ גיט אונדז דער מחבר אַ סקיצנארטיקע צייכע-נונג פון אן „אויסגעשפילטן“ אַקטיאָר אויף דער עלטער, וועמענס טעאטער-אויפטריטן נעמען מער נישט אויס ביים עולם. צום געפיל פון דעם פשוטן טעאטער-ליבהאָבער אַפּעלירן מער גאלדפאדענס פּאַלקסשפּילן מיט זייער פּאַלקלאַריסטישן חן.

אין שלעווינס כראַניקאַלער סקיצע שווימען אויף אייניקע כאַראַקטע-ריסטישע פּערסאָנאַזשן פון ייִדישן טעאטער אין פּאַריז, ווי דער דירעקטאָר גנענדלמאַן, די גרויע אַקטריסע מאַניע לערנער. איר איינציקער בינע-דערפּאָלג איז „די באַבע יאַכנע“, וואָס זי שפּילט צום לעצטן מאָל פאַר אייגענעם בענעפיט, דעם געשטופּלטן סופּלאַר און דעם טיפּישן טעאטער-ליבהאָבער יאַסל. זיי זיינען אַבער קאַנטורנמעסיק געצייכנט.

„דער צוקער-בעקער פון פּלעצל“ איז איינע פון דעם רוב דערציילונג-גען אויף דער טעמע פון דער לעצטער מלחמה. דער מאַלערישער אַריינ-פיר, די פּאַרהאַוועטקייט פון דעם פרומען ייִד ר' שמעיה אין זיין בעקעריי, דאָס ווייב זיינס, וואָס שטאַרבט אין קימפּעט, דאָס טעכטערל וואָס ווערט אַ קאַבאַרעט-זינגערין, פון וואָס דער טאַטע האָט גרויס צער, דאָס קריסט-לעכע מיידל מיט איר מענטשלעכער געטריישאַפט צום ייִד דעם בעקער, ווען זי באַהאַלט אים אויס פון די דייטשן, — די אַלע פּאַקטן שטעלן צונויף דאָס פּאַרכאַפּנדיקע לעבנסבילד פון פּאַריזער געטאַ.

אַ שטיקל באַגריף פון דעם לעבנס-שטייגער פון די אַלזשיריאַנער, טוניסער און מאַראַקאַנער ייִדן, — אין די ענגע געסלעך פון „פּלעצל“ — באַקומען מיר פון „די כּלה פון קאַלאַמב בעשאַר“, אין קורצע זאַצן שטעלט דער מחבר פאַר אונדז אַוועק אַ גאַנצן אַריענטאַלישן יאַריד פון מענטשן, זאַכן, קאַלירן און קלאַנגען. שלעווינס קינסטלעריש אויג כאַפּט דאָ אויף דאָס כאַראַקטעריסטישע אינעם אויסזען און אויפפיר פון די מזרח-ייִדן.

די פּאַרעלטערטע לינקע אַקטיוויסטין פּערעלע, אין דער דערציילונג „אַ גוטער פּריינד, ווען איך וועל שטאַרבן“, לעבט נאָך אַלץ מיט דעם גרויסן אידעאַל פון אַ שענערער, יושרדיקער וועלט. זי איז, בטבע גוטהאַרציק און

האָט ליב צו טאָן מענטשן טובות. יעדעס מאל, ווען זי קומט אַריין צום שכן, דעם זקן ד"ר כעמיע, ברענגט זי אים עפעס מיט. זי איז פול מיט מענטש-לעכן מיטגעפיל און ברענגט אויך אַ ביסל אין אַרדענונג זיין אָפגעלאָזענע דירה. אָבער דער אַלטער איז אַן אַנאַרכיסט און דאָס איז אין פּערעלעס אויגן אַ געפּערלעכע „אפיקורסות“ קעגן דעם קאָמוניסטישן אידעאל. זיינע „אפי-קורסישע“ פּילאָסאָפּיעס, דערקלערטע אין אַ פּיין געשליפענער שפּראַך, דערגייען נישט צו פּערעלעס שכל. שלעווין האָט נישט אַן כּוונה אַריינגעלייגט אין מויל פון אַלטן סאַציאַליסט הערעטישע געדאַנקען, וואָס נאָר דאַגמאַ-טיקערס קאָנען זיי נישט באַנעמען. און אָט איז פּערעלען אויסגעקומען צו פירן דעם אַלטן ד"ר כעמיע צו דער לוויה פון דער פאַרשטאַרבענער סיעדאָוואַ די אַלמנה פון טראַצקי, בייצווין די טרויער-צערעמאָניע אויפן פּערלאַשען. דאָס זעט אין פּערעלעס אויגן אויס צו זיין אַ פאַרברעך קעגן איר פאַרטיי. ערשט ווען זי האָט דערזען די אויפגעוויקלטע, אין שוואַרצע קרעפּע געהילטע פּענער מיט דעם סערפּ און האַמער-עמבלעם, האָט איר פּראַלעטאַריש געוויסן זיך עטוואָס באַרויקט... זי איז אָבער נאָך אַלץ נישט געווען „כּשר“ ביי זיך וואָס זי באַגלייט צו אייביקער רו די פרוי פון אַ „פאַררעטער“, דעם הויפט-אַנפירער פון דער אַקטאָבער-רעוואָלוציע, וועל-כער איז פאַרלייקנט און פאַרטריבן געוואָרן אין גלות. „צוריקוועגס האָט פּערעלע זיך אַליין און אויך דעם אַלטן געפּרעסן לעבעדיקערהייט“. דער באַגאַנגענער „חטא“ האָט געפּייניקט איר תּמימותדיק געוויסן און, אפשר, אונטערגעיאָגט דעם טויט.

ווען מען האָט ד"ר כעמיען געגעבן צו וויסן, אַז פּערעלע איז געשטאַרבן, האָט זיך ביים אַלטן אַ פאַרקרום געטאָן אַ ברעם. מיט ציטערדיקע ליפּן האָט דער זקן געשטאַמלט: — ס'איז געשטאַרבן אַן אמתע קאָמוניסטקע, כ'מין אַן אַנאַרכיסטקע, אַ צדיקית..."

מערקווערדיק איז די אידעיש-גייסטיקע אַטמאָספּער מיט וועלכער עס אַטעמט די באַשרייבונג, דער גלויבן און מסירת-נפש פון די, וואָס האָבן אַ גלויבן. אין דער דערציילונג „קאַסמאָפּאָליטן“ ווערט דורך ראַפּינירטער שיל-דערונג אַוועקגעשטעלט דער טיפּ פון אַ רוסיש-ידיש מיידל אין דער סביבה פון דער פּראַנצויזישער ליטעראַטור. דער פּאָטער אירער, אַ סוחר פון דער „פּערווע גילדע“, האָט זי אַרויסגעפירט פון אויפגעשטורעמטן פּעטראָגראַד אויף עמיגראַציע. זי איז פאַרכאַפט פון דעם דיכטער-דעקאַדענט,

און ווערט מיטגעריסן מיט די נאכמלחמהדיקע „איזמען“ אויפן מאנפארנאס. נינא איז די נאענטע פריינדין פון דעם פראנצויזישן פאעט לענערמאן, זי ווערט אריינגעצויגן אין סאמע צענטער פון ליטערארישן לעבן אין פאריז. און דאך הענגט אלץ איבער איר דער שווערער וואלקן — דער „ד-קאמ-פלעקס. יא, קאסמאפאליטיזם האט אמאל, לויטן מחבר, געהערט אין די מארקסיסטישע קרייזן צו די הויכע באגריפן. ווי טיף די אינטערנאציאנאלע גאליסטישן נינא און דער אימיגרירטער דאדאפאעט, דער ציניקער גריגארי אדלער זאלן נישט שטעקן אין דער פראנצויזישער קולטור, ווערן זיי נאך אלץ נישט באטראכט ווי אייגענע...

אין דער לעצטער פון די „געקליבענע דערציילונגען“ טרעט בולט ארויס דער אויטאביאגראפישער עלעמענט. כאטש די זאך איז אנגעשריבן אין דער דריטער פערזאן, איז קענטיק, אז שלעווין מיינט דא זיך אליין. דער מחבר קערט זיך נאך פיל יארן צופעליק אום אין זיין האלב פארגעסענער היים, אין דער ווייסרוסישער שטאט ביים בוג. דער געל-וואסער-דיקער טיך, די טאפאלן ארום דעם הויז, דער היימישער אויפסאגד, דער גאניק צווישן די אקאציעס, דער „גרינער“ בית-מדרש, די היימישע יידן, די ארעמע יידישע פאלקסשול — דאס אלץ קומט אויף אין זיין דמיון. א פילקאליריק יידיש לעבן, וואס שלעווין האט במשך פון יארן קינסטלעריש פארקערפערט אין זיינע ווערק. פון דארטן האט ער מיטגעברענגט, צוזאמען מיט זיינע העלדן, דעם שענסטן אידעאל פון פרייהייט. שלעווין רופט ארויס פון זיין זכרון באגייסטערנדיקע פערזן פון א סאוויעטיש-יידישן דיכטער דורך וועלכע ער האט וויזיאנעריש אנגעזאגט דעם אויפקום פון א נייער וועלט.

איצט זעט ער ווי זיין היים ליגט צעוואלגערט אין חורבות.

8.

ב. שלעווין האָט מיט זיין היימשטאַט נאָך אַלץ זיך נישט שעפע-
 ריש אָפגעזעגנט. ער ברענגט זי ווידער אַרויס אין זיין היסטאָריש ווערק
 „ליפע קאַמאַשנמאַכער“ (פאַריז, 1969). די מיטעלע פּראָווינצישטאַט ביים
 בוג איז דער הינטערגרונט פון אַ פּיל ברייטער פאַרטראַכטן ראַמאַן, וווּ
 ער פאַרמעסט זיך קינסטלעריש צו פאַרקערפערן אַן עפאַכע אין וועלכער
 עס קומען אויף נייע אידעען פון פאַרשידענע ריכטונגען אין יידישן לעבן.
 ווי אין זיינע פּרײַערדיקע ווערק, אַזוי אויך דאָ, פירט שלעווין זיינע
 העלדן דורך יענע לעבנס־פּראָצעסן וואָס מען דאַרפט נישט, דווקא, נאָכ־
 קאַנטראַלירן זייער היסטאָרישע פינקטלעכקייט, הגם אין אַ היסטאָריש ווערק
 דאַרפט מען אויסמיידן טעותים. דער מחבר געפינט זיין פאַרענטפּערונג אין
 דעם, וואָס זיין פּוונה איז נישט צו שרייבן געשיכטע, נאָר באַלייכטן אויף אַ
 קינסטלערישן אופן פאַקטן, נויטיקע פאַר דער אידעע פון זיין ווערק.
 דער אויפּמערקזאַמער ליענער וועט, מסתמא, געפינען אין דער צוויי-
 טער העלפט פון דעם ראַמאַן מער כּראַניק ווי בעלעטריסטיק. דאָך האָט
 שלעווין אויך אין דעם טייל פון זיין ווערק אוממיטלבאַר אַרויסגעבראַכט
 דעם העכערן אמת, דאָס צייטלעכע וואָס איז אַלצייטלעך — דעם אמת פון
 אונדזער גלויבן און פון אונדזער אַנטוישונג.
 אויף אַפּצושפּיגלען אַ היסטאָרישע עפאַכע, פּאָדערן זיך ברייטע לייזונטן.
 שלעווין וויקלט זיי קינסטלעריש פּונאַנדער, דער עיקר, אין דער ערשטער
 העלפט פון זיין ראַמאַן, וווּ דער דערציילערישער שטראָם פליסט פּריי. דער
 שרייבער דרינגט אַריין אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דעם רייכן אונטערנעמער
 לייבל זיידמאַן מיט זיינע פיפיקע אויסריידן, וואָס זיינען נישט מער ווי
 כּיטרע אַנשטעלן און צביעות. לייבל זיידמאַן קלאַגט אויף גלות־השכינה,
 בכּן דער ייִד האָט גאָר קיין ווערט נישט צווישן גוים. אַבער אין זיין טאַרטאַק

און גארבעריי נעמט ער ליבערשט אריין גוי'ישע באַלמעלאַכעס און נישט קיין י'דן. דער גביר איז פאַרביסן אויף די י'דישע שטרייקערס, הלמאי זיי ווילן אַראַפּוואַרפן „ניקאַלאַיען“. דער עיקר, טראַגט ער אַ האַס אויף ליפע קאַמאַשנמאַכער, דעם אַנפירער פון שטרייק, בפרט ווען ער דערוווסט זיך, אַז ליפע אונאַזשעוועט גאַר נאָך זיין געראַטענער טאַכטער טייבעטשקע. ליפע מוז אַנטלויפן פון שטאַט, די אַכראַנע זאָל אים נישט אויסגעפינען. צום אומגליק פאַלט ער אַריין אין תּפּיסה און ווערט פאַרשיקט אין ווייטן סיביר.

דער סיפור-המעשה נעמט אַרום די סוף ניינציקער יאָרן פון פאַריקן יאָרהונדערט ביז סוף דרייסיקער יאָרן, ערב אונדזער גרעסטן אומגליק. צווישן די פּיל טיפן אין דעם ווערק טרעטן אין דער האַנדלונג אַרויס באַקאַנטע היסטאָרישע פיגורן פון דער אַרבעטער-באַוועגונג. באַגלייך מיטן אויפּוואַכנדיקן סאַציאַליזם, שילדערט שלעוויץ דעם אויפקום פון דער חובבי-ציון-באַוועגונג מיט דעם פּאָליטישן באַגרינדער פון ציוניזם, טעאָדאָר הערצל. די תקופה אין וועלכער ער לעבט, די סביבה וווּ ער פאַרקערט, איז דורכ-גענומען מיט דעם הויכן גייסט פון זיינע מיטצייטלעכערס : עמיל זאָלאַ, אַלפּאַנס דאָדע, מאַקס נאָרדוי.

דער דרייפּוס-פּראַצעס, דער קישינעווער פּאַגראַם, דער מצב פון די י'דן אין דער וועלט בכלל, זיינען געווען די אַנטשיידנדיקע גורמים פון הערצלס אויפגעפלאַמטן, י'דישן באַוועגונג. ער זוכט דורך דיפּלאַמאַ-טישער שתדלנות צו דערגרייכן דעם טשאַרטער אויף אַרץ-ישׂראל. ער קומט אפילו צום צאָרישן סאַטראַפּ פּאַן פּלעווע, אויספועלן אַ דערלויבעניש פאַר י'דישער עמיגראַציע פון רוסלאַנד. ער פאַרלאָזט דעם קאַבינעט פון דעם רוסישן שוואַרצמאהניק מיט אַ צעבראַכן געמיט. די אינטערוויען ביים טערקישן סולטאַן האָט אויך נישט געברענגט קיין רעזולטאַטן. אָבער ער ווערט נישט מיד צו ראַנגלען זיך פאַר דער אידעע פון אַ י'דישער היים. די אידעע פון אַן אייגענער היים האָט דערווייל אויסגעזען צו זיין אַ ווייטער חלום. אין צאָרישן רוסלאַנד האָט זיך געוויזן אויף עפעס אַנט-שיידנדיקס. אויף דורכצוברעכן די מויער פון י'דישן תּחום, האָט מען דרינגענדיק זיך געדאַרפט פאַרבינדן מיט דער נישט-י'דישער וועלט, וווּ דאָס רוסישע פּאָלק און אַנדערע נאַציאָנאַלע מינאָריטעטן זיינען געשטאַנען אין ביטערן קאַמף זיך צו אַנטיאָכן פון דער צאָרישער טיראַניע. אויף

קאנספיראטיווע פארזאמלונגען קומען פאַר הייסע דיסקוסיעס צווישן די סאציאליסטן. עס שווימען אויף וויכטיקע פיגורן, באקאנטע פאַרשטייער פון „בונד“, צווישן זיי דער יינגסטער — ליפע קאמאשנמאַכער. שלעווין צייכנט זיי — יעדער מיט זיין כאַראַקטעריסטישן אויסזען.

ליפע זעט גיך איין די גלייכגילטיקע באַציונג צו יידישע אַרבעטער־פּראַבלעמען סיי פון די „איסקראַווצעס“, און סיי פון פ.פ.ס. זיי וואַרפן אַפּ די ספּעציפּישקייט פון אונדזערע פּראַבלעמען. איין אויסוועג איז געגעבן געוואָרן פאַר די יידישע מאַסן: אויפלייזן זיך דורך אַסימילאַציע. אויך טייבעטשקע ראַנגלט זיך באַגלייך מיט ליפען קעגן אַזאַ איינשטעל. אָבער קיינער האָט דעמאָלט נישט געקענט פאַרויסזען ווי ווייט דאָס קאָן דערפירן. אין רוסלאַנד האָבן אויפגעברויזט די רעוואָלוציאַנערע כוחות פון יאָר 1905 און שוין דעמאָלט עקבערט ליפען די פּראַגע „פאַר וואָס די רעוואָלוציע מוז פאַרפלייצט ווערן מיט טייכן יידיש בלוט?“

די פעברואַר־רעוואָלוציע און דערנאָך די אַקטאָבער־איבערקערעניש האָבן בלויז פאַר אַ קורצער צייט געוועקט די יידישע האַפענונג. דורך אויטענטישע געשילדערטע פאַקטן ווערט דאָ באַוווּן ווי וואַגיק און וויכטיק עס איז געווען דער יידישער אַנטייל אין אַלע עטאַפּן פון דער רעוואָלוציע און וואָס פאַר אַ גרויזאַמען שכר אירע פאַרטיידיקערס און באַזינגערס האָבן באַקומען.

אינטערעסאַנט איז די לענין־געשטאַלט ווי שלעווין שטעלט זי פאַר. דער פירער פון דער אַקטאָבער־איבערקערעניש איז האַרט, קאַלטבלוטיק, נייכטער, אָן „ראַמאַנטישע שוואַכקייטן“, אין קעגנזאַץ צו אַנדערע, וועלכע זיינען, אפשר, מילדער אין זייערע באַטראַכטונגען, איבערקלערנדיק ווען עס האַנדלט זיך אין באַזייטיקן „שוועריקייטן“, ווייל נישט אַלע רעוואָלוציאַנערן זיינען דאָך פון איין טייג געקנאָטן... דער פולער פאַרטרעט פון דעם „אַפּאָס־טאַל פון וועלט־דערלייזונג“ איז, אַוודאי, נישט דערגאַנצט, נאָר פאַר דער אידעע פון גלויבן און אַנטווישונג — זי ציט זיך ווי אַ רויטער שוור דורך דעם ראַמאַן — זיינען די עטלעכע כאַראַקטער־שטריכן אויך פּילזאַנגדיק. די באַלפּור־דעקלאַראַציע פאַרעפנטלעכט גראַד אין יענע רעוואָלוציע־טעג האָט געברענגט אַ געוויסע אויפמונטערונג פאַר די יידן, ווייל די פּער־ספּעקטיוון פון אַן אייגן יידיש לעבן אין לאַנד פון „אַקטאָבער“ האָבן באַלד אין אַנהייב אויסגעזען צו זיין פאַרטונקלט. די אומקאַמפּראַמיסלעך אויסגע־

שפראכענע התנגדות צו פולער, יידישער גלייכבארעכטיקונג, האט, צום סוף, דערפירט צו טאטאליטאָרע מאַסמיטלען, צו אָפּענע און באַהאַלטענע פאַרברעכנס. דער שרייבער דערציילט אונדז וועגן דער יאושדיקער אויס-ווירקונג פון די מעשים-תּעוועים אויף יענע „פאַרעקשנטע“ אידעאָליסטן, וועלכע האָבן ביז זייער לעצטגילטיקן דורכפאַל געדינט מיט בלינדן צוטרוי דעם פאַררעטערשן מאַכטהאַבער. אַזוי איז דער חזיון פון אַ שיינער יושר-דיקער וועלט, דערפירט געוואָרן צו אַ וויסטן מדבר.

טייל קאָפיטלען שטעלן מיט זיך פאַר אַ קאָמפּילאַציע פון טרוקענע פאַקטן אין וועלכע ליפע און טייבעטשקע זיינען אַנגאַזשירט. אין אַ וועלט פון שקר, ווילקיר, מאַרד, וווּ די ליטעראַטור האָט פאַרלוירן איר מאַראַלי-זאַטאַרישן כּוח, איז, אפּשר, גאַרנישט אונטערן סטאַנדאַרט פון דער ריינער וואַרטקונסט צו אַרגומענטירן קעגן עוולות און גרוילטאַטן קאַנקרעט — אַן מייסטערישע באַפּוזונגען.

מיר האָבן שוין אויבן אַנגעמערקט, אַז שלעווין איז אַ בריה אין מאַלן דאָס פּעריפערישע, דאָס מאַסנבילד אויפן פּאָן פון דער אַלגעמיינער גע-שעעניש. דאָ און דאָרט באַווייזט זיך עפּיזאָדיש אַ צמזומדיק געצייכנטע פיגור, וואָס זעט זיך קוים אַרויס פון דער מאַסן-געדיכטעניש, און דאָך, איז דאָס אַ וויכטיקער גיואַנס וואָס דערגענצט דאָס בילד. נישטאַ ביי שלעוויןען קיין צו לאַנגע דיאַלאָגן. אַ מאַל וואַרפט איינער אַריין אַ באַמער-קונג, אַ זאָג, באַדינגט פון דער געגעבענער סיטואַציע און געמיט-צושטאַנד. איינס פון זיינע מאַסנבילדער איז די רעאַליסטישע שילדערונג פון דער וואַרשעווער האַלב-אונטערוועלט. צווישן אַנדערע געפינען זיך הפּקר-יונגען, אַנגעשלאָסענע אין די פּראַפעסיאָנעלע פאַראיינען. די פאַרטייען האָבן, צו יענער צייט געהאַט זייערע „כּוח-גייערס“ אויף צו פאַרכאַפּן אַרבעטסערטער, בכדי אויסצואיבן זייער השפּעה איבער די אַרבעטער. צווישן די באַיוווקעס קומט אַפט מאַל צו בלוטיקע געשלעגן. שלעווין רופּט אַן באַקאַנטע נעמען פון שלעגערס, וועלכע האָבן אַנגעוואַרפּן אַ מורא אויף די יידישע שכנים פון דער אַרעמער גאַס אין וואַרשע.

אַפּשפּיגלענדיק די לעבנס־ווירקלעכקייט פון אונדזער צייט, וואָרפט אויך שלעווין אַ בליק אויף צוריק צו אונדזער רייכן עבר. דער באַנעם פון ייִדישן קיום און המשך סטימולירט זיין שאַפּן. ער איז דער שרייבער פון אונדזער תקופה — אַ פּולע מיט אויפּטרייסלענדיקע געשעענישן און ביטערע נסיונות פאַר אונדזער פּאַלק. זיין קינסטלעריש אויג נעמט אַרום ברייטע לעבנס־שטחים און סביבות און יעדעס ווערק זיינס לייענט זיך מיט באַזונדערן אינטערעס. אין דער שייכות פאַרנעמט דער פּראָזאַיקער בנימין שלעווין אַ בכּוּדִיק אַרט אין אונדזער ליטעראַטור.

טאָראָנטאָ, 1976

העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952
העיתון "הארץ" - 1952

מארק קליאנסקי

„איביק לעבן“

מארק קליאנסקי